

Kötetünk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár- és Információtudományi Intézet által útjára indított, a könyvtárosképzésben tankönyvként is használható módszertani kiadványsorozat, az Útmutató könyvtáralapításhoz második része. Az Intézet oktatói által írt tankönyv a könyvtári feladatellátás alapjaihoz tartozó témakörök közül hármat vesz górcső alá. A nyitó fejezet a digitalizálás fejlődéstörténetét taglalja a fogalmi alapoktól a gyakorlati tudnivalókig, a következő kettő pedig az EU általános adatvédelmi rendelete (a GDPR), illetve a szerzői jogi törvény szabályai közül a könyvtárak szempontjából legfontosabbakat ismerteti.

ISBN 978-963-489-468-1

9 789634 894681

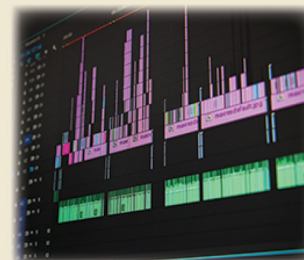

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2: DIGITALIZÁLÁS, SZEMÉLYES ADAT- ÉS SZERZŐI JOGI VÉDELEM

FODOR JÁNOS ÉS TÓSZEGI ZSUZSANNA

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A digitalizálás fejlődéstörténete.
A személyes adatok és a szerzői jogok
védelme a könyvtárakban

Útmutató könyvtáralapításhoz 2.

A digitalizálás fejlődéstörténete. A személyes adatok
és a szerzői jogok védelme a könyvtárakban

Fodor János és Tószegi Zsuzsanna

Útmutató könyvtáralapításhoz 2.

A digitalizálás fejlődéstörténete. A személyes adatok
és a szerzői jogok védelme a könyvtárakban

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Könyvtár- és Információtudományi Intézet

Budapest, 2022

Útmutató könyvtáralapításhoz 2.
A digitalizálás fejlődéstörténete. A személyes adatok és a szerzői jogok
védelme a könyvtárakban

Szerkesztette: Kiszl Péter

A fejezeteket írták: Fodor János (2.), Tószegi Zsuzsanna (3. és 4.)

Lektorálta: Virágos Márta

Olvasószerkesztő: Németh Katalin

Műszaki szerkesztő: Szabó Panna

A kézirat lezárva: 2022. február 28.

A kötet megjelentetését az ELTE Tankönyv- és jegyzettámogatási pályázata tette lehetővé.

Kiadó:

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Könyvtár- és Információtudományi Intézet

<http://lis.elte.hu>, lis@btk.elte.hu

Budapest, 2022

Nyomtatás:

CC Printing Kft.

Budapest

ISBN 978-963-489-468-1

DOI: https://doi.org/10.21862/utm_kvta_2

CC BY-NC-ND 4.0

TARTALOM

1. Előszó	9
2. A digitalizálás fejlődéstörténete	12
2.1. A digitalizálás fogalma, jelentése	
A virtuális, mint digitalizált. Digitalizálás és digitális megőrzés. A fogalom elterjedése. A digitalizálás, mint az analóg jel leképezése számokra	12
2.2. Történeti áttekintés	
A WEB előtt. Web 1.0: 1993-2005. A valóság digitalizálásának manuális korszaka. Gyűjteményi digitalizálás. Digitális zene és videó. Web 2.0 2005-től. A digitális tartaloméhség és a digitális lábnyom. A statikus honlapok alkonya és a gyűjteményi digitalizálás	17
2.3. Digitalizálás a gyakorlatban	29
Szöveges tartalmak. A szöveg digitalizálása. Szkennelés. Szkennerek otthoni felhasználásra. A tömeges szkennelés céleszközei. Optikai karakterfelismerés. Kézírtos karakterfelismerés. OCR szövegfelismerési hibalehetőségek. OCR és utómunka	29
Multimédia. Multimédia tartalmak digitalizálása. Digitális multimédia formátumok. A 3D térleképezés és tárgydigitalizálás. Gyűjtemények digitalizálása. A tudás digitalizálása. Az élet digitalizálása	35
Ellenőrző kérdések, feladatok. Ajánlott irodalom	46
3. A személyes adatok védelme a könyvtárakban	49
3.1. A GDPR és a könyvtárak	49
Adatvédelem: a magánélet védelmétől az információs önrendelkezési jogig. Az emberi jogok és a magánszféra védelmének helyzete 1948-ig. A magánszféra védelme – az első felvetések a szak- és szépirodalomban. A történelmi katalizmák hatása az emberi jogok védelmének deklarálására. Az emberi jogok fogalma	49
Az adatvédelem kialakulása Európában és Magyarországon	53
Ellenőrző kérdések. Ajánlott irodalom	56
Az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete, a GDPR. A Rendelet hatálya. Kire érvényes a GDPR? – a személyi hatály. Mire terjed ki a Rendelet tárgyi hatálya? Hol érvényes a GDPR? – a területi hatály. A Rendelet időbeli hatálya. Kötelező hatósági felügyelet	56

A Rendelet adatkezelési alapelvei. A személyes adatok jogszerű kezelése: a „jogalapok”. Amikor a jogalap az érintett hozzájárulása; a gyermekek személyes adatainak fokozott védelme. Amikor a jogalap a szerződés, a jogi kötelezettség teljesítése, a létfontosságú érdekek védelme, a közérdekű feladatellátás vagy a közhatalomgyakorlás, illetve az adatkezelő vagy harmadik fél jogos érdeke	65
Az érintett jogai és az e jogokat biztosító intézkedések. Átláthatóság, tájékoztatás, hozzáférés. A helyesbítéshez, törléshez („elfeledtetéshez”) való jog. Korlátozás, adathordozhatóság, tiltakozás. Az érintett jogainak korlátozása	72
Adatkezelő és adatfeldolgozó. Az adatkezelő feladatai, kötelezettségei. Az adatfeldolgozóra vonatkozó szabályok. Az adatkezelési tevékenységek nyilvántartása. Az adatkezelés biztonsága. Az adatvédelmi tisztviselő.....	74
Az adatkezelés különös eseteire vonatkozó rendelkezések. A személyes adatok kezelése és a véleménynyilvánítás szabadságához és a tájékozódáshoz való jog. A közérdekű archiválás, illetve a tudományos és történelmi kutatás céljából, valamint statisztikai célból folytatott adatkezelésre vonatkozó garanciák és eltérések	77
Ellenőrző kérdések. Ajánlott irodalom	78
Személyes adatok kezelése a könyvtárakban. Hány személy adatait kezelik a magyar könyvtárak? A könyvtárak adatkezelői szerepe. Hogyan lesz a könyvtári adatkezelés jogszerű?	79
A jogi kötelezettség teljesítésén alapuló könyvtári adatkezelés. Új rendelkezés a kulturális törvényben. Beiratkozás, könyvtári tagság létesítése. Kiskorú könyvtárhasználók személyes adatainak kezelése. Szerződésen alapuló adatkezelés. Kölcsönzési adatok kezelése	82
Az érintett hozzájárulásán alapuló adatkezelés. Adatkezelés az online kommunikáció során. Könyvtári weblapok – webszerverek, sütik. Könyvtári közösségi oldalak. Részvétel könyvtári programokon. Képes hangfelvételek készítése és felhasználása. Elektronikus megfigyelőrendszer az olvasói terekben. A személyes adatok különleges kategóriáinak kezelése.....	86
Adatkezelés a közérdekű archiválás során. A közérdekű feladatellátás gyakorlása során zajló adatkezelés. Új nemzeti könyvtári feladat: a webarchiválás. Mit tehet az érintett az elfeledtetéshez való jog gyakorlása érdekében?.....	91
Ellenőrző kérdések. Ajánlott irodalom	96

4. A szerzői jogok védelme a könyvtárakban	98
4.1. Bevezető	98
4.2. A szellemi tulajdon és a szellemitulajdon-védelem kialakulása, fogalma, célja	99
A szellemitulajdon-védelmi rendszer. A szellemitulajdon-védelmi rendszer nemzetközi és hazai intézményei. Az iparjogvédelmi oltalmi formák. Az iparjogvédelem és a szerzői jogi védelem közös és eltérő vonásai. A szerzői jogi szabályozás kialakulása. A hazai szerzői jogi szabályozás története.....	100
Ellenőrző kérdések. Ajánlott irodalom	115
4.3. A szerzői jogi védelem	116
A szerzői jogi törvény hatálya. Milyen szellemi alkotásokat véd a törvény? A művek egyéni, eredeti jellege. Milyen művekre nem terjed ki a törvény hatálya? Kapcsolódó jogi teljesítmények. Hogyan keletkezik a szerzői jogi védelem? Kit illet meg a szerzői jog? A szerző és a szerzői jogosult. A gyűjteményes mű szerkesztője. Filmek, kiállítások, színpadi és zeneművek, interjúk szerzői. „Alkotó” állatok. Lehet-e szerzőnek tekinteni a mesterséges intelligenciát? Kapcsolódó jogi jogosultak. A szomszédos jogi jogosultak és jogaik. A sajtó-kiadványok kiadóinak védelme. Az adatbázis-előállítók jogai. A gyűjteményes művekre vonatkozó szabályok. Milyen jogokat garantál a törvény a szerzőknek? A szerző személyhez fűződő jogai. A szerző vagyoni jogai	117
A szerzői jog korlátai. A védelmi idő és a közkinccsé válás. A szabad felhasználás. A szabad felhasználás esetei. Idézés. Átvétel, átdolgozás. Új szabad felhasználások: kritika, ismertetés, karikatúra, paródia. Magáncélú másolás. Intézményi célú másolás. Szöveg- és adatbányászat. Előadások, politikai beszédek, napi hírek a sajtóban. Művészeti alkotások bemutatása. Művek előadása. Felhasználás fogyatékossgal élő személyek javára, illetve hatósági eljárásokban.....	137
Ellenőrző kérdések. Ajánlott irodalom	150
4.4. A szerzői jogok gyakorlása a művek felhasználása során	
A felhasználási szerződés. A tartalomjegyzék szolgáltatókra vonatkozó szabályok. A jogdíj. Munkaviszony keretében létrehozott mű. Árva művek felhasználása. A kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek szabad felhasználása. A közös jogkezelés és a közös jogkezelő szervezetek	152
Ellenőrző kérdések. Ajánlott irodalom	162

TARTALOM

4.5. Jogkezelés online környezetben

Internet, világháló, hipertext. Hiperhivatkozás, hiperlink. Alternatív felhasználási modellek az online térben. Creative Commons. Open Access – nyílt hozzáférés. Szabad és nyílt forráskódú szoftverlicencek.....	163
Ellenőrző kérdések, feladatok. Ajánlott irodalom	179

4.6. Jogsértés és jogérvényesítés

A jogsértés fogalma és tipikus esetei. Bitorlás, plagizálás. A kalózkodás és más illegális felhasználások. Jogérvényesítés. A jogsértővel szembeni lehetséges lépések. Műszaki intézkedés	180
Ellenőrző kérdések. Ajánlott irodalom	189

4.7. Néhány érdekes szerzői jogi eset a könyvtári feladatellátás során

A webarchiválás szerzői jogi szempontjai. Kell-e engedélyt kérni és jogdíjat fizetni a könyvtári filmvetítések után?	190
--	-----

1. ELŐSZÓ

A 2021-ben megjelent *Útmutató könyvtáralapításhoz*¹ című kötet új sorozatot indított az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete (ELTE BTK KITI). A tankönyvcsalád első része a könyvtári rendszer felépítése, illetve a dokumentumtipológia mellett bemutatja a tartalomszolgáltató szerepet is felvállaló közgyűjteményi szféra lehetőségeit, feladatait. Ez utóbbi témához kapcsolódóan sorozatunk első kötete a digitalizálási projektek tervezéséhez szükséges stratégiai környezetre és a technikai háttérre fókuszált. A most megjelenő második kötet a digitalizálás fejlődéstörténetének bemutatása mellett a személyes adatok védelme, illetve a szerzői jogi szabályozása terén segít az eligazodásban. E három területen végzett tevékenységet magas szintű jogszabályok határozzák meg, amelyek nemcsak a könyvtárak működését alapozzák meg, de a mindennapi életet is számos ponton érintik.

Az első fejezet a digitalizálás fogalmát, fejlődéstörténetét és gyakorlatát tárgyalja a kezdetektől napjainkig. Az 1980-as évektől kezdve a nagyjából 2000-ig tartó két évtized alatt széles körben terjedt el az otthoni számítógépek és az internet használata, és ezzel párhuzamosan a digitális adatrögzítés és -tárolás. Az 1990-es évek elején megjelenő Web globális változásokat generált, melynek egyik meghatározó eleme az analóg dokumentumok digitalizálása és internetes közzététele. Ebben az időszakban indultak Magyarországon azok a digitalizálási, tartalomszolgáltatási programok (Magyar Elektronikus Könyvtár, Neumann-ház), amelyek aztán lendületet adtak a nagyobb könyvtárak gyűjteménydigitalizálási projektjeinek.

A következő nagy fejlemény, a Web 2.0 megjelenése nemcsak technológiai szempontból jelent új korszakot: általa a felhasználó addig nem létező, tartalom-előállítói szerepkörbe került. A tartalomkezelő rendszerek széles körű elterjedésével a webtartalom feltöltése, karbantartása nemcsak, hogy egyszerűvé vált, de semmilyen jóváhagyást sem igényel.

A fejezet további része a born digital és a digitalizált dokumentum közötti különbségről, a nyomtatott, illetve a kézírásos források karakterfelismerésének sajátosságairól, majd a megfelelő tárolási struktúra kialakításáról, a metaadatolás fontosságáról, a biztonságos adattárolás feltételeiről szól.

A nyilvános könyvtári ellátásban részt vevő könyvtárak közfeladatot látnak el, melynek során jogkövető magatartást kell tanúsítaniuk. Az egyes intézmények

¹ KISZL Péter (szerk.): *Útmutató könyvtáralapításhoz*. Esettanulmány a Nemzeti Cirkuszművészeti Központ Könyvtáráról. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. 116 p. Forrás: https://doi.org/10.21862/utm_kvta_1 [2022. január 20.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

működését meghatározó dokumentumok kijelölik a könyvtárak tevékenységének kereteit, a szabályok végrehajtása azonban a könyvtárosokon múlik.

A hazai könyvtárak a magyar lakosság 15–20%-ának, 1,5–2 millió személynek az adatait kezelik, az online katalógusokban pedig évente 80–100 millió belépéshez szükséges személyes adatot regisztrálnak. Hogy a magyar könyvtári rendszer hány szerzői jogi védelem alatt álló művet kezel akár egyetlen év alatt, azt felmérni sem lehet. Mindebből egyenesen következik, hogy a könyvtárosoknak ismerniük kell a könyvtárhasználók személyes adatainak kezelésére, illetve a szerzői jogi védelemre vonatkozó legfontosabb törvényi előírásokat, ezért a tankönyv harmadik és negyedik fejezete a könyvtárosokat folyamatosan foglalkoztató témákat: a személyes adatok védelmére vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket és a szerzői jogi törvény előírásait, illetve ezek könyvtári vonatkozásait tárgyalja.

Az adatvédelem történelmi gyökereinek és az elmúlt évszázad fejleményeinek átolvasásával a témát tanulmányozók nyomon követhetik, hogyan jutott el az Európai Unió a személyes adatok védelmét szabályozó, az uniós tagállamokra nézve kötelezően alkalmazandó adatvédelmi rendelet kidolgozásáig és bevezetéséig. A fejezet részletesen ismerteti az Európai Unió általános adatvédelmi rendeletét, a GDPR-t, amelynek az alkalmazását 2018 óta gyakorolják a könyvtárosok. Számukra is hasznos lehet azonban, ha át tudják tekinteni például a Rendelet személyi, időbeli és tárgyi hatályát, az adatkezelési elveket, a jogszerű adatkezelés eseteit.

A könyvtárak számos szolgáltatás, mint a dokumentumok kölcsönzése, az adatbázisok jelszavas elérése, a programok szervezése stb. során kezelnek személyes adatokat, de több könyvtár olvasói tereiben működnek kamerák is. Magánszemélyként sem árt tudni azonban arról, hogy a barátokról készült fotókat miként lehet jogszerűen közzétenni a közösségi médiában.

A negyedik fejezet a szellemi alkotások védelmének alapvető tudnivalóival kezdődik, majd a könyvtári szolgáltatások szempontjából fontos szerzői jogi szabályokat ismerteti. A szellemi tulajdon védelmét közel másfél évszázada nemzetközi szerződések garantálják, amelyekhez az idők folyamán a világ legtöbb állama csatlakozott.

A technológiai fejlődés következtében a törvényi előírásokat időről időre hozzá kell igazítani a kor kihívásaihoz – így történik ez az Európai Unió tagállamaiban, köztük Magyarországon is. Legutóbb 2021. június 1-jén lépett hatályba a magyar szerzői jogi törvény módosítása, amelynek értelmében a könyvtárak tevékenységét érintő számos új szabályt lépett életbe.

Az egyes alfejezetek részletesen ismertetik az átvétel, az átdolgozás, a magán-célú, illetve az intézményi célú másolás, a szöveg- és adatbányászat és más felhasználási módok szabályait. Szó esik a közös jogkezelő szervezetek működéséről, az árva művek felhasználásáról. Az online környezetben történő jogkezelés bemutatása szintén kellő hangsúlyt kap, hiszen a Web 2.0 lehetőségeivel élve a magánsze-

mélyek jó része tölt föl tartalmat az internetre, amely műveletért felelősséggel tartozik. Az internethasználóknak tisztában kell lenniük a jogsértés fogalmával, ismerniük kell a tipikus eseteket, továbbá tudniuk kell, hogyan lehet elkerülni a szerzői jogok megsértését.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a tankönyv a 2022 februárjában érvényes jogszabályi állapotot tükrözi. Az évek múltával feltétlenül utána kell nézni, hogy a tankönyvben feldolgozott két jogszabály időközben nem változott-e meg.

Az egyes fejezeteket az adott témában való tájékozódást megkönnyítő, rövid irodalomjegyzékek, illetve a tanultak értelmezését, visszaidézését segítő ellenőrző kérdések zárják.

2. A DIGITALIZÁLÁS FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

2.1. A digitalizálás fogalma

A *digitalizálás* legtágabb értelemben *digitális számítógéppel kezelhetővé tételt* jelent.

Az angol *digit* (számjegy) eredete a latin *digit*, *digitus* szavak, jelentésük: ujj (számolás az ujjakkal). A digitalizálás tehát számszerűsítés a számszerű adatokat kezelő berendezések számára. Számítógépen olyan, számokkal leírt adatokat kezelő berendezést értünk, amely

- számokból előállított bejövő adatokat képes fogadni,
- ezeken az adatokon számokból és logikai utasításokból felépített művelet-sorozatokat (programokat) tud végrehajtani, és
- a kapott számszerű eredményt, mint kimenő adatot a felhasználó számára érthetően kiadja, vagy más berendezések vezérlésére továbbítja.

A digitális számítógépek tehát számjegyekre bontott és logikai műveletekből álló feladatokat hajtanak végre digitalizált információkon. Mivel jelrendszerként az áramkörökben a számrendszerek közül a két tagú (0 és 1) kettes (*bináris*) számrendszert a legegyszerűbb alkalmazni (van áram, nincs áram), a modern számítógépekben és gyakorlatilag bármely számításokat végző elektronikus eszközben a számítások alapegysége a *bit*. Az angolul szerencsésen “falatot” is jelentő szó a *Binary Digit* (bináris, vagyis kettes alapú számrendszerbeli számjegy) kifejezés rövidítése, összevonása.

1. ábra: Digitalizálás az ELTE BTK KITI BookEye 4 típusú könyvszkenneléssel²

² Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2019/05/bookeye-konyvtarban.html> [2022. január 22.]

2.1.1. A digitalizálás jelentése

A digitalizálás, mint *digitális számítógéppel kezelhetővé tétel* természetesen rendkívül tág fogalommá vált, ahogy a számítógépek felhasználása is egyre sokrétűbb lett.

Jelenti analóg jelek *kvantálását*: az analóg szó (görög eredetű, jelentése: arányos, megfelelő, hasonló) mérés technikai értelemben azt jelenti, hogy folyamatosan arányos, pl. egy nyomásgörbe az erősödő hangerővel. A kvantálás során – például zene digitalizálásakor – ez a görbe leírható számokkal, értékekkel, szabályos időközönkénti mérések eredményeként, de már nem lesz analóg akkor se, ha a sok kis lépcsőt a pontszerűen leírt értékek között hallásunk nem érzékeli. Ugyanígy analóg-digitális (A/D) konverzió a képek, szövegek szkennelése: a betűk íveit, a fotó árnyalatait csak bizonyos felbontásig látjuk folyamatosan változónak a digitális másolaton, tovább nagyítva megjelennek a kvantálással létrehozott homogén pixelek, amelyeken belül nincs ív, nincs árnyalatváltozás.

A szöveges információk bevitele során egy előre digitalizált kódrendszernek feleltetjük meg a betűket, ebben az esetben tehát a digitalizálást valójában a kódrendszer (pl. ASCII vagy UTF-8) megalkotója végezte el *hozzárendeléssel*, amikor számkódoknak megfelelően digitalizálta a nyelvi abc jelkészletét.

Ilyen értelemben digitalizál a programozó is, amikor a fejében lévő műveletsort számszerűsíti, azaz lefordítja számítógép által kezelhető, értelmezhető utasítás-sorozattá, bár binárisan, azaz közvetlenül gépi kódban már nem írnak programot – az 50-es évektől a bináris kódra ráépülő, egyre komplexebb utasításokat magukban foglaló programkódokat, programozási nyelveket használják.

A magyar *digitalizálás* szó átfogó jelentése sok területet lefed, ami könyvtár- és információtudományi szempontból praktikus, hiszen interdiszciplináris nézőpontunkból ezek a különböző, egymással összefüggő területek egyaránt érdekesek. Fontos azonban tudni, hogy a nemzetközi szakirodalomban a magyar kifejezés átfogó jelentése félreértéseket okozhat.

A magyar digitalizálás angol fordítása: *digitization*, a magyar digitalizál ige tehát *digitize* alakban fordítandó, de csak akkor, ha a digitalizálást szűkebb értelemben használjuk:

- Digitalizálás = *digitization*: a feldolgozásra szánt analóg jelek (azokból felépülő információk, pl. képek, hangok) átalakítása olyan formába, amely inputként alkalmas, befogadható a digitális számítógép számára.
- Digitalizálás = *digitalization*: az angolban ez a szó a társadalmi átalakulást jelenti, az alkalmazkodást a digitális világ körülményeihez. Erre a kifejezésre a magyarban nincs külön szavunk, így megtévesztő lehet, hogy egyaránt digitalizálásról beszélünk, ha képek szkenneléséről van szó (*digitize*), és a társadalmi folyamatok kapcsán (*digitalization*).

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

- Digitalizálás = *digital transformation*, ha a cégek működésének vagy a munkafolyamatoknak az átalakítása a téma.

2.1.2. A virtuális, mint digitalizált

A digitalizálás tágabb értelmezéséhez a *valós* és *virtuális* fogalompár tisztázása is nélkülözhetetlen. A virtuális szó – jelentése: látszólagos, nem valódi; eredete latin: *virtualis* (képességével ható), *virtus* (képesség, virtus) – ma már szinte hozzátapadt a valóság szóhoz, jelentésében pedig a vizuális, grafikus, háromdimenziós számítógépes *valóság-szimulációkhoz*. A számítógépes hálózatok megjelenése idején erről még nem lehetett szó, de a lehetőség, hogy a valóságos (fizikai) térbeliség és a hagyományos kommunikációs formák átköltözhetnek – *digitalizálódhatnak* – a számítógépek hálózatába, korán felkeltette írók, gondolkozók figyelmét.

A virtuális szót így a valóságos ellentétéként használták már a grafikus térábrázolások megjelenése előtt is, hiszen találkozni, megjelenni csetekben, fórumok szöveges tereiben is lehetett (lásd még a térre és mozgásra utaló elnevezéseket: webhely, cset-szoba, szörfözés), sőt, elterjedt a *kibertér* (kibernetika + tér; cyberspace) kifejezés is, amit William Gibson³ író alkotott 1982-ben megjelent *Burning Chrome* című novellájában és 1984-es *Neurománc* című regényében.

2.1.3. Digitalizálás és digitális megőrzés

Bár az analóg dokumentumok hosszú távú megőrzését gyakran azonosítjuk digitalizálásukkal, fontos megkülönböztetni a digitalizálástól a *digitális megőrzést*. A digitális megőrzés (digital preservation) a már digitális információk hosszú távú fennmaradásának biztosítását jelenti, így nem csak a digitalizált, de az eleve digitálisan rögzített (*born-digital*) dokumentumok tárolását, aktuálisan befogadható formátumra konvertálását is.

Egy régi szövegszerkesztő szoftverrel, ma már nem használt formátumban rögzített dokumentum digitális megőrzéséhez egyaránt hozzá tartozhat a régi szoftver archiválása, futtatási környezetének biztosítása, mai szoftverkörnyezetben *emulálása*, és a szöveg aktuális formátumúra konvertálása is.

---

³ William Gibson a Wikipédián. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/William_Gibson [2022. január 20.]

2. ábra: Sony CDP-101, az első kereskedelmi forgalomba került CD lejátszó, 1982⁴

2.1.4. A fogalom elterjedése

A digitalizálás és a digitális adat fogalmai a nyolcvanas évek végén robbanásszerűen az *Audio-CD* elterjedésével kerültek a köztudatba. A Philips cég 1979-es bejelentése után az 1982 augusztusától kereskedelmi forgalomba került első CD-n az Abba *The Visitors* albumát hallgathatták azon kevesek, akiknek ekkor már lejátszójuk is volt. A nyolcvanas évek közepén a tömegtermelést és gyors árcsökkenést, így a technológiai fogalom elterjedését is erősítette a könnyűzene korabeli jelentősége, a zömében fiatal célközönség fogékonysága: 1981-ben indult el a popzenét egy évtized alatt globális multimédia üzletággá és kifejezési formává alakító Music Television⁵. A zene birtoklásának, válogatásának korabeli eszközei, a sérülékeny, második világháború óta változatlan mikrobarázdás *vinyl* (magyarul gyakran tévesen: bakelit) lemez és a hatvanas évek végétől elterjedt *kompakt kazetta* mellett ekkor terjedtek el újdonságként a VHS *videómagnók* is, lehetővé téve a videóklip felvételét, válogatását, gyűjtését és ajándékozását, visszajátszását tetszőleges időpontban és társaságban.

Ebben a felpeszdült zenefogyasztási korszakban a fröccsöntött műanyagházakba olykor begyűrődő videó és audió rögzítő mágnesszalaghoz képest szinte ürteknának hatott a lézerdiodával áttetsző műanyagréteg mögé égetett, s szintén lézeres, *optoelektronikai* érzékelővel kiolvasott zenei információ, a végtelenszerű minőségromlás nélkül lejátszható új hanghordozó. A hatások kicsit késve, de a nyolcvanas- kilencvenes évek fordulóján hasonlóan jelentek meg Magyarországon is: az MTV Europe a nyolcvanas évek végén már Magyarországon is szabadon, kábelcsatornaként fogható, elterjedtek a VHS videómagnók, az első magyar CD-kiadvány 1988-ban az Omega *Platina* című válogatásalbuma lett.

⁴ Forrás: Wikimedia Commons, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:CDP101a.jpg> [2022. január 22.]

⁵ A Music Television története a Wikipédián. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Music_Television [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A lézer-technológia árnyékában – ne feledjük a *Star Wars* első trilógiájának hatását a nyolcvanas években – a digitális jelrögzítés kisebb figyelmet keltett. Az Audio CD-ről még kevesen asszociáltak a számítógépre, a cégeknél, vagy lakásokon működő könyvelőirodák, tördelők szintén ekkor megjelenő szürke munkaeszközeire. (Az olvasható memóriaként használt CD-ROM-ot csak 1985-ben mutatták be, az írható CD-RW-t 1990-ben, így a számítógépekben a kilencvenes évekig ritka volt a CD olvasó, nem készültek hozzájuk lejátszó szoftverek).

A mikrobarázdás analóg hanglemezhez képest az Audio-CD előnyei (kisebb sérülékenység, kisebb méret, jobb jel-zaj viszony, programozhatóság: léptetés, ismétlés, véletlenszerű lejátszás) nyilvánvalóak voltak, de az *audiofil* érdeklődésű közönségréteget az analóg-digitális átalakítás szükségszerű elvesztése is a kezdetektől foglalkoztatta. Bár azonos minőségű hangrendszeren észrevehetetlen a különbség, a puszta tudat, hogy az analóg hanghullámokat a digitalizálás során fel kell darabolni azonos értékkel, digitális jelként eltárolható szakaszokra, megnyitotta a máig tartó vitát az analóg-digitális átalakítással járó minőségvesztéséről, s a digitalizálás szélesebb területeire irányította az érdeklődők figyelmét.

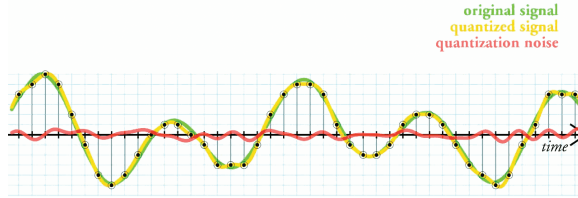
2.1.5. A digitalizálás, mint az analóg jel leképezése számokra

Egy analóg jelet, amilyen a hanghullám (azaz a levegőben vagy más rugalmas közegben mechanikai hullámként terjedő rezgés) digitálisan úgy ábrázolhatunk, mint egy táblázat, amelyben a táblázat szélessége a mintavételezés felbontása, hossza pedig a mintavételezés hossza. Az analóg/digitális átalakítót *A/D konverternek* nevezzük, a végrehajtott folyamat két fő szakasza a *mintavételezés* és a *kvantálás*.

A mintavételezéskor a jelek helye egyenlő osztályokra osztódik, majd egyenértékű reprezentatív jelekre (számokra) cserélődnek. A kvantálás alatt a reprezentatív jelek értékei egy véges készlet megközelítő értékeit veszik fel, tehát az analóg jel amplitúdó értékei átalakulnak bináris számokká, amelyeknek alapegysége a bit. Az előállított szám ábrázolása általában 16 biten, esetleg 8 vagy 24 biten történik. 16 bites ábrázolás esetén 65.536 különböző értéket különböztethetünk meg. Egy másodperc tömörítetlen CD minőségű hang anyagának *impulzus-kódmodulációs* (PCM – Pulse Code Modulation) mintavételezése szerint körülbelül 86 kilobájt helyet foglal, 74 perc CD minőségű hanganyag kb. 740-800 megabájt.

A digitális leképezés pontosságát – pl. a rögzített hang minősége, dinamikája az eredeti analóg hanghullámhoz képest – a mintavételezés felbontása, gyakorisága, frekvenciája határozza meg, pl. hogy egy másodperc alatt hányszor méri az aktuális hanghullámot, hány szeletre osztja és ábrázolja számként, vagy képek digitalizálásakor az, hogy egy képérzékelő vagy egy *szkennner* “hány megapixeles”, azaz hány apró, azonos értékűre kvantált kockára, képpontra (*pixel*) tudja felbontani, elosztani a leképezendő képet.

A hanghullámok esetében általában másodpercenként 44.100 vagy 48.000 mérés (profibb digitalizálási célokra használt A/D konverterekben 96.000 mintavétel) teszi megrajzolhatóvá a hanghullám apró lépcsőfokokként digitalizált másolatát.

3. ábra: Kvantálás: az eredeti analóg jel, a kvantálással létrehozott görbe és a kettő eltérése, mint kvantálási zaj⁶

2.2. Történeti áttekintés

2.2.1. A WEB előtt

A számítógépbe vitt információk gazdagodása és a számítógép felhasználási területeinek bővülése során korán megjelent az igény a hagyományos, analóg dokumentumformák számítógépes megfelelőinek létrehozására, elsőként a szövegkezelés és kiadványszerkesztés funkcióinak digitalizálására. Már a grafikus megjelenítés képessége előtti otthoni számítógépekre is írtak szövegszerkesztő programokat (Electric Pencil⁷ az Altair 8800 számítógépre 1975-től, WordStar⁸ 1978-tól és WordPerfect 1979-től MS-DOS-ra, majd 1983-tól vált használhatóvá MS-DOS-on a Microsoft Word). A szöveg és kép kombinálására képes szöveg- és kiadványszerkesztés feltétele a grafikus kezelőfelület (GUI – Graphical User Interface) mellett a képszerkesztést és képdigitalizálást is lehetővé tévő technológia megjelenése volt az otthoni számítógépeken.

Bár a nyomdai kiadványszerkesztés számítógépes változatát már a hetvenes években megvalósították (TeX⁹, 1978., a máig használt LaTeX¹⁰ elődje) a professzionális kiadványszerkesztési munkák digitalizálását, azaz a *Desktop Publishing* (DTP) lehetőségét elsőként a Xerox úttörő, grafikus kezelőfelületével feltűnést keltő Alto¹¹ számítógépe biztosította. A grafikus felületet átvevő

⁶ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Quantization_error.png [2022. január 22.]

⁷ Az Electric Pencilről a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Electric_Pencil [2022. január 22.]

⁸ A WordStarról a Wikipédián. Forrás: <https://en.wikipedia.org/wiki/WordStar> [2022. január 22.]

⁹ TeX a Wikipédián. Forrás: <https://en.wikipedia.org/wiki/TeX> [2022. január 22.]

¹⁰ LaTeX projekt-honlap. Forrás: <https://www.latex-project.org> [2022. január 22.]

¹¹ Xerox PARC Alto a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Xerox_Alto [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

Macintosh gépekre 1985-től telepítették az akkor még Aldus cég által készített Page Maker¹² programot.

A digitális képfeldolgozásban a korai digitális faxok, mint a kábeles képátviteli rendszer (*cable picture transmission system*) évtizedekkel megelőzte az otthoni számítógépek elterjedését. Russell Kirsch¹³ tekinthető az első képszkenner kifejlesztőjének, 1957-ben az Amerikai Szabványügyi Hivatal SEAC-néven ismert számítógépén (Standards Eastern Automatic Computer) dolgozó Kirsch kisfiának fényképe volt a talán legelső szkennelt, eltárolt és digitális képpontokká alakított kép.

4. ábra: Walden Kirsch portréja 1957-ben, az egyik első szkennelt képen.
Apja, Russell Kirsch vezette az első képszkenner kifejlesztését¹⁴

A grafikus kezelőfelülettel rendelkező otthoni számítógépekre azonnal megjelentek a képek szerkesztésére alkalmas programok. A nyolcvanas évek végére megfizethető otthoni eszközzé váló síkágys szkennerekkel digitalizált képek szerkesztésére és módosítására alkalmas szoftverek közül a legismertebbet, a PhotoShopot 1987-ben fejlesztette Thomas és John Knoll¹⁵, ezt a programot vette meg és adta ki az Adobe cég 1990-ben. A képek tömörített formátumaként máig uralkodó JPG vagy JPEG formátumot ezzel egy időben dolgozta ki a Joint Photographic Experts Group¹⁶.

Bár a hang "számszerűsítésének" és továbbításának kezdeti kísérletei visszavezethetők a távközlés hőskorát jelentő negyvenes évekbe, az első PCM (*Pulse Code Modulation*) digitalizáló, azaz *digitális audió felvevő* 1967-ben készült el, és a digitálisan rögzített zene csak 1982-től, a CD megjelenésével terjedt el. Az Apple 1988-tól használja az AIFF (Audio Interchange File Format) fájlokat, a WAV formátumot (Waveform Audio File Format) pedig csak 1991-ben fejlesztette ki az IBM és a Microsoft. A hangfájlok máig meghatározó, internetes továb-

¹² A Page Maker története a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Adobe_PageMaker [2022. január 22.]

¹³ Russell Kirsch a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Russell_Kirsch [2022. január 22.]

¹⁴ Forrás: Wikimedia Commons, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:NBSFirstScanImage.jpg> [2022. január 22.]

¹⁵ A PhotoShop története a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Adobe_Photoshop [2022. január 22.]

¹⁶ A Joint Photographic Experts Group honlapja. Forrás: <https://jpeg.org> [2022. január 22.]

bításra, majd streamelésre is alkalmas méretű, tömörített formátumát, az MP3-at a nyolcvanas évek végén a Fraunhofer Intézetben dolgozta ki Karlheinz Brandenburg¹⁷, Suzanne Vega 1985-ös *Tom's Diner* című dalán tesztelve a tömörítési algoritmust. A formátum a weben csak a kilencvenes évek végétől terjedt el, köszönhetően a WinAmp¹⁸ lejátszó szoftver és a Napster¹⁹ fájlcsere szolgáltatás megjelenésének.

A nyolcvanas évek végétől egy évtized alatt az otthoni számítógépek, az Internet és a digitális adattárolás, adattárolás fogalma is széles körben ismertté vált. A kilencvenes években megjelenő Web erre a technológiai fejlődéselményre épülve valóban globális változásokat indított el, s megteremtette a feltételeket a digitalizálás hétköznapivá válásához.

2.2.2. Web 1.0: 1993-2005

2.2.2.1. A valóság digitalizálásának manuális korszaka

A *világháló* (World Wide Web – WWW vagy csak *web*) 1993-as közkinccsé válásától a kétezres évek közepéig tartó, utólag *Web 1.0*-ként emlegetett bő egy évtizedes korszakát a web és a hipertext lehetőségeinek felfedezése jellemezte. Az új, ingyenes infrastruktúráként gyorsan elfogadott, de világszerte a mainál még jóval lassabb (alacsonyabb sávszélességű, eleinte telefonvonalakon – *dial-up* elért) Internet még korlátok közé szorította a képek, hangzó- és multimédia anyagok tömeges hálózati forgalmazását. A kilencvenes évek közepétől a honlapok, webhelyek megjelenése mégis gyakorlatilag a “valóság” digitalizálásának első hullámává vált: cégek, intézmények, társaságok és magánszemélyek hozták létre ekkor virtuális jelenlétüket.

Könyvek és folyóiratok – gyakran retrospektív – digitalizálásaként hipertextes HTML szövegváltozatok jöttek létre. A nyomtatott oldalak pontos visszaadására ebben az időszakban alig volt igény, az eredeti dokumentumok befotózott, képként beszkenelt digitalizálása helyett a böngészőben különböző képernyőfelbontások szerint újratördelhető, a nyomtatott változat formátumából csak a képeket átvevő *webváltozat* volt a természetes. Még az Adobe által 1992-ben, a dokumentumok hálózati továbbítására kifejlesztett, minden környezetben pontos, a tördelő szándékával egyező nyomtatást biztosító PDF fájlok feltöltése is ritkaság számba ment a weben, részben (a befoglalt képek függvényében) jelentős méretük miatt, részben, mert nem voltak szervesen beágyazhatóak a böngészőben megjelenő weboldalba, külön szoftver kellett a megnyitásukhoz.

¹⁷ Karlheinz Brandenburg a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Karlheinz_Brandenburg [2022. január 22.]

¹⁸ A WinAmp története a Wikipédián. Forrás: <https://en.wikipedia.org/wiki/Winamp> [2022. január 22.]

¹⁹ A Napster története a Wikipédián. Forrás: <https://en.wikipedia.org/wiki/Napster> [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A weboldalak böngészésére alkalmas HTTP (Hypertext Transfer Protocol) mellett természetesen tovább élt az Internet másik, régebbi felhasználási lehetősége, a hálózatba kötött számítógépek könyvtáraiba közvetlen betekintést adó FTP (File Transfer Protocol). A web 2.0 korszak egyik nagy újdonságáig, a *streaming* technológia megjelenéséig az ilyen, internetre kapcsolt számítógépeken jelszóval vagy anélkül megnyitott FTP könyvtárak maradtak a digitalizált dokumentumok legfontosabb, szerzői jogok szempontjából többnyire illegális lelőhelyei.

2.2.2.2. Gyűjteményi digitalizálás

A már 1971 óta létező első elektronikus könyvtár, a Project Gutenberg²⁰ 1994-ben hozta létre weboldalát, és indult jelentős növekedésnek, hiszen a megfizethető szkennerek elterjedéséig az alapító Michael S. Hart és önkéntesei kézzel gépelték be a szövegeket.

5. ábra: A Hewlett-Packard 1991-től bevezetett első színes síkágyas szkennere, a Scanjet IIC (400 dpi x 400 dpi optikai felbontással)²¹

Általánosságban a gyűjtemények digitalizálási projektjei és webes honlapjaik létrehozása párhuzamosan indultak, s jelentek meg a weben. A Project Gutenberg hazai “megfelelőjében”, a Drótos László kezdeményezésére 1993-ban indult Magyar Elektronikus Könyvtárban (MEK)²² eleinte Moldován Istvánnal gyűjtötték a begépett, majd beszkenelve digitalizált szövegeket, rendszerezve azokat egy Gopher²³ szerveren (a *gopher* dokumentumrendszerek áttekintésére fejlesztett, hierarchikus, menü-szerű hozzáférést nyújtott a távoli számítógép könyvtárában). A szolgáltatás fejlesztésére 1995 elejétől elindult Kokas Károly vezetésével a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (NIIF) MEK projektje a NIIF Gopher szerverén, de az 1991 óta létező Gopher protokoll népszerűsége ekkoriban már leáldozott: 1996-tól a MEK is a weben vált széles körben elérhetővé és ismertté.

²⁰ A Project Gutenberg története a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Project_Gutenberg [2022. január 22.]

²¹ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:HP-Scanjet-IIC_08.jpg [2022. január 22.]

²² A Magyar Elektronikus Könyvtár története saját honlapján. Forrás: <https://mek.oszk.hu/html/tortenet.html> [2022. január 22.]

²³ A Gopher a Wikipédián. Forrás: <https://en.wikipedia.org/wiki/Gopher> [2022. január 22.]

1997-ben alapították a Neumann Házat²⁴, ez volt az első hivatalos kezdeményezés a magyar digitális kulturális örökség megőrzésére és intézményi feltételeinek megteremtésére. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium által alapított közhasznú társaságként feladata volt a magyar kulturális javak digitalizálásának szervezése, a digitalizált és born-digital dokumentumok szolgáltatása nemzeti közgyűjteményként. A Neumann Kht. 1998-tól foglalkozott szépirodalom digitalizálásával, internetkatalógus építésével, 1998-ban elindítva a Kossuth-díjas írók életműveire épülő Digitális Halhatatlanok programot és ennek Digitális Irodalmi Akadémia²⁵ című weboldalát.

A digitalizált tartalmak terén Magyarországon napjainkra meghatározóvá vált Arcanum²⁶ 1989-ben kezdte működését, de a web 2.0-ás korszakig csak CD-ROM kiadványokon adta ki munkáit, lexikonok, írói életművek digitalizált változatait, vagy pl. a *Nyugat* teljes anyagát.

A kifejezetten digitalizált dokumentumok bemutatását és szolgáltatását célzó weboldalak megjelenését ebben az időszakban még korlátozta a tartalomkezelő rendszerek kialakulatlansága. Néhány nagy média cég, webmagazin már szerver oldali adatbázisból szolgáltatva weboldala tartalmát, de az átlagos web 1.0 felhasználó számára még elérhetetlen volt az ilyen rendszerek programozása, programoztatása, és ritka előjog volt a futtatási lehetőség a webszervereken. Maradtak a statikus weboldalakba ágyazott képek, a HTML táblázatokba rendezett, esetleg java scriptes, majd 2000-tól egy évtizeden át Flash²⁷ platformon létrehozott képgalériák – szerver oldali adatbázisok nélkül.

A statikus weboldaloknak egy előnyük feltétlenül volt: szerver oldali adatbázis kapcsolat, dinamikusan generálódó tartalom hiányában sokkal egyszerűbb volt őket teljes értékűen archiválni, lementeni. A nyomtatott eredeti nélküli, *born-digital* értékek, így a weboldalakon születő tartalmak megőrzése a kezdetektől foglalkoztatta a könyvtáros szemléletű kutatókat, fejlesztőket. Az első és máig legjelentősebb kezdeményezés az Internet Archive²⁸. Az 1996 óta működő nonprofit szolgáltatás több millió ingyenes hozzáférhető könyv, film, szoftver és zenei fájl mellett 624 milliárd weboldal pillanatképet tartalmaz. A gyűjtemény megjelenítő felülete a Wayback

²⁴ A Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Közhasznú Társaság története a Wikipédián. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Neumann_J%C3%A1nos_Digit%C3%A1lis_K%C3%B6nyvt%C3%A1r_%C3%A9s_Multim%C3%A9dia_K%C3%B6zpont_K%C3%B6zhaszn%C3%BA_T%C3%A1rsas%C3%A1g [2022. január 22.]

²⁵ A Digitális Irodalmi Akadémia mai honlapja, napjainkban a Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában. Forrás: <https://pim.hu/hu/dia> [2022. január 22.]

²⁶ Az Arcanum Adatbázis Kft. története a Wikipédián. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Arcanum_Adatb%C3%A1zis_Kft. [2022. január 22.]

²⁷ A Flash platform története a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Adobe_Flash [2022. január 22.]

²⁸ Az Internet Archive honlapja. Forrás: <https://archive.org> [2022. január 22.]

Machine²⁹, ahol URL címek alapján kereshetünk, s választhatunk az éveket mutató időskála alatti naptáron a mentési időpontok között. Sok, mára megszűnt hazai weboldal, vagy átalakult portál korábbi állapotát csak itt tekinthetjük meg.

2.2.2.3. Digitális zene és videó

Az asztali (*deck*) CD lejátszókon kívül ebben a korszakban a számítógép jelentette a digitális multimédia "lejátszót". A weben a multimédia tartalmak (hanganyagok, mozgóképek) elindításához léteztek ugyan weboldalakra ágyazható lejátszók (pl. MOV / QuickTime player, REAL player), de a fájlméretek és az alacsony sávszélesség miatt általában egyszerűbb volt letölteni az asztali számítógépre a weben talált multimédia fájlokat. Nem volt még *streaming*, a YouTube csak 2005-ben indult. A korszak digitalizálási hátteréhez fontos figyelembe venni, hol tartott a digitalizálási technológia.

A Web első éveiben nincs még digitális fényképezőgép, nincs okostelefon kamerával. Csak az mp3 fájlok kezelésére, lejátszási listákba rendezésére alkalmas és testreszabható grafikus felülete miatt nagy népszerűsége szert tevő ingyenes WinAmp zenelejátszó szoftver 1997-es megjelenése után kezdődik a CD lemezek össznépi átkonvertálása interneten továbbítható zenefájlokká. Ekkor keletkeznek a titkos FTP könyvtárak, többszáz album MP3 fájljaival, s ezután indulnak a nagy szerzői jogi vitákat kiváltó fájlcsereelő szolgáltatások (Napster 1999., Gnutella 2000., Kazaa 2001.), amelyek a streaming elterjedéséig a zenei tájékozódás lehetőségét kínálták.

Nem meglepő tehát, hogy a kompakt magnókazetta marad az uralkodó hangrögzítési, zeneválogatási médium 2005-ig, gyakorlatilag a *Web 2.0* korszak kezdetéig. Hasonló folyamat játszódott le a mozgóképfelvétel terén, a VHS videó-magnók és VHS-C kamerák népszerűsége is csak a kétezres évek közepén megjelenő digitális videokamerák és DVD lejátszók hatására kezdett hanyatlani.

2.2.2.4. Digitális fényképezés

Bár az első digitális fényképezőgépek a nyolcvanas évek végén már megjelentek, csak a kilencvenes évek végére váltak megfizethető tömegtermékekké. A Web 1.0 korszakát így a beszkenneelve digitalizált fényképek és a digitális képpalkotás (számítógépes grafika) határozta meg. A kétezres évek első felében fokozatosan jelentek meg a megfizethető digitális fényképezőgépek, 2-4 megapixeles felbontással, 4-8 megabyte tárhellyel, eleinte USB csatolás nélkül. A digitális fényképezés csak a kétezres évek végére terjedt el olyan mértékben, ami összevethető volt az analóg, filmes fényképezés addigi népszerűségével, ekkortól szűntek meg a nagy fénykép-előhívó és -nagyító üzlethálózatok is.

²⁹ Wayback Machine, az Internet Archive weboldal gyűjteményének keresője. Honlap. Forrás: <http://web.archive.org> [2022. január 22.]

Az első kamerás mobiltelefon csak 1999-ben jelent meg (Kyocera Visual Phone VP-210³⁰), a Magyarországon is tömegesen elterjedt kamerás mobiltelefonok a kétezres évek első felében készültek, kis felbontású szenzorokkal. A képeket még nem lehetett felhőtárhelyeken keresztül számítógépre vinni, csak kábelen kimásolni belőlük, nem volt Instagram, GooglePhoto. A kétezres évek közepén, a Web 2.0 kezdetén a legdrágább telefonkészülékeket 5 megapixeles érzékelő jellemezte (az értelemszerűen optikailag is sokkal fejlettebb fényképezőgépek ekkor 8-10 megapixeles, fizikai dimenzióikban is jóval nagyobb érzékelőkkel működtek), az okostelefon korszakot elindító első iPhone pedig csak 2007-ben jelent meg (2 megapixeles kamerával).

6. ábra: Kompakt, 5 megapixeles digitális fényképezőgép 2001-ben³¹

2.2.3. Web 2.0 2005-től

2.2.3.1. A digitális tartalom-éhség és a digitális lábnyom

A Web 2.0 (vagy közösségi, írható esetleg részvételi web) technológiai szempontból az adatbázis alapú weboldalak elterjedésével határolható el a Web 1.0 időszaktól. Az 1999-ben Darcy DiNucci webdizájnertől megalkotott terminust Tim O'Reilly³² tette népszerűvé 2004-ben, amikor már érzékelhető volt, hogy a kétezres évek elejétől megjelenő blogok, wikik, nyílt forráskódú, bárki által (szerver oldali engedélyek birtokában) telepíthető portál- és blogmotorok (pl. Joomla, WordPress), galériák és egyéb média, azaz tartalomkezelő rendszerek, valamint a közösségi hálózatok és a kereskedelmi célra fejlesztett online bolt-rendszerek gyökeresen alakítják át a web használatát és üzleti lehetőségeit.

Az addig csak az alkotók által írható, létrehozható weboldalak, honlapok szerepét fokozatosan átvették a kényelmesen (HTML szerkesztés és feltöltés nélkül)

³⁰ A Kyocera VP-210 a videótelefonok történetében a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_videotelephony#Japanese_videophones [2022. január 22.]

³¹ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Digital_Camera.jpg [2022. január 22.]

³² Tim O'Reilly a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Tim_O%27Reilly [2022. január 22.]

bárki által írható, kommentelhető, adatbázisból automatikusan frissülő blogok. Az addig honlapok között szörfölgető, és élményeiről fórumokon vagy cseten véleményt cserélő netpolgárok számára minden új szolgáltatás új aktivitási lehetőséget hozott: csak egy-egy ingyenes regisztrációra volt szükség ahhoz, hogy áruházak termékeiről vagy utazási irodák ajánlatairól osszanak meg valós tapasztalatot, hogy közösségi hálókon kapcsolatba kerüljenek rég nem látott ismerősökkel, hogy híreket kommenteljenek, sztárokat kövessenek és lájkoljanak. A regisztrációkra és szolgáltatásokon belüli aktivitásokra, adatbázisokban elemezhető felhasználói adatokra épített üzleti modell sokkal hatékonyabbnak bizonyult, mint a korábbi, Web 1.0-át jellemző kísérletek, amikor a weboldalakat próbálták (a nyomtatott sajtóhoz hasonlóan) reklámhordozó felületként hasznosítani.

Az adatbevitelre és felhasználói aktivitásra épülő szolgáltatásoknak tartalomra is szükségük volt, hogy a felhasználók időt is töltsenek a rendszereken belül. Az új web 2.0-ás szolgáltatáskezdemények (*startupok*) jellemzően tartalmukban üres honlapok, melyek tervezői csak egy új közösségi aktivitás lehetőségét találják ki és biztosítják. Megjelenésük a web mellett ma már mobilapplikációként is jellemző, sikerük azon áll vagy bukik, hogy valóban rákapnak-e a felhasználók, s megtöltik-e tartalommal. A szolgáltatás értékét a felhasználói bázis mérete, aktivitása növeli, ez teszi a startupot vonzóvá a befektetők számára, vagy később jelentős haszonnal eladhatóvá. A web 2.0-ás szolgáltatások között így kiemelt szerepet kaptak a digitális tartalmak megosztását lehetővé tévő kép-, zene- és videómegosztók, világszerte felgyorsítva ezzel az analóg dokumentumok digitalizálását is.

A felhasználói fiókok gyarapodásával a privátszférát fenyegető veszélyek is felerősödtek: a web használatával a kétezres évek közepétől akarva-akaratlanul felfejthető *digitális lábnymokat* hagytak maguk után a felhasználók, a feltöltött vélemények, képek tulajdonjoga, a képmáshoz való jog és a vélemény szabadság kérdései megváltoztatták a webről korábban alkotott – döntően pozitív – képet.

2.2.3.2. A statikus honlapok alkonya és a gyűjteményi digitalizálás

A tartalomkezelő rendszerek (CMS – Content Management System) elterjedésével, hozzáférhetővé válásával (Open Source – nyílt forráskódú – portál- és blogmotorok) a webtartalom feltöltése, karbantartása és a felhasználói interaktivitás biztosítása egyszerűvé vált, a honlapok egyedisége háttérbe szorult. A fejlődő webtechnika lehetővé tette a beágyazott tartalmak, más forrásból származó hírek (RSS feed), médiatartalmak, térképek, PDF-fájlok szerves megjelenítését.

Ebben a korszakban a könyvtárak, gyűjtemények is blogokat indítottak, sőt, könyvtári blogháló is létrejött Magyarországon. A Web 2.0 mintájára *Könyvtár 2.0* (Library 2.0) néven világszerte mozgalom indult azért, hogy a könyvtárosok legyenek aktívak a weben, gyűjteményeik szolgáltatásaiba építsék be az új lehetőségeket: blogokat, nyílt forráskódú integrált könyvtári rendszereket, a cset

és az olvasói visszajelzés, valamint az olvasói katalógusfejlesztés, címkézés lehetőségét. Szorgalmazták, hogy a közösségi hálózatépítés lehetőségét kihasználva a gyűjteményi felületeket alakítsák a kornak megfelelően dinamikusra, testreszabhatóra. Célul tűzték ki a könyvtári adatállomány, a katalógusok és a digitalizált gyűjtemények egységesítését és lekérdezhetőségét, *arathatóságát* (harvesting) a webes adathasználat más szereplői felé, támogatva *mashupok* (különböző adatforrásokból egymásra épülő szolgáltatások) létrehozását. Hazánkban a mozgalomban fontos szerepet játszottak az ELTE KITI hallgatói is, az először 2007-ben, általuk megrendezett MLIS (Masters of Library and Information Science) konferencián a korabeli hazai Web 2.0 fontos szereplői és startupok (pl. az akkor induló moly.hu) találkozhattak a könyvtári szféra szakértőivel.

7. ábra: Előadás az ELTE BTK KITI hallgatói által szervezett MLIS konferencián, 2007. nov. 15.³³

A digitalizálás és annak weben is látható eredményei az egész könyvtári és gyűjteményi területen érzékelhetővé váltak, kialakultak az állománydigitalizálás máig érvényes szempontjai, céljai: állományvédelmi szempontból elsősorban a sérülékeny, kevés példányban vagy elavult hordozón (pl. mikrofilm) rendelkezésre álló dokumentumokkal kellett elkezdeni a digitalizálást. A hozzáférhetővé tétel szempontjából a népszerű, weben keresztül is elérhetővé tenni kívánt tartalmak, digitálisan is teljes értékű gyűjteményrészek digitalizálására érdemes koncentrálni. Az „össznépi digitalizálás” sokszor egymást átfedő, munkát és időt pazarló gyakorlata helyett nélkülözhetetlenné váltak az egységes stratégiák, a szakterületi és nemzetközi ajánlások nyomán követése.

A hazai digitalizálási projekteknél a Web 2.0-ás korszak elején még meghatározó szerepet betöltő Neumann Ház két, weben is elérhető korszerű programot

³³ Forrás: <https://elte-lis.blogspot.com/2007/11/mlc-kpek.html> [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

indított 2005-ben, a Nemzeti Audiovizuális Archívumot³⁴ (NAVA) és a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) projektet. Az NDA célja az volt, hogy nyilvántartsa a magyar nyelvű és vonatkozású digitális kulturális tartalmakat. A rendszer a Nyílt Archívumok Kezdeményezés (Open Archives Initiative³⁵) keretében kidolgozott szabványokra és ajánlásokra épült, a „Metázz! Böngéssz! Csatlakozz!” felszólítással várta a látogatókat és tartalomgazdákat, hogy közösen bővítsék a digitális értékek nyilvántartását. A metaadatok bővítéséhez számos termékeny tartalomgazda csatlakozott, az NDA első partnerei olyan intézmények voltak, mint az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), a Szabadtéri Néprajzi Múzeum (SZNM), a Magyar Mozgókép Közalapítvány (MMK) és a Magyar Nemzeti Galéria (MNG). Az NDA nem tartalmazta magát a digitális objektumot, csak az azt leíró mezőket, az eredeti dokumentumhoz link vezetett. A Web 2.0-ás korszakhatár gyakran jelentette weboldalak, magazinok, gyűjtemények radikális átalakulását, adatbázis alapú új gyűjteménykezelő rendszerek kialakítását, így a linkelt tartalmak sok esetben már az NDA működése alatt elérhetetlenné váltak. Az NDA gyűjteménye ennek ellenére értékes állomány lenne, de elérhetetlenné vált, amikor a Neumann Ház szolgáltatóit a 2010-es években különböző intézményekhez rendelték.

A Web 2.0 korszak kezdetére a Magyar Elektronikus Könyvtár a magyar Internet egyik legismertebb szolgáltatásává és legnagyobb szöveg-archívumává vált. Valóságos mozgalom alakult ki körülötte, bárki felajánlhat saját műveket vagy mások számítógépre vitt írásait, archiválásra javasolhat más szervereken levő anyagokat, segíthet a dokumentumok különböző formátumra való átalakításában. Az 1999 óta az Országos Széchényi Könyvtár részévé vált MEK 2003-tól elindította a periodikák archiválására az EPA³⁶ építését (Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis).

Az Európai Unió létrehozta az Európai Digitális Könyvtárat³⁷, a 2008-tól elérhető Europeana³⁸ célja, hogy közös felületet nyújtson a tagállamokban digitalizált dokumentumokhoz való hozzáféréshez. Napjainkban már közel 4.000 könyvtár, múzeum és archívum teszi benne elérhetővé több mint 58 millió gyűjteményi tételének adatait olyan formában, ami lehetővé teszi a kutatók, kreatív szakemberek és az érdeklődők számára a felhasználást és a kreatív újrahasznosítást. Az Europeana legaktívabb adatszolgáltatója Hollandia, Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság és Spanyolország, ők adják az elérhető tartalmak 54%-át, összesen több mint 31 millió rekordot.

³⁴ A Nemzeti Audiovizuális Archívum mai honlapja. Forrás: <https://nava.hu> [2022. január 22.]

³⁵ Open Archives Initiative. Honlap. Forrás: <https://www.openarchives.org> [2022. január 22.]

³⁶ Az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis honlapja. Forrás: <https://epa.oszk.hu> [2022. január 22.]

³⁷ Az Europeana története a Wikipédián. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Eur%C3%B3pai_Digit%C3%A1lis_K%C3%B6nyvt%C3%A1r [2022. január 22.]

³⁸ Az Europeana honlapja. Forrás: <https://www.europeana.eu/hu> [2022. január 22.]

2.2.3.3. A céges adatfelhalmozás korszaka – streaming és közösségimédia

A korszak digitalizálási körképében fontos tényező, hogy a keresőt üzemeltető cégből fokozatosan Web 2.0-ás infrastruktúra szolgáltatóvá bővülő Google 2004-ben könyvtári digitalizálással is bővítette tevékenységi körét. A 2005-től eleinte amerikai könyvtárakkal elindult együttműködés Google Print³⁹, majd Google Book Search, jelenleg Google Books⁴⁰ néven ismert, és számos kritika ellenére a folyamatosan bővülő gyűjteményi körből már 2012-re húszmillió könyvet digitalizált, melyeket szerzői jogi státuszuk függvényében teljes szöveggel, vagy előnézetként szolgált a weben. Magyar párhuzamként említhető az Arcanum együttműködése a hazai könyvtárakkal, levéltárakkal, múzeumokkal.

A Google üzleti modelljét jellemző adatéhségét a közhasznú célok és ingyenesen nyújtott szolgáltatások ellensúlyozzák a kezdetek óta. A digitális adatok felhalmozására épülő, illetve a létrehozott és digitalizált dokumentumok, felhasználói aktivitások értékével ellentételezett szolgáltatások a kétezres évek második felében az egész weben általánossá és meghatározóvá válnak. A sávszélesség növekedésével, az optikai kábelek használatával már nem jelent gondot a multimédia tartalmak továbbítása. A közösségi hálózatok sikerében ekkor vált döntő tényezővé a képfeltöltési lehetőség: a 2002-ben indult magyar WiW⁴¹ (később iWiW) 2005 és 2010 között a leglátogatottabb magyar weboldallá vált, ugrásszerű növekedése a képfeltöltés lehetőségének 2005-ös bevezetésétől számítható.

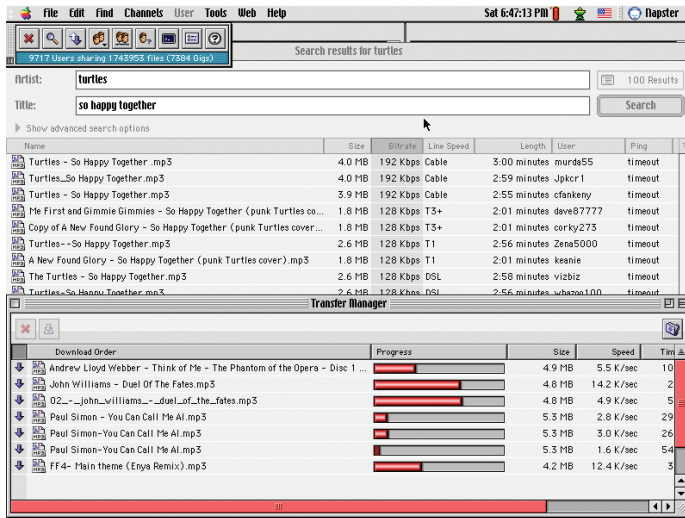
A közösségi oldalak a webes tartalmak megosztási lehetőségével nemcsak a hírportálok, de akár a képfeltöltési oldalak (pl. Flickr) hirdetési lehetőségeit is csökkentik, áttérve a felhasználó tájékozódásra és szórakozásra szánt idejét saját, a felhasználói aktivitást értékes adattá konvertáló rendszereikbe. A 2010-ben iPhone telefonokkal fotózott képek megosztására létrehozott Instagramra ma már közösségi hálózatként és a Facebookot birtokló Meta részeként tekintünk: 2017-ben 95 millió fényképet töltöttek fel felhasználói – *naponta*. A közösségi hálózatokhoz és felhőtárhely szolgáltatókhoz csatlakoztatott okostelefonok a digitális fényképezőgépek kelendőségét is csökkentették, s a fotózási kedv napjainkban messze felülmúlja a hagyományos, filmes fényképezés fénykorát.

A digitális tartalom terjedését segítő legfontosabb technológiai változás a *streaming*, azaz annak lehetősége, hogy nagyméretű fájlok teljes letöltésük nélkül, folyamatként valós időben (némi előtöltéssel) lejátszhatóak legyenek. A korszerű streaming szolgáltatások az internetsebesség függvényében automatikusan képesek magasabb, vagy alacsonyabb felbontásban/minőségben közvetíteni az audio vagy videó tartalmat.

³⁹ A ma Google Books néven ismert szolgáltatás története a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Google_Books [2022. január 22.]

⁴⁰ A Google Books / Google Könyvek honlapja. Forrás: <https://books.google.hu> [2022. január 22.]

⁴¹ Az iWiW története a Wikipédián. Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/IWiW> [2022. január 22.]

8. ábra: Napster kliens működésben, 2001-ben MacOS rendszeren, betárcsázós internetkapcsolattal⁴²

Amikor a felhasználók által mp3-ba konvertált és megosztott, jogvédett tartalmakat cserélő Napstert két év működés után, 2001-ben ellehetetlenítette a zeneipar, az Apple elindította a fizetős, felhasználói profilokkal elérhető iTunes szolgáltatást, és gyártani kezdte hozzá a céget máig tartó növekedési pályájára állító iPod zenelejátszó készülékeket. A felhasználói aktivitást és profiladatokat multimédia tartalmak élvezete során begyűjtő szolgáltatók a Last FM MP3 rádiótól a YouTube-on át a Spotify zenetárán és a Netflix videótárán keresztül radikálisan, egy évtized leforgása alatt alakították át a szórakoztatóipart. A testreszabható, véleményezhető, csoportosítható és megosztható digitalizált tartalmak elavulttá tették nemcsak a reklámokkal teletűzdelt tévé-adások lineáris műsorfolyamait, de a hierarchikus gyűjteményi struktúrákat, bonyolult keresőfelületek mögé rendszerezett gyűjteményi táraikat, adatbázisokat is.

Nem csoda, hogy a magáncégek által ingyen – azaz felhasználói adatokért – szolgáltatott multimédia-tároló rendszerekre számos közkinccseket digitalizáló gyűjtemény is épít: használják könyvtárak a Flickr képtárát, zenetudományi és filmtudományi intézmények a SoundCloud vagy a Vimeo szolgáltatásait és számtalan intézményi esemény archívuma a YouTube. A viszony egyenlőtenségére és törekénységére figyelmeztetnek azonban az olyan változások, mint a fél évtizeden át ingyenes és korlátlan fotótárként megszokott GooglePhotos 2021-es korlátozottsá (s csak fizetősén bővíthetővé) válása.

⁴² Forrás: Wikimedia Commons, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Napster_running_on_an_original_iBook_\(2001-03-11\).png](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Napster_running_on_an_original_iBook_(2001-03-11).png) [2022. január 22.]

2.3. Digitalizálás a gyakorlatban

2.3.1. Szöveges tartalmak

2.3.1.1. A szöveg digitalizálása

A szöveg digitalizálása begépeléssel vagy befényképezve történhet. Fényképezésen általában szkennelést értünk, de a mobiltelefonon elterjedt szkennelő-szövegfelismerő applikációk a készülék kameráját használják szkennel hiányában, s asztali számítógépen is indítható optikai karakterfelismerés egy fényképezőgéppel lefényképezett dokumentum alapján.

A *born digital* szövegek és a begépelte vagy már felismert szkennelt/befényképezett szövegek közötti különbséget a nyomtatott eredeti létezése jelenti: ha egy szöveg nyomtatott előzmény nélkül, számítógépen születik, az első, legkorábbi verzióját kell eredeti kéziratnak tekinteni. A *digitális filológia* fontos területe például a ma már gyakran csak számítógépen dolgozó írók hagyatékának feldolgozása, a művek föllelhető korábbi verzióinak, vagy a kiadatlan szövegek megtalálása. A kéziratok és korai szövegváltozatok után kutatva sok esetben adatmentési technológiákkal, nyomozási eljárásokkal kell összeszedni egy-egy író régebbi, elajándékozott laptopjait, helyreállítani elromlott meghajtóit, *pendrájvjait*.

Az analóg kéziratok és a digitalizálás ideális viszonyát a hagyományos és digitális filológia együttműködése biztosíthatja. Egy-egy sok kiadást megért, több évszázados életmű esetében bizonyos, hogy számos eltérő szövegváltozat jutott nyomdába, így korántsem lényegtelen, melyik változat alapján készül el a digitalizált változat. A filológiai *kritikai kiadások*⁴³ nyomtatott és digitális formában pontosan arra szolgálnak, hogy egyetlen végleges szöveg helyett a szövegváltozatok együttesét jelenítsék meg.

A digitalizált szövegek megjelenítésére a weboldalak mellett már a beágyazott PDF fájlok is jól kezelhető megoldást nyújtanak. A tartalom és forma különválasztására fontos eszközök a stíluslapok (CSS – Cascading Style Sheets, egymásba ágyazható stíluslapok), amelyek a HTML kódba írt vagy konvertált szövegtől különválasztják a megjelenítés, formázás kódját. Ennél is sokoldalúbban kihasználható az XML (Extensible Markup Language – kiterjeszhető leíró nyelv), amellyel a szöveg az adott felhasználási- vagy tudományterület igényei szerint definiált dokumentum struktúrákban tárolható, ember és gép számára egyaránt értelmezhetően, további átalakításokra, elemzésekre, megjelenítésekre alkalmazhatóan.

---

⁴³ Hazai digitális kritikai kiadások például a DigiPhil projekt honlapján. Forrás: <https://digiphil.hu> [2022. január 22.]

2.3.1.2. Szkennelés

A dokumentumok beszkenyelésére kifejlesztett céleszközök eleinte térképek, nagy méretű képek digitalizálására szolgáltak, a 70-es években dobszkennerekkel, forgó mozgás közben tapogatták le a szenzoros optikával a dobra simított dokumentumokat. A képdigitalizáló szenzorok fejlődésével lehetségessé vált a *sordetektorok* alkalmazása és a síkágvas szkennerek kifejlesztése. A CCD (Charge-coupled Device, azaz töltés-csatolt eszköz) érzékelők optikai felbontástól függő számú sorra osztva a szkennelt területet, soronként kiolvassák a képpontokhoz (pixelekhez) tartozó világosságértéket, a szoftver pedig minden pixelhez ennek alapján rendel számot, végzi el a kvantálást.

Az így létrehozott bitkép (bitmap) a digitális kép. A képek felbontását digitalizáláskor a dpi (dot per inch) mértékegységgel szokás megadni. Ez az érték az egy pixelsorban, 1 inch (2,54 cm) hosszön előforduló képpontok számát jelenti. A 300 dpi felbontás tehát egy inch hosszön 300 pixel megkülönböztetése.

2.3.1.3. Szkennerok otthoni felhasználásra

A dokumentum digitalizáló eszközök közül a *kézi szkenner* vált elsőként megfizethető otthoni kiegészítővé a kilencvenes években, ezt követték az otthoni vagy irodai felhasználásra szánt *síkágvas lapolvasók*, amelyek már fényképek, sőt filmek (diák) hatékony digitalizálására is alkalmasak voltak.

A kézi szkennert a felhasználó mozgatja a dokumentumra helyezve, megjelenése idején általában arasznyi távolságot fogott át érzékelője, így egy A4-es oldal negyedét-harmadát tudta egy húzással beolvasni, az egyenletes papíron mozgatását pedig a készülékbe épített görgők segítették. Irodai felhasználása a mai napig praktikus, előnye, hogy nem kell a dokumentumot semmiféle készülékbe behelyezni.

9. ábra: Genius és Logitech kézi szkennerok a kilencvenes évek második feléből⁴⁴

⁴⁴ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Handscanner_01.jpg [2022. január 22.]

Az otthoni felhasználásra szánt *síkágyas lapolvasók* (flatbed scanner) jellemzően 150-600 dpi felbontással digitalizálnak A4-es (+kb. 10%) területű tálcájukra helyezett dokumentumokat. A képet a tárgytartó üvegre kell rakni, az olvasó egység halad alatta végig. Sok készülékhez film/dia feltétet is adnak, vagy az opcióként külön megvehető. A diaszkennerral egy-egy diáról vagy filmről jó minőségben készíthetünk digitális másolatot. Negatív beolvasásakor a szkennelhez kapott diafeltét használata azért fontos, mert van rajta egy sötétebb ablak a dia helyén kívül. A szkennel ezen a sötétebb ablakon állítja be a színeket, ha nem használjuk a feltétet, rosszabb minőségű színeket kapunk. A síkágyas lapszkennerek a kilencvenes évek óta elsősorban műveleti sebességben fejlődtek, csendesebbek lettek, s az USB csatoló újabb verzióinak átviteli sebességét is kihasználják.

- A 150 dpi elegendő egy szöveges dokumentum digitalizálásához, ha a nyomtatott szöveg átlagos méretű és minőségű. Egy A4-es oldal beszkenelt bitmapként ilyenkor kb. 1200x1700 pixel méretű, tömörített fájlba mentés előtti helyigénye kb. 6,5 MB.
- 300 dpi már képek, bélyegzők, kézírás apró részleteinek kinagyítására is elegendő. Egy A4-es oldal beszkenelt mérete ilyenkor kb. 2500x3500 pixel, tömörített fájlba mentés előtti helyigénye kb. 25 MB.
- A mai konzumer szkennerek általában képesek 600 dpi felbontásra is, ez szöveges, nyomtatott dokumentumok esetében felesleges, de kéziratok és grafikák, fényképek esetében hasznos lehet, ha kisebb részleteket kell felnagyítani, vagy ha minden apró részlet jelentőséggel bír pl. kutatási célokra, vagy későbbi, részletgazdag reprodukciók létrehozásához. Egy A4-es oldal beszkenelt mérete ilyenkor kb. 5100x7000 pixel, tömörített fájlba mentés előtti helyigénye több, mint 100 MB.

Kódexek, festmények, grafikák professzionális digitalizálásakor, vagy kis méretű dokumentumok (pl. bélyegek) szkenneléskor természetesen ennél jelentősen nagyobb felbontást is használnak.

2.3.1.4. A tömeges szkennelés céleszközei

A könyv- és fényképdigitalizálás hőskorában a síkágyas lapolvasók fontos szerepet töltek be, de a nagyobb gyűjtemények tömeges digitalizálási projektjeihez szükség volt olyan céleszközökre, amelyek felgyorsítják a folyamatot.

- *Dokumentumszkennel*: a tömeges digitalizálásban hasznosak az automatikus lapadagolós (ADF – automatic document feeder) dokumentumszkennerek olyan esetben, ha a dokumentum különálló lapokból áll, pl. gépelt vagy kinyomtatott kézirat. Hasonlóan a nyomtatók lapadagolójához, az ADF készülékeknél a papír mozog, a bemenő és kijövő helyzet között zárt pályán elhaladva az érzékelősor előtt. Sebességére jellemző, hogy akár 200 lap/perc

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

sebességgel is képes működni. A legújabb dualstream technológia segítségével egyidőben egy fekete-fehér és egy színes kép is létrejön akár a dokumentum mindkét oldaláról, ami 4 db képet jelent dokumentumonként. Így percenként akár 800 db képfájl keletkezik, amit a szkennelő munkaállomásra kell továbbítani.

10. ábra: Könyvszkennő az Internet Archive szolgálatában⁴⁵

Régi vagy ritka, rossz állapotú könyvek esetében minden fölösleges mozdítás a példány károsodását okozhatja, így elképzelhetetlen, hogy minden lapozásnál a szkennerből kivéve, majd a fedlap alá visszaszorítva haladjon tovább a folyamat. A rongálásmentes szkennelés (non-destructive scanning) érdekében olyan készülékeket használnak, amelyek a könyv minimális és kíméletes mozdításával teszik lehetővé az oldalak digitalizálását.

- *Kameraszkennő*: a dokumentumot egy fölötte álló (lefelé néző) állványba épített fényképezőgép fényképezi le. A nyitott könyvet így nem kell mozgatni, csak lapozni. A könyv támasztékokkal félig nyitott helyzetben is elhelyezhető, így az oldalak lapozása kevesebb mozdítást igényel, s a dőlésszöveget a készülék szoftveresen korrigálja.
- *Könyvszkennő, robotszkennő*: az automatikus lapozás érdekében a könyv 45-60 fokban nyitott helyzetben helyezkedik el. A lapozást a robotszkennerek általában légnyomás-szívás segítségével végzik, bár kísérleteznek bionikus ujjakkal is. Egyes szkennerek ultrahangos vagy fotoelektromos érzékelőkkel érzékelik a kettős oldalakat, és megakadályozzák az oldalak kihagyását. A nagyszabású digitalizálási projektekhez tervezett gépek óránként több ezer oldal beolvasására is képesek lehetnek.

⁴⁵ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Internet_Archive_book_scanner_1.jpg [2022. január 22.]

11. ábra: Kameranaszkenner a British Library egyik kéziratdigitalizálási projektjében⁴⁶

2.3.1.5. Optikai karakterfelismerés

Az *optikai karakterfelismerő programok* (OCR – Optical Character Recognition), a képként rendelkezésre álló nyomtatott, írógéppel írt, vagy esetleg kézírásos dokumentumok szövegét képesek felismerni, és szövegfájlként kiadni. Ellentétben pl. a képdigitalizálással, ahol a szkennert bármilyen egyszerű képszoftverrel vezérelhetjük (pl. az ingyenes és könyvtári digitalizálásnál is előszeretettel használt IrfanView⁴⁷ képnézegetővel, vagy alternatíváival: XnView⁴⁸, Fast Stone Image Viewer⁴⁹), a szövegfelismeréses szövegdigitalizálást egy munkafolyamatban, egy szoftverrel célszerű végezni. A korszerű OCR programok vezérlik a szkennelést, segítenek javítani a felismerés pontosságát, különböző szöveges fájlkimeneteket ajánlanak fel, s lehetőséget adnak a beolvasott oldalképek elmentésére is, különböző képformátumban.

A távközlésben folytatott korai kísérletek után Raymond Kurzweil⁵⁰ feltaláló és máig elismert futurologus fejlesztett elsőként látássérülteknek szánt karakterértelmező eszközt 1976-ban, felhasználva két akkor új technológiát: a síkágyas szkennert és a beszéd szintetizátort. Találmányát és cégét a Xerox, majd a ma is ismert OmniPage⁵¹ OCR-t egyesítő Nuance cég vitte tovább. A legismertebb további programok az Abby FineReader⁵² és az Adobe Capture⁵³.

⁴⁶ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dunhuang_manuscript_digitisation.jpg [2022. január 22.]

⁴⁷ Az IrfanView honlapja. Forrás: <https://www.irfanview.com> [2022. január 22.]

⁴⁸ Az XnView honlapja. Forrás: <https://www.xnview.com/en> [2022. január 22.]

⁴⁹ A Fast Stone Image Viewer honlapja. Forrás: <http://www.faststone.org> [2022. január 22.]

⁵⁰ Raymond Kurzweil a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Ray_Kurzweil [2022. január 22.]

⁵¹ Az Omni Page OCR honlapja, jelenleg a Kofax cég tulajdonában. Forrás: <https://www.kofax.com/products/omnipage> [2022. január 22.]

⁵² Az Abby Fine Reader honlapja. Forrás: <https://pdf.abbyy.com> [2022. január 22.]

⁵³ Az Adobe Capture honlapja. Forrás: <https://www.adobe.com/hu/products/capture.html> [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

Az OCR programok a mesterséges intelligencia fontos, régóta gyakorlati hasznát hozó alkalmazásai, a karakterek beazonosítása mintaillesztéssel (*matrix matching*) és a jellegzetességek (pl. ívek, formák) felismerésével (*feature extraction*) folyamatosan fejlődik. Már a 90-es években – gyakran szkennerek mellé csomagolt – verziók is képesek voltak tanulásra – a bizonytalan felismerések jelzésére, s a felhasználók által manuálisan kijavított hibák alapján egy-egy dokumentumon belül, vagy hasonlóan nyomtatott könyvekben a nyomtatási kép jobb felismerésére, az egyedi szedés, betűtípus hatékonyabb beazonosítására.

A kimeneti opciók kiválasztásakor a szöveges dokumentum céltípusa szerint általában kérhető minimálisan formázott szöveg, vagy az eredeti dokumentum tördelését, a beillesztett képek elhelyezését is visszaadó szövegszerkesztő dokumentum (RTF, DOC, DOCX) megalkotása. A 2003-óta létező *kétrétegű PDF*, mint kimeneti fájlformátum az újabb, fejlettebb OCR eszközökben lehetővé teszi a bemeneti kép és a felismert szöveg egymás mögé helyezését – így az eredeti szöveggel szolgáltatható, de a digitalizált szöveg “mögötte” kereshető marad, onnan kimásolható, a keresési találatok pedig a képen kiemelésként jeleníthetők meg.

2.3.1.6. Kézírtos karakterfelismerés

Az *intelligens karakterfelismerés* (ICR) – a kézírtos nyomtatványok vagy a kurzív szövegek felismerését célozza, gépi tanulással. A kézírtások digitalizálására is alkalmazható technológia még újdonságnak számít, az erre alkalmas megoldások között kiemelhető például a 2020-ban, az innsbrucki egyetemen régi kézírtatok átírására kifejlesztett Transkribus⁵⁴ platform. A mesterséges intelligenciát használó, böngészőben is futtatható alkalmazást kínáló szolgáltatás a hagyományos OCR programokhoz hasonlóan hatékonyan betanítható különböző kézírtások felismerésére. A mintaillesztés a kézírtásnál értelemszerűen az adott kézírtás “bemintázásának” függvénye, így a felismeréshez fontos a megfelelő mennyiségű – több oldalas – szöveg.

2.3.1.7. OCR szövegfelismerési hibalehetőségek

A szövegfelismerés hatékonysága elsősorban a képként rendelkezésre álló szövegtől függ. A halvány nyomtatást tartalmazó képeket érdemes előzetesen képszerkesztő programokkal kezelni, kontrasztosabbá tenni, vigyázva az apró részletekre. A felismerést nehezítheti az OCR számára ismeretlen nyelv, vagy a különleges, az ismert fontoktól nagyban eltérő betűtípus.

Bármilyen fejlett is az OCR program, nem várható el, hogy a digitalizáló helyett gondolkodjon: a nyomtatott oldalak számozásaira, fejlécszövegre gyakran nincs szükség a digitalizált változathoz, lehet, hogy a lábjegyzeteket, képaláírásokat is célszerűbb külön kezelni. Így az OCR programok működésének fontos fázisa az *előkép*, amely a felismert szöveg mellett az oldalak bélyegképein jelzi a felismert

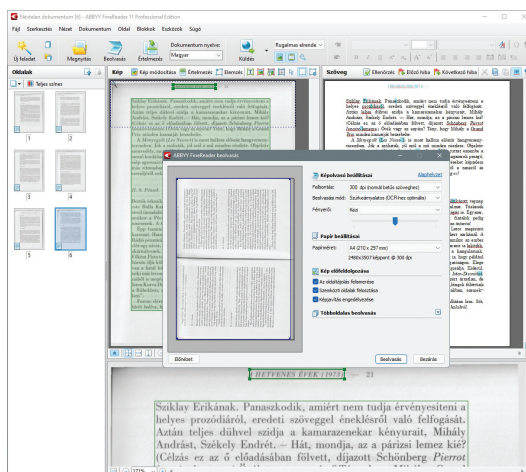
⁵⁴ A Transkribus platform honlapja. Forrás: <https://readcoop.eu/transkribus> [2022. január 22.]

tartományokat. Utóbbiak módosításával szűkíthető a felismerés, bonyolult, hasábos tördelés esetén szükség lehet a szövegtömbök sorrendjének meghatározására is.

A karakterfelismerő programok képesek egy teljes könyv, többszáz oldal átalakítására, de gyengébb gépen érdemes a munkát több lépésre bontani – kellemtelen lehet számtalan manuális beavatkozás után elveszteni a munkát.

2.3.1.8. OCR és utómunka

A felismert szöveg minden esetben igényel utómunkát: a formázatlan szöveget tördelni, korrektúrázni és formázni kell, de gyakran ennél munkaigényesebb a formázva generált szöveg tökéletesítése. A PDF fájljokból digitalizálva rekonstruált eredeti nyomdai kép visszaadásához szükséges lehet a szkenneléskor vétett apró, a felismerést nem akadályozó vizuális hibák (oldalak ferdesége, felesleges területek, akár az eredeti nyomtatás-fűzés egyenetlenségei) korrigálása. Több hazai gyűjteményben is használták például erre a célra az ingyenes Scan Tailor⁵⁵ programot, de az OCR programok újabb verziói már biztosítják ezeket a funkciókat a PDF generálása előtt.

12. ábra: Szöveg digitalizálása az Abbyy Fine Reader optikai karakterfelismerő (OCR) programmal⁵⁶

2.3.2. Multimédia

2.3.2.1. Multimédia tartalmak digitalizálása

Képek digitalizálásakor az érzékelő – legyen az papírtálcát végigvilágító szkeneré, vagy a digitális fényképezőgép/telefon optikája által bevetített képet érzékelő

⁵⁵ A ScanTailor „rajongói” honlapja. Forrás: <https://scantailor.org> [2022. január 22.]

⁵⁶ Forrás: képernyőkép.

lapka – létrehozza a sorokra és oszlopokra bontott bit-térképet (bitmap). A számértékkel jellemzett képpontok (pixelek) száma tehát a felbontásnak megfelelő téglalappal arányos, ha a felbontás 1024x768, akkor 786.432 pixel adatát tartalmazza az elmentett képfájl.

Az A/D konverzió során egy-egy képpont színét három érték együttese, 3 byte írja le, RGB (*Red, Green, Blue*) kód formájában, azaz a színt vörösre, zöldre és kékre bontva tárolja el a digitalizáló eszköz, a rögzíthető színek számát a színmélység határozza meg: 1 bites színmélységgel csak a fekete és fehér színeket különböztethetjük meg, 8 biten 256 különböző szín tárolható, 16 bit esetében 65.536 különböző színárnyalat rögzíthető (ezt szokták *High Color Definition* névvel jelezni), 32 biten pedig 16,7 millió szín, ami meghaladja az emberi szem által megkülönböztethető színek számát (ezt hívják *True Color* színmélységnek). A nyomdai igényeknek megfelelően D/A konverzióval, azaz digitális kép kinyomtatásához a CMYK színkeverési módot alkalmazzák a *cyan* (enciánkék), *magenta* (bíbor), *yellow* (sárga) és *key* (általában fekete kulcsszín) színekből kikeverve a nyomtatandó képet.

A *hangok digitalizálásával* a digitalizálás fogalma kapcsán a fejezet elején már foglalkoztunk, a képek digitalizálási felbontása megfeleltethető az időben folyamatként digitalizált hanghullám A/D konverziójában a mintavételi frekvenciának. A mintavételezés *frekvenciája* (gyakorisága) akkor ideális, ha az a jelben előforduló maximális frekvencia kétszerese, pl. a zenei CD-kre rögzíteni kívánt legmagasabb frekvenciájú hang – az emberi fül felső hallhatósági határául elfogadott 20kHz – több mint kétszeresével (44.1 kHz-el) mintavételezik az analóg hanganyagot, és 16 biten tárolják el a különböző értékeket.

A *filmek, mozgóképek A/D konverziója* a kép és hangdigitalizálás együttes alkalmazása. A vizuális tartalmat képkockákra bontva bit-térképként, az audiojelet pedig hanghullámként dolgozzák fel. A *celluloid* hordozón fennmaradt filmek digitalizálásához céleszközökre van szükség. A filmszalagokat áttekerceslik, javítják az elöregedett ragasztásokat, törött fogazatokat, majd egy vetítógépre szerelt érzékelős optikával, esetleg mattüvegre vetítve és azt digitális videokamerával felvéve, vagy képkockánként digitalizálják film szkennerekben.

A mágnesszalagon, videómagnókon tárolt filmek digitalizálásakor gyakorlatilag a számítógép hang- és videokártyájával készítünk digitális felvételt ugyanúgy, ahogy bármilyen hagyományos analóg eszköz bemeneti jelforrásként használatuk (lemezjátszó, kazettás- és szalagos magnó), illetve mikrofonos hangfelvétel esetében. Bár ez egyszerűnek tűnik, a technikai problémák sokfélék lehetnek a már csak használtan fellelhető videómagnók hibáitól a jelentős számítási teljesítményre készített digitizáló hardver és szoftver elégtelenségéig. Természetesen erre a munkára is léteznek célhardverek, digitizáló berendezések, digitizáló USB-adapterek.

Tárgyak digitalizálásakor – a 3D szkennerek elterjedéséig (lásd később) – csak a kétdimenziós digitális reprezentálásra volt mód fényképezéssel (esetleg

több felvétellel, több szögből), vagy az objektum különböző oldalait bemutató videófelvétellel. A fényképezőgép olyan esetben is fontos digitalizáló eszköz, ha a digitalizálandó dokumentum mérete vagy állaga, állapota nem teszi lehetővé szkener használatát.

Részletgazdag fénykép készítéséhez legalább APS-C (esetleg *FourThirds* – 4/3-os) érzékelős fényképezőgép szükséges (de ma már elérhetőek a FullFrame érzékelős DSLR kamerák is), hiszen az érzékelő mérete a pontos kvantálás feltétele. A mobiltelefonok apró képérzékelő CCD-je gyakran hasonló felbontású digitális kép készítésére képes, mint egy *Medium formátumú* professzionális fényképezőgépé, de abban a képérzékelő fizikai mérete sokkal nagyobb, így az érzékelő pontok is nagyobb távolságra vannak egymástól, kevésbé zavarják egymást⁵⁷.

Alapvető fontosságú, hogy manuális beállításokra alkalmas legyen a fényképezőgép: az elérhető legalacsonyabb *fényérzékenységen* (ez lehet ISO 25, 50 vagy 100 – készüléktől függően) és a nagy mélységélességet optimális képminőséggel biztosító 8-11-es blendenyílások valamelyikével kell fotózni, természetesen állványra helyezve a készüléket.

A megvilágítás döntően befolyásolhatja egy tárgy kétdimenziós megörökítését, az erős, kontrasztos árnyékot vető mesterséges fényforrás kerülendő, szórt, indirekt, a színeket nem torzító megvilágítás ajánlott.

2.3.2.2. Digitális multimédia formátumok

Raszteres, tömörítetlen képformátum: a bittérkép legkézenfekvőbb módon olyan formátumban jeleníthető meg, amely kirajzolja a digitalizált kép oszlopokból, sorokból álló négyzetrácsát. A nyomdai raszter kifejezésnek (pont-rács, pont-háló) megfelelően az ilyen formátumok (pl. a Windows Bitmap, azaz BMP formátum) a digitalizálási felbontásnak megfelelően külön-külön tartalmazzák az összes pixel értékét. Bármilyen más formában tároljuk a képet, mozgóképet, a képernyő képpontjain rasztereszen jelennek meg, hiszen a képernyő is képpontokat színezt. Tömörítetlen képformátumok még a professzionális használatra szánt fényképezőgépek nyers, RAW formátumai, amelyek szabad kezet adnak a fotósoknak, hogy finomhangolja a tömörítést és azokat a képkezelési lépéseket (élesítés, tónusok javítása), amelyeket a fényképezőgép automatikusan végrehajtana, amikor – általában – JPG fájlban menti a fényképet. A nagyméretű, tömörítetlen RAW fájlok specifikációi gyártónként eltérőek, csak a professzionális képkezelő szoftvereket (pl. Adobe LightRoom⁵⁸, vagy az ingyenes Raw Therapee⁵⁹) készítik fel valamennyi

⁵⁷ Képérzékelő-méreték összehasonlítása. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Image_sensor_format [2022. január 22.]

⁵⁸ Az Adobe LightRoom honlapja. Forrás: <https://www.adobe.com/hu/products/photoshop-lightroom.html> [2022. január 22.]

⁵⁹ A Raw Therapee honlapja. Forrás: <https://www.rawtherapee.com> [2022. január 22.]

RAW fájl kezelésére. A raszteres képformátumok módosítása, átméretezése nem lehetséges minőségvesztés nélkül: ahol nem volt érték, oda csak tippelni lehet köztes, kitöltő értéket, ezért nem lehet egy digitalizált fényképet a filmről nagyított analóg fényképhez hasonlóan felnagyítani, illetve lehet, de a kis részletek nem lesznek jobban kivehetőek.

13. ábra: A veszteséges képtömörítés hatásának illusztrálása⁶⁰

Veszteségmentes tömörített formátumok: a képpontok nem csak külön-külön, egyesével írhatóak le. Egy már létrejött bittérkép különböző pontjain rengeteg azonos értékkel leírt képpont fordulhat elő, sok adat takarítható meg, ha ezeknek a helyét írjuk csak le, a közös értékhez rendelve (így tömörít például a PNG formátum). Szkenneléskor a TIFF formátumot szokták használni, az 1986-ban kifejlesztett univerzális, platformfüggetlen képformátum lehetővé tesz – egy képfájlon belül – több lapos képtárolást és LZW vagy ZIP tömörítéssel csökkenti a fájl méretét. Szintén veszteségmentes a GIF formátum, amely legfeljebb 8 bites színmélységű (256 színű) képeket tud kezelni, ezért elsősorban rajzok, grafikonok, ábrák tárolására alkalmas, animációt is képes tárolni (animgif).

Veszteséges tömörített képformátum a JPG vagy JPEG, amely a webes grafika legkedveltebb fájl típusává vált, hasonlóan, mint a hangfájl típusok között az mp3. Maximális felbontása 65536x65536 pixel lehet. Színmélység szerint 8 bites szürkeárnyalatos, vagy 24 bites TrueColor lehet. A Joint Photographic Experts Group által 1992-ben kidolgozott formátum különböző tömörítési szinteket tesz lehetővé a szomszédos, hasonló értékű pixelek összevonásával, azonos értékre “butításával”. Kis mértékű összevonások szabad szemmel alig észlelhetőek, a fájl méret azonban jelentősen csökken, akár az eredeti tizedére, századára csökkenthető. A képszerkesztő programokban mentéskor általában megjeleníthető a tömörítési fok állításának lehetősége, ha nem látunk ilyen opciót, a program a megnyitott fájl tömörítési szintjével tömörít. Bárhogy is mentünk, a JPG fájlok minden változtatás (pl. képkivágás) utáni mentésekor újratömörítés történik, ami rontja a képminőséget. Túlzott tömörítés esetén a kép minőségvesztése zavaróvá válik, blokkok képződnek, a színek elmosódnak, a kép kontrasztja romlik. Értelemszerűen nagyobb ennek a veszélye sok apró részletet, pl. tömeget, fűszálakat, lombokat, hajat ábrázoló képeken, s kevésbé érzékelhető a tömörítés nagy kiterjedésű, közel egynemű felületeket ábrázoló képeknél.

⁶⁰ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Compression_Ephesos.jpg [2022. január 22.]

A digitális képállományok között meg kell említeni a *vektoros képformátumokat*, amelyek nem bittérkép alapúak, nem szerkeszthetők képpontokként, s alapvetően nem is a digitalizált képek formátumai, bár beszkenelt vonalrajzokat konvertálhatunk vektorgrafikává, ahogy sok új rajzoló alkalmazás képes girbegurba – akár mobilképernyőn ujjbegyünkkel rajzolt – köröket, vonalakat tökéletesre módosítani. A vektorgrafikus digitális kép nem az egyes pixelek adatait, hanem geometriai alakzatok adatait tárolja, mint egy tetszőlegesen nagyítható, kicsinyíthető koordináta-rendszer pontjait és a közöttük húzott szakaszokat, íveket, illetve a vonalakat és alakzatokat kitöltő színeket, színátmenetek leírásait. A vektorgrafikai programokkal létrehozott grafikák előnye a kis méret, az átméretezhetőség és a pontosság, így rajzok, logók, térképek, műszaki rajzok, 3D modellek és a térábrázolások a legfontosabb felhasználási területük, de a webes Flash-grafikák és animációk is vektorgrafikaként arattak sikert könnyen betölthető, kis fájlméretükkel. Vektoros alapon működnek a fontok, betűtípusok is, ezért nagyítható korlátlanul egy szövegszerkesztőben a szöveg. A vektoros rajzok egyik legelterjedtebb képformátuma az EPS (Encapsulated PostScript), amelyet minden vektoros tervezőprogram és nyomdai eszköz támogat.

Veszteségmentes tömörített hangformátumok között a legismertebb a Microsoft által kifejlesztett WAV, amely a tömörítési eljárások ellenére is igen nagy fájlokban tárolja a digitalizált hanghullámképet. A weben azért sem terjedt el, mert alkalmatlan a streamelésre. Felhasználása elsősorban a hangszerkesztés, vágás, veszteségmentes átalakítás terén jelentős, ingyenes programokkal (pl. Audacity⁶¹) is jól használható. Népszerű új formátum a FLAC (Free Lossless Audio Codec), amelyet kifejezetten a minőségi zenehallgatásra, pl. Audio-CD-k anyagának webes forgalmazására fejlesztettek 2001-ben. A tömörítéssel elért méretcsökkenés 50-70%, de a FLAC fájlok lejátszását az átlagos zenekészülékek többsége (pl. otthoni és autós lejátszók) még nem támogatja.

Veszteséges, tömörített hangformátumok között az MP3 a legismertebb, többféle veszteséges tömörítési eljárást alkalmaz, melynek köszönhetően a kapott fájl mérete töredéke az eredeti, tömörítetlen változatnak. Otthoni, átlagos felhasználásra – sikere bizonyítja – tökéletesen alkalmas, ma már minden digitális hang lejátszására alkalmas eszköz támogatja. Megemlíthető még a Microsoft által létrehozott WMA, amelynek minősége jobb, mint az MP3-é, mégsem terjedt el annyira.

Video formátumok között gyakorlatilag csak veszteségesen tömörített formátumokat találhatunk: az egymást követő képkockák bittérképéről a változatlan pontokat összevonva, csak a változásokat rögzítik. A videófájl formátumok tipikusan konténer-formátumok, együtt tartalmazzák a számtalan kódolási, tömörítési eljárás valamelyikével feldolgozott videó- és audioanyagot. A fájlkiterjesztésből

⁶¹ Az Audacity honlapja. Forrás: <https://www.audacityteam.org> [2022. január 22.]

tehát nem feltétlenül következnek, hogy le is tudjuk játszani a videófájlt, AVI vagy QuickTime (MOV) konténer-fájlok számos különbözőféleképpen kódolt multimedia anyagot tartalmazhatnak, a tömörített videó kibontásához, lejátszásához gyakran telepíteni kell a megfelelő kódolót (*codec*). A legkiterjedtebb kódoló-dekódoló könyvtárral az FFmpeg⁶² ingyenes program rendelkezik, erre épül pl. a népszerű VLC media player⁶³, amellyel jó eséllyel bármilyen videófájl lejátszható.

Számítógépes utómunkára, vágásra, filmszerkesztésre általában AVI (DV-AVI) fájlokat használunk, ezek, hasonlóan a WAV fájlokhoz a hangrögzítésben, nagy méretűek és kevésbé tömörítettek, mint a kifejezetten továbbításra, webes streamelésre optimalizált formátumok. DVD-re íráshoz az MPEG2 formátum alkalmas. 2008-ban a digitális videokamerákhoz a Panasonic és a Sony fejlesztette ki az AVCHD videoszabványt⁶⁴, mely MPEG-4 AVC/H.264 kódolással rögzíti a videókat.

2.3.2.3. A 3D térleképezés és tárgydigitalizálás

A képfarmátumoknál tárgyalt vektorgrafikák, bár a képdigitalizálásnál ritkán kerülnek szóba kimeneti formátumként, egyes területeken egyre fontosabb leképezés formájává válnak a digitalizált valóságnak. Az alkalmazott grafikai *born-digital* rajzok, ábrák, logók, a műszaki rajzok, térképek és 3D építészeti tervek évtizedek óta vektorgrafikus tervezőprogramokkal készülnek, a számítógépes játékok animált virtuális világait és a filmek látványának egyre nagyobb részét is számítógépen állítják elő (CGI – Computer-Generated Imagery), vektorgrafikával és *fotórealisztikus*, vagy fotó-alapú texturákkal keverve azokat. A 3D vektorgrafika és fotók kombinálásának leghétköznapibb formájaként ma már otthonunkból körülnézhetünk a Föld távoli városaiban a Google StreetView segítségével, sőt, bejárható virtuálisan számos középület, múzeum belső tere is.

A térleképezés fejlődése az ezredforduló óta közvetlen bemenetet jelent az objektum és tér digitalizáláshoz, amelynek kimeneteként vektorgrafikus (és azzal kombinált fotografikus) állományok jönnek létre, D/A konverzióként pedig elterjedt a 3D nyomtatás.

A tér- és objektumleképezésnek sok különböző felhasználási területe alakult ki (ipari tervezés, építészet, orvosi számítógépes tomográfia – CT, geológia, muzeális értékmegőrzés), így a 3D szkenneléshez számtalan különböző technológiát használnak.

A *kontakt 3D szkennerek* mechanikus érintéssel, pl. apró karokkal veszik föl a tárgy felületének formáját és a karok pozíciója alapján alkotják meg a tárgy modelljét.

A *non-kontakt (érintésmentes) szkenneléshez* fényt, ultrahangot vagy röntgen sugarat használnak, mérve visszaverődésüket a tárgyról vagy a térbeli környezetről.

⁶² Az FFmpeg honlapja. Forrás: <https://www.ffmpeg.org> [2022. január 22.]

⁶³ A VLC media player honlapja. Forrás: <https://www.videolan.org/vlc> [2022. január 22.]

⁶⁴ Az AVCHD szabványról a Wikipédián. Forrás: <https://en.wikipedia.org/wiki/AVCHD> [2022. január 22.]

Így működnek pl. a navigálásban, önvezető autók térérzékelésében és épületek belső tereinek vagy a földfelszín, sőt, a tengermély digitalizálásában is használt LiDAR⁶⁵ (light detection and ranging) szkennerek, amelyek lézer fénysugarat bocsátanak ki, gyors léptetéssel letapogatva a látóterükbe eső tér minden pontjának távolságát. Léteznek kézi lézer szkennerek is, amelyek érzékelik és számításba veszik saját pozíciójukat, így szabadon mozogva körbejárható velük minden irányból a digitalizálásra kiválasztott térbeli objektum.

14. ábra: A TomTom cég 5 LiDAR készülékkel felszerelt furgonja⁶⁶

2.3.3. Gyűjtemények digitalizálása

Néhány régi fénykép, egyetemi jegyzetek, vagy egy könyvből szkennelt tanulmány digitalizálása során még nem szembesülünk azokkal a nehézségekkel, amelyeket több száz vagy ezer tételes gyűjtemények feldolgozása során, jó eséllyel több munkatárssal a munkát megosztva kell megoldanunk, ha nem akarjuk, hogy káoszba fulladjon a feladat, s felesleges lépések, újrakezdett folyamatok árán jussunk el a célig.

Mesterfájl és munkafájl: gondolkozzunk előre! Képek digitalizálásakor a cél talán csak a webes megjelenítésnek megfelelő felbontás, de a képek kötegetelt átméretezése bármilyen ingyenes képkezelővel egyetlen gyors lépés, érdemes tehát nagyfelbontású mesterfájlokat szkennelni, amelyek bármilyen későbbi felhasználásra (gondoljunk bele, hogy a képernyők felbontása is mennyit nőtt az utóbbi évtizedek alatt) és részleteik kivágására, esetleg retusálásra is alkalmasak lehetnek. Fájl-kimenetként érdemes a veszteségmentes TIFF formátumot választani, ne feledjük, hogy a népszerű JPG tömörített képfájlok kezelése, esetleg javítása, retusálása

⁶⁵ A LiDAR technológiáról a Wikipédián. Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/LIDAR> [2022. január 22.]

⁶⁶ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapping_van_tomtom_with_five_lidars.jpg [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

során minden mentéskor újratömörítés történik, romlik az apró részleteknél a képminőség. A szöveg digitalizálásakor is érdemes elmenteni a beszkenelt oldalkepeket, pl. utólagos ellenőrzésre olyankor is, ha csak a felismert szövegre van szükség (nem készítünk kétrétegű PDF-et).

Fájlnevek: az adatbázisba rendezés első szintje. A képek, multimédia dokumentumok digitalizálása során fájlokat kapunk, amelyeket még feltehetően meg kell feleltetnünk az analóg eredetinek, ha további leírások, metaadatolás, rendezés következik. Egy képfájl beazonosíthatunk a bélyegkép alapján, de egy hang, vagy videófájl gyakran le kell játszsanunk ahhoz, hogy tartalmát azonosítani tudjuk. Célszerű a fájlnevezésekkel megkönnyíteni a további munkát. Egyes esetekben a beszédes nevek használata is elképzelhető, nagyobb projekteknel a fájlneveket táblázatba, adatbázisba rendezve, már a digitalizálási folyamatba iktatott lépésként érdemes összekapcsolni meglévő vagy az analóg eredeti alapján digitalizálásakor elkészített leírásokkal. Fontos lehet a sorrendiség, annak összevethetősége az analóg tételek sorrendjével: a legtöbb digitalizáló program (pl. szkennel szoftver) sorszámokat rendel az egymást követve létrehozott fájlnevek végére, de a számozást újraindítja munkamenetenként, vagy naponként, esetleg a projekt tételszámahoz elégtelen számú számjeggyel.

Átnevezés: ha volt rendszer, az át is átalakítható. Ahogy a mesterfájlokból átalakíthatóak, konvertálhatóak a célnak megfelelő fájlok, az elnevezéseik is egységesíthetőek, módosíthatóak, pl. több különböző forrás, digitalizálási gyakorlat összeolvasztásához. Érdemes tájékozódni kis, többnyire ingyenes fájl-átnevező segédprogramok után. A digitális fényképezés elterjedése óta ismertek a képek EXIF metaadataiból (vagy mp3 fájlok ID3 metaadataiból) pl. dátumot a fájlnevbe emelő programok, léteznek szofisztikált sorszámzó átnevezők, és olyan megoldás is ismert, amely egyszerű szövegfájlként kezel egy könyvtárnyi fájlnevet, s benne keresés és csere utasításokat hajt végre (pl. az ingyenes Oscar's Renamer⁶⁷).

Biztonságos tárolás: a digitalizálás egyik fő célja a hosszú távú megőrzés, de a digitalizálás során és azt követően is hatalmas munka mehet veszendőbe egy pillanat alatt. A számítógépes fájlok elveszithetősége, sérülékenysége sokszor csak akkor tudatosul bennünk, amikor megtörténik. Egy sok példányban létező könyv, hanghordozó vagy filmről újranagyítható fénykép mindig nagyobb biztonságban van, mint frissen digitalizált mása. Az elromló meghajtók, olvashatatlanná váló optikai hordozók veszélyét csak biztonsági másolatok készítésével háríthatjuk el, s erről a biztonságról nem elég akkor gondoskodni, amikor elkészültünk a teljes digitalizálási munkafolyamattal.

A felhőtárhelyek (OneDrive, GoogleDrive, Dropbox, Box.net) és számítógépre telepített kliensprogramjaik az utóbbi években megkönnyítették a folyamatos

---

⁶⁷ Az Oscar's Renamer honlapja. Forrás: <https://www.mediachance.com/free/renamer.htm> [2022. január 22.]

szinkronizálást, de ne feledjük, a tévedésből törlés is szinkronizálódhat. Célszerű a digitalizálás minden, fájlokat eredményező munkafolyamatának külön munkakönyvtárat biztosítani, hogy megőrizhessük és visszaállíthassuk a lépéseket.

Célszerű a munkakönyvtárakat tartalmazó projektkönyvtárakat folyamatosan tükrözni más meghajtóra, esetleg más számítógépre, illetve a felhőbe. A biztonsági másolat (backup) létrehozásához ingyenes könyvtár szinkronizáló segédprogramokat is könnyen találhatunk a weben (pl. az ingyenes RealTimeSync⁶⁸).

2.3.4. A tudás digitalizálása

Az analóg dokumentumok digitalizálása önmagában csak számítógépes fájlokat eredményez. A kilencvenes években gyakori FTP könyvtár-lelőhelyeken a digitalizált fájlok között csak a beszédes fájlnevek, könyvtárelnevezések segítettek a tájékozódásban. A Web sikerével elterjedt hipertext azonban lehetőséget biztosít a fájlok és leírásaik, kontextusuk összekötésére: már egy webes katalógus, vagy fájlcsere oldal találati listája is a hipertext alkalmazása, a szöveges leírás és a digitális fájlhoz vezető nyomvonal (link) összekapcsolt megjelenítésével.

A digitalizáláshoz kapcsolódó információérték minimuma a fájl elérhetővé tétele, maximuma a fájlban foglalt információ kontextusának digitalizálása, azaz összekapcsolása más, vagy hozzáadott információkkal. A tudás összefüggéseinek, szerkezetének megjelenítése volt a célja a nem lineáris információmegjelenítésnek a kezdetektől, gondoljunk a szövegeken belül tördeléssel érzékeltetett hierarchiákra (pl. a Talmud lapjain⁶⁹), vagy a lábjegyzetek szerepére a főszöveg alatt, vagy akár Ted Nelson⁷⁰ hatvanas évekbeli, Internetre képzelt Xanadu-konceptiójára, amelyben a tudás felhasználásának, idézésének élő kapcsolatrendszereként tárolódott volna az emberiség teljes írott tudásanyaga. Az XML-ben tárolt digitális szöveg, a képekhez kapcsolt metaadatok, a gyűjteményekhez készült mutatók és részletesebb kifejtésekre irányított linkek, vagy a videótárakban felkínált kapcsolódó videók és online boltokban mutatott, más vásárlók által szintén megvett termékek mind-mind a tudás-tájékoztatás rendszerének digitális leképezései. A közösségi hálózatok sem csupán a kapcsolatrendszerek önkéntes digitalizálására adtak lehetőséget. A 2008 végén magyarul is megjelenő Facebook azért győzhetette le a szűk két év alatt a szinte teljes magyar közönség hasonló adataival gazdálkodó iWiW-et, mert előrébb tartott a tudás, tájékozódás, érdeklődés leképezésére is kényelmes, csaknem automatikus rendszer kialakításában.

⁶⁸ A RealTimeSync honlapja. Forrás: <https://freefilesync.org> [2022. január 22.]

⁶⁹ Talmud as hypertext. Honlap. Forrás: <https://kairos.technorhetic.net/3.1/coverweb/porush/contra4.html> [2022. január 22.]

⁷⁰ Ted Nelsonról és a Xanaduról a Wikipédián. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Ted_Nelson [2022. január 22.]

ÜTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

15. ábra: Részlet a Talmudból – korai példa a nem lineáris tudáskapcsolatok ábrázolására: középen a főszöveg, oldalt a magyarázatok⁷¹

Az ismeretségi hálókra épülő tájékozódásnak kényelme és szórakoztató jellege mellett azonban komoly veszélyei vannak, s alkalmatlan a bonyolultabb, árnyaltabb ismeretek ábrázolására. A tömeges digitalizálást irányítók és a tudáshálók, digitális bölcsészeti megoldásokkal feltárt összefüggések kutatói, vizualizáló fejlesztői még ritkán kerülnek közös projektekbe, de évtizedek óta folynak kísérletek arra, hogy a digitalizált tudás a digitalizált tudásszerkezeteknek megfelelő, korszerű formákban jelenjen meg. Sokat fejlődtek a gyűjteményi tartalomszolgáltató rendszerek, a repozitóriumok, a metaadat-forgalmazási lehetőségek, barátságosabb, vonzóbb, korszerűbben navigálható vagy éppen látványos kereső és tételmegjelenítő felületek készülnek.

A hipertext segítségével digitalizálható tudáskapcsolatok szervezettebb tömörítésére tett kísérletet például a magyar fejlesztésű iGlue⁷², amely böngésző pluginként linkelt külső adatbázisokat bármely weboldal szövegében előforduló kulcsszavakra, úgy megjelenítve egy weboldalon olvasható szöveget, hogy benne pl. a Wikipédiában szócikként elérhető fogalmakat, tulajdonneveket oda vezető linkekkel alakítja. A tudás-kapcsolatok digitalizálása, mint különböző adatforrások összekapcsolása könyvtáros kompetenciákhoz közel álló feladat: az ELTE KITI-ben gyakorlatként létrehozott *mindennapInapló*⁷³ projekt is olyan új felületet teremtett, amelyen egy korszak kronológiai adatai és sajtóhírei találkoznak egy, a korszakról írt napló kulcsszavaival, személyes feljegyzéseivel.

⁷¹ Forrás: Wikimedia Commons, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_page_of_the_first_tractate_of_the_Talmud_\(Daf_Beis_of_Maseches_Brachos\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_page_of_the_first_tractate_of_the_Talmud_(Daf_Beis_of_Maseches_Brachos).jpg) [2022. január 22.]

⁷² Az iGlue a Wikipédián. Forrás: <https://en.wikipedia.org/wiki/iGlue> [2022. január 22.]

⁷³ mindennapiNapló projekt. Honlap. Forrás: <https://mindennap-inaplo.blogspot.com> [2022. január 22.]

2.3.5. Az élet digitalizálása

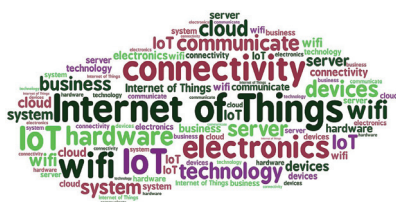
A digitalizálás fogalmának tágabb értelmében nem csak dokumentumok, multi-médiatartalmak, kontextusuk és a felhasználók aktivitásából leképezett kapcsolati háló digitalizálható, de minden olyan folyamat, információcsere is, amely létezésünknek keretet ad. Az épített és természetes tér észlelése (navigáció, önvezető autók, tér-szimulációk), ügyeink intézése (adózási, egészségügyi és egyéb társadalmi nyilvántartó rendszerek és azok összekapcsolási lehetőségei), szolgáltatók automatizálása, munkafolyamatok robotizálása is digitalizálásnak tekinthető.

A digitalizált adatokra és valós időben adatot szolgáltató érzékelőkre épített rendszerek kétségtelenül megkönnyíthetik életünket. A valós idejű fordítás élő hang alapján, a *dolgozók internete* (Internet of Things) fejlesztésekkel megjelenő okos háztartási és ipari eszközök szokásainkat kiszolgáló és megtanuló, együttműködő rendszere, vagy akár a többmillió közösségeket ellátó *okos városok* (Smart City) segíthetnek a hatékonyabb munkában, kapcsolattartásban, közlekedésben, de az energiatakarékosabb, olcsóbb és környezetkímélőbb városi életforma kialakulásában is. A *virtuális és kiterjesztett valóság* (VR – virtual reality, ER – extended reality) a valós helyzetünktől független szimuláció és a hozzáadott információkkal gazdagított, valósághű tájékozódás lehetőségét kínálják, s fontos közvetítő felületekké válhatnak az emberiség felhalmozott, digitalizált tudása felé is.

Ha tovább tágítjuk a digitalizálás jelentését, Elon Musk üzletember Neuralink⁷⁴ cégének kísérleteit is idesorolhatjuk: az agy-számítógép interfész hosszútávon az emberi gondolkodás, érzékelés digitalizálásához vezethet el.

A digitalizálás – kezdve az otthoni fénykép-szkenneléstől a gépi tanulást, *mesterséges intelligenciát* (AI – artificial intelligence) fejlesztő kutatók munkájáig – olyan, számítógéppel kezelhető állományokat hoz létre, melyek összekapcsolása, rendszerbe foglalása és adatként algoritmizált kezelése számtalan jó és rossz célt is szolgálhat.

A *jó és rossz* pedig, bár ugyanúgy ellentétpár, mint a *van áram, nincs áram*, sosem dönthető el egyetlen bit információval.

16. ábra: Internet of Things szófelhő⁷⁵

⁷⁴ A Neuralink vállalatról a Wikipédián. Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Neuralink> [2022. január 22.]

⁷⁵ Forrás: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Internet_of_Things2.jpg [2022. január 22.]

Ellenőrző kérdések, feladatok

1. Mit jelent az analóg jel digitalizálása?
2. Mit jelent a digitális megőrzés (digital preservation)?
3. Hogyan terjedt el a digitalizálás fogalma?
4. Mi jellemezte a Web 1.0 korszakot digitalizálás szempontjából?
5. Mi jellemezte a Web 2.0 korszakot digitalizálás szempontjából?
6. Milyen problémák, hibák jelentkezhetnek optikai szövegfelismeréskor?
7. Hogyan működik a veszteségmentes tömörítés?
8. Melyek a tömeges dokumentum-digitalizálás céleszközei?
9. Mi a különbség a raszteres és vektoros képformátum között?
10. Milyen felhasználási területei vannak a 3D szkennelésnek?

Ajánlott irodalom

1404/2017. (VI. 28.) Korm. határozat a Digitális Nemzet Fejlesztési Program megvalósítása során elkészült Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégiáról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1404.KOR & txtreferer=00000001.txt> [2022. január 22.]

A digitalizálási munkálatok összehangolása – Lundi alapelvek. Fordította: Hegyközi Ilona. Forrás: <http://www.mek.oszk.hu/minerva/html/dok/lundalap.htm> [2022. január 22.]

Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (2017-2025). Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2017. 61 p. Forrás: <https://digitalisjoletprogram.hu/files/27/c4/27c41541fb75cfb0bfd4ceb02385fb4e.pdf> [2022. január 22.]

DRÓTOS László: Informatikai jegyzetek. Budapest, MEK, 1993. Forrás: <http://mek.oszk.hu/03100/03122/html> [2022. január 22.]

FODOR János: A tudományos digitalizálás példatára az egyetemi könyvtár-tudományi képzés tükrében. In: Kiszl Péter – Boda Gáborné Köntös Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár, könyvtári valóság : könyvtár- és információ-tudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információ-tudományi Intézet, 2017. 187–201. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2016.187> [2022. január 22.]

FODOR János – KISZL Péter: Projektalapú információtechnológiai kompetenciafejlesztés: digitalizálás, hálózati tájékoztatási rendszerek létrehozása a könyvtár- és információ-tudományi képzésben. = Képzés és Gyakorlat: Training and Practice 16. évf. 2. sz. 2018. 49–64. p. Forrás: <https://doi.org/10.17165/TP.2018.2.3> [2022. január 22.]

- FODOR János – KISZL Péter: Libraries, Digitized Cultural Heritage, and Social Cohesion of Smart Cities: Model-Like LIS-Educational Implementations in Hungary. In: Taher, Mohamed (ed.): Handbook of Research on the Role of Libraries, Archives, and Museums in Achieving Civic Engagement and Social Justice in Smart Cities. Hershey, IGI Global, 2022. 334–354. p. Forrás: <http://doi:10.4018/978-1-7998-8363-0.ch018> [2022. január 22.]
- HEGYKÖZI Ilona: A digitalizálási munkálatok összehangolása az EU-ban. Lundi alapelvek. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 11. sz. 2003. 465–468. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/2081/3107> [2022. január 22.]
- KEREKES Pál – KISZL Péter – TAKÁCS Dániel: E-könyvészet: a digitális könyvkultúra alapvonásai. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2013. 310 p.
- KEREKES Pál – KISZL Péter: Magyar irodalom a világhálón: szabadon elérhető magyar nyelvű szöveggyűjtemények. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 132 p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/978-963-489-010-2> [2022. január 22.]
- KISZL Péter – MÓRING Tibor: Digitális bölcsészet a könyvtár- és információtudományban 1. rész. A digitális bölcsészet alkalmazásválasztéka. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. évf. 11. sz. 2018. 547–569. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/9299/10865> [2022. január 22.]
- KISZL Péter – FODOR János: Remaining Futureproof: Lasting Librarian Roles in Managing Digital Collections. = The Reference Librarian, Vol. 62. Iss. 3–4. 2021. 165–192. p. Forrás: <https://doi.org/10.1080/02763877.2021.1979164> [2022. január 22.]
- KÓMÁR Éva – BÁNKI Zsolt (szerk.): Fehér Könyv : Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez. Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2019. 258 p. Forrás: https://mnl.gov.hu/sites/default/files/feher_konyv_0.pdf [2022. január 22.]
- KRISKÓ Edina: Új kihívások a virtuális és a kiterjesztett valóságok korában. = Médiakutató, 18. évf. 1-2. sz. 2017. 125–137. p. Forrás: https://mediakutato.hu/cikk/2017_01_tavasz_nyar/08_uj_kihivasok_a_virtualis_es_kiterjesztett_valosagok_koraban.pdf [2022. január 22.]
- MOLDOVÁN István: A digitálisan született tartalmak megőrzése. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 27. évf. 10. sz. 2018. 18–26. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00307/pdf/EPA01367_3K_2018_10_018-026.pdf [2022. január 22.]
- Az Országos Széchényi Könyvtár digitalizálási stratégiája 2017-2025. 25 p. Forrás: http://www.oszk.hu/sites/default/files/OSZK_DIGIT-STRAT_2017_11_27.pdf [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

- RADÓ Rita: A norvég csoda nyomában – avagy hogyan jött létre az első elektronikus nemzeti könyvtár Európában. = Könyvtári Figyelő, 62. évf. 3. sz. 2000. 501–506. p. Forrás: <http://ki2.oszk.hu/kf/2020/10/a-norveg-csoda-nyomaban-%e2%80%93-avagy-hogyan-jott-letre-az-első-elektronikus-nemzeti-könyvtar-europaban> [2022. január 22.]
- RADÓ Rita: Digitalizálási projekt tervezése. In: Kiszl Péter (szerk.): Útmutató könyvtáralapításhoz. Esettanulmány a Nemzeti Cirkuszművészeti Központ Könyvtáráról. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. 52–60. p. Forrás: https://doi.org/10.21862/utm_kvta_1 [2022. január 22.]
- SZÜTS Etele: Kulturális örökségünk digitalizálásának problémái. = Könyvtári Figyelő, 65. évf. 3. sz. 2019. 383–394. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00357/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_03_383-394.pdf [2022. január 22.]
- SZÜTS Zoltán: A világháló metaforái. Budapest, Osiris Kiadó, 2013.
- SZÜTS Zoltán: Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei. Budapest, Wolters Kluwer, 2018.
- TÓSZEGI Zsuzsanna: Dokumentumok, információhordozók. In: Horváth Tibor – Papp István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 1. Alapvetés. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 152–199. p. Forrás: <https://mek.oszk.hu/18000/18066/18066.pdf> [2022. január 22.]
- TÓSZEGI ZSUZSANNA: A könyvdigitalizálás egyes kérdései. = Könyv és Nevelés, 9. évf. 1. sz. 2007. 41–52. p. Forrás: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyves-neveles/a-konyvdigitalizalas-egyes-kerdesei> [2022. január 22.]
- TÓSZEGI Zsuzsanna: Fejezetek a magyar kulturális örökség digitalizálásának történetéből - 30 éves az ARCANUM kiadó. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66. évf. 12. sz. 2019. 694–699. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12449/14190> [2022. január 22.]
- TÓTH Máté: A digitalizálás trendjei az Európai Unióban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 10. sz. 2015. 355–365. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/561> [2022. január 22.]
- VASS Johanna – SZÜTS Etele: Közgyűjtemények együttműködése a MaNDA országos digitalizálási projektjeiben 2013-2016. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. évf. 12. sz. 2016. 478–493. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/149/10415> [2022. január 22.]

3. A GDPR ÉS A KÖNYVTÁRAK

*„Emberek, nem vadak –
elmék vagyunk! Szívünk míg vágyat érlel,
nem kartoték-adat.”*
József Attila: Levegőt!

2018 tavaszán addig ismeretlen, nagy feladattal szembesültek az Európai Unió intézményei, köztük a magyar könyvtárak: nemcsak annyit kellett tudniuk, mit takar a GDPR rövidítés, de a kötelezően bevezetendő uniós jogszabály miatt át kellett dolgozniuk a személyes adatokat tartalmazó szabályzataikat és nyilvántartási rendszereiket, hogy megfeleljenek a jogszabály által előírt követelményeknek.

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség hathatós segítséget nyújtott a tagkönyvtáraknak: létrehozott egy bizottságot, amelynek egyik fő feladata az adatkezelési mintaszabályzatok kidolgozása volt. A Könyvtári Intézet továbbképző tanfolyamot indított, amelynek résztvevői elsajátíthatták az adatvédelmi rendelettel kapcsolatos alapvető tudnivalókat. Az integrált könyvtári rendszerek fejlesztői azon dolgoztak, hogy a határidőre átalakítsák a kölcsönzési tranzakciók nyilvántartását.

Négy évvel később elmondhatjuk, hogy a magyar könyvtárak kiválóan „vizsgáztak” e nehéz feladatból: nemcsak formailag tettek eleget a jogszabályi előírásoknak, de a beiratkozott könyvtárhasználók millióival ismertették meg és fogadtatták el, hogy új korszak kezdődött a személyes adatok kezelése terén. Nem tudunk arról, hogy a személyes egyeztetésen túl bármelyik könyvtárban előállt volna olyan probléma, amelyre az intézmény falain kívül kellett megoldást keresni.

Az uniós adatvédelmi rendelet, a GDPR alkalmazása már beépült a napi gyakorlatba, ezért fontos, hogy a leendő könyvtárosok az alapvető szakmai stúdiumok között ismerkedjenek meg a jogszabály előírásaival.

3.1. Adatvédelem: a magánélet védelmétől az információs önrendelkezési jogig

A könyvtári stúdiumok során fontos állomás a tudományok rendszerének megismerése, amely kijelöli az új ismeretek helyét az egyes szakterületek között. Ha egy

számunkra új témával találkozunk, könnyebben, gyorsabban megértjük annak sajátosságait, ha el tudjuk helyezni a tudományágak rendszerében.

Az első fejezetben röviden felvázoljuk az adatvédelem történelmi gyökereit és az elmúlt évszázad fejleményeit, hogy érzékeltetni tudjuk, hogyan jutott el az Európai Unió a személyes adatok védelmét szabályozó, az uniós tagállamokra nézve kötelezően alkalmazandó adatvédelmi rendelet kidolgozásáig és bevezetéséig.

3.1.1. Az emberi jogok és a magánszféra védelmének helyzete 1948-ig

A személyes adatok védelme az emberi jogok eredetétől és intézményesülésétől legalább annyira elválaszthatatlan, mint amennyire kötődik az információs társadalom kialakulásához és fejlődéséhez. E fejezet végére érve látni fogjuk, hogy az emberi jogok védelme és az információs társadalom témaköre csak látszólag áll távol egymástól, és azt is megtudhatjuk, hogy a XX. század meghatározó történelmi eseményei milyen döntő hatást gyakoroltak a napjaink adatvédelmi szabályozására.

3.1.1.1. A magánszféra védelme – az első felvetések a szak- és szépirodalomban

Az adatvédelmi jog meglepően fiatal; csak az 1970-es években fogalmazódott meg, hogy az akkor erőteljes fejlődésnek indult technológiai forradalom nemkívánatos hatásaitól jogi eszközökkel kell megvédeni a polgárok magánéletét.

Az a vélemény azonban, hogy bizonyos cselekmények sértik/sérthetik az emberek magánéletének háborítatlanságához fűződő jogát, már a XIX. század végén fölmerült. A magánszféra védelmével foglalkozó első tanulmány 1890-ben jelent meg amerikai jogászok tollából „The Right to Privacy” címen a *Harvard Law Review* hasábjain. *Samuel D. Warren* és *Louis D. Brandeis* az abban az időben újonnan berobbant két jelenség, az engedély nélküli fotózás és a bulvársajtó indiszkreciója kapcsán fejtette ki azt az álláspontját, hogy a jog eszközeivel is biztosítani kellene a magánélet védelmét. Mint a két jogász cikkéből kiderül, a fényképezés és a bulvárhírek miatt nem is egy per zajlott már azokban az években az Egyesült Államokban, de a bírók kezében nem volt olyan jogi állásfoglalás, amelyre az ítélethozatal során hivatkozhattak volna. Warren és Brandeis emiatt sürgette a magánélet védelmét biztosító jogszabály kidolgozását.⁷⁶

---

⁷⁶ WARREN, Samuel D. – BRANDEIS, Louis D.: The Right to Privacy. = Harvard Law Review, Vol. 4. No. 5. 1890. Forrás: https://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html [2021. december 21.]

A privacy jelentése

Az élőbeszédben is gyakran használjuk a 'privacy' kifejezést, amelynek a jelentését magyarul nem igazán lehet egyetlen szóval visszaadni – nagyjából az önrendelkezés szabadságát jelenti.

Az *önrendelkezés szabadsága*, a privacy tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy az egyénnek joga van dönteni önmagáról, a testéről, saját sorsa alakulásáról és a külvilág számára róla hozzáférhető adatokról, ismeretekről.⁷⁷

A XX. század történelmének ismeretében azonban ma már tudjuk, hogy a le-sifotósokhoz és a bulvársajtóhoz képest az állam sokkal inkább veszélyeztette az emberek magánszféráját. Három kitűnő XX. századi szépirodalmi példát szoktak idézni ennek illusztrálására.

Jóval az író halála után jelent meg „A per”, *Franz Kafka* 1914-ben írt regénye, melynek hőseit, Josef K.-t, aki „semmi rosszat sem tett,” letartóztatják, majd kivégzik. Kafka erőteljes írói eszközökkel láttatja, ahogyan a Bíróság fokról fokra vonja uralma alá, majd végül totálisan megsemmisíti K. és társai magánszféráját.

A másik gyakran idézett irodalmi példa *József Attila* „Levegőt!” című versének egy találó részlete:

„Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.
Aktába írják, miről álmodoztam,
s azt is, ki érti meg.
És nem sejthetem, mikor lesz elég ok,
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.”

A manapság igen gyakran, szállóige-szerűen elhangzó mondat: „a Nagy Testvér figyel téged” *George Orwell* 1984 című regényére utal.⁷⁸ 1949-ben írt művében Orwell látnoki erővel fogalmazta meg a következőket: „... azzal, hogy a technika haladása lehetővé tette, hogy ugyanazon a készüléken egyidejűleg adni és venni lehessen, vége lett a magánéletnek.”⁷⁹ Hét évtizede Orwell egy akkor utópiának

⁷⁷ SZABÓ Máté Dániel: Kísérlet a Privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival. In: Információs Társadalom, 5. évf. 2. sz. 2005. 44–54. p. Forrás: <https://dx.doi.org/10.22503/infvars.V.2005.2.3> [2021. december 21.]

⁷⁸ Az eredeti szövegben: „The Big Brother is watching you”. SZÍJGYÁRTÓ László fordításában: „A Nagy Testvér szemmel tart.”

⁷⁹ ORWELL, George: 1984. Ford. SZÍJGYÁRTÓ László. Budapest, Európa, 1989. 227. p.

tűnő regényt írt a magánembert eltipró állami túlhatalomról. Ki gondolta volna akkor, hogy a XXI. század elején már lesznek a Földön olyan országok, ahol ez a rémálom maga a mindennapi valóság?

3.1.1.2. A történelmi kataklizmák hatása az emberi jogok védelmének deklarálására

Visszatérve a magánélet védelmének kialakulásához vezető útra: talán meglepő, hogy csak a XX. század derekán emelték be az emberi jogok közé a magánszféra sérthetlenségére vonatkozó jogot, amelynek a legfőbb kiváltó oka a náciizmus volt. A II. világháború borzalmas következményekkel járó eseményei minden korábbinál erőteljesebben hívták föl a jogalkotók figyelmét arra, hogy a jog eszközeivel is védeni kell az emberek magánszféráját.

Ismeretes, hogy a náciizmus több tényező együttes jelenléte miatt tudták a holokauszt rémtetteit végrehajtani. Először kellett hozzá egy hatékony állami nyilvántartás, amelyben minden adatot tárolnak az állampolgárok faji/vallási hovatartozásától a vagyoni helyzetükig. Kellott továbbá egy hatékony technológia, amellyel gyorsan és eredményesen le lehetett kérdezni a népszámláláskor fölvetett és rögzített adatokat. Ez utóbbi megoldást a lyukkártya-technológia szolgáltatta, amely később a vasúti menetrendek optimalizálásában, illetve a koncentrációs táborok adminisztrációjában is hathatós segítséget nyújtott a náciizmusnak.

A lyukkártya-technológiát az 1930-as évektől kezdve Hollandiában szintén használták az állami népességnylvántartásban, amelyben nagyon sokféle adatot tároltak a lakosságról. A megszállás után a németek az adattároló rendszer sajátosságait kihasználva voltak képesek a holland zsidóság 73%-ának az elhurcolására. Franciaországban viszont a II. világháború előtti népszámlálási adatok között nem regisztrálták a vallási hovatartozást – a történészek nagyrészt ennek tudják be, hogy a francia zsidóság 77%-a megmenekült a koncentrációs táboroktól.

Magyarországon az 1941. évi népszámlálási adatokat honfitársaink ellen kétszer is felhasználták: először a zsidó lakosság megsemmisítő táborokba hurcolása során, a háború után pedig azoknak az állampolgároknak a németországi kitelepítéséhez, akik 1941-ben német nemzetiségűnek vallották magukat.⁸⁰

A náciizmus rémtettei miatt a második világháború után minőségi változás következett be az emberi jogok nemzetközi szintű védelmében. Az *Egyesült Nemzetek Szervezete* (ENSZ) alapokmányának 1945. évi, majd az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* 1948. évi elfogadása óta az emberi jogok védelme már nem kizárólag az egyes államok belső joghatósága alá tartozik, hanem a nemzetközi jog alapnormájává vált.⁸¹

⁸⁰ SZŐKE Gergely László: Az adatvédelem szabályozásának történeti áttekintése. = Infokommunikáció és Jog, 10. évf. 3. sz. 2013. 107–112. p.

⁸¹ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003. 67. p.

A társadalom érdekei nemcsak az alapvető jogok deklarálását, de azt is megkívánják, hogy meghatározzák – ha úgy tetszik, korlátozzák – az egyes jogok érvényesíthetőségének a terjedelmét.

3.1.1.3. Az emberi jogok fogalma

Az emberi jogok (human rights) fogalmköre szűkebb, mint az embereket megillető jogok összessége. Emberi jogok alatt azt értjük, hogy léteznek olyan jogsultságok, amelyek az embereket emberi mivoltuknál fogva illetik meg, amelyeket nem az állam teremt, de azokat köteles elismerni és tiszteletben tartani – ezek a jogok minden embert egyenlően illetnek meg.

Az emberi jogok olyan erkölcsi és alanyi jogok, amelyek alapja: a jogosult egy emberi lény, akit megillet az emberhez méltó bánásmód.

Az emberi jogok elsődleges szerepe az egyének számára az állami beavatkozásokkal szembeni védelem biztosítása, további célja pedig, hogy az emberek szabadon vehessenek részt a társadalmi életben. „Az emberi jogok révén mindenkinek joga van saját életének alakításához, életmódjának meghatározásához, feltéve, hogy az nem árt másoknak, és nem veszélyezteti az állam biztonságát.”⁸²

Az alkotmányos demokráciák az alkotmányukban rögzítik a minden embert egyaránt megillető jogokat. A nemzetközi emberi jogi egyezményekben felsorolt, az egyes államok alkotmányaiban rögzített jogokat alapvető jogoknak vagy alapjogoknak (fundamental rights) nevezzük. Az alapjogok közé soroljuk a magánszféra védelmét, amely fogalomkörbe az egyéni autonómia, a döntési szabadság, a testi önrendelkezés, a személyes adatok védelme stb. tartozik.

3.1.2. Az adatvédelem kialakulása Európában és Magyarországon

A második világháborút követő évtizedekben jelentős gazdasági, technológiai és társadalmi fejlődés indult be Nyugat-Európában. Az adatvédelem szempontjából különösen a számítástechnika gyors terjedése vált meghatározóvá, ugyanis az állam által vezetett nyilvántartások adatbázisokba szervezése és számítógépes lekérdezési lehetősége egészen új minőséget teremtett a papír alapú hordozókkal szemben. Az informatikai eszközökre épülő népeségnyilvántartó és más rendszerek rövid időn belül ráirányították a figyelmet arra, hogy a technológiai fejlődésnek nemcsak előnyei vannak. A korábban különálló nyilvántartások helyébe lépő, egymással összekapcsolható adatbázisok már akkor is olyan mennyiségű adatot tároltak az állampolgárokról, hogy egyre komolyabban fölmerült az adatvédelem jogi eszközökkel való garantálásának kérdése. Az 1970-es években több nyugat-európai országban sorra fogadtak el adatvédelmi törvényeket.

⁸² HALMAI – TÓTH: i. m. 28–29. p.

Az 1980-as években még inkább erősödött a számítástechnika társadalomra gyakorolt hatása: széles körben kezdtek terjedni a személyi számítógépek, és mind többen kezdték használni az internetet. Kezdetét vette egy új társadalmi berendezkedés, az információs társadalom kiépülése.

A részletektől eltekintve a közelmúltból két fontos sarokkövet emelünk ki: 1995-ben fogadták el az *Európai Unió* (EU) adatvédelmi irányelvét, amely egy bő évtizedre meghatározta a tagállamok összehangolt adatvédelmi szabályrendszerét. A felgyorsult fejlődésre reagálva viszonylag hamar, már 2016-ban megjelent az EU általános adatvédelmi rendelete (General Data Protection Regulation – GDPR), amely jelentős irányváltást képvisel: a korábbinál lényegesen több kötelezettséget és jóval nagyobb felelősséget hárít az adatkezelőkre.⁸³

Röviden áttekintve az információs jogok történeti fejlődését Magyarországon: hazánkban 1991-ben született meg az *Alkotmánybíróság* határozata, „a magyar adatvédelmi jog ősforrása”, amely közvetett módon mindmáig éreztetni hatását.⁸⁴

A határozat nemcsak azt állapította meg, hogy „a korlátozás nélkül használható, általános és egységes személyazonosító jel (személyi szám) alkotmányellenes”, hanem azt is, hogy a „személyes adatok meghatározott cél nélküli, tetszőleges jövőbeni felhasználásra való gyűjtése és feldolgozása alkotmányellenes.”⁸⁵

A határozat indoklásában olyan részletességgel fejtették ki a személyes adatok védelméhez való alkotmányos jog értelmezését, „hogy az megfelel egy alkotmányos adatvédelmi törvény vázlatának is.” Az Alkotmánybíróság a személyes adatok védelméhez való jogot információs önrendelkezési jogként értelmezte, megfogalmazta a célhoz kötöttség elvét, az ebből adódó főszabályokat, továbbá meghatározta az adattovábbítás és a nyilvánosságra hozatal fő garanciáit.⁸⁶

Az első meghatározó jelentőségű jogi aktus a *személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény* (Avtv.) parlamenti elfogadása volt. A jogszabály létrehozta a hatósági jogkörrel felruházott *adatvédelmi ombudsmani* intézményt. Később, az Európai Unióhoz való csatlakozás során végzett jogharmonizáció következtében az adatvédelmi biztost bizonyos közigazgatási hatósági jogkörökkel is felruházták.

Az eleinte bevezetett fogalmak: a *személyes adatok védelme* és a *közérdekű adatok nyilvánossága* az idők során kibővültek: az 1990-es évek elejétől a 2010-es évtized elejéig terjedő időszakban az első kifejezést az *információs önrendelkezési jog*, a másodikat az *információs szabadság* váltotta föl – a két terület *információs*

⁸³ SZŐKE: i. m.

⁸⁴ 15/1991. (IV. 13.) AB határozat. Idézi: JÓRI András [et. al.]: A GDPR magyarázata. Budapest, HVG–ORAC, 2018. 33. p.

⁸⁵ 15/1991. (IV. 13.) AB határozat. Közzétéve: Magyar Közlöny, 39. sz. 1991. 805–814. p.

⁸⁶ SÓLYOM László: Az emberi jogok az Alkotmánybíróság újabb gyakorlatában. = Világosság, 34. évf. 1. sz. 1993. 16–33. p.

jogok összefoglaló néven ment át a köztudatba. Az alábbiakban dióhéjban áttekintjük az információs jogok terén bekövetkezett magyarországi fejleményeket.

2011 áprilisában – az akkor elfogadott *Alaptörvény Szabadság és felelősség* fejezet VI. cikk (3) bekezdése úgy rendelkezett, hogy a személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jog érvényesülését egy e célra létrehozott, független hatóság fogja ellenőrizni. Az Országgyűlés még ugyanabban az évben elfogadta az *információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvényt* (Infotv.). A törvényi előírások alapján megalapították a *Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóságot* (NAIH), és egyúttal megszüntették az adatvédelmi biztos intézményét.⁸⁷

A hatályos alaptörvény határozottan kiáll a magánélet és a személyes adatok védelme, illetve az információs jogok garantálása érdekében.

Magyarország Alaptörvénye VI.

„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák. A véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével. Az állam jogi védelemben részesíti az otthon nyugalmat.

Mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez.”⁸⁸

Tankönyvünk témáján túlmegy az „információs jogok” teljes körének tárgyalása; annyit viszont fontos kiemelnünk, hogy az Alaptörvényben deklarált, mindenkit megillető, a személyes adatai védelmére és a közérdekű adatok megismerésére, terjesztésére vonatkozó jogot az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény szabályozza.

Majtényi László alkotmányjogász erőteljesen hangsúlyozza, hogy az adatvédelem kifejezés nem a legszerencsésebb, ugyanis a személyes adatok védelméhez való jog a személyiség védelmét hivatott elősegíteni,⁸⁹ tehát jogi szempontból az adatvédelem a személy magánszférájának a jogi védelmét, illetve azt jelenti, hogy a személy saját maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról.⁹⁰

⁸⁷ JÓRI: i. m. 364–365. p.

⁸⁸ Magyarország Alaptörvénye. VI. cikk. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425>. ATV [2021. december 31.]

⁸⁹ MAJTÉNYI László: A személyes adatok védelméhez való jog. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003. 579–610. p.

⁹⁰ NAVRATYIL Zoltán: Internet és szólásszabadság: a „felejtés” joga és a „feledésbe merüléshez” való jog. = *Iustum Aequum Salutare*, 11. évf. 2. sz. 2015. 83–113. p.

Ellenőrző kérdések

1. Mit értünk emberi jogok alatt?
2. Milyen történelmi események erősítették föl az emberi jogok védelmének deklarálását?
3. Milyen technológiai fejlemények miatt vált egyre fontosabbá a személyes adatok védelme?

Ajánlott irodalom

MAJTÉNYI László: A személyes adatok védelméhez való jog. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Budapest, Osiris, 2003. 579–610. p.
SZABÓ Máté Dániel: Kísérlet a Privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival. = Információs Társadalom, 5. évf. 2. sz. 2005. 44–54. p.
SZŐKE Gergely László: Az adatvédelem szabályozásának történeti áttekintése. = Infokommunikáció és Jog, 10. évf. 3. sz. 2013. 107–112. p.

3.1.3. Az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete, a GDPR⁹¹

Az uniós jogalkotásról

Az Európai Unió a jogállamiság elvén alapul, a közös politikát az EU tagországai által elfogadott szerződések határozzák meg, a végrehajtást az uniós szervek által kiadott jogszabályok határozzák meg.

Az Európai Unió fő jogalkotó szerve a Tanács, amely a Parlament javaslatára tárgyalja meg és adja ki a minden tagállamban közvetlenül alkalmazandó rendeleteket, a nemzeti jogba illesztendő irányelveket és a korlátozott érvényű határozatokat, ajánlásokat.

Az uniós rendelet által szabályozott területen a nemzeti jog nem térhet el az EU direktívában foglaltaktól, a rendelet minden uniós

⁹¹ A tankönyv szövegében Rendelet vagy a jól ismert GDPR rövidítéssel hivatkozunk rá. A GDPR rendelkezéseit bemutató fejezethez a szerző felhasználta egy korábbi tanulmányát: TÓSZEGI Zsuzsanna: Az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete, a GDPR. 1. rész: Alapfogalmak, alapelvek. = Könyvtári Figyelő, 65. évf. 1. sz. 2019. 9–35. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00355/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_01_009-035.pdf [2021. december 25.]; 2. rész: A könyvtárak adatkezelői szerepköre. = Könyvtári Figyelő, 65. évf. 2. sz. 2019. 195–210. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00356/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_02_195-210.pdf [2021. december 25.]

tagállamban, így Magyarországon is közvetlenül hatályos. Az EU-s irányelvben foglalt rendelkezéseket a nemzeti jogba kell beépíteni.⁹²

Amint fentebb már említettük, az Európai Unió 2016-ban fogadta el az Általános Adatvédelmi Rendeletet (a GDPR-t), amelyet 2018. május 25. napjától kezdődően kell a tagállamoknak alkalmazniuk. A Rendelet az információszabadság kérdését nem tárgyalja, ezért ezen a téren a tagállami szabályok hatályban maradnak.

A Rendelet legfőbb célja, hogy az Európai Unióban egységes jogalkalmazás alakuljon ki a természetes személyeket megillető alapvető jog: a személyes adataik védelme terén, vagyis az EU egységes adatvédelmi övezetté váljon.

A GDPR preambuluma leszögezi: a személyes adatok kezelését az emberiség szolgálatába kell állítani. A személyes adatok védelméhez való jog nem abszolút jog, azt az arányosság elvével összhangban, a társadalomban betöltött szerepének függvényében kell figyelembe venni, egyensúlyban más alapvető jogokkal.

A Rendelet minden alapvető jogot, különösen

- a magán- és a családi élet, az otthon és a kapcsolattartás, illetve a személyes adatok védelméhez,
- a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz,
- a véleménynyilvánítás, a tájékozódás és a vállalkozás szabadságához,
- a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz, továbbá
- a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséghez való jogot tiszteletben tart.

3.1.3.1. A Rendelet hatálya

Egy jogszabály hatályossága a jogi norma *alkalmazhatóságát*, illetve *alkalmazandóságát jelenti*. „A hatályos jogszabály alapján *adott időben, adott területen és adott személyekre nézve jogviszonyok keletkezhetnek, módosulhatnak vagy szűnhetnek meg.*”⁹³

Minden kötelező erejű jogszabály fontos jellemzője a hatálya, vagyis annak deklarálása, milyen esetekre vonatkozik. Legtöbbször a következő négy szemponttal találkozunk: a tárgyi, a területi, a személyi és az időbeli hatállyal.

3.1.3.1.1. Kire érvényes a GDPR? – a személyi hatály

A Rendelet személyi hatálya minden azonosított vagy azonosítható természetes személyre kiterjed, de ez a jog csak az "élő természetes személyeket illeti meg. [...] Az ember jogképessége a halállal megszűnik, mivel a személyiségi jogok alanya

⁹² Az uniós jogi aktusok fajtái. Forrás: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/types-eu-law_hu [2021. december 25.]

⁹³ SCHANDA Balázs (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba : az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei. Budapest, HVG–ORAC, 2014. Forrás: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Alkotmanyjog/ch04s09.html [2021. december 25.]

csak jogképes személy lehet. [...] A személyhez fűződő jogok esetében jogutódlásra nincs lehetőség.”⁹⁴

Tehát a Rendelet csak az élő természetes személyekre vonatkozik, viszont attól függetlenül, hogy az azonosítást közvetlenül vagy közvetve lehet elvégezni. (A későbbiekben látni fogjuk, hogy ez utóbbinak milyen nagy jelentősége van.)

Fontos tudni, hogy a GDPR hatálya nemcsak az EU tagországok állampolgáira, illetve az Unióban lakóhellyel rendelkező személyekre, hanem az EU területén tartózkodó összes természetes személyre kiterjed.

A Rendelet lehetővé teszi az EU tagállamok számára, hogy saját maguk rendelkezzenek az elhunyt személyek személyes adat-kezeléséről. Magyarországon az Infotv. 25. §-a így határozza meg ezt a kérdést: az érintett még életében tehet rendelkező jognyilatkozatot saját személyes adatainak a halála utáni kezeléséről, de csak a hozzáférésre, a helyesbítésre, a törlésre, a zárolásra és a tiltakozásra vonatkozó jogokra vonatkozóan.⁹⁵ Az elhunyt személyeket – a *Polgári Törvénykönyvben* (Ptk.) elismert módon – természetesen megilleti az ún. kegyeleti jog [Ptk. 2:50. §], függetlenül attól, hogy rájuk nézve megszűnik a GDPR hatálya.⁹⁶

A Rendelet személyi hatálya nem terjed ki a jogi személyekre, illetve a jogi személyként létrehozott vállalkozásokra, tehát a személyes adatok védelme nem vonatkozik a cégnév, a székhely stb. adatokra. A NAIH állásfoglalása szerint az egyéni vállalkozók is ebbe a körbe tartoznak.⁹⁷

3.1.3.1.2. Mire terjed ki a Rendelet tárgyi hatálya?

A Rendeletet kell alkalmazni „a személyes adatok részben vagy egészben automatizált módon történő kezelésére, valamint azoknak a személyes adatoknak a nem automatizált módon történő kezelésére, amelyek valamely nyilvántartási rendszer részét képezik, vagy amelyeket egy nyilvántartási rendszer részévé kívánunk tenni.”⁹⁸

A tagállami nemzeti jogban kiterjesztő értelmezésben is meg lehet határozni a tárgyi hatályt. Az Infotv. 2. § (4) bekezdése alapján Magyarországon a törvény hatálya alá tartozó, manuálisan kezelt, nem strukturált adatállományokra is vonatkoznak az adatvédelmi szabályok.⁹⁹

A tárgyi hatály alól kivételt képeznek a magáncélú adatkezelések, amennyiben az adatkezelést „természetes személyek kizárólag személyes vagy otthoni te-

⁹⁴ PÉTERFALVI Attila [et al.] (szerk.): Magyarázat a GDPR-ról. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 51. p.

⁹⁵ Magyarázat a GDPR-ról: i. m. 52. p.

⁹⁶ JÓRI: i. m. 54–56. p.

⁹⁷ NAIH/2018/5233. sz. állásfoglalása – Péterfalvi Attila elnök levele, 2018. november 23.

⁹⁸ GDPR 2. cikk (1) bekezdés

⁹⁹ Magyarázat a GDPR-ról. i. m. 54. p.

vékenységük keretében végzik". [GDPR 2. cikk (2) c) bekezdés] Nagyon fontos korlátozás azonban, hogy *a kivétel nem vonatkozik* azokra az esetekre, *ha a magánszemély bármilyen módon nyilvánosságra hozza egy vagy több másik érintett személyes adatát/adatait* – például, ha egy közösségi oldalon közzéteszi valakinek akár a képmását, akár a nevét, akár az érintett azonosítására alkalmas bármely más személyes adatát.

A GDPR tárgyi hatálya nem terjed ki a kizárólag magáncélú, nyilvánosságra nem hozott személyes adatokra, az uniós jog hatályán kívül eső tevékenységekre, illetve a nemzetbiztonsági, a közös kül- és biztonságpolitikával kapcsolatos, a bűnüldözési célú, továbbá az uniós jog hatályán kívül eső adatkezelésekre.

3.1.3.1.3. Hol érvényes a GDPR? – a területi hatály

A legfontosabb kritériumok szerint a Rendelet területi hatálya kiterjed az Európai Unióban tevékenységi hellyel rendelkező (az EU-ban „bejegyzett”) adatkezelőkre és -feldolgozókra, akár az EU-ban, akár azon kívül történik az adatkezelés. Azokra az adatkezelőkre, adatfeldolgozókra is kiterjed a GDPR területi hatálya, amelyek tevékenységi helyeként ugyan nem az EU területe van megadva, de az Európai Unióban tartózkodó érintettek számára nyújtanak személyesadat-kezeléssel járó szolgáltatásokat.

Ahogy Jóri András magyarázza: „irreleváns a kezelt személyes adatok érintetteinek állampolgársága is: a Rendelet akár abban az esetben is alkalmazandó tehát, ha az Unióban tevékenységi hellyel rendelkező adatkezelő vagy adatfeldolgozó az Unió kívül végzi harmadik országbeli állampolgárok adatainak kezelését vagy feldolgozását.”¹⁰⁰

3.1.3.1.4. A Rendelet időbeli hatálya

Itt megismételjük az előbbiekben leírtakat: az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-én hirdette ki a Rendeletet, amelyet 2018. május 25-től kell valamennyi tagállamban alkalmazni.

3.1.3.1.5. Kötelező hatósági felügyelet

A GDPR rendelkezik a jogi személyiséggel rendelkező uniós szerv, az *Európai Adatvédelmi Testület* létrehozásáról, továbbá arról, hogy a tagállamoknak saját, független nemzeti adatvédelmi hatóságot kell létrehozniuk. Magyarországon ez az autonóm államigazgatási szerv a *Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság* (NAIH), melynek feladata a személyes adatok védelméhez, valamint a közérdekű és a közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez való jog érvényesülésének ellenőrzése és elősegítése. A NAIH a feladatát más szervektől elkülönülten, befolyásolástól mentesen látja el, számára feladatot csak törvény állapíthat meg.

¹⁰⁰ JÓRI: i. m. 110. p.

3.1.3.2. A GDPR legfontosabb alapfogalmai

A szakszerűség kedvéért az előzőekben már használnunk kellett a Rendeletben meghatározott néhány fogalmat: érintett, adatkezelő, adatfeldolgozó. A továbbiakhoz feltétlenül szükség van a GDPR alapfogalmainak megismertetésére, magyarázatára. A Rendelet 4. cikke tartalmazza a fogalommeghatározásokat, amelyek közül tankönyvünkben csak a legfontosabbakat ismertetjük.

Az érintett az azonosított vagy azonosítható – és mint tudjuk, élő – természetes személy.

A személyes adat az azonosított vagy azonosítható természetes személyre – vagyis az érintettre – vonatkozó bármely információ. A természetes személy különösen valamely azonosító adata (például a neve, okmányainak a száma, lakcíme, tartózkodási helye, online azonosítója) alapján azonosítható. Közvetlenül vagy közvetetten viszont a testi, fiziológiai, genetikai, szellemi, gazdasági, kulturális vagy szociális adottságai alapján is lehet a természetes személyeket azonosítani, ezért mindezek szintén személyes adatnak minősülnek.¹⁰¹

Nehéz lenne felsorolni a személyes adatok összességét az ún. természetes személyazonosító adatoktól kezdve a családi állapotról, a vagyoni helyzetre vonatkozó adatokon át a képmásig és a hangfelvételig. A könyvtárosoknak fontos tudniuk arról, hogy a személyes adatok közé sorolandók „a természetes személy által olvasott művek, a természetes személy olvasási szokásai”.¹⁰²

Nemcsak könyvtárosként, de magánemberként is jó, ha tudjuk: a GDPR egyértelművé tette, hogy az online azonosítók is a személyes adatok körébe tartoznak. „A természetes személyek összefüggésbe hozhatók az általuk használt készülékek, alkalmazások, eszközök és protokollok által rendelkezésre bocsátott online azonosítókkal, például IP-címekkel és cookie-azonosítókkal, valamint egyéb azonosítókkal, például rádiófrekvenciás azonosító címkékkel.”¹⁰³

A Rendelet kiterjed az ún. *különleges kategóriába tartozó személyes adatok* körére, amelyek kezelése jelentősen eltér az előzőekben érintett – talán hétköznapinak is nevezhető – adatkezelésektől. Régebben az ide tartozó adatokra az *érzékeny* vagy *szenzitív* jelzőket használtuk, az Infotv. *különleges adatnak* nevezi ezeket. Nézzük, mi tartozik a személyes adatok különleges kategóriájába! A GDPR 9. cikk (1) bekezdése így szól: „A faji vagy etnikai származásra, politikai véleményre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre vagy szakszervezeti tagságra

¹⁰¹ GDPR 4. cikk (1) bekezdés

¹⁰² Az adatvédelmi biztos beszámolója 1997. Budapest, Adatvédelmi Biztos Irodája, 1998. 277. p. – idézi JÓRI: i. m. 77. p.

¹⁰³ GDPR (30) preambulumbekkezdés

utaló személyes adatok, valamint a természetes személyek egyedi azonosítását célzó genetikai és biometrikus adatok, az egészségügyi adatok és a természetes személyek szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkozó személyes adatok kezelése tilos.”

A tiltást természetesen időnként fel kell oldani, különben nem lehetne nyilvántartani – hogy egy aktuális példát említsünk – a Covid-19 elleni védőoltásokat, márpedig ez nyilvánvalóan a tilalom alá eső egészségügyi adatok közé tartozik. A különleges kategóriájú adatok kezelését lehetővé és/vagy szükségessé tevő eseteket a 9. cikk (2) bekezdés a) – j) pontjai tartalmazzák. Pár példa arra, amikor lehetővé, vagy éppen szükségessé válik a különleges adatok kezelése:

- ha ahhoz az érintett kifejezett hozzájárulását adta;
- az adatkezelés az adatkezelőnek vagy az érintettnak a foglalkoztatást, valamint a szociális biztonságot és szociális védelmet szabályozó jogi előírásokból fakadó kötelezettségei teljesítése és konkrét jogai gyakorlása érdekében elengedhetetlen;
- az adatkezelés az érintett vagy más természetes személy létfontosságú érdekeinek védelméhez kell;
- az adatkezelés valamely politikai, világnézeti, vallási vagy szakszervezeti célú alapítvány, egyesület vagy bármely más nonprofit szervezet megfelelő garanciák mellett végzett jogszerű tevékenysége keretében történik;
- az adatkezelésre jogi igények előterjesztéséhez, érvényesítéséhez, illetve védelméhez van szükség;
- az adatkezelést jelentős közérdek érvényesítése indokolja.

A könyvtári feladatellátás során a legnagyobb jelentőségű kivétel a 9. cikk j) pontja, amely nem tiltja a személyes adatok különleges kategóriáinak kezelését, ha: „az adatkezelés a 89. cikk (1) bekezdésével összhangban a közérdekű archiválás céljából, tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból szükséges olyan uniós vagy tagállami jog alapján, amely arányos az elérni kívánt céllal, tiszteletben tartja a személyes adatok védelméhez való jog lényeges tartalmát, és az érintett alapvető jogainak és érdekeinek biztosítására megfelelő és konkrét intézkedéseket ír elő.”

A könyvtárak számára rendkívül fontos szabályt a *Közérdekű archiválás céljából folytatott adatkezelés* című fejezetben tárgyaljuk.

Adatkezelés: nagyon fontos fogalomhoz érkeztünk, ezt érdemes alaposan, többször is elolvasni. A lényeg: minden olyan – akár egy, akár több művelet – adatkezelésnek minősül, amely személyes adattal, vagyis azonosított vagy azonosítható természetes személyre vonatkozó adattal történik. A művelet lehet például a gyűjtés, rögzítés, rendszerezés, tárolás, átalakítás, lekérdezés, betekintés, felhasználás,

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

közlés, terjesztés, egyéb módon történő hozzáférhetővé tétel, továbbítás, megváltoztatás, összehangolás, összekapcsolás, korlátozás, törlés, megsemmisítés stb.

A meghatározásból egyenesen következik, hogy a GDPR nem vonatkozik az anonim adatok kezelésére. A Rendelet kifejezetten ajánlja a személyes adatok utólagos álnevesítését, anonimizálását.

Az adatkezelő: az a természetes vagy jogi személy, közhatalmi szerv, ügynökség vagy bármely egyéb szerv, amely a személyes adatok kezelésének céljait és eszközeit önállóan vagy másokkal együtt meghatározza.

A definíció legfontosabb eleme: *az adatkezelő határozza meg az adatkezelés célját és eszközeit.* Az adatkezelő *az adatkezelésért felelős jogalany*, aki/amely felelősségre vonható az e tevékenysége körében okozott esetleges kárért.

Melyek lehetnek az adatkezelésre vonatkozó érdemi döntések?

- az adatkezelési cél meghatározása (miért van szükség adatkezelésre?);
- a kezelt személyes adatok körének kijelölése (milyen adatokra terjed ki az adatkezelés?);
- az adatkezelés jogalapja (az adott adatkezelés(ek)re a GDPR melyik jogalapja vonatkozik?);
- az adatkezelés időtartama (az adatkezelő mennyi ideig őrzi a személyes adatokat?);
- a személyesadat-kezelés módja (az adatkezelő milyen módon, milyen eszközzel gyűjti az adatokat? papíron vagy elektronikusan? űrlapon vagy checkbox bejelölésével? beléptetőkapuval vagy kamerával? – és így tovább...);
- hozzáférés a személyes adatokhoz (kik, milyen jogosultsággal férhetnek hozzá az adatok kategóriájához, illetve az egyes személyes adatokhoz?);
- döntés az adattovábbításról (közlik-e az adatokat hatósággal, egyéb szervekkel? továbbítják-e harmadik harmadik országba vagy nemzetközi szervezet részére az adatokat?);
- az érintettek jogainak biztosítása (hogyan gondoskodik erről az adatkezelő?);
- adatfeldolgozó igénybevétele (az adatkezelő megbízásából kezeli az adatokat más személy vagy szervezet – például honlapszolgáltató, informatikai rendszer üzemeltető?);
- adatbiztonsági intézkedések (az adatkezelő hogyan teremti meg a személyes adatok biztonságának feltételeit?).¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Magyarázat a GDPR-ról. i. m. 81. p.

Az adatkezelői minőséghez nem szükséges, hogy az adatkezelő ténylegesen részt vegyen az adatkezelés folyamatában, vagy tevélegesen kezelje a személyes adatokat.

Fontos leszögezni: *az adatkezelő szervezet munkavállalói nem adatkezelők* – a GDPR szerint ők a „személyes adatok kezelésére feljogosított személyek”, akik elvégzik az adatkezelési tevékenységet; az adatkezelés jogszerűségéért a szervezet/jogi személy vezetője a felelős.¹⁰⁵

A GDPR fogalom meghatározásában szerepel arra vonatkozó utalás, hogy az adatkezelő "másokkal együtt" is meghatározhatja az adatkezelés céljait és eszközeit: ez esetben közös adatkezelőkről beszélünk. Az ő számukra a Rendelet kötelezően előírja a megállapodást a GDPR-ban meghatározott kötelezettségek teljesítésének módjáról.¹⁰⁶

Az adatfeldolgozó: az a természetes vagy jogi személy, közhatalmi szerv, ügynökség vagy bármely egyéb szerv, aki/amely *az adatkezelő nevében személyes adatokat kezel.*

Az adatfeldolgozó az adatkezelő felelősségi körébe tartozó személyes adatokkal hajt végre adatkezelési műveleteket az adatkezelő megbízásából – tehát az adatkezelő nem azonos az adatfeldolgozóval.

Az adatfeldolgozókra vonatkozó legfontosabb szabályok:¹⁰⁷

- Kizárólag a Rendelet követelményeinek megfelelő, az érintettek jogainak védelmét biztosító, megfelelő technikai és szervezési intézkedések végrehajtására képes adatfeldolgozókat lehet igénybe venni.
- Az adatfeldolgozó által végzett adatkezelést szerződésnek vagy más jogi aktusnak kell szabályoznia.
- Az adatfeldolgozó az adatkezelő előzetesen felhatalmazása nélkül további adatfeldolgozót nem vehet igénybe.

A nyilvántartási rendszer: a Rendelet megfogalmazásában a nyilvántartási rendszer a „személyes adatok bármely módon – centralizált, decentralizált vagy funkcionális, vagy földrajzi szempontok szerint – tagolt állománya, amely meghatározott ismérvek alapján hozzáférhető”.¹⁰⁸

A nyilvántartási rendszer fogalmának két kulcseleme a tagolt (strukturált) adatkezelési mód, illetve a kereshetőség. A Rendelet tárgyi hatálya nem terjed ki azokra a nem automatizált módon történő adatkezelésekre, amelyek nem képezik

¹⁰⁵ Magyarázat a GDPR-ról. i. m. 81. p.

¹⁰⁶ GDPR 26. cikk

¹⁰⁷ További részletek *Az adatfeldolgozóra vonatkozó szabályok és az Adatfeldolgozói szerződés című* alfejezetekben.

¹⁰⁸ GDPR 4. cikk 6.

ÜTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

nyilvántartási rendszer részét. (Ebben az esetben viszont fölmerül az a kérdés, milyen jogcímen tárolja az adatkezelő a szóban forgó adatokat? Amennyiben az adatkezelő nem tudja igazolni az adatkezelés célját és jogalapját, az adatkezelés jogellenesnek minősül.)¹⁰⁹ *Az Infotv. hatálya a papíralapú nyilvántartásokra is vonatkozik.*¹¹⁰

Az álnevesítés a személyazonosság elrejtésére szolgáló módszer, melynek során létrehoznak egy, a személyes adatoktól elkülönített nyilvántartást. A természetes személy, illetve a róla kezelt adatok ennek a nyilvántartásnak a segítségével feleltethetők meg egymásnak. A tényleges adatkezelés az álnevesített adatokkal zajlik. Az anonim adatok kezelésére az adatkezelőnek ki kell jelölnie azokat a feljogosított személyeket, akik az érintettek és a róluk gyűjtött adatok közötti kapcsolatot visszaállító azonosítókhoz hozzáférhetnek.

Az álnevesítést gyakran alkalmazzák például a statisztikai felmérésekben. A természetes személy és a róla gyűjtött adatok egy elkülönítve tárolt azonosító segítségével kapcsolhatók össze, az adatkezelésbe viszont csak a kódokkal jelölt adatokat vonják be.

Profilalkotás: a személyes adatok automatizált kezelése, „amelynek során a személyes adatokat valamely természetes személyhez fűződő bizonyos *személyes jellemzők értékelésére*, különösen a munkahelyi teljesítményhez, gazdasági helyzethez, egészségi állapothoz, személyes preferenciákhoz, érdeklődéshez, megbízhatósághoz, viselkedéshez, tartózkodási helyhez vagy mozgáshoz kapcsolódó jellemzők elemzésére vagy előrejelzésére használják.” Az ún. profilalkotás során gondoskodni kell az érintettek magánszféráját védő garanciákról és mechanizmusokról.¹¹¹

A címzett és a harmadik fél – mindkettő lehet természetes személy vagy szervezet. A *címzett* az, "akivel vagy amellyel a személyes adatot közlik, függetlenül attól, hogy harmadik fél-e." Nem minősülnek azonban címzettnek azok a közhatalmi szervek, amelyekhez jogszabályban meghatározott tevékenységük körében továbbítanak személyes adatokat (ilyen például az adóhatóság).¹¹² A *harmadik fél* fogalma: "nem azonos az érintettel, az adatkezelővel, az adatfeldolgozóval vagy azokkal a személyekkel, akik az adatkezelő vagy adatfeldolgozó közvetlen irányítása alatt a személyes adatok kezelésére felhatalmazást kaptak".¹¹³

A címzett és a harmadik fél meghatározása azért különös jelentőségű, mert az adatkezelési tájékoztatóban az adatkezelő köteles az érintetteket informálni

¹⁰⁹ Magyarázat a GDPR-ról: i. m. 80. p.

¹¹⁰ Infotv. 2. § (4) bekezdés

¹¹¹ GDPR 4. cikk 4. pont

¹¹² GDPR 4. cikk 9. pont

¹¹³ GDPR 4. cikk 10. pont

- egyrészt arról, továbbítja-e a személyes adataikat, és ha igen, mely címzettnek, illetve harmadik félnek,
- másrészt arról, ha történik adattovábbítás, a címzett milyen műveleteket végez(het) az adatokkal.

Az érintett hozzájárulása (adatkezelési hozzájárulás): személyesadat-kezelésre csak akkor kerülhet sor, ha az érintett egyértelműen, például szóban vagy írásban – ideértve az elektronikus utat is – *önkéntes, konkrét, tájékoztatáson alapuló és egyértelmű hozzájárulását* adja személyes adatainak kezeléséhez.¹¹⁴ Hozzájárulásnak minősül például, ha az érintett:

- egy weboldalon bejelöl egy erre vonatkozó négyzetet,
- egy elektronikus szolgáltatás igénybevétele során erre vonatkozó technikai beállításokat hajt végre,
- olyan nyilatkozatot tesz, vagy cselekedetet hajt végre, amely egyértelműen jelzi a hozzájárulását személyes adatainak tervezett kezeléséhez.

A négy feltétel: az önkéntesség mellett a konkrét és megfelelő tájékoztatásra alapozott, egyértelmű akaratnyilvánítás csak együttesen értelmezhető; sem a hallgatás, sem az előre bejelölt négyzet nem minősül hozzájárulásnak.

Az érintett hozzájárulásával kapcsolatos kérdéseket *Amikor a jogalap az érintett hozzájárulása* című fejezetben bővebben kifejtik.

Az adatvédelmi incidens a biztonság sérülése, amelynek során bekövetkezik a továbbított, tárolt vagy más módon kezelt személyes adatok elvesztése, véletlen vagy jogellenes megsemmisítése, megváltoztatása, jogosulatlan közlése vagy az adatokhoz való jogosulatlan hozzáférés.¹¹⁵

3.1.3.3. A Rendelet adatkezelési alapelvei

Az alapelvek summázatát a preambulum tartalmazza: „*Személyes adatok csak abban az esetben kezelhetők, ha az adatkezelés célját egyéb eszközzel észszerű módon nem lehetséges elérni.*” A személyes adatoknak alkalmasaknak és relevánsaknak kell lenniük a kezelésük céljára, a kezelt adatok körét a cél eléréséhez szükséges minimumra kell korlátozni. Biztosítani kell, hogy a személyes adatok tárolása a lehető legrövidebb időtartamra korlátozódjon: e cél elérése érdekében „az adatkezelő törlési vagy rendszeres felülvizsgálati határidőket állapít meg.”¹¹⁶

A GDPR 5. cikke rögzíti a személyes adatok kezelésére vonatkozó alapelveket:

- jogszerűség,
- tisztességes eljárás,

¹¹⁴ GDPR 4. cikk 11. pont

¹¹⁵ GDPR 4. cikk 12. pont

¹¹⁶ GDPR (39) preambulumbekendés

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

- átláthatóság,
- célhoz kötöttség,
- adattakarékosság,
- pontosság, naprakészség,
- korlátozott tárolhatóság,
- integritás és bizalmas jelleg,
- elszámoltathatóság.

Az *adatkezelés jogszerűsége* a Rendelet alapelveinek maradéktalan betartásával, másrészt a megfelelő jogalap kiválasztásával valósul meg, azonban a jogszerű adatkezelés ennél is többet jelent.

„Az adatkezelés jogszerűsége nem szűkíthető le pusztán arra, hogy az adatkezelő betartja-e az adatkezelésre vonatkozó törvényi szabályokat, illetve rendelkezik-e formális jogalappal a személyes adatok kezelésére: a jogalkotó ezen túl az adatkezelés egészének tisztességességét is beemeli a jogszerűség feltételei közé. Az adatkezelés tisztességes volta az emberi méltóság védelmével áll szoros kapcsolatban.”¹¹⁷

A *Magyarázat a GDPR-ról* c. könyv szerzői szerint az adatkezelés három fő pillére: „a *releváns jogalap* kiválasztása és az *adattbiztonság* teljesülése mellett a *célhoz kötöttség* elvének való megfelelés” meghatározó a GDPR szabályozásában.¹¹⁸

A *tisztességes adatkezelés* túlmutat a törvényességen: az érintett magánszférájának és információs önrendelkezési jogának tiszteletben tartását jelenti.¹¹⁹

Az *átláthatóság* alapelvét biztosító követelmények: a természetes személyek számára átláthatóvá kell tenni, hogy a rájuk vonatkozó személyes adataikat hogyan gyűjtik, miként használják fel, azokba kik és hogyan tekinthetnek bele. Az átláthatóság elve megköveteli, hogy a személyesadat-kezeléssel összefüggő tájékoztatás, illetve kommunikáció könnyen hozzáférhető és közérthető legyen: az érintettet tájékoztatni kell az adatkezelő kilétéről, az adatkezelés céljáról, továbbá arról, hogy jogában áll tájékoztatást kapni a róla kezelt adatokról, a személyes adatok kezelésével összefüggő kockázatokról, szabályokról, garanciákról és jogokról, valamint arról, mi módon gyakorolhatja az adatkezelés kapcsán őt megillető jogokat. Ha a személyes adatokat az érintettől gyűjtik, az érintettet tájékoztatni kell arról is, köteles-e a kért személyes adatokat közölni, továbbá arról, milyen következményekkel jár az adatszolgáltatás elmaradása.¹²⁰

¹¹⁷ RÉVÉSZ Balázs – SOMOGYVÁRI Katalin: Az információs szabadság jelentése, tartalma. In: Péterfalvi Attila (szerk.): Adatvédelem és információs szabadság a mindennapokban. Budapest, HVG-Orac, 2012. 180–182. p. Idézi: Magyarázat a GDPR-ról. i. m. 95–96. p.

¹¹⁸ Magyarázat a GDPR-ról. i. m. 96. p.

¹¹⁹ JÓRI: i. m. 193. p.

¹²⁰ GDPR (39) preambulumbekzdés

Az adatkezelésről szóló tájékoztatás nyújtható elektronikus formátumban is, így például közölhető honlapon keresztül. Az érintetteket a profilalkotás tényéről és annak következményeiről is tájékoztatni kell.

A célhoz kötöttség elve: a személyes adatok gyűjtése csak meghatározott, egyértelmű és jogszerű célból történjen, és azokat ne kezeljék ezekkel a célokkal össze nem egyeztethető módon. Fentebb már említettük a később külön fejezetben tárgyalt fontos kivételt: a 89. cikk (1) bekezdésében meghatározott közérdekű archiválás céljából, tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból történő további adatkezelés nem minősül az eredeti céllal össze nem egyeztethetőnek.

Az adattakarékosság hatékony megvalósítása érdekében hozott intézkedések közé tartozhat például az *álnevesítés és a titkosítás*. A GDPR alapelveiről szóló 5. cikk (1) bekezdésének c) pontja szerint a személyes adatok „adatkezelés céljai szempontjából megfelelőek és relevánsak kell, hogy legyenek, és a szükségesre kell korlátozódniuk (»adattakarékosság«)”.

A pontosság és naprakészség követelménye: a személyes adatoknak pontosnak és szükség esetén naprakésznek kell lenniük; minden észszerű intézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy az adatkezelés céljai szempontjából pontatlan személyes adatokat haladéktalanul töröljék vagy helyesbítsék.

A korlátozott tárolhatóság követelményének az a tárolási mód tesz eleget, amely az érintettek azonosítását csak a személyesadat-kezelés céljainak eléréséhez szükséges ideig teszi lehetővé. Ennél hosszabb ideig történő adattárolás csak az előzőleg már említett, a 89. cikk (1) bekezdésében meghatározott közérdekű archiválás, tudományos és történelmi kutatás céljából vagy statisztikai célból lehet jogszerű.

Az integritás és bizalmas jelleg az adatbiztonság technológiájával kapcsolatos kötelező elvárásokat fogalmazza meg. A személyes adatok „kezelését oly módon kell végezni, hogy megfelelő technikai vagy szervezési intézkedések alkalmazásával biztosítva legyen a személyes adatok megfelelő biztonsága, az adatok jogosulatlan vagy jogellenes kezelésével, véletlen elvesztésével, megsemmisítésével vagy károsodásával szembeni védelmet is ideértve”. [5. cikk (1) bekezdés f) pont] A XXI. században hajlamosak lennénk ezt a követelményt az informatikai biztonság kérdéskörére szűkíteni, de tévedés ne essék: Magyarországon a papíralapú nyilvántartásokra ugyanúgy vonatkoznak a felsorolt kritériumok.

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

Az *elszámoltathatóság elve* az adatkezelőt teszi felelőssé a fentebb felsorolt alapelveknek való megfelelésért, és a Rendelet azt is előírja, hogy az adatkezelőnek képesnek kell lennie e megfelelés igazolására. Valamennyi adatkezelőnek átláthatóan, a szabályok maximális betartásával kell végeznie a személyesadat-kezelést. A rendelet számos kötelező jellegű intézkedést ír elő az adatkezelők számára:

- Meg kell határozniuk az adatkezelés módját, és megfelelő technikai és szervezési intézkedéseket kell végrehajtaniuk. Ez a kötelezettség vonatkozik a gyűjtött személyes adatok mennyiségére, kezelésük mértékére, tárolásuk időtartamára és hozzáférhetőségükre.¹²¹
- Nyilván kell tartaniuk az általuk végzett összes adatkezelési tevékenységet.¹²²
- Meghatározott esetekben – például közfeladatot ellátó szervek esetén – adatvédelmi tisztviselőt kell alkalmazniuk.¹²³
- Amennyiben adatfeldolgozót (pl. informatikai rendszer- vagy honlap-üzemeltetőt) vesznek igénybe, adatfeldolgozói szerződést kell kötniük.¹²⁴
- Egy esetleges adatvédelmi incidens kapcsán is keletkeznek kötelezettségeik.¹²⁵

3.1.3.4. A személyes adatok jogszerű kezelése: a „jogalapok”

Az adatkezelők számára a legfontosabb kérdés a személyesadat-kezelés jogszerűsége; az adatkezelés során a megfelelő jogalap alkalmazása döntő jelentőségű. A releváns jogalap kiválasztása határozza meg az adatkezelő számára követendő eljárást, ez biztosítja a személyesadat-kezelés elvi alapjait: az átláthatóságot és az elszámoltathatóságot. Legalább ennyire fontos, hogy az adekvát jogalap teremti meg az adott eljárás során az érintett által gyakorolható jogokat.

3.1.3.4.1. Amikor a jogalap az érintett hozzájárulása

Személyes adatainak kezeléséhez az érintett hozzájárulása az egyik leggyakoribb jogalap, amelyhez a Rendelet négy, *egyidejűleg meglévő kritériumot* határoz meg: az érintett akaratának *önkéntes, konkrét, megfelelő tájékoztatáson alapuló* és *egyértelmű kinyilvánítása*.¹²⁶ Nézzük meg egyenként, az adatkezelőknek hogyan kell mindennek eleget tenniük.

A hozzájárulás önkéntes volta azért fontos, hogy az érintett biztosan ne valamilyen negatív következmény elkerülése érdekében és ne megfélemlítés, kényszerítés stb. hatása alatt egyezzen bele adatainak a kezelésébe.

---

¹²¹ GDPR 25. cikk

¹²² GDPR 30. cikk

¹²³ GDPR 37. cikk

¹²⁴ GDPR 28. cikk

¹²⁵ GDPR 32., 33., 34. cikk

¹²⁶ GDPR 4. cikk 11.

A konkrét feltétel akkor valósul meg, ha az adatkezelő pontosan meghatározza, milyen személyes adatok kezeléséhez kéri az érintett hozzájárulását. A megfelelő tájékoztatáson alapuló hozzájárulás előfeltétele, hogy az adatkezelő az adatkezelés megkezdése előtt az érintettet informálja a következőkről:

- az adatkezelő adatai,
- az adatkezelés célja,
- a kezelt személyes adatok köre,
- a hozzájárulás visszavonhatósága és a jogorvoslati lehetőségek,
- az adattovábbítás ténye és címzettje,
- történik-e automatizált döntéshozatal, illetve profilalkotás.

A hozzájárulás *egyértelmű kinyilvánítása*: az érintett vagy nyilatkozattal, vagy ún. ráutaló magatartással járul hozzá személyes adatai kezeléséhez. A nyilatkozat történhet papíron, aláírással, vagy digitális közegben a hozzájárulást kérő aktív pont, jelölőnégyzet (checkbox) bejelölésével. A ráutaló magatartással történő hozzájárulás számos formája ismert: ide tartozik például egy olyan rendezvényen való részvétel, ahol előzetesen tájékoztatták a résztvevőket a kép- és hangfelvételek készítéséről, vagy ha valaki bedob egy névjegykártyát az e célra kihelyezett gyűjtőbe és így tovább.

A Rendelet 7. cikke a következőképpen rendelkezik a hozzájárulás feltételeiről:

- Az adatkezelőnek képesnek kell lennie annak igazolására, hogy az érintett személyes adatainak kezeléséhez hozzájárult.
- Ha az írásbeli nyilatkozat több ügyre is vonatkozik, azokat egymástól jól megkülönböztethető módon kell jelezni. Például egy kapcsolattartó űrlapon az e-mail cím és a telefonszám ne legyen kötelezően megadandó adat, és adott esetben legyen mód csak az egyik megadására az érintett részéről.
- Az érintettet tájékoztatni kell arról, hogy hozzájárulását bármikor visszavonhatja, de ez nem érinti a visszavonás előtti adatkezelés jogszerűségét. A hozzájárulás visszavonását ugyanolyan egyszerű módon kell lehetővé tenni, mint a megadását.

3.1.3.4.1.1. A gyermekek személyes adatainak fokozott védelme

A gyermekek személyes adatait még inkább védeni kell a jog eszközeivel, mert ők a felnőttekhez képest kevésbé lehetnek tisztában a személyesadat-kezelés kockázataival és következményeivel.

A Rendelet egyik legfőbb célja, hogy *különös védelmet biztosítson a gyermekek személyes adatainak marketingcélú, illetve személyi vagy felhasználói profilok létrehozására irányuló gyűjtése és felhasználása esetén*.

A GDPR 8. cikke szabályozza a gyermekek hozzájárulásának feltételeit. A legfontosabb elem, hogy a gyermek egymaga csak a 16. életévének betöltése után járulhat hozzá saját adatai kezeléséhez. A 16 évnél fiatalabb gyermek szemé-

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

lyes adatainak kezelése csak akkor jogszerű, ha az adatkezeléshez a hozzájárulást a gyermek feletti *szülői felügyeletet gyakorló* engedélyezte.

Itt nem idézzük a jogi kommentárkötetek magyarázatait – akit érdekel a téma, a *Könyvtári Figyelő*ben megjelent, az ajánlott irodalom jegyzékben megadott két-részes cikkben talál idézeteket, magyarázatokat e bonyolult kérdésről. A könyvtári szolgáltatások jogszerű ellátásához elegendő annyit megjegyezni, hogy a GDPR a kiskorúak személyesadat-kezelésének csak egy részét szabályozza kötelező erővel, de Magyarországon a Polgári Törvénykönyv (Ptk.) egyértelmű iránymutatást ad erre a kérdésre *A kiskorúság miatti korlátozott cselekvőképesség és cselekvőképtelenség* című részben. „A Ptk. értelmében főszabályként a 14 év alattiak jognyilatkozata – a kifejezetten csekély jelentőségű ügyleteket leszámítva – semmis, nevükben a törvényes képviselő (szülő, illetve gyám) jár el.”¹²⁷

3.1.3.4.2. Amikor a szerződés a jogalap

Ez a jogalap akkor alkalmazható, ha az egyik szerződő fél az érintett, illetve, ha a szerződés megkötését megelőzik olyan, az érintett által kért lépések, amelyek során szükséges az adatkezelés.¹²⁸

A szerződéses jogalap megkönnyíti az adatkezelő helyzetét: alkalmazása sokkal egyértelműbb, mint az érintett hozzájárulásán alapuló adatkezelés. Szerződéskötés esetén az érintett nem vonhatja vissza a hozzájárulását, és nem tiltakozhat adatai kezelése ellen.

A Rendelet nem írja elő a szerződéses jogalap körébe tartozó megállapodások esetén kezelendő adatokat – erre a tagállami jog az irányadó, mint ahogy arra is, hogy mennyi ideig kell őrizni a szerződéskötés kapcsán megadott személyes adatokat.

3.1.3.4.3. Amikor a jogalap a jogi kötelezettség teljesítése

A hétköznapiak során számtalan olyan helyzettel találkozunk, amikor az adatkezelőre háruló jogi kötelezettség teljesítése érdekében történik személyesadat-kezelés.

A tagállami jogalkotás lehetőségével élve a magyar jogalkotó törvényi előíráshoz köti a személyes adatok kezelését.¹²⁹

Például az egyetemi hallgatói jogviszony létesítésekor a hallgató köteles megadni az egyetem (mint adatkezelő) számára a felsőoktatási törvényben meghatározott személyes adatait.¹³⁰ A hallgatók személyes adatairól az egyetem közhiteles nyilvántartást vezet.

¹²⁷ Magyarázat a GDPR-ról: i. m. 379. p.

¹²⁸ GDPR 6. cikk b) pont

¹²⁹ Infotv. 5. §

¹³⁰ 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. I/B. melléklet A hallgatók adatai. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100204.tv> [2022. január 22.]

3.1.3.4.4. Amikor a jogalap a létfontosságú érdekek védelme

Személyes adat akkor is kezelhető, amikor az *adatkezelés az érintett vagy egy másik természetes személy létfontosságú érdekeinek – életének, testi épségének – védelme miatt válik szükségessé.*¹³¹ Ebbe az esetkörbe főleg a baleseteket, rosszulletet, természeti csapásokat elszenvedők, a humanitárius vagy más olyan veszélyhelyzetbe kerülők személyesadat-kezelése tartozik, amikor az érintettnek nem áll módjában megadni az adatkezeléshez a hozzájárulását.

3.1.3.4.5. Amikor a jogalap a közérdekű feladatellátás vagy a közhatalomgyakorlás

A személyesadat-kezelés akkor is *jogszerű, ha „az adatkezelés közérdekű vagy az adatkezelőre ruházott közhatalmi jogosítvány gyakorlásának keretében végzett feladat végrehajtásához szükséges.”*¹³²

Hogy egy feladat közérdekűnek minősül-e, azt uniós vagy tagállami jogszabály határozza meg (a magyar jogszabályokban a 'közfeladat' kifejezés szerepel). Magyarországon a közérdekű feladatot ellátó szervekről *az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény* így szól: "Közfeladat a jogszabályban meghatározott állami vagy önkormányzati feladat."¹³³ Hazánkban a nyilvános könyvtári ellátás közfeladatnak minősül.

A közhatalmi jogosítvány gyakorlása szűkebb körre vonatkozik. Ebbe a tevékenységi körbe tartozik a közigazgatás, a rendvédelem, az igazságszolgáltatás stb. – szervezeti szinten például az adó- és vámhatóság, a szakmai kamara, az önkormányzat.

3.1.3.4.6. Amikor a jogalap az adatkezelő vagy harmadik fél jogos érdeke

A Rendelet jogszerűnek tekinti azt a személyesadat-kezelést is, amikor „az adatkezelés az adatkezelő vagy egy harmadik fél *jogos érdekeinek érvényesítéséhez* szükséges, kivéve, ha ezen érdekekkel szemben elsőbbséget élveznek az érintett olyan érdekei vagy alapvető jogai és szabadságai, amelyek személyes adatok védelmét teszik szükségessé, különösen, ha az érintett gyermek."¹³⁴

A meglehetősen bonyolult definíció első részéből következik, hogy az adatkezelő megítélésén múlik, fontosabbnak ítéli-e a saját jogos érdekét az érintettek jogainál. A Rendelet előírja, hogy az *érdekek ütköztetését* az adatkezelőnek írásban – ún. *érdekmérlegelési tesztben* – kell dokumentálnia, amelyben meg kell határozni, milyen személyes adatokat milyen céllal, mennyi ideig kezel, továbbá azt is bizonyítani kell, hogy az adatkezeléssel csakis a szükséges mértékben korlátozza az érintett jogait és szabadságait.

¹³¹ GDPR 6. cikk d) pont

¹³² GDPR 6. cikk e) pont

¹³³ 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról. 3/A. § (1) bekezdés. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100195.TV> [2022. január 22.]

¹³⁴ GDPR 6. cikk f) pont

3.1.3.5. Az érintett jogai és az e jogokat biztosító intézkedések

A Rendelet III. fejezete részletesen tárgyalja az érintett jogait, mégpedig

- az átláthatósághoz,
- a tájékoztatáshoz,
- a hozzáféréshez,
- a helyesbítéshez,
- a törléshez (elfeledtetéshez),
- a tiltakozáshoz,
- az egyedi ügyekben hozott automatizált döntéshozatalhoz,
- a korlátozásokhoz fűződő jogokat.

3.1.3.5.1. Átláthatóság, tájékoztatás, hozzáférés

Az átláthatóságra vonatkozó jog nem más, mint az érintett joga arra, hogy a személyes adatai kezelésére vonatkozó valamennyi információt és tájékoztatást könnyen hozzáférhető formában, átláthatóan, tömören, közérthetően megfogalmazva kaphassa meg, különösen a gyermekeknek szóló információk esetében. Az információkat vagy szóban, vagy írásban, vagy elektronikus úton kell közölni.

Fontos tisztában lennünk azzal, hogy a Rendelet mire kötelezi az adatkezelőt, mi mindenről kell az érintettet tájékoztatnia, mégpedig nem utólag, hanem a személyes adatok megszerzésének időpontjában:

- a) az adatkezelő és képviselője neve, elérhetősége;
- b) ha van adatvédelmi tisztviselő, az ő neve és elérhetősége;
- c) a kért személyes adatok kezelésének célja és az adatkezelés jogalapja – amennyiben a jogalap az ún. jogos érdek, ennek megnevezése;
- d) adott esetben a személyes adatok címzettjei, illetve a címzettek kategóriái;
- e) az adatkezelő harmadik országba vagy nemzetközi szervezet részére továbbítja-e a személyes adatokat.
- f) a személyes adatok tárolásának időtartama;
- g) a saját személyes adatokhoz való hozzáférési, helyesbítési, törlési, korlátozási, adathordozhatósági joga;
- h) tiltakozás a személyes adatok kezelése ellen;
- i) a felügyeleti hatósághoz címzett panasz benyújtásának joga;
- j) továbbá, hogy a személyes adatok közlése jogszabályon vagy szerződéses kötelezettségen alapul-e, illetve arról, történik-e automatizált döntéshozatal, illetve profilalkotás.

Amennyiben az adatokat nem az érintettől szerezték meg, az adatkezelőnek közölnie kell az érintettel a személyes adatok forrását (például: nyilvánosan hozzáférhető forrásból származnak-e a szóban forgó adatok).

Ha netán az adatkezelés során bekövetkezne egy adatvédelmi incidens, a Rendelet arra is kötelezi az adatkezelőket, hogy az incidensről tájékoztatniuk kell az érintetteket.

3.1.3.5.2. A helyesbítéshez, törléshez („elfeledtetéshez”) való jog

Az érintett jogosult arra, hogy kérje az adatok helyesbítését, illetve kiegészítését, ha az adatkezelő róla pontatlan vagy hiányos személyes adatokat kezel.

A Rendelet egyik legfontosabb eleme az adatok törléséhez való jog deklarálása. Ma már széles körben ismert, hogy „az internet nem felejt” – vagyis, ami egyszer fölkerült a világhálóra, az később is megtalálható lesz. Emiatt vezették be a következőket: az érintett jogában áll, hogy kérje a rá vonatkozó személyes adatok törlését, az adatkezelő pedig köteles az érintett által kért adatokat törölni – feltéve, hogy:

- a személyes adatokra már nincs szükség abból a célból, amelyből azokat gyűjtötték vagy más módon kezelték;
- az érintett visszavonja az adatkezelés alapját képező hozzájárulását, és az adatkezelésnek nincs más jogalapja;
- az érintett tiltakozik az adatkezelés ellen, és nincs elsőbbséget élvező jogszerű ok az adatkezelésre;
- a személyes adatokat jogellenesen kezelték;
- a személyes adatokat az adatkezelőre alkalmazandó uniós vagy tagállami jogban előírt jogi kötelezettség teljesítés érdekében kell törölni;
- a személyes adatok gyűjtése 16 év alatti gyermekek részére kínált elektronikus szolgáltatások keretében zajlott.

Az elfeledtetéshez való jog érvényesítése a fent felsorolt esetekben: a nyilvánosságra hozott személyes adatot az adatkezelő köteles törölni, és meg kell tennie az észszerűen elvárható lépéseket annak érdekében, hogy az érintett által törölni kért adatot, illetve az arra mutató linkeket más adatkezelők is töröljék.

Az érintett nem kérheti adatai törlését, és törlési kötelezettség sem áll fenn, ha az adatkezelés vagy

- a véleménynyilvánítás szabadságához és a tájékozódáshoz való jog gyakorlása céljából, vagy
- az adatkezelőre háruló jogi kötelezettség teljesítése érdekében, vagy
- közérdekből, vagy
- közérdekű archiválási, tudományos és történelmi kutatási, statisztikai céllal, vagy
- jogi igények előterjesztése, érvényesítése, védelme érdekében történt.

3.1.3.5.3. Korlátozás, adathordozhatóság, tiltakozás

Az érintett joga, hogy kérésére a Rendelet 18. cikkében meghatározott esetekben az adatkezelő korlátozza személyes adatainak kezelését. A korlátozáshoz való jog gyakorlása meglehetősen bonyolult feltételekhez kötött, amelyek ismertetése meghaladja egy alapfokú tankönyv kereteit.

A GDPR 20. cikke meghatározza azokat az eseteket, amikor az érintett jogosult arra, hogy a rá vonatkozó személyes adatokat tagolt, széles körben használt,

géppel olvasható formátumban megkapja az adatkezelőtől, és ezeket az adatokat továbbítja egy másik adatkezelőnek. Az adathordozhatósághoz való jog nem érintheti hátrányosan mások jogait és szabadságait.

A Rendelet biztosítja az érintett jogát arra, hogy bármikor tiltakozzon személyes adatainak közérdekű feladatra vagy az adatkezelő jogos érdekére való hivatkozással történő kezelése ellen,¹³⁵ ideértve az említett rendelkezéseken alapuló profilalkotást is. Ez esetben az adatkezelő nem kezelheti tovább a személyes adatokat, kivéve, ha bizonyítja, hogy az adatkezelést olyan kényszerítő erejű jogos okok indokolják, amelyek elsőbbséget élveznek az érintett érdekeivel, jogaival és szabadságaival szemben, illetve amelyek jogi igények előterjesztéséhez, érvényesítéséhez vagy védelméhez kapcsolódnak.¹³⁶

3.1.3.5.4. Az érintett jogainak korlátozása

Bizonyos esetekben vannak, illetve lehetnek olyan uniós vagy tagállami jogi kötelezettségek és intézkedések, amelyek *korlátozhatják az érintettek egyéni adatvédelmi jogait*. Egy demokratikus társadalomban az alább felsoroltak védelméhez lehetnek szükségesek a korlátozások:

- nemzetbiztonság;
- honvédelem;
- közbiztonság;
- bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése stb.;
- az Unió vagy valamely tagállam fontos közérdekű célkitűzései, gazdasági vagy pénzügyi érdeke, beleértve a monetáris, a költségvetési és az adózási kérdéseket, a népegészségügyet és a szociális biztonságot;
- a bírói függetlenség és a bírósági eljárások védelme;
- a szabályozott foglalkozások esetében az etikai vétségek megelőzése, kivizsgálása stb.;
- a polgári jogi követelések érvényesítése;
- az érintett védelme vagy mások jogainak és szabadságainak védelme;
- továbbá a fenti esetekben a közhatalmi feladatok ellátásához kapcsolódó ellenőrzési, vizsgálati, szabályozási tevékenység.

3.1.3.6. Adatkezelő és adatfeldolgozó

A Rendelet az adatkezelés célja és módja alapján határozott különbséget tesz az adatkezelést végzők között.¹³⁷ Az adatvédelmi jog korábban nem ismerte az adatfeldolgozás – és ezzel párhuzamosan – az adatfeldolgozó fogalmát.

¹³⁵ vö. GDPR 6. cikk (1) bekezdés e) vagy f) pont

¹³⁶ GDPR 21. cikk

¹³⁷ JÓRI: i. m. 86. p.

3.1.3.6.1. Az adatkezelő feladatai, kötelezettségei

Korábban már volt szó arról, hogy az adatkezelés jogszerűségéért az adatkezelő a felelős. A Rendelet által bevezetett *elszámoltathatóság elve* írja elő az adatkezelők kötelezettségeit,¹³⁸ melynek keretében – többek között – olyan technikai és szervezési intézkedések végrehajtására kötelezi őket, amelyek biztosítják, hogy a személyes adatok kezelése a Rendelettel összhangban történik.

Az egyik legfontosabb követelmény a beépített és az alapértelmezett adatvédelem elveinek kötelező érvényesítése. Az adatkezelőnek olyan belső szabályokat kell alkalmaznia, valamint olyan intézkedéseket kell végrehajtania, amelyekkel eleget tud tenni a GDPR előírásainak.

Az intézkedések magukban foglalhatják a személyes adatok kezelésének minimálisra csökkentését, a személyes adatok mihamarabbi álnevesítését, funkcióinak és kezelésének átláthatóságát, valamint azt, hogy az érintett nyomon követhesse az adatkezelési folyamatot, az adatkezelő pedig biztonsági elemeket hozhasson létre és továbbfejleszthesse azokat.

3.1.3.6.2. Az adatfeldolgozóra vonatkozó szabályok

Vegyük észre, hogy az *adatfeldolgozó* szerepkör önmagában nem értelmezhető: csak egy adatkezelő tevékenységéhez kapcsolódva lehet adatfeldolgozói tevékenységet végezni. Rendkívül gyakori, hogy az adatkezelő adatfeldolgozót vesz igénybe a főtevékenységét segítő speciális szolgáltatások, mint például az informatikai rendszer üzemeltetése, a weblapszolgáltatás, a könyvelés, bérszámfejtés stb. terén.

Az adatkezeléssel kapcsolatos felelősséget az adatkezelő viseli. A Rendelet kiköti, hogy az adatfeldolgozó kizárólag az adatkezelő írásbeli utasításai alapján kezelheti a személyes adatokat. Az adatkezelő dönt arról, a szolgáltatás befejezését követően az adatfeldolgozónak mit kell tennie a személyes adatokkal: törölnie kell, vagy vissza kell juttatnia azokat az adatkezelőnek.

A Rendelet részletesen meghatározza az adatkezelő és az adatfeldolgozó között kötelezően megkötendő adatfeldolgozói szerződés tartalmi követelményeit, melyek közül csak a legfontosabb elemeket emeljük ki.

- Az adatfeldolgozó által végzett adatkezelést szabályozó szerződés pontosan meghatározza az adatkezelés tárgyát, időtartamát, jellegét és célját, a személyes adatok típusát, az érintettek kategóriáit, valamint az adatkezelő kötelezettségeit és jogait.
- Az adatfeldolgozó a személyes adatokat kizárólag az adatkezelő írásbeli utasításai alapján kezeli, és biztosítja, hogy a személyes adatok kezelésére feljogosított személyek titoktartási kötelezettséget vállalnak, vagy jogszabályon alapuló titoktartási kötelezettség alatt állnak, továbbá meghozza a GDPR 32. cikkében előírt, az adatkezelés biztonságát szolgáló intézkedéseket és eleget tesz a 28. cikk 3. bekezdés d) – h) pontjaiban meghatározott előírásoknak.

¹³⁸ Magyarázat a GDPR-ról: i. m. 207. p.

4.1.3.6.3. Az adatkezelési tevékenységek nyilvántartása

A Rendelet 30. cikke részletes rendelkezéseket tartalmaz arról, hogy milyen írásbeli nyilvántartást kell vezetnie (ideértve az elektronikus formátumot is) valamennyi adatkezelőnek, illetve adatfeldolgozónak. Az azonosító adatokon túl a legfontosabb elemek az adatkezelés céljai, az érintettek, a személyes adatok, továbbá a címzettek kategóriái, adott esetben a személyes adatok harmadik országba vagy nemzetközi szervezet részére történő továbbítására vonatkozó információk, valamint az adatbiztonságot szolgáló technikai és szervezési intézkedések általános leírása.

3.1.3.6.4. Az adatkezelés biztonsága

Az elmúlt években számtalan esetben érkeztek hírek arról, hogy feltörték személyes adatokat és bizalmas információkat tartalmazó rendszereket, melynek következtében sok millió felhasználó adatai kerültek a rosszindulatú támadók birtokába. Az EU jogalkotói emiatt nagy hangsúlyt fektettek a GDPR által megkövetelt biztonsági előírásokra.

Az adatkezelők és az adatfeldolgozók kötelesek gondoskodni a személyes adatkezelésre szolgáló rendszerek és szolgáltatások biztonságáról, integritásáról, rendelkezésre állásáról és ellenálló képességéről. Az intézkedések sokfélék lehetnek – a személyes adatok álnevesítésétől és titkosításától kezdve az adatokhoz hozzáférő személyek ellenőrzésén át a biztonsági előírások betartásának figyelemmel kíséréséig.

A gondos tervezés és folyamatos felügyelet ellenére is bekövetkezhet egy ún. *adattvédelmi incidens*. A leggyakoribb esetek közé tartozik, ha például az adatkezelő és/vagy az adatfeldolgozó munkatársa elveszíti a személyes adatokat tartalmazó laptopot, pendrive-ot, vagy véletlenül egy másik e-mail címre küld ki személyes adatot tartalmazó fájlt, de előfordulnak az informatikai rendszerek elleni külső támadások is.

Ha bekövetkezik egy adattvédelmi incidens, az adatkezelő köteles azt bejelenteni a felügyeleti hatóságnak (a NAIH-nak) – a Rendelet szabályozza e bejelentés részleteit, illetve azt, milyen esetben kell az érintette(ke)t értesíteni az incidens bekövetkeztéről.¹³⁹

3.1.3.6.5. Az adattvédelmi tisztviselő

Az elmúlt években sok szó esett egy új szakmai pozícióról, amely a GDPR-nak köszönheti széles körű ismertségét. A Rendelet ugyanis előírja, hogy mind az adatkezelő, mind az adatfeldolgozó köteles kijelölni adattvédelmi tisztviselőt, ha az adatkezelést közhatalmi szervek vagy egyéb, közfeladatot ellátó szervek végzik, vagy ha az adatkezelés során az érintettek bizonyos cselekedeteit megfigyelik, továbbá, ha nagy számban kezelnek a személyes adatok különleges kategóriáiba tartozó, vagy büntetőjoggal, büntetlenül megismerhető adatokat.

¹³⁹ GDPR 32. és 33. cikk

Miután a könyvtárak közfeladatot látnak el, így számukra is kötelező az adatvédelmi tisztviselő kijelölése, aki lehet belső munkatárs vagy külső megbízott.

Az adatvédelmi tisztviselő jogállása különleges: ez egy függetlenített poszt, amely közvetlenül a szervezet vezetőjének van alárendelve, de szakmai tevékenységében nem utasítható és a feladatkörével kapcsolatban nem vonható felelősségre; feladatait a GDPR 39. cikke határozza meg. Az érintettek hozzá fordulhatnak a személyes adat-kezeléssel kapcsolatos kérdéseikkel.

3.1.3.7. Az adatkezelés különös eseteire vonatkozó rendelkezések

A személyes adatok védelméhez fűződő jogok korlátozottan érvényesek és csak a korlátozások között gyakorolhatók. Az érintetteknek tudomásul kell venniük, hogy az egyéni érdekeikkel szemben időnként elsőbbséget élveznek a többség érdekei. *Az érintett jogainak korlátozása* című fejezetben felsoroltuk a legfontosabb társadalmi érdekeket, amelyek mellett a Rendelet IX. fejezete meghatároz a főszabálytól eltérő olyan különös eseteket is, amikor a társadalom érdekei az egyéni érdekek elé helyeződnek. Ilyen például a közhatalmi és a közfeladatot ellátó szervek által a hivatalos dokumentumokban szereplő személyes adatok nyilvános hozzáférése, a nemzeti azonosító számok kezelése és a foglalkoztatással összefüggő adatkezelés. E három eset meghaladja tankönyvünk tartalmi kereteit, ezért nem térünk ki rájuk, ismertetjük viszont azt a két különös adatkezelési esetet, amelyek a könyvtári szolgáltatások szempontjából kiemelkedő jelentőségű.

3.1.3.7.1. A személyes adatok kezelése a véleménynyilvánítás szabadságához és a tájékozódáshoz való jog kapcsán

A Rendelet 85. cikke szerint a tagállamoknak jogszabályban kell összeegyeztetniük a személyes adatok védelmét szolgáló jogot a véleménynyilvánítás szabadságához és a tájékozódáshoz való joggal. E körbe beleértendő a személyes adatok újságírási célú, illetve a tudományos, művészi vagy irodalmi kifejezés céljából végzett kezelése, amelyre vonatkozóan a tagállamok kivételeket vagy eltéréseket határoznak meg.

Magyarországon főként az Infotv., valamint a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.)¹⁴⁰ szabályozza ezt a kérdést, de a törvényi szabályozás ellenére az alapjogok közé tartozó személyes adatok védelmének, illetve a véleménynyilvánítás szabadságának összeütközése miatt már számos ügy került az Alkotmánybíróság elé.

---

¹⁴⁰ Az Smtv. 4. § (3) bekezdése szerint a sajtószabadság gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, nem sértheti a közérkölcset, valamint nem járhat mások személyiségi jogainak sérelmével.

3.1.3.7.2. A közérdekű archiválás, illetve a tudományos és történelmi kutatás céljából, valamint statisztikai célból folytatott adatkezelésre vonatkozó garanciák és eltérések

A kivételek között a Rendelet számos helyén szerepel a személyes adatoknak a közérdekű archiválás céljából, a tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból folytatott kezelése, amelyet – bizonyos feltételek teljesülése esetén – a GDPR az eredeti adatkezelési céllal összeegyeztethető további adatkezelésnek minősít.

A 89. cikk (1) bekezdése előírja, hogy a fent megjelölt célokból történő adatkezelést a Rendelettel összhangban, „az érintett jogait és szabadságait védő megfelelő garanciák mellett kell végezni”, és amelyek érvényesítése érdekében olyan technikai és szervezési intézkedéseket – adott esetben álnevesítést – kell végrehajtani, amelyek „biztosítják különösen az adattakarékosság elvének betartását”.

Már az idézetből is kiderül, hogy ez a kérdés kiemelten fontos a könyvtárak számára, ezért a könyvtári szolgáltatásokat tárgyaló rész *Közérdekű archiválás céljából folytatott adatkezelés* című fejezetében visszatérünk az e tevékenység körében folytatott adatkezelésre.

Ellenőrző kérdések

1. Ismertesse a GDPR személyi, tárgyi, területi, időbeli hatályát!
2. Melyek a személyes adatok jogszerű kezelésének ún. jogalapjai?
3. Milyen jogai vannak az érintettnek?
4. Milyen feladatai és kötelezettségei vannak az adatkezelőnek?
5. Milyen társadalmi érdekek korlátozhatják a személyesadat-kezeléshez fűződő jogokat?
6. A véleménynyilvánítás szabadságához, illetve a tájékozódáshoz való jogra hivatkozással lehet-e korlátozni a személyesadat-kezeléshez fűződő jogokat?
7. Jogszerűen lehet-e kezelni személyes adatokat közérdekű archiválás céljából, tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból?

Ajánlott irodalom

A GDPR szövege magyar nyelven. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679> [2022. január 22.]

ÁRVAY Viktor [et. al.]: Az új általános európai adatvédelmi szabályozás és az adatkezelői kötelezettségek. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2018. 95 p.

- BÖLCSKEI Krisztián: GDPR kézikönyv, 2018 : új Európai Unió adatvédelmi szabályozás. Budapest, Vezinfó, 2018. 217 p.
- JÓRI András [et. al.]: A GDPR magyarázata. Budapest, HVG ORAC, 2018. 611 p.
- PÉTERFALVI Attila [et al.] (szerk.): Magyarázat a GDPR-ról. 2. átd. kiad. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. 540 p.
- TÓSZEGI Zsuzsanna: Az Európai Unió Általános adatvédelmi rendelete (GDPR) – Alapfogalmak, alapelvek. = Könyvtári Figyelő, 65. évf. 1. sz. 2019. 9–35. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00355/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_01_009-035.pdf [2022. január 22.]

3.1.4. Személyes adatok kezelése a könyvtárakban

2001. szeptember 11. – A tragédia hatása
a könyvtári személyesadat-kezelésben

Ki ne tudná, mi történt azon a szörnyű napon? A több helyszínen véghez vitt, összehangolt támadássorozat több ezer áldozatot követelt. Azon a napon azonban nemcsak az áldozatok hozzátartozóinak élete változott meg gyökeresen: túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a szeptember 11-ei merényletek alapjaiban rengették meg az egész világot.

A terrortámadás után hat héttel az USA törvényhozása elfogadta a *PATRIOT Act* néven ismertté vált terrorizmusellenes törvényt.

Az amerikai könyvtárosok megdöbbenéssel vették tudomásul, hogy a jogszabály 215. szakasza lehetővé tette a szövetségi nyomozók és hírszerzők számára a titkos adatgyűjtést a könyvtárhasználók érdeklődéséről, kölcsönzési és internethasználati szokásairól.

Az *ALA (American Library Association)* az elsők között szállt szembe a kormányzati nyomással, és határozottan kiállt az amerikai polgárok személyiségi jogainak védelme mellett.

Mivel a nyomozók kérésére a könyvtárak nemcsak kötelesek voltak a kért adatokat kiadni, de erről nem is tájékoztathatták az érintetteket, számos helyen a megelőzéshez folyamodtak: felhívásokban tájékoztatták a könyvtárhasználókat a magánszférájukba való esetleges beavatkozásról. Számos könyvtár figyelemkeltő feliratokat készített arról, hogy a szövetségi ügynököknek joguk van titokban hozzáférni a kölcsönzési és internethasználati adatokat tartalmazó nyilvántartásokhoz. Akadt olyan könyvtár is, amelyik beszüntette

a dokumentumkölcsonzést, hogy ne is jöjjenek létre olyan adatok, amelyek az olvasók érdeklődését tükrözik.¹⁴¹

Ahogy a bevezetőben említett holokauszt, úgy az USA-beli terrortámadás újabb lényeges változásokat indított el az egyéni szabadságjogok, közte az információs önrendelkezési jog szabályozása terén. Mint a következőkben látni fogjuk, a könyvtárakban zajló személyesadat-kezelés meglehetősen sokrétű, de a GDPR gyakorlatilag megtiltja a könyvtárhasználók kölcsönzési adatainak hosszabb idejű tárolását és az olvasmányokból kirajzolódó érdeklődési kör alapján történő profilalkotást.

3.1.4.1. Hány személy adatait kezelik a magyar könyvtárak?

A XXI. századi könyvtári statisztikai adatok sok érdekességet hoznak napvilágra: 2000-től 2015-ig szinte egyenletesen nőtt a beiratkozottak aránya, a legmagasabb érték 2015-ben volt, akkor a lakosság 23,73%-a létesített könyvtári tagságot. A számok ettől kezdve évi 1%-kal csökkenni kezdtek, a pandémia előtt a lakosságnak már csak a 19,39%-a volt beiratkozott könyvtárhasználó. Az országon belüli óriási különbségeket mértek: míg Kelet-Magyarországon a lakosoknak csak 8%-a, addig Nyugat-Magyarországon 14%-a, a középső országrészben pedig 17%-a iratkozott be könyvtárba.¹⁴²

Jó néhány évvel a szakmai javaslatok felvetése után,¹⁴³ 2020-ban megjelent a statisztikai adatok között a könyvtárak által üzemeltetett közösségi oldalak léte. Az adatokból látható, hogy a könyvtárak 40%-a tart fenn saját oldalt például a Facebook-on.

Ahogy az egész ország, úgy a magyar könyvtári rendszer számára 2020, a pandémia első éve komoly válságot eredményezett. A könyvtárak hosszú idejű, kötelező bezárása a statisztikai adatokban is tükröződik. (Sajnos, a Covid-19 világjárvány miatt az élet 2021-ben sem tért vissza a rendes kerékvágásba, így bizonyára a 2022 őszén várható országos adatok sem lesznek szívderítőek.)

A 2020. évi könyvtárstatisztika összesített adatai szerint Magyarország 9 millió 890 ezer lakosa 3904 könyvtárat, illetve szolgáltató helyet látogathatott. *1 475 334 fő* iratkozott be valamelyik könyvtárba, ahol *12 146 683* dokumentumot kölcsönzött.

¹⁴¹ MIKLÓSI Zoltán: A terrorizmus elleni "háború" és az emberi jogok. = Fundamentum, 8. évf. 3. sz. 2004. 43–49. p.

¹⁴² A könyvtárhasználat trendjei Magyarországon (2000–2019). Forrás: <https://www.ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-elemzo-osztaly/konyvtarhasznalat-trendjei-magyarorszagon-2000-2019> [2022. január 22.]

¹⁴³ Összefoglaló a Fogalmak, adatgyűjtési eljárások a könyvtári statisztikában című információs napról. 2016. június 16. Forrás: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/16k1_osszefoglalo_vegl_0.doc [2022. január 22.]

Az online távhasználat keretében – amelynek során meg kell adni az azonosító adatokat – a könyvtári katalógusokban 81 751 233 belépést regisztráltak.¹⁴⁴

A kényszerű zárvatartás miatt jelentősen csökkent a beiratkozott könyvtárhasználók száma, de a kedvezőtlen körülmények ellenére 2020-ban 1 475 334 főnek, a magyar lakosság 15%-ának személyes adatait kezelte a könyvtári rendszer.

Mindennek tudatában kell az EU általános adatvédelmi rendelete, a GDPR előírásait ismerni és betartani a könyvtárakban.

Az alábbiakban a könyvtárak szolgáltatási rendszerében jellemzően előforduló, tipikus személyesadat-kezelési helyzeteket tekintjük át a könyvtári tagságtól kezdve a weblaplátogatáson, a regisztrált távhasználaton és a rendezvénylátogatáson keresztül a kamerafelvételek jogszerű kezeléséig. A tankönyv azonban nem foglalkozik sem a könyvtárak munkáltatói szerepköréből adódó munkaerő-toborzással, sem a foglalkoztatással, sem a megbízási, illetve felhasználási szerződésekkel stb. kapcsolatos személyesadat-kezelésekkel.

3.1.4.2. A könyvtárak adatkezelői szerepe

A magyar könyvtárak többsége – elsősorban a felsőoktatási és iskolai könyvtárak – nem önálló jogi személyként, hanem egy nagyobb szervezet egyik részegységeként működik. Tekinthejtük-e a Rendelet meghatározása alapján ezeket az intézményeket adatkezelőnek, vagyis olyan jogalanynak, aki/amely *önállóan vagy másokkal együtt határozza meg az adatkezelés célját és eszközeit*? Az önálló jogi személyként működő könyvtárak esetén ez nem kérdés, de egy nagyobb szervezetben funkcionáló könyvtár vajon adatkezelőnek minősül-e, vagy sem?

Anélkül, hogy laikusként belefognánk e bonyolult kérdés taglalásába, hívjuk segítségül az ágazat működését meghatározó jogszabályt.

*A kulturális törvény hatálya nemcsak a nyilvános könyvtárakra, hanem valamennyi könyvtárhasználóra és a könyvtárakban zajló összes könyvtári tevékenységre kiterjed.*¹⁴⁵ A Kultv. szövegéből következtethetünk arra, hogy a könyvtárak adatkezelőnek minősülnek, mivel a hatályos törvény alapján személyes adatokat kezelnek.

¹⁴⁴ Magyarországi könyvtárak statisztikai adatai – minden könyvtár minden adata 2020. Forrás: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/minden-konyvtar-minden-adata-2020> [2022. január 22.]

¹⁴⁵ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.

5. § (1) E törvény hatálya kiterjed: [...] b) a könyvtári dokumentumokra, a könyvtárhasználókra, a nyilvános könyvtárakra, azok fenntartóira, alkalmazottaira és a kiadványok kötelezpéldányainak szolgáltatóira, [...]

(2) A könyvtári dokumentumok védelmére és nyilvántartására vonatkozó szabályok tekintetében e törvény hatálya kiterjed a nem nyilvános könyvtárakra is.

(3) A könyvtári tevékenységről és a könyvtári alkalmazottakról szóló szabályok vonatkoznak a nem nyilvános könyvtárakra is. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV> [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

Azok a könyvtárak, amelyek egy nagyobb intézmény egyik szervezeti egységként működnek, az intézményi vezetéssel együttműködve készítik el a személyesadat-kezelésre vonatkozó szabályzataikat.

3.1.4.3. Hogyan lesz a könyvtári adatkezelés jogszerű?

A *Rendelet adatkezelési alapelvei* című fejezetben kifejtettük, hogyan lehet a jogszerűség követelményeinek eleget tenni. Röviden felidézve: az adatkezelő (esetünkben a könyvtár) kötelezettsége, hogy a személyes adatokat tisztességesen, jogszerűen, átláthatóan, célhoz kötötten, a szükséges mértékben és időtartamban, pontosan, naprakészen, biztonságosan tárolja. Az adatkezelő ugyancsak köteles az érintettet előre tájékoztatni arról, mely személyes adatait, milyen jogalappal, mennyi ideig őrzi.

2018 tavaszán mindezekkel a szempontokkal ki kellett egészíteni a könyvtárhasználati szabályzatokat, illetve az összes olyan könyvtári szabályzatot, amely a személyes adatok kezelésével kapcsolatos munkafolyamatokat érinti.

A Rendelet egyik legfontosabb szabálya: *érvényes jogalap nélkül nem lehet jogszerűen személyes adatot kezelni*, ezért minden esetben meg kell határozni a személyesadat-kezelés jogalapját. A könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatban legtöbbször az alábbi jogalapok fordulnak elő a leggyakrabban:

- az adatkezelőre háruló jogi kötelezettség,
- az érintett önkéntes hozzájárulása,
- szerződés az érintettel,
- közérdekű feladatellátás.

3.1.4.3.1. A jogi kötelezettség teljesítésén alapuló könyvtári adatkezelés

Az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítéséhez az adatkezelés elengedhetetlen.

A könyvtári feladatok ellátása során van néhány eset, amikor az adatkezelés jogalapja az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítése. Tankönyvünkben a *muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény* által meghatározott legfontosabb esetekre szorítkozunk. (A továbbiakban kulturális törvényként, vagy az ismert Kultv. rövidítéssel hivatkozunk a jogszabályra.)

3.1.4.3.1.1. Új rendelkezés a kulturális törvényben

A könyvtári katalógusok régóta tartalmazzák a szerzők születési évét és adott esetben a személyek azonosítására alkalmas egyéb személyes adataikat, de erre az adatkezelésre korábban nem volt jogalap. A törvényhozó 2020 nyarán módosította a Kultv. szövegét a következőkkel: a könyvtári dokumentumok feltárása és rendelkezésre bocsátása során a könyvtár tájékoztatást ad a dokumentum szer-

zőjének munkásságáról, a szerző születési és halálozási adatairól, alkotói névként használt álnevéről és működési területéről.¹⁴⁶

A rendelkezés a könyvtárak számára előírja a kötelező jellegű adatkezelést, amely egyúttal azt is jelenti, hogy a szerzők nem tiltakozhatnak a személyes adataik kezelése, például a születési évük nyilvánosságra hozatala ellen.

3.1.4.3.1.2. Beiratkozás, könyvtári tagság létesítése

A kulturális törvény 57. §-a meghatározza a beiratkozásakor közzendő személyes adatokat: a természetes személyazonosító adatokat és a lakcímet. Abból, hogy egy törvény írja elő, milyen személyes adatokat kell kezelnie a könyvtárnak a könyvtárhasználók beiratkozása során, levonhatjuk azt a következtetést, hogy az EU adatvédelmi rendeletében meghatározott jogalapok közül erre az esetre az adatkezelőre háruló jogi kötelezettség teljesítése vonatkozik.¹⁴⁷ Ezt a megállapítást erősíti továbbá, hogy a Kultv. által előírt könyvtári feladatok ellátása során a könyvtáraknak a nyilvántartásaikban kezelniük kell a könyvtárhasználók személyes adatait.

A kulturális törvény megnevezi könyvtári tagság létesítésekor – vagyis a beiratkozásakor – kezelendő személyes adatokat: "A könyvtárhasználónak a beiratkozásakor a következő személyes adatait kell közölnie és igazolnia: természetes személyazonosító adatok és lakcíme."¹⁴⁸ A természetes személyazonosító adatok a családi- és utónév, születéskori név, anyja születéskori neve, születési hely és idő – tehát aki könyvtári tag akar lenni, ezeket az adatait, valamint a lakcímét kell megadnia és igazolnia.

A jogszerűség szempontjából a következő fontos kérdés: meddig kezelheti a könyvtár a könyvtárhasználó adatait? Magától értetődő, hogy a tagság fennállása alatt az adatkezelés jogszerű, azt viszont a könyvtárhasználati szabályzatban kell meghatározni, hogy a könyvtári tagság érvényességének lejártja után mennyi ideig őrzik a személyes adatokat. Javasolható a Polgári Törvénykönyvben (Ptk.) meghatározott 5 éves általános elévülési időtartam. Amennyiben azonban a könyvtárhasználónak valamilyen díjat (például könyvtárhasználati díjat) kellett fizetnie, a díjfizetést igazoló bizonylatot a számviteli törvény¹⁴⁹ előírásainak megfelelően legalább nyolc évig meg kell őrizni. Miután a bizonylaton szerepelnek a könyvtárhasználó személyes adatai, egyértelmű, hogy azokat ugyanennyi ideig kell kezelnie a könyvtárnak.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Kultv. 60/A. § (4 a) bekezdés

¹⁴⁷ GDPR 6. cikk c) pont

¹⁴⁸ Kultv. 57. § (1) bekezdés

¹⁴⁹ A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény 169. § (2) bekezdése

¹⁵⁰ PÉTERFALVI Attila – CSAJÁGI István: A személyes adatok kezelése a könyvtárak életében – aktuális kérdések. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 26. évf. 3. sz. 2007. 3–9. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00294/pdf/EPA01367_3K_2017_09_003-009.pdf [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A kulturális törvény az 56. § (2) bekezdésében beiratkozás nélkül igénybe vehető ingyenes könyvtári szolgáltatásokat állapít meg, majd közli, hogy a könyvtár az ingyenes szolgáltatásokat igénybe vevő könyvtárhasználó adatait „regisztrálhatja.” A feltételes mód használatából következik, hogy regisztrációra vonatkozó szabályt – vagyis esetünkben azt, hogy a regisztráció során kezelnek-e személyes adatokat – szintén a könyvtárhasználati szabályzatban kell rögzíteni.

3.1.4.3.1.2.1. Kiskorú könyvtárhasználók személyes adatainak kezelése

Azokban a könyvtárakban, amelyekbe 16 év alatti gyermekek is beiratkozhatnak, a használati szabályzatban külön ki kell térni az ő személyes adataiknak a kezelésére.

Szülői felügyelet, törvényes képviselő

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.) szülői kötelességgént határozza meg a gyermek nevelését, amelynek során a gyermeki jogokra tekintettel kell lenni. A családban nevelkedő gyermekek szülői felügyelete és törvényes képvisellete egyaránt a szülők joga.

A törvényes képviselőt a gyermek személyi és vagyoni ügyeiben lehet gyakorolni; ez a jog általában a szülői felügyeletet gyakorló szülőt illeti meg.

A szülői felügyeletet közösen gyakorlókat a képviselő joga is közösen illeti meg. Ha mindkét szülő jogosult a törvényes képviselői jogok gyakorlására, nem feltétlenül van szükség mindkét szülő együttes jognyilatkozatára (esetünkben az adatkezelési hozzájárulás együttes megadására).¹⁵¹

A 16 évesnél fiatalabb olvasók beiratkozása során a könyvtárnak a gyermek életkorától függően különböző érintett(ek)től kell bekérnie az adatkezeléshez a hozzájáruló nyilatkozatot:

- 14 év alatti gyermek esetében kizárólag a törvényes képviselő nyilatkozhat,
- 14-16 év között a gyermek és a törvényes képviselő közösen nyilatkozik,
- 16 év felettiek számára nincs szükség a törvényes képviselő hozzájárulására, az ő esetükben elegendő az érintett kiskorú nyilatkozata.

A fentiek alapján sem a nagyszülők, sem más családtagok nem jogosultak a gyermek személyes adatainak kezeléséről nyilatkozni.

¹⁵¹ A Ptk. csak néhány kivételes helyzetben írja elő a szülők együttdöntési kötelezettségét – a könyvtári adatkezelés nem tartozik e kivételes esetek közé.

Az adatkezeléshez való hozzájáruló nyilatkozat nem tévesztendő össze a könyvtári állomány védelme érdekében, az esetleges kártérítési igények alapjául szolgáló *kezeségi szerződéssel* (kezeségvállalási nyilatkozattal) – ezt a kérdést a *Szerződésen alapuló adatkezelés* című fejezetben tárgyaljuk.

A gyermekek számára rendezett könyvtári programokon való részvétel általában nincs regisztrációhoz kötve, vagyis a részvételhez nem szükséges személyes adatokat megadni. A legtöbb eseményen azonban készülnek személyes adatnak minősülő kép- és hangfelvételek, amelyek kezeléséhez az érintett – 16 éves kor alatti gyermek esetében a törvényes képviselő – hozzájárulása kell, különösen a nyilvánosságra hozott felvételek esetében.¹⁵² Az érintett tiltakozhat a felvételek nyilvánosságra hozatala ellen.

3.1.4.3.2. Szerződésen alapuló adatkezelés

A könyvtári beiratkozással ún. kötelmi jogviszony, *haszonkölcsön-szerződés* jön létre az intézmény és a könyvtárhasználó között.¹⁵³ A Polgári Törvénykönyv (Ptk.) szerint a haszonkölcsön-szerződés alapján a kölcsönadó meghatározott dolog időleges használatának ingyenes átengedésére, a kölcsönvevő a dolog átvételére köteles.¹⁵⁴ A könyvtárhasználó oldaláról nézve a dokumentumkölcsönzés kötelezettségvállalásnak minősül.

A dokumentumok kölcsönzését biztosító nyilvános könyvtárakra a *szerzői jogi törvény alapján a nyilvános haszonkölcsönzés szabályai* vonatkoznak.

A kölcsönzési szolgáltatást nyújtó könyvtárakba történő beiratkozás során egy nyilatkozat aláírásával a könyvtárhasználó kötelezettséget vállal arra, hogy az általa kikölcsönzött dokumentumokat a könyvtár által meghatározott feltételek szerint visszajuttatja a könyvtárba – ellenkező esetben az intézmény használati szabályzatában rögzített költségeket (késedelmi díj, kártérítés stb.) meg kell térítenie.

Saját jogon a cselekvőképes, nagykorú személyek írhatnak alá kötelezettségvállalást, a kiskorúakért, illetve a korlátozott cselekvőképességükért a törvényes képviselő köteles helytállni, ezért a könyvtárak a használati szabályzatukban úgy rendelkeznek, hogy kiskorúak csak a törvényes képviselőjük készfizető kezeségvállalásával iratkozhatnak be a könyvtárba. A készfizető kezesel a könyvtár írásbeli szerződést (megállapodást) köt.

Az adatkezelés célja a nemzeti vagyon védelme¹⁵⁵, a GDPR szerinti jogalapja az érintettel kötött szerződés.

¹⁵² E kérdéssel kapcsolatban a felügyeleti hatóság közleményt bocsátott ki. Forrás: <https://www.naih.hu/files/2017-08-31-kozlemeny-diakok-fenykepe-isk-honlapon.pdf> [2022. január 22.]

¹⁵³ Vannak olyan könyvtárak, amelyek szerint a könyvtárhasználók személyesadat-kezeléséhez a releváns jogalapot nem a jogi kötelezettség teljesítése, hanem az érintettel kötött haszonkölcsön-szerződés teremti meg.

¹⁵⁴ Ptk. 6:357. § (1) bekezdés Haszonkölcsön-szerződés fogalma. Forrás: http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/ptk_e_learning/ptk9/lecke15_lap1.html [2022. január 22.]

¹⁵⁵ Lásd: 2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A szerződésben kezelt személyes adatok körére nincs kötelező előírás, arra az általános szerződési szabályok érvényesek. A készfizető kezesnek meg kell adnia a saját és az anyja nevét, lakcímét, személyiigazolvány- vagy útlevélszámát, továbbá annak a személynek az adatait, akiért kezességet vállal.

Az adatok megadása a szerződéskötés feltétele.

Az adatkezelés ideje az általános elévülési idő: a Ptk. 6:22. § (1) bekezdése alapján a szerződés megszűnésétől számított öt év, díjfizetés esetén pedig a korábban már említett, a számviteli törvény által szabályozott nyolc éves bizonylatmegőrzési kötelezettség áll fenn.

3.1.4.3.2.1. Kölcsönzési adatok kezelése

A kulturális törvény 60/A. § rendelkezik a könyvtári dokumentumok feltáráról, rendelkezésre bocsátásáról és megőrzéséről, továbbá arról, hogy a könyvtári dokumentumok adatait elsősorban elektronikusan vezetett nyilván tartásban kell rögzíteni.

Az integrált könyvtári rendszerek (IKR-ek) a könyvtárhasználó személyazonosító adatait, olvasójegyének azonosítóját és az ahhoz tartozó jelszavát, a kölcsönzött dokumentum(ok) adatait, a kölcsönzés dátumát és lejáratát, az esetleges hosszabbítás(ok) számát és azok lejáratát és – ha van – a tartozásokra vonatkozó adatokat rögzítik. Az IKR-ek többsége ún. távhasználaton keresztül lehetővé teszi az online hosszabbítást és előjegyzést, illetve számos rendszerben mód van a díjak online befizetésére.

3.1.4.3.3. Az érintett hozzájárulásán alapuló adatkezelés

A kulturális törvény csak a beiratkozáskor kezelendő adatokról rendelkezik. A könyvtárnak a további személyesadat-kezeléshez meg kell állapítania a GDPR szerinti releváns jogalapot, amely a leggyakrabban az *érintett hozzájárulása* lehet.

A könyvtár önkéntes hozzájárulás alapján kezeli az olvasó e-mail címét és telefonszámát, de ugyanez a jogalap vonatkozik a weblapokon a sütikezelésre, az olvasói terekben elhelyezett kamerák működtetésére vagy a rendezvényeken készülő kép- és hangfelvételekre. Úgyszintén az érintett hozzájárulása a jogalapja a könyvtáron belül elérhető vezeték nélküli (WiFi) hálózat igénybevételének, amelyre az olvasó azonosító adataival (például az olvasójegy kódja és a hozzá tartozó jelszó, vagy az EDU-ID) lehet csatlakozni.

Mint korábban említettük, az adatkezelési hozzájárulást az érintett *bármikor visszavonhatja*. A fent felsorolt esetek közül a visszavonás tárgya lehet például az e-mail cím vagy a telefonszám kezelése, ha a könyvtárhasználó úgy dönt, hogy a későbbiekben nem kíván a könyvtárral ezeken a csatornákon kapcsolatot tartani.

3.1.4.3.3.1. Adatkezelés az online kommunikáció során

A GDPR fogalom meghatározásai között olvashattuk, hogy a Rendelet a személyes adatok közé sorolja az online azonosítókat, mint például a használt eszközök IP-címét, a weblapok cookie-azonosítóit, a rádiófrekvenciás azonosító címkéket stb. A GDPR egyik nagy vívmányaként üdvözölték ezt a döntést, ugyanis korábban az online kommunikációhoz szükséges eszkozadatok adatvédelmi besorolása egyáltalán nem volt egyértelmű.

Különösen a mobil eszközök széleskörű elterjedése tette indokolttá, hogy az egyedi azonosítókat is személyes adatnak tekintik, ugyanis az eszközök azonosító adatai a szerverek által fogadott egyéb információkkal összekapcsolva felhasználhatók a természetes személyek azonosítására, illetve a profilalkotásra. Azokra az esetekre, amikor valaki saját elhatározásából belép egy könyvtári online katalógusba, vagy akár csak „szörfölget” a világhálón, a szolgáltató adatkezelési jogalapja az érintett hozzájárulása lesz.

Fontos kérdés, hogy az adatkezelő – esetünkben a könyvtár – saját tevékenységi körében, vagy pedig adatfeldolgozó igénybevételel kezel-e az online kapcsolat során keletkező személyes adatokat. Ha például a könyvtári weblap karbantartását, üzemeltetését külső megbízott látja el, a GDPR szerint megbízott adatfeldolgozónak minősül, amellyel az adatkezelő könyvtár köteles megkötni a részletes szabályokat tartalmazó szerződést.

3.1.4.3.3.1.1. Könyvtári weblapok – webszerverek, sütik

A weblapokat működtető webszervereket böngészőprogramok segítségével érjük el, amelyek számos információt tárolnak a szerverre elérő eszközökről és az eszközökkel végzett műveletekről.

A webszerverek automatikusan regisztrálják (naplózzák) azoknak az eszközöknek és az eszközökről indított kereséseknek az adatait, amelyekről a keresés a webszerverre irányul. A webszerverek naplófájljába kerülő adatok: az eszköz internetprotokoll-címe (IP-címe), a webböngésző típusa és verziója, a használt operációs rendszer, az előzőleg meglátogatott oldal, a kiszolgálóhoz való kapcsolódás időpontja és időtartama, a megtekintett oldalak, az átvitt adatmennyiség stb.

Adatkezelőként a könyvtárnak meg kell határoznia, mennyi ideig őrzi a webszerveren keletkező naplófájlokat, gondoskodnia kell annak biztonságos tárolásáról és az illetéktelen hozzáférés megakadályozásáról. A honlaplátogatókat tájékoztatni kell arról, a tárolt adatokat milyen célokra használja.

A böngészés során a webszerver ún. cookie-kat (magyarul sütiket) hoz létre a felhasználó eszközén, amelyeket a böngésző a szerver felé irányuló összes kérés alkalmával visszaküld a webszervernek. A felhasználó eszközén ezek az információcsomagok – a sütik – egy elkülönített könyvtárba kerülnek.

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

Miután a süti is személyes adat, azokat is kizárólag célhoz kötötten szabad kezelni. A weblapon a sütikezelési tájékoztatóban közzé kell tenni az adatkezelési célokat.

3.1.4.3.3.1.2. Könyvtári közösségi oldalak

A hazai könyvtárak mind nagyobb hányada él a közösségi oldalak nyújtotta lehetőségekkel szolgáltatásainak a népszerűsítése, tevékenységének dokumentálása érdekében. A GDPR szempontjából az adatkezelő szerepét a *Facebook*, az *Instagram* stb. tölti be. Annak ellenére azonban, hogy a könyvtár nem adatkezelő, hanem az általa létrehozott profil fenntartója, vita esetén nem az adatkezelőt, hanem a profil létrehozóját vonják felelősségre a feltöltött tartalmakért, sőt mi több, a tartalmakhoz fűzött hozzászólásokért.¹⁵⁶

Kit vonnak felelősségre
a weblapok és a közösségi oldalak jogsértő kommentjei miatt?

Két évtizede nemcsak nagy technológiai, de társadalmi vívmányként is ünnepeltük a web 2.0 megjelenését. Sokan úgy gondoltuk, a demokrácia kiteljesedését segíti majd elő az a lehetőség, hogy az internethasználók a korábbi passzív fogyasztó helyett az aktív tartalomelőállító szerepébe kerültek – tulajdonképpen ez meg is valósult. A blogoszféra megtelt érdekesebbnél érdekesebb bejegyzésekkel, magánemberek indítottak saját weboldalt, és a hírportáloktól a közösségi oldalakig szinte minden fórumon bármihez hozzá lehet(ett) szólni.

Messze vezetne annak a mind jobban elharapózó jelenségnek az elemzése, amely az utóbbi években erősen rombolja sok ember lelki komfortérzetét. Szinte általánossá és tömegessé váltak a becsületsértő, mocskolódó kommentek – nem véletlen, hogy számos per indult ilyen ügyekben.

Nemcsak könyvtárosként, de magánemberként is fontos tisztán látni, ki viseli a felelősséget a hozzászólások tartalmáért – jelenjenek meg azok akár egy intézmény weblapján, akár egy közösségi oldalon. Az egységes és következetes bírói gyakorlat kialakításáért felelős Kúria már több ízben foglalt állást abban a kérdésben, ki vonható felelősségre a jogsértő hozzászólások miatt. Egy becsület- vagy jóhírnévsértő megjegyzésért az üzemeltető is felelős, ugyanis „a kommentet

¹⁵⁶ A Kúria döntése szerint "A Facebook-profil fenntartója is felelősséggel tartozik a profiloldalán megjelenő jogsértő tartalmú közlésekért." Idézi KOLTAY András: Az újmédia kapuőreinek hatása a médiaszabályozásra. In: Gellén Klára (szerk.): Jog, innováció, versenyképesség. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 99–124. p.

elhelyező személy mellett maga is részese lesz a véleményközlésnek vagy tényállításnak.¹⁵⁷

3.1.4.3.3.2. Részvétel könyvtári programokon

A Kultv. a nyilvános könyvtárak alapfeladatai között sorolja föl a kulturális, közösségi és egyéb könyvtári programok szervezését, amelyek a regisztráció, a jelenléti ívek kitöltése, kép- és hangfelvételek készítése és közzététele stb. során együtt járhatnak személyesadat-kezeléssel. A programszervezéssel kapcsolatban a jogalap az érintett hozzájárulása.

Regisztrációköteles program esetén az érintettet előzetesen kell tájékoztatni az adatkezelés jogalapjáról, céljáról és idejéről.

A meghívóban föl kell hívni a figyelmet arra, hogy a rendezvényen személyesadat-kezelés történhet – például kép- és/vagy hangfelvétel készül.

3.1.4.3.3.2.1. Kép- és hangfelvételek készítése és felhasználása

A természetes személyek azonosítására alkalmas képmás és hangfelvétel rögzítése (elkészítése) az ún. nevesített személyiségi jogok közé tartozik, tehát a kép- és hangfelvételek elkészítése, illetve azok felhasználása az érintett személy előzetes engedélyéhez kötött. Ezt a kérdést a Polgári Törvénykönyv szabályozza.¹⁵⁸

A GDPR ugyanezt írja elő: csak az érintett előzetes hozzájárulásával lehet a természetes személy azonosítására alkalmas kép- és hangfelvételt elkészíteni, azonban ez az engedély önmagában nem jelenti azt, hogy az érintett egyúttal a felvétel közzétételéhez is hozzájárulna: erre külön hozzájárulást kell kérni. A kellő jogalap nélkül közzétett kép- és hangfelvételek egyrészt személyiségi, másrészt adatvédelmi jogot sérthetnek.

Általánosan bevett szokás, hogy egy rendezvény szervezése során az érintettek figyelmét előre felhívják arra az eshetőségre, hogy az eseményen kép- és hangfelvétel készülhet, illetve arra, hogy a felvételeket – például a könyvtár közösségi oldalán – közzétehetik. A regisztrációhoz kötött rendezvényeken a jelentkezők az erről szóló felhívást jól érthetően meg kell fogalmazni, illetve a hozzájárulást előzetesen engedélyeztetni kell. A regisztráció nélküli eseményeken jól láthatóan kell közölni a kép- és hangfelvétel készítéséről szóló figyelmeztetést. Ez esetben az érintett a hozzájárulását ún. ráutaló magatartással – vagyis azzal, hogy részt vesz a rendezvényen – adja meg.

¹⁵⁷ KOVÁCS Krisztián: Facebook oldal felelőssége a sértő kommentekért. Forrás: <http://www.klaw.hu/2020/05/16/facebook-oldal-felelosseg/> [2022. január 22.]

¹⁵⁸ Ptk. 2: 48. § (1) bekezdés

3.1.4.3.3.3. Elektronikus megfigyelőrendszer az olvasói terekben

Számos könyvtár működtet az olvasói terekben elektronikus megfigyelőrendszert (térfigyelő kamerát), amelynek célja az emberi élet, a testi épség, valamint a vagyon védelme érdekében a balesetek, illetve a jogsértések megelőzése, illetve észlelése. Jogsértés esetén további cél az elkövető tettenérése és az elkövetés bizonyítása.

A kezelt adatok köre: az érintettek kép- és hangfelvételeken rögzített képmása, hangja és egyéb személyes adatai.

A térfigyelő kamerák által készített kép- és hangfelvételek rögzítésére, felhasználási és megőrzési szabályaira *a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól szóló 2005. évi CXXXIII. törvény (Szvtv.)* rendelkezései érvényesek. Ezt az adatkezelési tevékenységet mégis az önkéntes hozzájárulás körében tárgyaljuk, ugyanis elektronikus megfigyelőrendszer alkalmazása nem kötelező a könyvtárak számára, és az érintettek sem kötelesek a megfigyelt olvasói terekben tartózkodni.

A könyvtár (illetve a bekamerázott helyiség) bejáratánál jól láthatóan ki kell helyezni a megfigyelőrendszer működésére utaló jelzést. Az adott területre való belépés az érintett részéről ráutaló magatartást, vagyis hozzájárulást jelent.

Erre az adatkezelési tevékenységre is érvényes a teljeskörű tájékoztatási kötelezettség: egy piktogram feltüntetése nem elegendő. A területre való belépés előtt az érintetteket tájékoztatni kell a legfontosabb tudnivalókról:

- az adatkezeléshez való kifejezett hozzájárulásnak minősül, ha a tájékoztató ismeretében az érintett bemegy a kamerával megfigyelt területre;
- a felvételek megőrzésének időtartamáról, továbbá arról, kik jogosultak figyelemmel kísérni a kamerák aktuális állapotát, illetve megtekinteni a rögzített felvételeket.

3.1.4.3.3.4. A személyes adatok különleges kategóriáinak kezelése

A GDPR legfontosabb alapfogalmi című fejezetben hívtuk föl a figyelmet arra, hogy a Rendelet 9. cikke tiltja a különleges kategóriába tartozó személyes adatok kezelését, de itt is vannak kivételek. Ha az érintett kifejezett hozzájárulását adta személyes adatainak egy vagy több konkrét célból történő kezeléséhez, akkor a könyvtár is kezelheti az érintett egészségi állapotára, érdeklődési körére stb. vonatkozó személyes adatokat.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban például mentesülnek a beiratkozási díj fizetése alól a súlyos fogyatékossgal élők, illetve 50%-os díjkedvezményben részesülnek bizonyos tartós betegségben szenvedők. A beiratkozási díj alóli mentességet, illetve a kedvezményre való jogosultságot igazolni kell, vagy az orvos, vagy a Magyar Államkincstár által kiállított hatósági igazolvánnyal. Statisztikai célból a könyvtár

rögzíti a kedvezményre jogosító kódot.¹⁵⁹ A „Könyvet házhoz” szolgáltatás keretében is történhet az egészségi állapotra vonatkozó adatok kezelése, amelyre hivatkozva kérheti egy mozgásában korlátozott személy az olvasnivalónak a lakására vitelét.

A NAIH elnöke hívta föl a figyelmet arra, hogy az olvasói szokások és preferenciák, vagyis a profilalkotás területén a GDPR kihívást jelent a könyvtárak számára, mivel az adatbázisokban rögzített információk révén lehetővé válik az olvasókról nyilvántartott adatoknak az eredeti céltól részben eltérő kezelése, felhasználása.¹⁶⁰ A tapasztalatok alapján a magyar könyvtárak ezen a téren is jogszerűen járnak el, helyesen alkalmazzák a Rendelet ide vonatkozó előírásait: a kölcsönzött művek visszavétele után törlik a tranzakcióhoz tartozó személyes adatokat, és csak a kölcsönzés tényére vonatkozó statisztikai adatot tárolják az adatbázisokban, a kölcsönző személyére vonatkozó azonosító adatokat nem.

3.1.4.3.4. Adatkezelés a közérdekű archiválás során

Az utóbbi évtizedek során a könyvtárak feladatköre lényegesen kibővült: a társadalmi igények változása miatt már nemcsak a különböző kiadók által kiadott egyes műpéldányok gyűjtése és rendelkezésre bocsátása, de a gyűjteményükben szereplő művek digitalizálása és online hozzáférhetővé tétele is az alapfeladataik közé került.

A könyvtári digitalizálással és az online közzététellel kapcsolatban számos helyen módosították a kulturális, illetve a szerzői jogi törvényt. A jogszabályok által meghatározott alapelvek teszik jogszerűvé a digitalizálás és a digitális tartalomszolgáltatás keretei között zajló személyesadat-kezelést, illetve műfelhasználást. (Ez utóbbi kérdéskört tankönyvünk következő része tárgyalja.)

A vonatkozó magyar jogszabályok módosítására – többek között – a GDPR által megfogalmazott következő kivétel implementálása miatt volt szükség. *„A közérdekű archiválás céljából, tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból folytatott további adatkezelést összeegyeztethető, jogszerű adatkezelési műveleteknek kell tekinteni.”*¹⁶¹

Természetesen e közérdekű feladatellátás során is gondoskodni kell az embereket megillető alapjogokról. *„A személyes adatok közérdekű archiválás céljából, tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból folytatott kezelését e rendelettel összhangban az érintett jogait és szabadságait védő megfelelő garanciák mellett kell végezni.”*¹⁶²

A Rendelet meghatározza, milyen feltételrendszernek kell megfelelnie a közfeladatot ellátó szervek (Magyarországon többek között a nyilvános könyvtárak)

¹⁵⁹ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár használati szabályzat 2019. Forrás: <http://www.fszek.hu/hasznalat> [2022. január 22.]

¹⁶⁰ PÉTERFALVI – CSAJÁGI: i. m.

¹⁶¹ GDPR (50) preambulumbekkezdés

¹⁶² GDPR 89. § (1) bekezdés

ÜTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

archiválási célú adatkezelésének: *"E rendeletet az archiválási célokat szolgáló személyes adatok kezelésekor is alkalmazni kell. [...] A közérdekű adatokat tároló [...] közfeladatot ellátó szervek [...] kötelesek az általános közérdek szempontjából tartós értéket képviselő adatokat beszerezni, megőrizni, értékelni, rendezni, leírni, közölni, előmozdítani, terjeszteni, illetve azokhoz hozzáférést biztosítani."*¹⁶³

A kulturális törvény 2015-ben a következőkkel bővítette a nemzeti könyvtár alapfeladatait: „a könyvtárakban őrzött kulturális javak digitalizálása az Országos Könyvtári Digitalizálási Stratégia szerint”, és a megyei hatókörű városi könyvtárak feladatai közé is beemelte a digitalizálással kapcsolatos feladatok ellátását.¹⁶⁴

3.1.4.3.4.1. A közérdekű feladatellátás gyakorlása során zajló adatkezelés

Folytatva a közérdekű archiválással kapcsolatos szabályokat, idézzük fel: a GDPR 6. cikkében felsorolt hat jogalap közül az egyik a *közérdekű feladatellátás vagy közhatalmi jogosítvány gyakorlása*. E jogalap érvényessége esetén – a jogszabályban meghatározott feltételek érvényesülése mellett – az adatkezelő kivételes szabályokat alkalmazhat a személyes adatok kezelése során.

Az adatkezelési cél ez esetben a közérdekű archiválás.

Miután a digitalizálás nemcsak a fiktív szereplőket felvonultató szépirodalmi művekre, de az élő természetes személyekre vonatkozó adatokat tartalmazó, nyomtatott sajtótermékekre is kiterjed, így egyértelművé válik, hogy a *digitalizálás és a digitalizált állományok közzététele egyértelműen adatkezelésnek minősül*.

Összefoglalva: a *digitalizálás jogszerű célja a közérdekű archiválás, jogalapja a közérdekű feladat végrehajtása*, amelyet a vonatkozó ágazati törvény is megerősít.

Miért van szükség a webtartalom archiválására?

A világháló felfoghatatlan méretűvé vált, a tartalomszolgáltató szerverek megszámlálhatatlan mennyiségű információt tárolnak.

A weben elérhető tartalom összessége korunk hű kulturális lenyomata, amelyben nemcsak a tudományos műveknek, az esztétikai értéket képviselő alkotásoknak, de a közösségi oldalak privát bejegyzéseinek és a nyomdafestéket nem tűrő kommenteknek is helyük van.

Amint a szerzői jogi kérdéseket tárgyaló részben olvashatjuk, a szerzői jogi védelem bizonyos ideig áll fenn. A védelmi idő alatt a művek digitalizálása és internetes közzététele csak a megfelelő engedély(ek) birtokában történhet meg. E szabály miatt a XX. század második felében íródott művek jelentős része nem lett digitalizálva, és emiatt lényegében kikerült a kulturális körforgásból.

¹⁶³ GDPR (158) preambulumbekkezdés

¹⁶⁴ Kultv. 61. § (4) m), illetve 66. § a) bekezdés, hatályos 2016. január 1-től

A világhálón azonban egyre több olyan mű jelenik meg, amely már nem egy fizikailag megfogható hordozón került nyilvánosságra, majd az utólagos digitalizálás révén a webre. Napjainkban egyre több alkotó eleve digitális hordozóra rögzíti az alkotását – ezeket a műveket „digitálisan születettnek” (born digital) nevezzük.

A világháló ma ismert formájában 1993 tavaszán indult el hódító útjára. A tapasztalatok szerint az első időszakban – az ún. hőskorban – létrehozott webtartalmak szinte teljesen megsemmisültek, mert amíg az analóg hordozókon rögzített műveket a könyvtárak és az archívumok összegyűjtötték, addig a webtartalom archiválása teljesen elmaradt.

A két folyamat: a szerzői védelem alatt álló művek hiánya az online térből, illetve a webarchiválás elmaradása miatt megsemmisült, soha nem rekonstruálható tartalmak összessége egyenesen a *XX. századi digitális fekete lyuk* kialakulásához vezetett a kulturális örökség védelme terén.

Az egész emberiség kulturális öröksége szempontjából nagy veszteséget jelentő hiány egy része pótolható a digitalizálás mennyiségi és minőségi növelése révén. A megsemmisült webtartalom vissza már nem hozható, arra viszont lehet törekedni, hogy legalább a napjainkban keletkező online műveket archiválják és ezáltal megmentsék a jövő nemzedékek számára.

3.1.4.3.4.2. Új nemzeti könyvtári feladat: a webarchiválás

A személyesadat-kezelés szempontjából a digitalizáláshoz hasonló megítélés alá esik a *webarchiválás*, melynek *jogszerű célja a közérdekű archiválás, jogalapja a közérdekű feladat végrehajtása*, amelyet a vonatkozó ágazati törvény is megerősít.

A kulturális törvény 2021. január 1-jén hatályba lépett módosítása¹⁶⁵ a *hungarikumnak minősülő webtartalom archiválásával bővítette ki a nemzeti könyvtár alapfeladatait*.

A közérdekű feladatellátást a Kultv. így határozza meg: a webarchiválás web-aratással történik, a munkafolyamat a begyűjtésre, feldolgozásra, másolásra, hosszú távú megőrzésre, a webarchívumba rendezésre, továbbá a felhasználásra terjed ki. „A könyvtárak együttműködnek a nemzeti könyvtárral az archivált webtartalom hozzáférhetővé tételében. [...] A nemzeti könyvtár azokat a webarchiválás során gyűjtött személyes adatokat, amelyeket a tartalomszolgáltató a weblapon nyilvánosságra hozott és a webarchiválás érdekében a nemzeti könyvtár részére szolgáltatott, közérdekű archiválás céljából kezeli.”¹⁶⁶

¹⁶⁵ A módosítást a 2020. évi CXLVIII. törvény (8. §) vezette be.

¹⁶⁶ Kultv. 59/A. §

A törvény arról is rendelkezik, hogy a webarchiválás keretében a nemzeti könyvtár állományába került *személyes adatok kezelése tekintetében az érintett nem gyakorolhatja sem az adatok helyesbítéséhez, sem az adatkezelés korlátozásához való jogát.*

3.1.4.3.4.3. Mit tehet az érintett az elfeledtetéshez való jog gyakorlása érdekében?

A múlt visszaköszön

Egy időközben EU tagországgá vált kelet-európai ország nagy erővel digitalizálja és teszi hozzáférhetővé az elmúlt évszázad sajtótermékeit. A kutatók számára aranybánya az alig néhány helyen megőrzött napilapok állománya, amelyek szövegtengere a számítógépes feldolgozásnak köszönhetően rendkívül könnyen kereshetővé vált.

Egy szép napon egy magas pozícióban lévő személyről megjelenik egy sajtócikk: egy újságíró megtalált egy évtizedekkel azelőtti cikket, amely arról szólt, hogy az illető az előző politikai rendszerben az önkényuralmat fegyveresen szolgáló testület tagjaként magas kitüntést kapott. A cikk írója hiányolta az érintett életrajzából azt a tényt, hogy korábban hű pártkatonaként szolgálta a diktatorikus rezsimit.

A magas beosztású személy tiltakozott a számára roppant kínos múltbeli adatának kezelése ellen, és azt követelte, a könyvtár törölje az általa digitalizált és közzétett lapszámot, vagy legalábbis az ő nevét.

A GDPR szabályai a szóban forgó országban is kötelező erejűek. Mit válaszolhat a könyvtár igazgatója a személyes adatai kezelése ellen tiltakozó érintettnek?

Vizsgáljuk meg az érintett oldaláról a kérdést: milyen lehetőséget biztosít a GDPR annak a természetes személynek, aki törölni akarja a róla szóló személyes adatokat az internetről? A könyvtárak eleget tehetnek az érintett kérésének, ha a kifogásolt adatok a korábban megjelent dokumentumok digitalizálása révén kerülnek a világhálóra?

"Az érintett jogosult arra, hogy kérhesse a rá vonatkozó személyes adatok helyesbítését és megilleti őt az »elfeledtetéshez való jog«, ha a szóban forgó adatok megőrzése sérti e rendeletet." *A személyes adatok további megőrzése azonban jogszerűnek tekinthető, ha az a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságához való jog gyakorlása, közérdekből végzett feladat végrehajtása, vagy közérdekű archiválás céljából szükséges.*¹⁶⁷

¹⁶⁷ GDPR (65) preambulumbekzdés

Ha az érintett tiltakozik az adatkezelés — például a személyes adatait tartalmazó digitalizált újságcikk nyilvánosságra hozatala — ellen, az adatkezelő elvileg nem kezelheti tovább a személyes adatokat, kivéve, ha közérdekű archiválás keretében kerültek azok nyilvánosságra. E közérdekű tevékenység ellátása fontos kötelezettség a nyilvános könyvtárak számára, amelyek e feladatkörükben kötelesek a múltban nyilvánosságra hozott, utólag digitalizált dokumentumok sértetlenségét, tartalmi hűségét, integritását biztosítani.

Amennyiben az érintett élni akar az elfeledtetéshez való jogával, lehetősége van a keresőszolgáltatókhoz folyamodni, és tőlük kérni a rá vonatkozó internetes tartalom *kereshetőségének* törlését.

A legnépszerűbb keresőmotor, a *Google* a törlési kérések kezelésére magyar nyelvű oldalt is fenntart *Tartalomeltávolítási kérelmek az EU-s adatvédelmi jog alapján* címmel.

A Google 2014 óta biztosítja az elvi lehetőséget a személyes adatok kereshetőségének eltávolítására. 2021 végéig több mint 1,2 millió törlési kérelem érkezett, amelyekben csaknem 4,7 millió URL-t kértek eltávolítani az internetről.¹⁶⁸ A Google minden egyes kérést egyedileg vizsgál meg; az eltelt évek alatt a kért URL-ek 48,3%-át távolította el.¹⁶⁹ A többi nagy keresőszolgáltatónál (pl. *Yahoo*, *Bing*) is lehet kezdeményezni az internetre került tartalomra mutató hivatkozások eltávolítását.

***

A fentebb felsoroltak mellett a Rendelet számos előírására nem térünk ki: többek között kihagytuk az adattovábbításra, a jogorvoslati és panasztételi lehetőségekre, a hatósági tevékenységekre, a bűnügyi irányelvből adódó feladatokra és sok más, fontos kérdésre vonatkozó tudnivalókat. Akit behatóan érdekel az adatvédelem, annak figyelmébe ajánljuk a Rendelet teljes szövegét, az ajánlott irodalmat, azon belül is a *Könyvtári Figyelő* 2019. 1. és 2. számában megjelent cikkeket, amelyekben további részletek olvashatók az adatkezelési tájékoztató tartalmáról.

Az Általános Adatvédelmi Rendeletben foglalt szabályok rövid áttekintését a NAIH elnökének, Péterfalvi Attilának a véleményével zárjuk. A GDPR magyarázatát tartalmazó kötet 2021-ben megjelent átdolgozott kiadásában ezt írta a NAIH elnöke: Mennyiben váltotta be a kötelezően alkalmazandó, egységes európai szabályozás a hozzá fűzött reményeket? Meg tudja-e védeni a rendelet az európai polgárok magánszféráját? Három év múltán a tapasztalatok tükrében biztos lehet állítani, hogy „a tagállamok adatvédelmének teljes harmonizálása, az adatvédelem

¹⁶⁸ 2021. december 31-ei adatok

¹⁶⁹ Tartalomeltávolítási kérelmek... Forrás: <https://transparencyreport.google.com/eu-privacy/overview> [2021. december 31.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

uniós rendeleti szinten történő bevezetése helyes döntés volt: az uniós polgárság magánszféráját erős bástya védi.”¹⁷⁰

Ellenőrző kérdések

1. Milyen könyvtári szolgáltatások keretében kezelnek/kezelhetnek személyes adatokat?
2. Milyen jogalapok alapján lehet a könyvtárakban személyes adatokat kezelni? Sorolja föl a tipikus példákat!
3. A beiratkozás során kezelt adatokat mennyi ideig kezelheti a könyvtár?
4. A 18 év alatti könyvtárhasználók személyes adatainak kezelését ki engedélyezheti?
5. Kezelhet-e a könyvtár ún. különleges adatokat?
6. Mikortól és milyen jogalap teremti meg a lehetőséget a könyvtárak számára, hogy a katalógusokban feltüntessék a szerzők születési évét és esetenként más személyes adatát?
7. Elegendő-e a könyvtári programokon készülő hang-, kép- és videofelvételek kezeléséhez a résztvevők ráutaló magatartása?
8. Lehet-e tiltakozni a személyesadat-kezelés ellen a nemzeti könyvtár által a web-archiválásba bevont weblapokon található információk esetén?
9. Milyen jogalapra hivatkozhat a nemzeti könyvtár a webarchiválási tevékenysége keretében zajló személyesadat-kezelésre?

Ajánlott irodalom

- KOVÁCS Krisztián: Facebook oldal felelőssége a sértő kommentekért. Forrás: <http://www.klaw.hu/2020/05/16/facebook-oldal-felelosseg> [2021. december 20.]
- PÉTERFALVI Attila – CSAJÁGI István: A személyes adatok kezelése a könyvtárak életében – aktuális kérdések. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 26. évf. 9. sz. 2017. 3–9. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00294/pdf/EPA01367_3K_2017_09_003-009.pdf [2021. december 20.]
- TÓSZEGI Zsuzsanna: Az Európai Unió Általános adatvédelmi rendelete (GDPR) – A könyvtárak adatkezelői szerepköre. = Könyvtári Figyelő, 65. évf. 2. sz. 2019.

---

¹⁷⁰ PÉTERFALVI Attila [et al.] (szerk.): Magyarázat a GDPR-ról. 2. átd. kiad. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. 26. p.

195–210. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00356/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_02_195-210.pdf [2021. december 20.]

TÓSZEGI Zsuzsanna: Digitális könyvtárak vs. személyes adatok védelme – a tájékoztatáshoz, illetve az elfeledtetéshez való jog érvényesítése online környezetben. In: Kiszl Péter – Németh Katalin (szerk.): Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2020. 331–342. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/infkoz.331> [2021. december 20.]

4. A SZERZŐI JOGOK VÉDELME A KÖNYVTÁRAKBAN

4.1. Bevezető

A mindennapok során számtalanszor találkozunk a legkülönbélebb szellemi alkotásokkal – amikor útközben hallgatjuk a kedvenc zeneszámainkat és közben olvassunk egy cikket, majd később egy irodaházon meglátjuk a tulajdonos cég jellegzetes logóját, egy kirakatban megnézzük egy tépőzáras cipőt, azután egy üzletben őrségi tökmagolajat vásárolunk, de akkor is, amikor moziba, színházba megyünk, ahol aztán készítünk egy szelfit a barátainkkal.

Kérdés, miért kerültek a látszólag távoli példák egymás mellé? Van valami közös tulajdonságuk? Igen, van! Mégpedig az, hogy mindegyik mögött van egy alkotó, akinek a fejében megszületett egy gondolat, amelyből *szellemi alkotás lett*, és amelyet később vagy egy fizikailag is létező *termék* formájában valósított meg, vagy pedig *szertői művet* hozott belőle létre, és azt valamilyen információhordozóra rögzítette.

A hétköznapi sodrásában nem igazán jut eszünkbe, hogy jártunkban-kelünkben milyen sok szellemi alkotással találkozunk. Az előbb felsorolt példák egy része zenészek, írók, más része feltalálók, grafikusok vagy formatervezők fejében jött létre, de a zenét elő kell adni ahhoz, hogy élvezhessük, egy forgatókönyvet meg kell filmesíteni ahhoz, hogy megnézhessük. A zeneszámok, a filmek, a színdarabok elválaszthatatlanok azoktól a művészeketől, akik a tehetségükkel nagyban hozzájárulnak a művek sikeréhez, ismertségéhez. A szellemi alkotásokról pedig annyit mindenképpen kell tudnunk, hogy védelmet élveznek, és a védelmüket magas szintű jogszabályok, törvények szabályozzák.

A szellemi tulajdon védelmét közel másfél évszázada nemzetközi szerződések garantálják, a legalapvetőbb megállapodásokhoz pedig az idők folyamán a világ legtöbb állama csatlakozott. Az egyezmények érvényesülését az egyes országok a saját földrajzi területükön érvényes jogszabályokkal biztosítják.

A technológiai fejlődés következtében a törvényi előírásokat időről időre hozzá kell igazítani a kor kihívásaihoz – így történik ez az Európai Unió tagállamaiban, köztük Magyarországon is. Legutóbb 2021. június 1-jén lépett hatályba a magyar szerzői jogi törvény módosítása, amely a könyvtárak tevékenységét érintő számos új szabályt léptetett életbe. Ezek az új előírások időszerűvé teszik, hogy részletes áttekintést adjunk a könyvtárakat érintő, jelenleg érvényes szerzői jogi védelmi előírásokról.

Tankönyvünknek ez a fejezete főként a szerzői jogi védelem alatt álló szellemi alkotásokkal foglalkozik, de mielőtt a részletekbe bocsátkoznánk, dióhéjban áttekintést adunk a *szellemitulajdon-védelem* alapelveiről és rendszeréről.

4.2. A szellemi tulajdon és a szellemitulajdon-védelem kialakulása, fogalma, célja

A közgondolkodást évszázadok óta egyre inkább áthatja az a vélekedés, hogy valamilyen módon el kell ismerni az ember szellemi alkotótevékenységét, illetve a szellemi tevékenység eredményeként létrejövő produktumokat. Még ha a konkrét összegek láttán néha meg is lepődünk, azt nem vonjuk kétségbe, hogy a legnépszerűbb filmszínészek, írók, énekesek mesés vagyona tehetnek szert a nevükhöz fűződő szellemi alkotások értékesítéséből.

A jogtörténészek a szabadalmi jog első megjelenését az ókorra vezetik vissza. Kr. e. 500 körül egy görög városállamban, Szübariszban az eredeti ételeket készítő szakácsok kaphattak egy évre kizárólagos hasznosítási jogot saját receptjeikre. A középkorban is számos esetről lehet tudni, amikor úgy védelmezték az emberi ész szüleményeit, hogy személyre szóló privilégiumlevéllel biztosították a hasznosítás jogát. A modern szabadalmi jog alapjának az 1474-ben kiadott *Velencei Dekrétumot* tekintik. Hosszú út vezetett innen a XIX. századig, amikor az ipari forradalmak hatására átalakuló gazdaságnak, főként az árutermelés jelentős bővülésének köszönhetően kialakult a mai értelemben vett szellemitulajdon-védelmi rendszer egyik ága, az *iparjogvédelem*.¹⁷¹

Az iparjogvédelem történelmi fejlődésének meghatározó mérföldköve volt az 1883-ban tíz ország által aláírt *Párizsi Uniós Egyezmény* (PUE), amely az iparjogvédelmet nemzetközi szintre emelte azáltal, hogy az egyezményt ratifikáló országok jogi védelmet nyújtottak a társult országokban bejegyzett szabadalmak, védjegyek, mintaoltalmak jogosultjainak. Magyarország 1909-ben lett tagja az Egyezménynek, amelyhez 2021 novemberében csatlakozott a 178. tagállam.¹⁷²

A *szerzői jogi védelem* kialakulását *Gutenberg* találmányára, a nyomdagépre vezetik vissza.¹⁷³ Az alkotások létrehozása és felhasználása még a Gutenberg utáni évszázadokban is jogi szabályozás nélkül működött, de az újkorban már kialakult a szerzői jogok védelme. Ahogy *Boytha György* fogalmazott: „szerzői

¹⁷¹ PAPP László: Mérföldkövek a szabadalmi jog egyetemes fejlődésében a XIX. század végéig. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 8. (118.) évf. 5. sz. 2013. 42–59. p.

¹⁷² Paris Convention for the Protection of Industrial Property. Forrás: <https://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/documents/pdf/paris.pdf> [2022. január 31.]

¹⁷³ IDRIS, Kamill: A szellemi tulajdon mint a gazdasági növekedés motorja. Forrás: https://www.szttnh.gov.hu/kiadv/ingy_magy/KamillIdris.pdf [2022. január 31.]

jog is csak azóta van, amióta az árupiaci szabad verseny kényszerűen magával hozta létesítését.”¹⁷⁴

1886-ban fogadták el az irodalmi és művészeti alkotások védelméről szóló *Berni Unió Egyszéki Egyezményét* (BUE), amelyet mindmáig a nemzetközi szerzői jog alapjának tekintenek. Az alapidokumentumot, amelyre a nemzetközi szerzői jogi és szomszédos jogi jogalkotás több generációja épül, a technológiai fejlődés miatt rendszeresen felülvizsgálják, korszerűsítik. Magyarország 1922-ben csatlakozott az Egyezményhez, amelynek 2022. január 28-án 181 tagországa volt.¹⁷⁵ A Berni Egyezményre kicsit bővebben kitérünk *A szerzői jogi védelem kialakulása* című fejezetben.

Napjaink XXI. századi kultúrájának immár meghatározó részét képezik a múltban és a jelenben létrehozott szellemi alkotások, amelyeknek tárgyasult része képezi a társadalom fizikai környezetét, eszmei része pedig nagyban hozzájárul az emberek gondolatvilágának, identitásának a kialakulásához.

Régóta létező igény, hogy azok is élvezhessék a társadalom megbecsülését, az anyagi jólétet, akik szellemi alkotótevékenységükkel, kreativitásukkal az emberiség kultúráját gazdagítják – e jogos követelmény érvényesítése érdekében alakult ki a szellemitulajdon-védelem, a polgári jog egyik sajátos területe.

A szellemitulajdon-védelem célja a létrehozott szellemi értékek erkölcsi és anyagi elismerése, az alkotótevékenység és az abba befektetett teljesítmény díjazása, a szellemi alkotások létrehozásához fűződő jogok érvényesítésének lehetővé tétele. E célok megvalósítása hozzájárul a kreativitás és az innováció fejlődéséhez.

Azzal együtt, hogy az elsődleges cél az alkotók és az alkotások védelme, továbbá a szellemi alkotások létrehozatalának ösztönzése, a szellemitulajdon-védelem szabályozása a társadalom érdekeit is szem előtt tartja. A közérdek biztosítása érdekében a jog bizonyos területeken korlátozza az alkotóknak (általános értelemben véve a jogosultaknak) a szellemi alkotásuk hasznosításához fűződő jogait, melynek következményeként kötelesek túrni a jogszabály által meghatározott esetekben történő felhasználásokat. E kivételek közé tartozik például a szerzői jogi területen az oktatás, a kutatás és más közérdekű célú felhasználás, a műszaki megoldásokat védő oltalmi területeken a magánhasználat stb. E kivételekről, korlátozásokról *A szabad felhasználás* című fejezetben lesz szó.

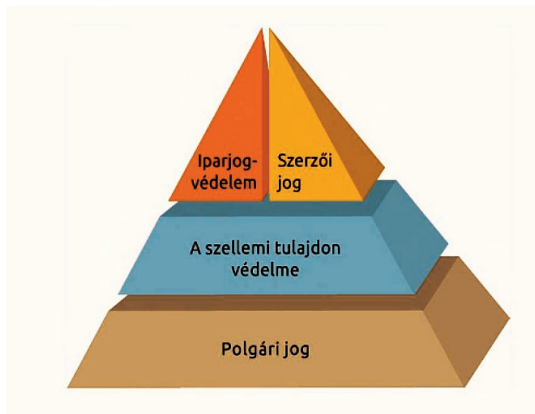
4.2.1. A szellemitulajdon-védelmi rendszer

Napjainkban nem igényel különösebb magyarázatot, hogy a globális világkereskedelemben csakis széles körben elfogadott nemzetközi egyezményekkel, az ezekre

¹⁷⁴ POGÁCSÁS Anett: Különbözőség az egységben : A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára. Budapest, Pázmány Press, 2017. 25. p.

¹⁷⁵ Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. Forrás: <https://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/documents/pdf/berne.pdf> [2022. január 31.]

épülő törvényi szabályozással, illetve a megfelelő hatáskörrel rendelkező intézményrendszerrel lehet a szellemi tulajdont védeni. Hiába a szigorú jogszabályok, hiába a szellemi tulajdont védő intézmények, a világban nagyon sok jogsértés történik, amelyek egyik jelentős része a hamisítások körébe, a másik a szerzői jogok bitorlása körébe tartozik. A rengeteg jogellenes cselekmény hatalmas károkat okoz a kreatív iparágakban.

17. ábra: A szellemi tulajdon-védelmi piramis¹⁷⁶

4.2.1.1 A szellemi tulajdon-védelmi rendszer nemzetközi és hazai intézményei

A nemzetközi intézmények közül kiemelkedik a *Szellemi Tulajdon Világszervezete* (World Intellectual Property Organisation, WIPO), amelyet a szellemi tulajdon nemzetközi szintű harmonizációs igénye hívott létre az 1960-as években. A WIPO létesítését jelentő egyezményt 1967. július 14-én írták alá Stockholmban azzal a céllal, hogy az egész világon védje a szellemi tulajdont és ösztönözze, segítse a kreatív tevékenységet. 1974 óta az ENSZ egyik szakosított intézményeként működik, a szervezetnek 2022 januárjában 193 tagállama volt.¹⁷⁷

A WIPO nemcsak elvi szinten segíti a szellemi tulajdonjogok globális szintű elismerését: a szervezetnél nemzetközi oltalmat lehet szerezni védjegyekre, formatervezési mintákra és eredetmegjelölésekre.

A *Kereskedelmi Világszervezet* (World Trade Organisation, WTO) fő célja a nemzetközi kereskedelem liberalizációja. Tankönyvünk témája szempontjából az 1995-ben alapított WTO kiemelkedő szerepet játszik a szellemi tulajdon-védelem jogharmonizációja terén megkötött nemzetközi egyezmény, a *Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonzatairól Szóló Megállapodás* (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, TRIPS) felügyeletével. A világszervezethez

¹⁷⁶ Forrás: TÓSZEGI Zsuzsanna (szerk.): Egy hivatás 120 éve. Budapest, Typotex, 2016. 68. p.

¹⁷⁷ List of member states of WIPO. Forrás: <https://www.wipo.int/members/en> [2022. január 31.]

ÜTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

és a TRIPS megállapodáshoz 2022. január végéig 164 állam csatlakozott, Magyarország 1995-től vesz részt a nemzetközi együttműködésben.¹⁷⁸

Kormányközi szervezatként 1977-ben alapították az *Európai Szabadalmi Szervezetet* (European Patent Organisation, EPO), amelyhez Magyarország 2003-ban csatlakozott. Legfőbb feladata a tagországok számára egységes európai szabadalmi oltalom nyújtása. Az EPO nemcsak az uniós tagországokat tömöríti: 2021 végéig az Európai Szabadalmi Szervezethez 38 szerződő állam csatlakozott.¹⁷⁹

Az 1994-ben létrehozott *Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala* (European Union Intellectual Property Office, EUIPO) legfontosabb feladata az európai uniós védjegyek és formatervezési minták nyilvántartásba vétele és adminisztrációja. Évente sok százezer védjegyet és formatervezési mintát vezetnek be a lajstromba; az intézményhez 2019-ben érkezett be a kétmilliomodik európai uniós védjegyjelentés.

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

18. ábra: Az Országos Széchényi Könyvtár logója¹⁸⁰

A hazai intézmények közül kiemelkedően fontos szerepet tölt be a *Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala* (SZTNH),¹⁸¹ a szellemi tulajdon védelméért felelős magyar kormányhivatal. Legfontosabb feladatai közé tartozik az iparjogvédelmi oltalmi bejelentések vizsgálata, az oltalmak megadása és nyilvántartása; a szellemi tulajdon védelmét érintő kérdésekben kormányzati stratégia kidolgozása és érvényesítése, a területre vonatkozó jogszabályok előkészítésében való részvétel; a szellemi tulajdon területén folyó nemzetközi, illetve európai együttműködés szakmai feladatainak ellátása; a szellemi tulajdon védelmével kapcsolatos dokumentációs és tájékoztatási szolgáltatás nyújtása; tudatosságnövelés és ismeretterjesztés a szellemi tulajdon területén, valamint különböző szakértői testületek működtetése.

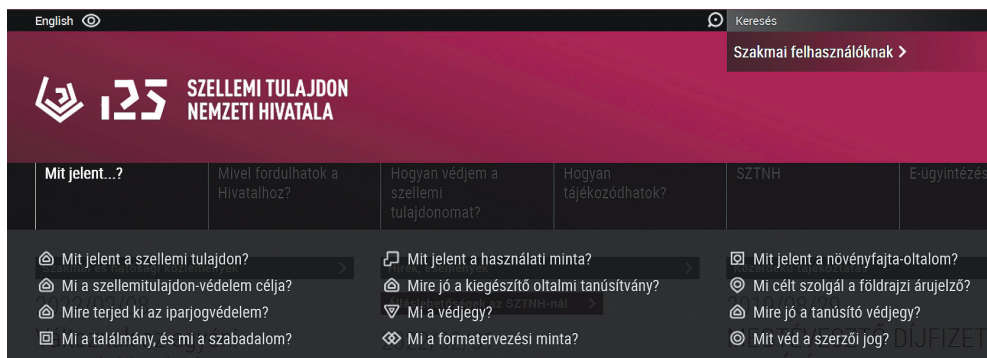
Az SZTNH a szerzői jogi területen további feladatokat is ellát, közülük a legfontosabbak a szerzői jogok és a kapcsolódó jogok kezelését végző közös jogkezelő szervezetek és független jogkezelő szervezetek működéséhez kapcsolódó hatósági felügyeleti és nyilvántartási teendők, az önkéntes műnyilvántartás vezetése, valamint az árva művek felhasználásának engedélyezése.

¹⁷⁸ Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement). Forrás: <https://wipolex.wipo.int/en/treaties/parties/231> [2022. január 31.]

¹⁷⁹ Member states of the European Patent Organisation. Forrás: <https://www.epo.org/about-us/foundation/member-states.html> [2022. január 31.]

¹⁸⁰ Forrás: Az Országos Széchényi Könyvtár weblapja. [2022. január 22.] A logó nem áll védjegyjelentés alatt.

¹⁸¹ Az 1896. évi alapítástól 1928-ig Magyar Királyi Szabadalmi Hivatal, 1928-tól 1946-ig Magyar Királyi Szabadalmi Bíróság, 1947-től 1996-ig Országos Találmányi Hivatal, 1996 és 2010 között Magyar Szabadalmi Hivatal néven működött.

19. ábra: Részlet az SZTNH weblapjának fejlécéből: a „Mit jelent?” menü lenyitva¹⁸²

4.2.2. Az iparjogvédelmi oltalmi formák

Az iparjogvédelem két nagy területre osztható: az egyikbe a tudományos-műszaki jellegű megoldások, a másikba az áruk és szolgáltatások megkülönböztetésére szolgáló megjelölések, vagyis az ún. árujelzők tartoznak. Az első csoport tagjai a szabadalmi oltalom, a használatiminta-oltalom, a növényfajta-oltalom és a formatervezésiminta-oltalom, a másodiké a védjegyoltalom és a földrajzi árujelző oltalma. A földrajzi árujelzőt kivéve a többi oltalmi forma esetén a törvényben meghatározott időszakonként (évente, öt- vagy tízévente stb.) esedékes fenntartási díjat kell fizetni; ennek elmaradása esetén az oltalom tárgya közkinccsé válik.

Szabadalmi oltalom azokra a találmányokra kérhető, amelyek teljesítik a szabadalmi törvényben előírt szigorú feltételrendszert, melynek lényege a következő: a szabadalomképes találmánynak feltalálói teljesítményre kell alapulnia, továbbá újnak és iparilag alkalmazhatónak – vagyis az ipar vagy a mezőgazdaság valamely ágában előállíthatónak vagy használhatónak – kell lennie. (A szabadalmi oltalom helyett a szabadalom kifejezést gyakrabban használjuk, ugyanis ameddig egy találmány nem kapja meg az oltalmat, addig találmánynak vagy szabadalmi bejelentésnek hívjuk.)

A találmányt megalkotó természetes személy a feltaláló, akit megillet a szerzőség joga, a találmány nyilvánosságra hozatalának joga stb. A találmány hasznosítására a szabadalmas jogosult (aki különbözhet a feltalálótól), és akinek túrnie kell a magáncélú, illetve a társadalom számára hasznos felhasználásokat.

A szabadalmi oltalom egy hatósági aktussal, a bejelentés közzétételével keletkezik, de a maximum 20 éves oltalmi időt a bejelentés napjától kezdve számítják. A második évtől kezdve évente kell fenntartási díjat fizetni.

¹⁸² Forrás: Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, <https://www.sztneh.gov.hu/hu> [2022. január 22.]

20. ábra: George de Mestral világsikert elért találmánya, a tépőzár¹⁸³

A szabadalomhoz képest sokkal kisebb jelentőségű a *használatiminta-oltalom*, amely az olyan feltalálói tevékenységen alapuló, iparilag alkalmazható új műszaki megoldásokat védi, amelyek nem érik el a szabadalmazott találmány szintjét. Használatiminta-oltalomban részesülhet például egy tárgy kialakítására, szerkezetére vagy részeinek elrendezésére vonatkozó új műszaki megoldás. A mintaoltalom a bejelentés napjától számított 10 évig tart, a fenntartásért itt is évente kell díjat fizetni.

A *növényfajta-oltalom* a nemesített növényfajták (hibridek, vonalak, klónok stb.) jogi oltalmát biztosítja. Növényfajta-oltalomban részesülhet bármely növénytani nemzetséghez és fajhoz tartozó új fajta.¹⁸⁴ A növényfajtákra nem kérhető szabadalmi oltalom.

A növényfajta-oltalom területi érvényessége és időtartama korlátozott, azaz az oltalom csak abban az országban, illetve nemzetközi szervezetben érvényes, ahol engedélyezték. A növényfajta-oltalom a megadásától számítva 25 évig, szőlő és fák esetén 30 évig tart, de itt is csak abban az esetben, ha évente megfizetik a fenntartási díjat.

A nem hivatalos fórumokon a *formatervezésiminta-oltalmat* egyre gyakrabban „dízájntalomnak” nevezik. Egy ipari vagy kézműipari termék egészének vagy részének a megjelenését nevezzük formatervezési mintának, amelyre a hatósági eljárás során oltalmat lehet kérni. Az újdonságot és az egyedi jellegzetességet az esztétikai célokat szolgáló külső megjelenés (például az anyaghasználat, a felület, a díszítés) hordozza. Az oltalom 5 évre szól, de négy alkalommal további 5-5 évre meghosszabbítható. A megújításért fizetni kell.

¹⁸³ A szabadalmat eredetileg 1957-ben Svájcban jegyezték be (azonosítója: CH3009235X), később más országokra is kiterjesztették az oltalmat. A forradalmi innovációként számon tartott tépőzár gyártására létrehozott cég, a Velcro mára sikeres nemzetközi brandet épített föl. Forrás: SALGUERO, Alberto: Close up image of Velcro, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Velcro.jpg> [2022. január 22.] CC-BY-SA 3.0

¹⁸⁴ Növényfajta-oltalom. Forrás: <https://www.szttnh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/novenyfajta-oltalom> [2022. január 22.]

21. ábra: Pannonhalmi Zsuzsa formatervezési mintaoltalmat kapott a Kígyó csúszdára¹⁸⁵

Hatósági eljárás során *védjegyoltalom* azokra az árujelzőkre kérhető, amelyek alkalmasak arra, hogy egy árut vagy szolgáltatást megkülönböztessenek más árujától vagy szolgáltatásától.

Védjegyoltalomban részesülhetnek különösen a következő megjelölések: szó, szóösszetétel (beleértve a személyneveket és a jelmondatokat); betű, szám; ábra, kép; sík- vagy térbeli alakzat (beleértve az áru vagy a csomagolás formáját); szín, színösszetétel, fényjel, hologram; hang; mozgást megjelenítő megjelölés; pozíció-megjelölés; multimédia-megjelölés; mintázat; valamint a felsoroltak közül többféle megjelölés összetétele. A védjegyek oltalma a bejelentés napjával kezdődő 10 évre szól, de tízévente korlátlan alkalommal meg lehet újítani; a díjfizetéssel egybekötött megújítás hiányában megszűnik a védjegy oltalma.

22. ábra: A világ legértékesebb tíz vállalata 2021-ben¹⁸⁶

¹⁸⁵ Forrás: Kígyó csúszda. Alkotó: PANNONHALMI Zsuzsa. Fotó: GÁL István János. In: TÓSZEGI Zsuzsanna (szerk.): Egy hivatás 120 éve. Budapest, Typotex, 2016. 193. p.

¹⁸⁶ Figyeljük meg, hogy a nevek helyett a logók szerepelnek a listán. Forrás: Brand Finance Global 500 2021 – US and Chinese Brands Dominate Amongst World's Most Valuable Brands. Közzététel: 2021. január 26. <https://brandfinance.com/press-releases/brand-finance-global-500-2021-us-and-chinese-brands-dominate-amongst-worlds-most-valuable-brands> [2021. december 30.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A marketingben szinte felbecsülhetetlen szerepet játszó védjegy a legismertebb oltalmi forma. A jogi fogalom, a védjegy helyett gyakran használják a közgazdaságból ismert márka, brand, a vállalkozások jellegzetes védjegyére pedig a logó kifejezést.

Az egyik jól ismert, ma is használatos magyar védjegy, az *Unicum* például közel száz éve, 1927 óta áll oltalom alatt. A világ két legrégebbi védjegyével két sörgyártó büszkélkedhet, a belga *Stella Artois* 1366, a német *Löwenbräu* márka-név 1383 óta létezik.¹⁸⁷

23. és 24. ábra: A Löwenbräu és a Stella Artois bejegyzett védjegyei¹⁸⁸

Egy rövid esettanulmány a források hitelességéről és a forráskutatásról

Az interneten sok helyen megtalálható információ tükrében különös kérdés, miért nem tud a világ a magyar védjegy történet által számon tartott legelső ismert védjegyről, amelyet egyes szakértők 1351-re vezetnek vissza? Ha az évszám igaz, ez a védjegy még korábbi, mint a két sörmárkáé!

Számos hazai publikációban megjelent a Szentgotthárdi Kaszagyár jellegzetes kígyós védjegye, amely egy későbbi változatában egy hétágú koronával egészült ki. A hazai védjegy történet egyik legnagyobb tekintélyű szerzője ezt írta egyik könyvében: "Ismereteim szerint a legrégebbi hazai védjegy a Szentgotthárdi Kaszagyár kígyót ábrázoló védjegye, amely 1351-ből való."¹⁸⁹ Természetesen sokan hivatkoztak rá, így szinte „köztudomásúvá” vált ez az adat.

¹⁸⁷ Brief History of Trademarks. Forrás: <https://www.tmlawworldwide.com/2012/01/03/brief-history-of-trademarks> [2021. december 30.]

¹⁸⁸ Forrás: Löwenbräu. Musée Européen de la Bière – beer advertising poster, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mus%C3%A9e_Europ%C3%A9en_de_la_Bi%C3%A8re_-_beer_advertising_posters_-025.JPG [2021. december 30.] Közkincs; New logo for Stella Artois. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stella_Artois_new_logo.png [2021. december 30.] CC BY-SA 3.0

¹⁸⁹ VIDA Sándor: Védjegy és vállalat. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvk., 1982. 14. p.

E sorok írója azért kezdett kutatni az adatok után, mert a Szentgotthárdi Kaszagyár történetének utána nézve hamar kiderült, hogy az üzem csak 1902-ben települt át Ausztriából, tehát az a „jogelőd”, amely ezt a korai védjegyet birtokolta volna, osztrák volt – ők pedig bizonyára beszálltak volna „a világ első ismert védjegye” versenybe az 1351-es évszámmal.

A kutatás fordulópontját Horváth Ferenc: *A szentgotthárdi kaszagyár története* című kötete jelentette, amelyből kiderült, hogy a kaszagyárat Mondsee-ből hozta Magyarországra a tulajdonos Wieser bárói család, ők viszont nem sokkal előbb, csak a XIX. század közepén kerültek Horvátországból Felső-Ausztriába. A kaszagyár múltja valószínűleg visszavezethető egy XIV. századi manufaktúrára, és Wieser báróké – bár nem egészen hitelesen – „üzleti cégjelzésükben rendszeresen használták az 1351-es dátumot, mint gyáruk alapításának évét”.¹⁹⁰

Amint látjuk, a Wieser család nem azt állította, hogy a védjegy létezett 1351 óta, ők a gyár alapítását kötötték ehhez a dátumhoz. A kaszagyárat átvevő tulajdonosok viszont megjelentettek olyan katalógust, amely egyértelműen a gyári védjegy kezdő dátumaként tünteti föl az ominózus évszámot – bizonyára ezt láthatta Vida Sándor, ezért írhatta le a fentebb idézett mondatot. A Wieser bárók utódai azonban a hivatalos védjegybejelentés során már sem az évszámot, sem a koronát nem használták: 1926. november 28-án a 768. lajstromszám alatt bejegyzett ábrás védjegyen csak a kígyó rajza szerepel.¹⁹¹

25. és 26. ábra: A Szentgotthárdi Kaszagyár két védjegye az 1351-es évszámmal¹⁹²

¹⁹⁰ HORVÁTH Ferenc: A szentgotthárdi kaszagyár története. Szombathely, Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár Szentgotthárdi Gyára, 1977. 5–9. p.

¹⁹¹ Központi Védjegy-Értesítő, 12. sz. 1926. 105. p.

¹⁹² Forrás: Szentgotthárdi kasza és kard. In: Sumida Magazin. https://www.sumidamagazin.com/2019/07/05/rest_insert-185 [2022. január 31.] és LATINÁK István: A Szentgotthárdi Kaszagyár története, = Bányászati és Kohászati Lapok – Kohászat, 107. évf. 5. sz. 1974. 202–208. p.

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A földrajzi árujelzők célja szintén a termékek megkülönböztethetősége. Két fajta ismert: a földrajzi jelzés és az eredetmegjelölés. A földrajzi jelzés a termék származási helyét, azt a tájat, helységet, kivételes esetben országot jelöli, ahonnan a szóban forgó termék származik, ahol megtermelték, feldolgozták vagy előállították, és a termék különleges minősége, hírneve vagy egyéb jellemzője lényegében a megnevezett földrajzi térségből való származásának tulajdonítható.

Az eredetmegjelölés egy szinttel magasabb fokozatot jelent: bár ugyancsak annak a tájnak, helységnek, kivételes esetben országnak a nevét jelöli, ahol az adott terméket termelték, feldolgozták vagy előállították, azonban a termék különleges minősége, hírneve vagy egyéb jellemzője nemcsak a megnevezett földrajzi térség természeti adottságainak, hanem a termék létrehozatalához kapcsolódó emberi tudásnak, tapasztalatnak is köszönhető. Több magyar termék is szerepel az Európai Unión belül oltalmazott földrajzi árujelzők között – ilyen például az alföldi kamillavirágzat.

27. és 28. ábra: Az alföldi kamillavirágzat és az oltalom alatt álló eredetmegjelölést jelző logó¹⁹³

4.2.3. Az iparjogvédelem és a szerzői jogi védelem közös és eltérő vonásai

A szellemi tulajdon-védelem közös töről fakad, ezért számos jellemző mindkét területre igaz. Az egyik legfontosabb vonás, hogy a szerzői jogi és az iparjogvédelmi alkotások jogosultjait *abszolút jogok* illetik meg, vagyis kizárólagos jogot élveznek műveik felhasználására, hasznosítására. A jogszabályok által meghatározott kivételektől eltekintve a jogosultakon kívül mások számára *tilos az engedély nélküli felhasználás*; a jogosultak döntésén múlik, kinek és mire adnak felhasználási engedélyt.

További közös vonás, hogy a szellemi alkotások védelme időben korlátozott – ezt az időtartamot a vonatkozó jogszabályok határozzák meg. A védelmi idő lejártá után az alkotás közkinccsé, vagyis szabadon felhasználhatóvá válik.

¹⁹³ Forrás: Alföldi kamillavirágzat. <http://www.hungarikum.hu/hu/alf%C3%B6ldi-kamillavir%C3%A1g-zat>. Az eredetmegjelölés azonosítója az EU GI-vies adatbázisában: PDO-HU-0516 <https://www.tmdn.org/giview/gi/EUGI00000013788> [2022. február 19.]; az oltalom alatt álló eredetmegjelölés francia nyelvű logója. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Protected-designation-origin-logo-fr.png> Közkincs. [2022. február 19.]

A szellemi tulajdon védelme területi (területi) jellegű, tehát mind a szerzői jog, mind az iparjog által védett alkotásokat csak a vonatkozó nemzeti vagy nemzetközi jogszabályok által meghatározott földrajzi területen belül illeti meg a védelem.¹⁹⁴

A világ országainak túlnyomó többsége magas szintű jogszabályokkal védi a szellemi tulajdonhoz fűződő jogokat. Magyarországon önálló törvényeket hoztak a szerzői jog, illetve az egyes iparjogvédelmi oltalmi formák szabályozására. E törvények közös jellemzője a Magyarország területére, illetve a magyar illetőségű alkotókra vonatkoztatás. A fent említett nemzetközi egyezmények, illetve a szellemi tulajdon-védelmi rendszer nemzetközi és hazai intézményei hivatottak arra, hogy lokális és globális szinten egyaránt védjék az egyes országokban létrehozott szellemi alkotásokat.

A szellemi tulajdon-intenzív ágazatok, vagyis az emberi jólétet szolgáló és számos munkahelyet teremtő *kreatív iparágak* gazdasági jelentősége kiemelkedő.

Most tekintsük át a két fő ágazat közötti eltéréseket! A legfontosabb természetesen a védelem tárgya, amely a szerzői jogban nincs pontosan meghatározva, mindössze az a feltétel, hogy a műnek eredeti, egyéni jellegűnek kell lennie. A védelem bármilyen műfajra, műtípusra kiterjedhet az építészeti alkotásoktól a szoftvereken át az adatbázisokig, tehát nem kizárólag a „klasszikus” irodalmi, művészeti vagy tudományos alkotásokat illeti meg. Az iparjogvédelem főleg tudományos-műszaki jellegű megoldásokra vonatkozik, de – amint fentebb láttuk – meghatározott esetekben akár egy új növényfajta, akár egy élelmiszeripari termék részesülhet iparjogvédelmi oltalomban. A vonatkozó jogszabályok pontosan meghatározzák az egyes oltalmi formákat és az oltalomképeség kritériumait.

Alapvető eltérés, hogy az *iparjogvédelmi jogszabályokban* meghatározott oltalom csak azokat a szellemi alkotásokat illeti meg, amelyeket a *kijelölt hatóságok* a jogszabályok által előírt vizsgálat után *oltalomképesnek* ítélték meg, és az oltalmat az erre szolgáló *lajstromba* bevezették, az oltalom megadását pedig – ugyancsak a jogszabály által előírt módon – közzétették. A *szerzői jog* hatálya alá tartozó műveknél semmilyen eljárásra nincs szükség, a szellemi alkotás elkészültekor *a védelem automatikusan létrejön*. A szerzőnek nyilvánosságra hoznia sem kell a művet; anélkül is megilleti a védelem.

A jogszabályok által biztosított védelmi idő jelentős eltérést mutat: az iparjogvédelmi oltalmak többsége lényegesen rövidebb ideig érvényes, mint a szerzői jogi védelem. A szabadalom például maximum 20 évig, a formatervezésiminta-oltalom 5 x 5 évig lehet érvényes, de csak akkor, ha megfizetik az előírt fenntartási díjakat. Ahogy fentebb említettük, az egyetlen kivételt a földrajzi árujelzők képezik – ezek oltalmi ideje korlátlan ideig tart, és nincs fenntartási díj. A kontinentá-

¹⁹⁴ LEGEZA Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017. 22–23. p.

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

lis szerzői jogban a védelmi időnek nincs előre meghatározott időtartama, mert az első szakaszt az alkotó élethossza határozza meg; a második szakasz kötött idejű: a szerző halálát követő 70 évig tart.

Végül még egy jelentős különbségről teszünk említést: a szerzői jogi védelem szinte az egész világon érvényesül, mert a kölcsönös jogvédelmet garantáló *nemzetközi szerződések*hez a világ országainak túlnyomó többsége csatlakozott. Az iparjogvédelmi oltalmak érvényességének földrajzi területét az határozza meg, melyik hatóságnál kérték az oltalom megadását. Egy találmány esetén például a bejelentő kérhet csak Magyarországra érvényes nemzeti, vagy Európa területére európai, vagy a *Patent Cooperation Treaty* (PCT) egyezményhez csatlakozott 155 tagország¹⁹⁵ területére érvényes oltalmat. Védjegyoltalmat szintén három földrajzi területre kiterjedően lehet igényelni: a Magyarországra érvényes nemzeti védjegy mellett európai uniós, illetve a 126 országot tömörítő *Madridi Megállapodáshoz* csatlakozott országok¹⁹⁶ területére érvényes nemzetközi védjegy szerezhető.

29. ábra: Az ELTE Bölcsészettudományi Kar ábrás védjegye¹⁹⁷

4.2.4. A szerzői jogi szabályozás kialakulása

A szellemi termékek feletti rendelkezés joga, az emberi elme szüleményeihez fűződő érdekek jogi eszközökkel történő védelme hosszú múltra tekint vissza. A jog-

¹⁹⁵ The PCT now has 155 Contracting States. Forrás: https://www.wipo.int/pct/en/pct_contracting_states.html [2022. február 18.]

¹⁹⁶ Members of the Madrid Union. Forrás: <https://www.wipo.int/madrid/en/members> [2022. február 18.]

¹⁹⁷ A nemzeti védjegy lajstromszáma: 208142, a bejelentés napja: 2012. június 6. Az ábrán a Bölcsészettudományi Kar 1780. évi pecsétje látható. „A vágott pajzs felső vörös mezejében zöld hármashalmon elhelyezett aranykoronából kiemelkedő ezüst kettős kereszt, Mária Terézia királynő nevének kezdőbetűivel kísérvé. A kék alsó mezőben jobbra nyúló, ezüsttel szegélyezett aranyruhas kar, amely feketekötésű, aranszélű csukott könyvet mutat fel. A pajzstalpban a Dunát, a pajzsra a magyar Szent Koronát helyezték el. A pajzsot balról az Igazság álló, jobbról a Bölcsesség ülő alakja tartja. A pajzsot SIGILL[UM] FACULTAT[IS] PHILOSOPHI[CAE] BUDAPESTENSIS kőirat veszi körül.” Forrás: BORSODI Csaba – TÜSKÉS Anna: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története képekben 1635–2010. Budapest, ELTE BTK, 2010. 48. p.

történet három fontos tényező hatását említi, amelyek következtében kialakult a szerzői jogi védelem ma ismert rendszere. Időrendben az első a könyvnyomtatás technikája, később az individualizmus megjelenése, majd az utóbbi két évszázadban az arra irányuló társadalmi igény, hogy az alkotók az anyagi javakhoz hasonló „tulajdonosi” jogokat gyakorolhassanak saját szellemi produktumaik fölött.¹⁹⁸

A brit parlament 1710-ben fogadta el *Stuart Anna* angol királynő statútumát (*Statute of Anne*), amellyel lényegében megkezdődött a mai értelemben vett szerzői jogi védelem. Ez volt az első olyan dokumentum, amely a szerzők javára biztosított 14 évre fellépési jogot az utánnomások ellen. A statútum célja elsősorban nem a szerzők védelme, hanem az első kiadás piacának megőrzése volt, lényegében mégis új korszakot nyitott meg a szerzői jog fejlődése terén.¹⁹⁹

Fentebb már említést tettünk arról, hogy a szerzői jog nemzetközi szintű szabályozása az 1886-ban megkötött *Berni Uniók Egyezményig* (BUE) nyúlik vissza; először a BUE határozta meg a szuverén államok közötti szerzői jogok kölcsönös biztosítását. A BUE alapján a szerzői jogok a kreatív alkotás létrejöttével keletkeznek, akár írott, akár más formában rögzítik a művet. *A szerzői jogok a mű megalkotásával egyidejűleg keletkeznek*, a szerzőnek nem szükséges azt bejegyeztetnie, vagy e jogának elismerését kérvényeznie. A szerzőnek automatikusan keletkezik egész életére szóló *kizárólagos joga* arra, hogy rendelkezzen művének nyilvánosságra hozataláról, előadásáról, átdolgozásáról stb., és ez a jog az örököszeit is megilleti egészen a védelmi idő lejártáig.

Az egyezményt eredetileg tíz ország írta alá (Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Haiti, Libéria, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svájc, Tunézia).²⁰⁰ A BUE széles körű elfogadottsága meglehetősen sokáig váratott magára. Magyarország 1922-ben, az Amerikai Egyesült Államok viszont csak 1989-ben csatlakozott a nemzetközi megállapodáshoz.

Ma már természetesnek vesszük, hogy a kulturálódáshoz való jog, illetve a szerzői jog minden embert megillet. Ennek deklarálása azonban csak 1948-ban történt meg: az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* volt az első nemzetközi norma, amely emberi jogként ismerte el ezeket. A Nyilatkozat 27. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy mindenkinek joga van „a közösség kulturális életében való szabad részvételhez, a művészetek élvezéséhez, valamint a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez.” A 27. cikk (2) bekezdése pedig azt rögzíti, hogy mindenkit megillet az általa alkotott

¹⁹⁸ NÓTÁRI Tamás: A magyar szerzői jog fejlődése. Szeged, Lectum Kiadó, 2010. 9. p.

¹⁹⁹ POGÁCSÁS Anett: Különbözőség az egységben : A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára. Budapest, Pázmány Press, 2017. 17. p.

²⁰⁰ Convention Concerning the Creation of an International Union for the Protection of Literary and Artistic Works of September 9, 1886. Forrás: <http://global.oup.com/booksites/content/9780198259466/15550015> [2022. január 30.]

tudományos, irodalmi és művészeti termékkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek a védelme.²⁰¹

1966 decemberében az ENSZ újabb egyezményt fogadott el: a *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát*, amelynek 15. cikke szintén a kulturális jogokkal együtt rendelkezik a szerzői jogokról. A kulturális jogok közvetlenül kapcsolódnak más emberi jogokhoz, többek között az oktatás, a művészeti és tudományos élet, továbbá a vallás szabadságához, illetve az információs szabadsághoz.²⁰²

A szerzői jogi védelmi rendszer szerves részét képezi az ún. *kapcsolódó jogok* – és ennek keretében – a *szomszédos jogok védelme* (a részleteket a *Kapcsolódó jogi teljesítmények* és *A szomszédos jogi jogosultak és jogaik* című fejezetek tartalmazzák).

A *Római Egyezmény* 1961-ben vezette be az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló nemzetközi szomszédos jogi védelmet.²⁰³ 2022 januárjáig 96 ország csatlakozott az egyezményhez, az Egyesült Államok nem tartozik közéjük.²⁰⁴ Magyarország 1998 óta tagja a megállapodásnak.²⁰⁵

4.2.4.1. A hazai szerzői jogi szabályozás története

A magyar szerzői jog évszázados hagyományokra tekinthet vissza. A hazai jogfejlődés alakulása elválaszthatatlan az ország történelmétől. Ismeretes, hogy Ausztria–Magyarország területén sokáig a teljes Habsburg birodalomra kiterjedő császári pátensek és rendeletek – köztük a szerzői jogokat szabályozó 1852. évi császári pátens – voltak érvényben.

A *Szemere Bertalan* által az 1844. évi országgyűléshez beterjesztett törvénytervezet királyi szentesítése elmaradt, emiatt a javaslat nem emelkedhetett törvényerőre.

A *Kisfaludy Társaság* 1867-ben dolgozott ki egy törvénytervezetet, a *Magyar Írók és Művészek Társasága* 1874-ben nyújtott be törvényjavaslatot, de elfogadtatni egyiket sem sikerült. Az 1875. évi XXXVII. törvény, a *Kereskedelmi Törvénykönyv* azonban már külön fejezetet szentelt a kiadói ügyletek szabályozásának.

Arany László kezdeményezésére dolgozták ki az első magyar szerzői jogi törvényt. Az 1884. évi XVI. törvény *Apáthy István* előterjesztése alapján született meg. A törvény a polgári viszonyokhoz igazodó, korszerű kodifikációt valósított meg.²⁰⁶

²⁰¹ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. Council of Europe. Forrás: <https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-> [2022. január 30.]

²⁰² GYENGE Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. Budapest, HVG ORAC, 2010. 25. p.

²⁰³ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 286. p.

²⁰⁴ Contracting Parties – Rome Convention. Forrás: https://wipolex.wipo.int/en/treaties/ShowResults?search_what=C&treaty_id=17 [2022. január 31.]

²⁰⁵ Lásd: Az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről 1961-ben, Rómában létrejött nemzetközi Egyezmény kihirdetéséről szóló 1998. évi XLIV. törvény.

²⁰⁶ 1999. évi LXXVI. törvény indokolása a szerzői jogról. Forrás: <http://lazarus.elte.hu/hun/tanterv/c56/szerzoi-jogi-indoklas.htm> [2021. december 25.]

Mint az előző fejezetben említettük, hazánk 1922-ben csatlakozott a Berni Unió Egyezményhez, és ez szükségessé tette a magyar szerzői jog újrakodifikálását. A BUE szövegével az 1921. évi LIV. törvény hozta összhangba a magyar szerzői jogot.

A polgári szerzői jog korszerűsítésére tett utolsó kísérlet *Balás P. Elemér* nevéhez köthető. Az 1934-ben készült törvényjavaslata azonban csak 1947-ben jelent meg, és a politikai változások miatt e javaslatból már nem válhatott törvény.

„A polgári korszak szerzői jogának fejlődését a szellemi tulajdon koncepciója, a szerzői jog tulajdonhoz hasonló, vagyoni értékű jognak való minősítése uralta, ami megfelelt a piacgazdaság, a kereskedelem körülményeinek és igényeinek. A szerzők személyhez fűződő jogainak fokozatos elismerése is megkezdődött, e jogok védelme azonban sem az elméletben, sem a gyakorlatban nem vált a szerzői jogi felfogás központi elemévé. Erre – paradox módon, az akkori ideológia különös hatásaként – csak a tervgazdálkodás és az egypártrendszer idején került sor.”²⁰⁷

Az 1884. évi XVI. és az 1921. évi LIV. törvénycikket követő 1969. évi III. törvény a szerzői jogról „annak ellenére figyelemre méltó kodifikációs teljesítmény volt és maradt, hogy magán viselte annak a kornak a jegyeit, amelyben fogant.” Nagy eredmény, hogy érvényben maradtak a szerzői jog alapelvei és hagyományai, nem írták felül a szerzői jog alapvető társadalmi és gazdasági rendeltetését. „A magyar szerzői jog az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején a világ és Európa jogfejlődésének élvonalában haladt: szerzői jogunk elsők között ismerte el a szoftver szerzői jogi védelmét, rendelkezett az üres kazetták után fizetendő jogdíjról, rendezte az ún. kábeltelevíziózással kapcsolatos szerzői jogi kérdéseket.”²⁰⁸

Az 1969. évi szerzői jogi törvény fő célkitűzése az *egyéni alkotókedv ösztönzésének, a szerzők személyi és vagyoni jogai védelmének, valamint a társadalom fejlődésének, illetve kulturális igényeinek összhangba hozása* volt. A törvény lényeges új vonását jelentette a szerző személyhez fűződő, illetve a műve felhasználásával kapcsolatos vagyoni jogok szabályozása. *A személyhez fűződő jogot nem lehet sem eladni, sem megvásárolni, az nem ruházható át és nem évül el.* Ugyanakkor a szerzők nem élhetnek vissza e jogaikkal a társadalom rovására. A törvény leszögezte: a szerzői mű bármilyen felhasználásához szükséges a szerző beleegyezése, de a jogszabály egyúttal korlátozta is ezt a jogot a *társadalom általános érdekeinek érvényesülése* érdekében. A már nyilvánosságra hozott műveket meghatározott feltételek esetén tudományos, ismeretterjesztő vagy oktatási célra készült segédeszközökben föl lehetett használni.²⁰⁹

²⁰⁷ 1999. évi LXXVI. törvény indokolás: i. m.

²⁰⁸ 1999. évi LXXVI. törvény indokolás: i. m.

²⁰⁹ NÓTÁRI: i. m. 85. p.

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

Az 1990-es években szükségessé vált a magyar szerzői jog átfogó felülvizsgálata – részben az addigra sokoldalúvá vált nemzetközi kötelezettségek miatt, emellett azonban az egyetemes nemzetközi szerződésekre, a regionális jogharmonizációs eredményekre, illetve a kétoldalú nemzetközi kötelezettségvállalásokra is tekintettel kellett lenni.²¹⁰

A hatályos 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (Szjt.) fő célja az irodalmi, a tudományos és a művészeti alkotások védelme; a szabályozás már 1999-ben is kiterjedt az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók, a rádió- és a televízió-szervezetek, valamint a filmelőállítók teljesítményének a védelmére. A szerzői művek védelmének egyedüli kritériuma a *mű egyéni, eredeti jellege*: a védelem nem függ sem a mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől, sem az alkotás színvonalától.

Az Szjt. példálózva sorolja föl a védelem alá tartozó műtípusokat; a mű és az alkotás szavakat szinonimaként használja. A *TRIPS-Egyezmény* és a *WIPO Szerzői Jogi Szerződésével* összhangban *a védelem tárgya nem lehet az ötlet, az elgondolás, az elv, az eljárás, a működési rendszer, a matematikai művelet.*²¹¹

1999 óta több ízben módosították a szerzői jogi törvényt annak érdekében, hogy a technológiai fejlődésből adódó kihívásoknak minél inkább meg tudjon felelni. Legutóbb 2021. június 1-jén lépett hatályba *a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvény.* (A továbbiakban Módtv.-ként is hivatkozunk rá.) A 2021. évi módosítások nagy része az európai uniós jogharmonizációs kötelezettség miatt került a magyar szabályozásba.

A legutóbbi törvénymódosítás alapját az *Európai Bizottság* 2015. május 6-án közzétett *Európai digitális egységes piaci stratégiája*, illetve a stratégia célkitűzései alapján kidolgozott két irányelv, a CDSM és a SatCab2 teremtették meg. A stratégiában javasolt intézkedések három fő pilléren alapulnak:

- „egyrészt a digitális választék bővítése és a kulturális tartalmak online, tartózkodási helytől független elérésének javítása,
- másrészt a jobb szerzői jogi szabályozás kialakítása a kutatás és az oktatás területén, illetve a szellemi alkotásokhoz való hozzáférés feltételeinek javítása a fogyatékos személyek számára,
- végül pedig egy méltányosabb feltételeket garantáló, fenntartható piactér megalkotása az alkotók és a sajtó számára.”²¹²

²¹⁰ 1999. évi LXXVI. törvény indokolás: i. m.

²¹¹ NÓTÁRI: i. m. 89–91. p.

²¹² 2021. évi XXXVII. törvény indokolás a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvényhez 19. § Forrás: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-37-KO-00> [2022. január 12.] – a továbbiakban Módtv. indokolásként hivatkozunk rá.

Az előzőleg említett két irányelv közül az ún. *Szerzői jogi irányelv* – a *Copyright in the Digital Single Market Directive*²¹³ (CDSM irányelv) jelentős hatást gyakorol a könyvtári rendszerre. Az ún. *SatCab2* irányelv²¹⁴ fő célja az analóg televíziózást kiegészítő online közvetítések szerzői jogi kérdéseinek rendezése.

Tankönyvünk keretein messze túlmegy az átültetett uniós irányelvek részletes ismertetése, ezért mi csak a legalapvetőbb, közülük is főként a könyvtári feladatellátást érintő változásokat tekintjük át röviden a következő fejezetekben. Az életbe lépett számos újdonság közül *A kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek szabad felhasználása*, valamint az *Intézményi célú másolás* című fejezetekben taglaltak mellett azt a tényt emeljük ki, hogy a Creative Commons licencekkel történő engedélyezés immár a magyar Szjt. által is elismert módja a művek felhasználásának.

Ellenőrző kérdések

1. Mit véd a szellemi tulajdon-védelem?
2. Sorolja fel az iparjogvédelmi oltalmi formákat!
3. Milyen védjegyekkel ellátott termékek vannak az otthonában?
4. Mikor alakult ki a szerzői jogi védelem?
5. Melyek a közös és melyek az eltérő vonások az iparjogvédelem és a szerzői jogi védelem között?
6. Mikor fogadták el az első, a szerzői jogi védelem alapját képező nemzetközi szerződést Magyarország mikor csatlakozott hozzá?
7. Soroljon föl a szellemi tulajdon védelmére hivatott nemzetközi és hazai intézményeket!

Ajánlott irodalom

FEJESNÉ LŐRINCZ Anna – HEPP Nóra [et. al.]: Bevezetés a szerzői jogba. 2. kiad. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020. 62 p. – Az alap-

²¹³ Copyright in the Digital Single Market Directive (CDSM Directive) – Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. Az Európai Parlament és a Tanács 2019. április 17-i (EU) 2019/790 irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról

²¹⁴ A műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére alkalmazandó szerzői jogok és szerzői joggal szomszédos jogok gyakorlására vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint a 93/83/EGK tanácsi irányelv módosításáról szóló, 2019. április 17-i (EU) 2019/789 európai parlamenti és tanácsi irányelv

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

fokú ismereteket tartalmazó jegyzet papíron és e-könyv formátumban is megjelent, ez utóbbi magáncélra az SZTNH írásbeli hozzájárulása nélkül is kinyomtatható. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/bevezetes_a_szerzoi_jogba_2020_web.pdf [2022. január 20.]

GYENGE Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. Budapest, HVG ORAC, 2010. 259 p.

IDRIS, Kamill: A szellemi tulajdon mint a gazdasági növekedés motorja. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ingy_magy/KamillIdris.pdf [2022. január 22.]

LEGEZA Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017. 363 p. – A tizenhárom szerző munkáját tartalmazó, tankönyvünk szerzői joggal foglalkozó részéhez a legfontosabb tájékoztató forrást jelentő kötet online hozzáférhető és ingyenesen letölthető. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/szerzoi_jog_mindenkinek_web_fin.pdf [2022. január 22.]

PAPP László: Mérföldkövek a szabadalmi jog egyetemes fejlődésében a XIX. század végéig. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 8. (118.) évf. 5. sz. 2013. 42–59. p.

POGÁCSÁS Anett: Különbözőség az egységben : A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára. Budapest, Pázmány Press, 2017. 340 p. Forrás: https://jak.ppke.hu/uploads/articles/458014/file/PogacsasA_DoktErt15.pdf [2022. január 22.]

Szerzői jogi alapfogalmak. 2020. december 3. Forrás: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szerzoi-jog/szerzoi-jogi-alapfogalmak> [2022. január 22.]

TÓSZEGI Zsuzsanna (szerk.): Egy hivatás 120 éve – a Magyar Királyi Szabadalmi Hivaltól a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivataláig. Budapest, Typotex, 2016. 278 p. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZTNH_Konyvek_0043 [2022. január 22.]

4.3. A szerzői jogi védelem

*A szerzői jogi szabályozás alapvető célja a szellemi alkotás ösztönzése, és ezáltal hozzájárulás a nemzeti, az európai és az egyetemes kultúra értékeinek megbecsüléséhez, megóvásához. A szerzői jogi szabályozás egyrészt személyhez fűződő és vagyoni jogokat ismer el a szerző javára, másrészt megteremt és fenntartja a magán- és a közérdek kényes egyensúlyát a szerzők és más jogosultak, illetve a felhasználók és a nagyközönség érdekei között. A szerzői jogi törvényhozásnak ki kell elégítenie az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás jogos igényeit.*²¹⁵

²¹⁵ 1999. évi LXXVI. törvény indokolás: i. m. (preambulum)

A szerzői jog a szellemi tulajdon-védelem egyik ága, Magyarországon a szerzői jogról szóló – az elmúlt két évtizedben többször módosított – 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) szabályozza a szerzői jogok védelmét.²¹⁶

4.3.1. A szerzői jogi törvény hatálya

Az Sztj. tárgyi hatálya alapvetően az első ízben Magyarországon nyilvánosságra hozott szerzői művekre, illetve a kapcsolódó jogi teljesítményekre (a jelentését lásd később), személyi hatálya pedig főként a magyar állampolgárságú szerzőkre terjed ki.

Azokra a művekre, amelyek először külföldön kerültek nyilvánosságra, az Sztj.-ben meghatározott védelem csak akkor terjed ki, ha a szerző magyar állampolgár, vagy ha a szerzőt nemzetközi egyezmény, illetőleg viszonyosság alapján megilleti a védelem. Ez utóbbihoz tegyük gyorsan hozzá, hogy a szerzői jogi tárgyú egyezmények alapján fennálló viszonyosság azonban mára szinte az államok összességére vonatkozik.²¹⁷

A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó *egyéni, eredeti jellege* alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől.

4.3.1.1. Milyen szellemi alkotásokat véd a törvény?

A szerzői jogi védelem tárgya az irodalom, a tudomány és a művészet minden egyéni, eredeti jellegű alkotása, illetve ezek feldolgozása, fordítása, előadása. A védendő műtípusok közül az Sztj. a következő példákat sorolja föl (nem a teljesség igényével):

- az irodalmi (pl. szépirodalmi, szakirodalmi, tudományos, publicisztikai) mű,
- a nyilvánosan tartott beszéd,
- a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció (a továbbiakban: szoftver) akár forráskódban, akár tárgykódban vagy bármilyen más formában rögzített minden fajtája, ideértve a felhasználói programot és az operációs rendszert is,
- a színmű, a zenés színmű, a táncjáték és a némajáték,
- a zenemű, szöveggel vagy anélkül,
- a rádió- és a televíziójáték,
- a filmalkotás és más audiovizuális mű (a továbbiakban együtt: filmalkotás),
- a rajzolás, festés, szobrászat, metszés, könyvnyomtatás útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás és annak terve,
- a fotóművészeti alkotás,
- a térképmű és más térképészeti alkotás,

²¹⁶ Az Sztj. teljes szövege megtalálható: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900076.tv> [2022. január 22.]

²¹⁷ Szerzői jog mindenkinek: i. m. p. 54.

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

- az építészeti alkotás és annak terve, valamint az épületegyüttes, illetve a város-építészeti együttes terve,
- a műszaki létesítmény terve,
- az iparművészeti alkotás és annak terve,
- a jelmez, a díszlet és azok terve,
- az ipari tervezőművészeti alkotás,
- a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis.

4.3.1.1.1. A művek egyéni, eredeti jellege

A címben jelzett két tulajdonságnak együttesen kell érvényesülnie egy műben ahhoz, hogy élvezhesse a szerzői jogi védelmet.

Amikor a szakértőknek döntenünk kell arról, hordozza-e egy szerzői alkotás az egyéni, eredeti jelleget, az első kérdés: volt-e lehetőség az adott körülmények között többféle kifejezési módra, és ha igen, a szerző élt-e ezzel a lehetőséggel? Vagyis az alkotó számára kell lennie mozgástérnek, döntési lehetőségnek ahhoz, hogy ő válassza ki a megoldást a mű elkészítésére. Jó példa erre a portréfotó: egy igazolványkép esetében gyakorlatilag nem, de egy szelfi (önportré) esetén már egészen bizonyosan létezik az a bizonyos mozgástér.

30. és 31. ábra: Szelfikészítés kimonóban és Szakonyi Károly portréja.
Fotók: TÓSZEGI Zsuzsanna CC BY-NC-ND 4.0

A szolgálai másolatokra azonban – bármilyen területen készüljenek is – nem vonatkozhat az eredetiség követelménye, így ezek nem is tartoznak a szerzői jogi törvény hatálya alá.

Egy példával megpróbáljuk érzékeltetni a különbséget. Vegyünk egy kiállítást: a kiállításra kerülő kép restaurátora nem végez egyéni, eredeti alkotómunkát. A kiállításon bemutatott képek módosítás nélküli reprodukciója szintén nem

tartalmaz eredetiséget. A kiállításon készült egyik fényképen viszont látszanak a látogatók – itt már a fotós nézőpontján múlik, milyen „életképet” kap el a helyszínen. Ez utóbbi esetben a fényképésznek megvan a kellő mozgásteret az alkotáshoz, így ez a fotó megfelel az egyéni, eredeti jelleg követelményének.

Mi a helyzet a könyvtári területen nagy jelentőséggel bíró szakirodalommal? Ugye, emlékszünk még a szerzői jogi törvény alapvető meghatározására? „Ez a törvény védi az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat.” Az Szjt. példálózó felsorolása egyértelművé teszi, hogy az irodalmi alkotások közé nemcsak a szépirodalmi, de a szakirodalmi, a tudományos és a publicisztikai művek is beletartoznak, hiszen az egyéni, eredeti jelleg követelménye nemcsak a művészeti, hanem valamennyi szerzői alkotásra jellemző tulajdonság.

Két további esetet mutatunk be e bonyolult, de roppant érdekes kérdéskörből. Az SZTNH kebelében működő *Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT)* egyik feladata a hozzá benyújtott ügyekben szakértői vélemények készítése.

Az egyik megkeresés tárgya egy konkrét parkolójegy volt, a kérdés pedig arra irányult, a parkolójegy vajon szerzői jogi védelem alatt áll-e? A testület úgy döntött, hogy a benyújtott termékre nem érvényes a szerzői jog. Indoklásában arra hivatkozott, hogy „a parkolójegy olyan funkcionális termék, amelynek rendeltetése meghatározza annak lényeges tartalmi elemeit.” A szakvélemény viszont csakis a testület elé került parkolójegyre vonatkozott, ugyanis a jegy hiába korlátozott méretű, a nagyon szűk térre korlátozódó elrendezés, kivitelezés terén is lehet alkotó jellegű szellemi tevékenységet folytatni, egy parkolójegyet egyedi látvánnyal, kivitelezéssel is meg lehet valósítani. A testülethez benyújtott termék azonban nem ilyen volt, nem rendelkezett egyéni, eredeti jelleggel. Egy másik eljárásban viszont a testület „szakirodalmi műként szerzői műnek minősített egy trabantok javításáról szóló kézikönyvet.”²¹⁸

4.3.1.1.2. Milyen művekre nem terjed ki a törvény hatálya?

A szerzői jogi védelem nem terjed ki

- az ötletre, elvre, elgondolásra, eljárásra, működési módszerre vagy matematikai műveletre,
- a sajtótermékek közleményeinek alapjául szolgáló tényekre vagy napi hírekre,
- a folklór kifejeződéseire,
- a jogszabályokra, a bírósági vagy hatósági határozatokra, a hivatalos közleményekre és nyilatkozatokra.

A felsoroltakat összefoglaló néven *a szerzői jogi védelem alól kivett műveknek* nevezzük.

²¹⁸ Szerzői jog mindenkinék: i. m. 62. p.

4.3.1.1.3. Kapcsolódó jogi teljesítmények

A hétköznapiak során talán nem is gondolunk rá, mégis valamennyien érezzük, milyen komoly hozzáadott értékkel járulnak hozzá a zenészek, színészek és más előadóművészek a szerzői művek élvezetéhez. Nem véletlen, hogy a szerzői jog szintén védelemben részesíti az *előadóművészek*, a *hangfelvétel-előállítók*, a *rádió- és a televízió-szervezetek*, a *filmelőállítók*, a *sajtókiadványok kiadói*, valamint az *adatbázis-előállítók* – összefoglaló néven – *kapcsolódó jogi teljesítményeit*, amelynek során vagy alkotó módon, a saját teljesítményükkel, vagy nagy anyagi ráfordítással járultak hozzá a mű elkészültéhez, a mű közönséghez való eljuttatásához. (Érdeemes hozzátenni, hogy a törvény szövegében a kapcsolódó jogi teljesítmények felsorolása kimerítő jellegű, tehát más – mint például a könyvkiadók teljesítménye – nem tartozik ebbe a körbe.)²¹⁹

A szerzői jogokhoz képest fontos különbség, hogy a kapcsolódó jogok esetén a vagyoni jogok szerződéssel átruházhatók más személyre. (A szerzői műveknél az átruházás csak bizonyos műtípusok vagy jogviszonyok fennállásakor lehetséges.) További eltérés, hogy a kapcsolódó jogi teljesítmények esetében a védelmi idő a szerzői művekhez képest rövidebb, és a kiszámítás módja is különbözik.²²⁰

4.3.1.1.1.1. A szomszédos jogi teljesítmények

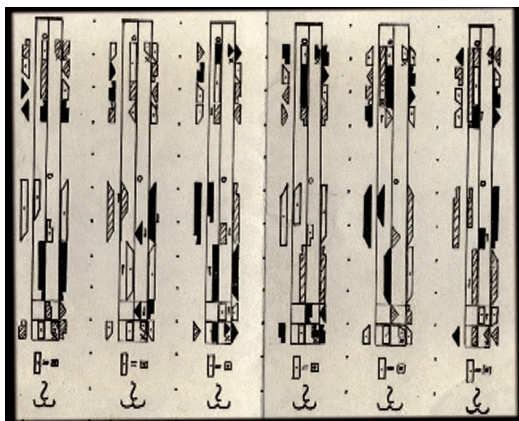
A törvényben tételesen meghatározott védelemben részesül az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók, a rádió- és televíziószervezetek, a filmelőállítók és a sajtókiadványok kiadóinak szomszédos jogi teljesítménye.

A *szomszédos jogi teljesítmények* közvetlen vagy közvetett módon a *szerzői művek közönséghez való eljuttatásában játszanak szerepet*. E teljesítmények nélkül sok műfaj részben vagy egészben élvezhetetlen volna a nagyközönség számára. Egy táncművészeti alkotást csak a koreográfus, a táncosok és a zenészek közös teljesítménye kelt életre: a laikusok többsége értelmezni sem tudná a táncot leíró jelrendszert.²²¹ Egy drámai mű elolvasása meg sem közelíti a színházi előadás élményét, de még kedvenc regényünk is új értelmezést kaphat, ha egy előadóművész tolmácsolásában, hangoskönyv formájában jut el hozzánk.

²¹⁹ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 70. p.

²²⁰ Bevezetés a szerzői jogba: i. m. 13. p.

²²¹ A koreográfia egységesen elfogadott jelrendszerét Lábán Rudolf készítette el 1928-ban, azóta az egész világon ezzel jegyzik le a tánclépéseket, figurákat, mozdulatokat és ezek dinamikáját.

32. ábra: Koreográfiajelölés a Lábán Rudolf-féle jelrendszerrel (részlet)²²²

4.3.1.1.2. Adatbázisok, gyűjteményes művek

A törvény szerint az „adatbázis: önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek tartalmi elemeihez – számítástechnikai eszközzel, vagy bármely más módon – egyedileg hozzá lehet férni.”²²³ Az adatbázisra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni az adatbázis működtetéséhez, illetve tartalmának megismeréséhez szükséges dokumentációra, az adatbázis előállításához vagy működtetéséhez szükséges szoftve-
rekre azonban más szabályok vonatkoznak.

Az adatbázisokat általában több természetes személy állítja össze, tehát a szerző az összeállító természetes személy. A munkaviszony keretében létrehozott mű – amely lehet akár egy adatbázis – vagyoni jogait azonban a törvény erejénél fogva a munkáltató gyakorolja. (Erről lásd a *Munkaviszony keretében létrehozott mű* című fejezetet.)

4.3.1.2. Hogyan keletkezik a szerzői jogi védelem?

Ahogy már szó volt róla, a szerzői jog a mű létrehozatalakor automatikusan létrejön; egy szerzői műnél nem kell az iparjogvédelmi oltalomszerzés érdekében a szaktörvények által előírt módon hatósághoz fordulni, lajstromoztatni, nyilvántartásba vetetni a művet. Ez a kijelentés igaz a Berni Unió Egyezményhez csatlakozott országokra.

Miért látjuk mégis olyan gyakran a könyvekben, az internetes hírportálokon, a DVD-ken stb. a © – vagyis a copyright – jelet? A gyakran szöveges tartalommal

²²² Forrás: WOJNICKA Iwona: Kartka urodzinowa Rudolfa Labana... https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Notacja_7_kr%C4%99gu.jpg [2022. február 19.] CC BY-SA 3.0

²²³ Sztj. 60/A. § (1) bekezdés

kiegészített (például: Minden jog fenntartva) jelzés arra hívja föl a figyelmet, hogy az adott mű felhasználása engedélyhez van kötve. A © jel mellett többnyire feltüntetik, ki rendelkezik a szerzői jogokkal, igény esetén kitől lehet engedélyt kérni a mű felhasználására.

Itt említjük meg, hogy a „klasszikus”, törvényileg szabályozott szerzői jogi védelem mellett léteznek más rendszerek is a szerzői jogok védelmének, illetve a művek felhasználási feltételeinek a deklarálására – közülük a legismertebb a Creative Commons. Erről a kérdésről az *Alternatív felhasználás modellek* című fejezetben lehet bővebben tájékozódni.

4.3.1.3. Kit illet meg a szerzői jog?

Magától értetődő, hogy *a szerzői jog a mű szerzőjét illeti meg*, de vajon ki minősül szerzőnek?

Ebben a fejezetben igyekszünk választ adni néhány érdekes kérdésre, például arra, hogy egy filmnek, egy interjúnak, egy irodalmi antológiának, egy kiállításnak, egy szótárnak, egy bútorkatalógusnak, egy bibliográfiának ki a szerzője? Milyen jogok illetnek meg egy énekest, egy filmszínészt, egy szoftverfejlesztőt, egy műsorszolgáltatót vagy egy adatbázis-előállítót? Van-e szerzői joga egy állatnak, vagy a mesterséges intelligenciának? Lehet-e örökölni a szerzői jogokat?

4.3.1.3.1. A szerző és a szerzői jogosult

A szerző az a *természetes személy*, aki az *egyéni, eredeti jelleggel bíró művet létrehozta*. A szerzői jog a művet megalkotó személyt, a szerzőt illeti meg. Amennyiben egy adott művet többen hoztak létre, a szerzői jog az alkotásban részt vett személyeket együttesen illeti meg. A szerzőség nem függ az alkotó személy életkorától.

Szerzői jogi jogosultnak azt a *természetes vagy jogi személyt* nevezzük, aki – bár nem vett részt a mű megalkotásában – valamilyen oknál fogva *rendelkezik a szerzői jogokkal*. Ilyen okok lehetnek például:

- ha a szerző felhasználási szerződésben átengedte a mű felhasználásának jogát (például egy könyvkiadónak),
- ha a munkáltató rendelkezik a munkavállalója által alkotott mű feletti szerzői vagyoni jogokkal,
- ha természetes vagy jogi személy örökölte a szerzői jogokat.²²⁴

4.3.1.3.1.1. A gyűjteményes mű szerkesztője

Az Sztj. 7. §-a leszögezi: „Szerzői jogi védelemben részesül a gyűjtemény, ha tartalmának összeválogatása, elrendezése vagy szerkesztése egyéni, eredeti jellegű (gyűjteményes mű). A védelem a gyűjteményes művet megilleti akkor is, ha annak részei, tartalmi elemei nem részesülnek, illetve nem részesülhetnek szerzői jogi védelemben.

²²⁴ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 78. p.

A gyűjteményes mű egészére a szerzői jog a szerkesztőt illeti, ez azonban nem érinti a gyűjteménybe felvett egyes művek szerzőinek és kapcsolódó jogi teljesítmények jogosultjainak önálló jogait.

A gyűjteményes mű szerzői jogi védelme nem terjed ki a gyűjteményes mű tartalmi elemeire.”

Az itt ismertetett szabályok értelmében egy szépirodalmi antológia, egy szótár vagy egy bütorkatalógus²²⁵ szerzői joga egyaránt a szerkesztőt illeti meg, függetlenül attól, hogy a gyűjteménybe felvett műveket megilleti-e a szerzői jogi védelem. A szakterületi bibliográfia összeállítója is szerzőnek minősül, hiszen az ő tárgyismerete, kutatómunkája nélkül e fontos tájékoztató forrás nem készülhetne el. Más szabály vonatkozik a *Nemzeti bibliográfiára*, amelynek a tételeit a könyvtárosok egyrészt munkaviszony keretében, a munkáltató utasítása alapján hozzák létre, másrészt a művek szabványos leírását készítik el, amely teljességgel kizárja, hogy a nemzeti bibliográfiai tételeknek egyéni, eredeti jellegük legyen.

Példánkban az *A szántói széles utca* című összeállítás „katalóguscéduláját” mutatjuk be a Magyar Elektronikus Könyvtár gyűjteményéből. Amint látható, az egyébként a védelem alól kivett folklór műfajába tartozó művekből álló kötet anyagának gyűjtője, *Bakonyi Béla* minősül a gyűjteményes mű szerzőjének.

33. ábra: Egy népdalgyűjtemény katalóguscédulája a Magyar Elektronikus Könyvtárból

4.3.1.3.1.2. Filmek, kiállítások, színpadi és zeneművek, interjúk szerzői

A szerzői jog e bonyolult kérdésköréről terjedelmes kötetek szólnak. A címben jelzett műfajok egy része a többszerzős művek közé tartozik. Van olyan alkotói szerep, ahol a törvény egyértelműen eldönti, ki számít, kik számítanak egy

²²⁵ SZJSZT-01/2007 – Bütorkatalógusok szerzői jogi védelme. Forrás: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szakvelemen/12007> [2022. január 22.]

többszerzős alkotás szerzőjének. Gyakran előfordul azonban, hogy egy alkotás létrehozásában résztvevők szerepe nem egyértelmű: az adott körülményeket figyelembe véve lehet a kérdésről dönteni.

A magyar joggyakorlatban is számon tartanak olyan esetet, amelyben vita keletkezett abból, hogy egy konkrét színpadi mű rendezője szerzőnek vagy előadóművésznek minősül-e. Ugyanez a kérdés egy dramaturg esetében is fölmerült. A felek a *Szerzői Jogi Szakértő Testülethez* fordultak, amely szakvéleményében kifejtette, hogy a rendező munkája csak akkor minősül saját szerzői alkotótevékenységnek, ha a rendezés (illetve a dramaturgi munka) eredményeként létrejött mű egyéni, eredeti elemekkel, történetalakítással, új jelenetekkel és szereplői karakterekkel az eredeti mű átdolgozását valósítja meg.²²⁶ A testület állásfoglalása alapján tehát egy színpadi művet „egyszerűen” színpadra állító rendezőnek és/vagy dramaturgnak nem szerzői, hanem szomszédos jogai keletkeznek az adott színházi előadással kapcsolatban. (Az átdolgozáshoz viszont a szerzőnek hozzá kell járulnia!)

A filmek esetében az Szjt. felsorolja a társszerzőnek minősülő alkotókat: a filmrendezőt, a forgatókönyvíró, a dialógus szerzőjét és a kifejezetten a filmalkotás számára készült zene szerzőjét.²²⁷ A zeneművek szerzői jogai a zeneszerzőket és – a szöveget is tartalmazó művek esetén – a zeneszövegírókat illetik meg.

Jogosan merül föl a kérdés: egy riportnak ki a szerzője: a kérdező vagy az interjúalany? A színpadi rendezéshez hasonlóan a válasz itt sem magától értetődő. Ha mindketten alkotó módon, hozzávetőleg ugyanolyan arányban működtek közre az interjúkészítésben, szerzőtársnak lehet őket tekinteni. (Zárójelben tegyük hozzá, hogy a könyvtári gyakorlatban inkább a riportert minősítik szerzőnek, az interjúalanyról pedig ún. tárgyi melléktételt készítenek.)

A kiállítások szerzői jogainak gyakorlóit sem nevesíti az Szjt. Ha a kiállítás rendezője és/vagy kurátora számára „rendelkezésre állt az az alkotók számára elengedhetetlen mozgástér, amely lehetővé teszi egyéni, eredeti, azaz szerzői alkotás létrehozását”, akkor megilleti őket a szerzői jogi védelem.²²⁸

Végezetül az *Európai Bíróság* (az Európai Unió Bíróságának (EUB) közkeletű rövid neve) egyik ítéletéből idézünk egy mondatot, amely kellőképpen megvilágítja, egy kérdéses helyzetben kit tekinthetünk egy mű szerzőjének: „egy szellemi alkotás akkor tekinthető a szerző sajátjának, ha tükrözi az ő személyiségét. Ez pedig akkor áll fenn, ha a szerző műve létrehozásakor alkotóképességeit szabad és kreatív döntések révén fejtheti ki.”²²⁹

²²⁶ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 71–72. p.

²²⁷ Szjt. 31. § (6) bekezdés

²²⁸ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 74. p.

²²⁹ Az Európai Bíróság C 145/10 ítélete az E.-M. Painer v Standard Verlags GmbH and others ügyben. Idézi GYERTYÁNFY Péter: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól: a védelem tárgya és a mű egysége. = Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 4. sz. 2012. 35–51. p.

4.3.1.3.1.3. „Alkotó” állatok

Néhány éve óriási vitát váltott ki egy meghökkentő fotó szerzői jogainak megítélése. A képen egy különös szögből ábrázolt majom látható. A képről az Indonéziában járt fotós közölte, hogy azt nem ő, hanem a képen látható majom készítette, még-hozzá a fényképész szerint nem véletlenül, hanem „tudatosan”. A fényképezőgépet előzetesen beállító *David Slater* szerint a majom arcán az öröm és az öntudat kifejeződése látszik. A fotó egy idő után fölkerült a Wikipédiára, ahonnan rengetegen letöltötték és újra közzétették. A jogvita a fotós és a Wikipédia között amiatt alakult ki, mert Slater szerint az ő engedélye nélkül publikálták a képet az online enciklopédia szerkesztői. A Wikipédiánál viszont arra hivatkoztak, hogy ha a fotót a majom készítette, akkor a kép közkinccsnek minősül, mivel az állatok nem rendelkeznek szerzői jogokkal.

Az ügy érdekes fordulatot vett, amikor Kaliforniában az állatok jogaiért küzdő egyik csoport a fotóst perelte be amiatt, hogy saját magának követeli a majomszelfi szerzői jogait. A szervezet úgy vélte, az állat a fotós segítségével, céltudatosan és önként készítette a képet, tehát a majmot illeti meg a szerzői jog. A bíróság azonban elutasította a keresetet, arra hivatkozva, hogy az állatok nem rendelkeznek jogképességgel, ezért nem is perelhetnek a szerzői jog megsértése miatt.²³⁰

34. ábra: A világhírűvé vált majom-szelfi²³¹

A kaliforniai bírósági ügy hosszú éveken át folytatódott, azonban az állatok szerzői jogait befolyásoló vélemény nem változott. A fotós pert akart indítani a Wikipédia ellen, arra hivatkozva, hogy ő jelentős bevételtől esett el a majomszelfik szabad hozzáférhetővé tétele miatt, de végül ezek a perek nem indultak el.²³²

²³⁰ GUADAMUZ, Andrès: Can the monkey selfie case teach us anything about copyright law? Forrás: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/01/article_0007.html [2022. január 22.]

²³¹ Forrás: Self-portrait by the depicted *Macaca nigra* female, https://en.wikipedia.org/wiki/Monkey_selfie_copyright_dispute#/media/File:Macaca_nigra_self-portrait_large.jpg [2022. január 22.]

²³² Monkey selfie copyright dispute. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Monkey_selfie_copyright_dispute#Expert_opinions [2022. január 22.]

4.3.1.3.1.4. Lehet-e szerzőnek tekinteni a mesterséges intelligenciát?

A programozók már az 1970-es évektől kezdve „hozattak létre” számítógépekkel különböző művészeti alkotásokat, amelyek természetesen erősen függtek a programfejlesztők kreativitásától. A technológiai fejlődés következtében napjaink hatalmas számítási teljesítményű szuperszámítógépei már a mesterséges intelligencia (MI) működtetésére is alkalmasak, az MI pedig már nemcsak az előre megírt programok futtatására, de a gépi tanulásra is alkalmas. Az e célra kifejlesztett MI neurális hálózata az emberi gondolkodási folyamatokhoz hasonló elven működik. A gépi tanulás és a beépített algoritmusok együttese lehetővé teszi, hogy a számítógép a betáplált adatokból tanuljon, a tanulási folyamat során fejlődjön, és meghozzon akár irányított, akár független döntéseket. A független döntések meghozatalára képes MI működésének végeredménye lehet egy önálló, sajátos „művészeti alkotás” is.

Egy érdekes ábrát mutatunk be: a képen a *The Next Rembrandt* című, számítógép által generált, 3D nyomtatóval előállított „festmény” látható, amelynek előállításához az arcfelismerő algoritmus 346 Rembrandt portrét dolgozott föl.²³³

35. ábra: *The Next Rembrandt*²³⁴

A kép láttán elgondolkodhatunk azon, a jövőben hogyan lesz szabályozva a mesterséges intelligencia által létrehozott művek szerzői joga. Tudjuk, hogy a most érvényes szabályok alapján csak az ember által alkotott kreatív alkotások részesülhetnek szerzői jogi védelemben.

²³³ Can technology and data bring back to life one of the greatest painters of all time? Forrás: <https://thenextrembrandt.pr.co/125449-can-technology-and-data-bring-back-to-life-one-of-the-greatest-painters-of-all-time> [2021. december 28.]

²³⁴ Forrás: ING Group: The final result of the project "The Next Rembrandt" 2021. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Next_Rembrandt_1.jpg CC-BY 2.0 [2021. december 28.]

A szerzői jog kétféleképpen kezelheti azokat a műveket, amelyek esetében az emberi beavatkozás vagy minimális, vagy egyáltalán nem létezik. Az egyik álláspont megtagadja a szerzői jogi védelmet a számítógép által létrehozott művektől, a másik viszont az ilyen művek szerzőségét a program alkotójának tulajdonítja. Ez utóbbi a „klasszikus” számítógépi programoknál viszonylag egyértelmű: a számítógéppel előállított irodalmi, drámai, zenei vagy művészeti alkotás esetén szerzőnek azt a személyt kell tekinteni, aki a mű létrehozásához szükséges intézkedéseket megtette. A mesterséges intelligencia esetében azonban már nem ilyen egyértelmű a helyzet. A mű ugyanis nem az előre megírt számítógépes program alapján készül el; a mesterséges intelligencia emberi beavatkozás nélkül hozza meg az alkotói folyamathoz kapcsolódó döntéseket. Kit illetnek meg ilyenkor a szerzői jogok?

Ha azonban nem kapnak szerzői jogi védelmet a mesterséges intelligencia által létrehozott alkotások – arra hivatkozva, hogy nem ember készítette azokat –, ebben az esetben bárki szabadon felhasználhatná és újrahasznosíthatná ezeket a műveket. Ez viszont homlokegyenest ellenkezik a hatalmas investíciót igénylő kreatív gazdaság fejlesztőinek érdekeivel, tehát előbb-utóbb erre az új helyzetre a szerzői jog válasznak is meg kell születnie.²³⁵

4.3.1.3.2. Kapcsolódó jogi jogosultak

Magától értetődik, hogy a *Kapcsolódó jogi teljesítmények* című fejezetben megnevezett személyek és/vagy szervezetek minősülnek *kapcsolódó jogi jogosultaknak*. Ők azok, akik/amelyek a törvényben meghatározott védelemben részesülnek. Az ún. *szomszédos jogi jogosultak közé az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók, a rádió és televízió szervezetek, a filmelőállítók, valamint a sajtókiadványok kiadói tartoznak. Különálló csoportot alkotnak az adatbázis-előállítók, amelyeket a szomszédos jogi jogosultaktól némileg eltérő jogok illetnek meg.*

4.3.1.3.2.1. A szomszédos jogi jogosultak és jogaik

Az Szjt. a XI. fejezetben írja le a szerzői joggal szomszédos jogok védelmére vonatkozó szabályokat, melyek közös vonása, hogy *a szomszédos jogok nem korlátozzák a szerzői jogok gyakorlását*. Kicsit bővebben kifejtve: az ún. szomszédos jogi teljesítményeket – tehát egy szerzői mű előadását, megfilmesítését stb. – a szerző engedélyezi, de ez nem korlátozza őt abban, hogy másnak is adjon engedélyt a mű előadására, megfilmesítésére stb.

Ebben a fejezetben egész röviden felsoroljuk az egyes szomszédos jogi jogosultakra vonatkozó legfontosabb szabályokat. Kicsit részletesebben ismertetjük a 2021 nyarán a törvény szövegébe beemelt sajtókiadványok kiadóra vonatkozó

²³⁵ GUADAMUZ, Andrés: Artificial intelligence and copyright. Forrás: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2017/05/article_0003.html [2021. december 28.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

új előírásokat, mivel a könyvtári szolgáltatások terén az ő teljesítményükkel mindennapos kapcsolatba kerülünk.

4.3.1.3.2.1.1. Az előadóművészek védelme

A szerzői jogot szabályozó nemzetközi megállapodások közül a *Római Egyezmény* fogalmazza meg, kiket nevezünk előadóművészeknek: a színészek, énekesek, zenészek, táncosok és más olyan személyek, akik irodalmi vagy művészeti műveket megjelenítenek, énekelnek, elmondanak, szavalnak, eljátszanak vagy bármely más módon előadnak. Művészi teljesítményük az 1998. évi XLIV. törvény alapján védelmet élvez,²³⁶ az Sztj. pedig így szól az előadóművészeket megillető jogokról: az előadóművész hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy rögzítetlen előadását rögzítsék és/vagy a nyilvánossághoz közvetítsék, illetve rögzített előadását többszörözzék, terjesszék és/vagy a nyilvánossághoz közvetítsék.²³⁷

4.3.1.3.2.1.2. A hangfelvétel-előállítók védelme

„A hangfelvétel-előállító az a természetes vagy jogi személy, aki/amely az előadás hangjainak vagy más hangoknak, illetve hangok kifejeződéseinek első rögzítését kezdeményezi, és azért felelősséget vállal.”²³⁸

Az Sztj. szerint a hangfelvétel előállítójának hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a hangfelvételt többszörözzék, terjesszék és/vagy a nyilvánossághoz közvetítsék.²³⁹

4.3.1.3.2.1.3. A rádió- és televízió-szervezetek védelme

A törvény értelmében a rádió- vagy a televízió-szervezet hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy műsorát más rádió- vagy televízió-szervezetek, illetve a műsorközvetítők sugározzák vagy a nyilvánossághoz közvetítsék, rögzítsék és a rögzítés után többszörözzék.

A televízió-szervezet hozzájárulása szükséges ahhoz is, hogy műsorát a közönség részére közvetítsék a közönség számára belépti díj ellenében.²⁴⁰

4.3.1.3.2.1.4. A filmek előállítóinak védelme

A film előállítójának hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a filmet többszörözzék, terjesszék, ideértve a nyilvánosság részére történő haszonkölcsönbe adást is; továbbá ahhoz, hogy a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyék.²⁴¹

²³⁶ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 89. p.

²³⁷ Sztj. 73. § (1) bekezdés

²³⁸ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 89. p.

²³⁹ Sztj. 76. § (1) bekezdés

²⁴⁰ Sztj. 80. § (1) és (2) bekezdés

²⁴¹ Sztj. 82. § (1) bekezdés

4.3.1.3.2.2. A sajtókiadványok kiadóinak védelme

A hírportálok és a Google

Az elmúlt évtizedekben gyökeres változáson mentek keresztül a hírfogyasztási szokások. A hangsúly igen nagy mértékben áttevődött a nyomtatott sajtóról az online hírszolgáltatásra, melynek következtében teljesen átalakult a napisajtóra épülő hatalmas iparág. A nagymúltú napilapok többsége online szerkesztőséget is működtet, de mellettük egyre jelentősebbé válnak a kizárólag a világhálón működő hírportálok. Köztudomású, hogy a nyomtatott és az online sajtókiadványok jelentős részben a hirdetésekkel tesznek szert bevételre, amely viszont a korábbi számottevő bővülés után vagy megtorpan, vagy csökkenni kezdett.

A hírportálok a bevételcsökkenés kiváltó okait a nagy keresőmotorok, főleg a Google üzletpolitikájában látják. Az általánosan bevett gyakorlat szerint a keresőszolgáltatók (például a Google News) az eredeti cikkek címe mellett a szövegből vett rövid részleteket (snippeteket) is megjelenítik a találati oldalon. Miután a hirdető a kattintások után fizetnek, a Google és társai ezzel a megoldással „lefölözik” a hirdetési bevételeket. A keresőmotorok a hirdetőktől kapott összegekből tudják finanszírozni az ingyenes szolgáltatást, a sajtókiadók többsége viszont vagy támogatásokat koldul, vagy előfizetést kér a szolgáltatás költségeinek fedezésére.

A Google eljárása ellen több per zajlott az elmúlt évtizedben, de ezek nem hoztak megnyugtató megoldást a hírportálok számára. Az Európai Unió jogalkotása irányelvi szinten szabályozta ezt a kérdést, és ezzel erősebb tárgyalási pozícióba hozta a tagállamok sajtókiadóit.²⁴²

Az Szjt. 2021. június 1-jén egy új szomszédos jogi jogosulttal bővült: a 82/A. § a *sajtókiadványok kiadóinak* védelmével foglalkozik. A törvény definíciója szerint „sajtókiadványnak minősül az a főként újságírói jellegű irodalmi művekből álló – akár egyéb műveket vagy szomszédos jogi teljesítményeket is tartalmazó – gyűjtemény, amely

- a) egy azonos cím alatt megjelenő időszakos kiadvány vagy rendszeresen aktualizált kiadvány,
- b) célja a nyilvánosság tájékoztatása hírekről vagy más témákról, és

²⁴² BARANYI Róbert – UJHELYI Dávid: A digitális szerzői jogi szabályozás legújabb lépcsője – a CDSM irányelv átültetésének háttéré és eredményei. = Fontes Iuris, 7. évf. 3. sz. 2021. 36–45. p.

- c) valamely szolgáltató kezdeményezésére, szerkesztői felelősségére és ellenőrzése mellett jelenik meg sajtótermékben.

Nem minősül sajtókiadványnak a tudományos céllal kiadott időszaki kiadvány.²⁴³

A sajtókiadvány csak akkor áll szerzői jogi védelem alatt, ha az általa közölt újságírói jellegű irodalmi műveknek egyéni, eredeti jellegük van. A szerzői jogi védelmet élvező sajtókiadványok közé a szerzői műveket is tartalmazó napilapok, a heti vagy havi megjelenésű általános tematikájú folyóiratok és az internetes hírportálok tartoznak.

Nem tartoznak a védelem körébe a kizárólag tényeket és napi híreket közlő, egyéni, eredeti jellegű műveket nem tartalmazó sajtókiadványok, és nem vonatkozik a védelem azokra a weboldalakra, blogokra sem, amelyek nem egy szolgáltató – például hírszolgáltató – kezdeményezése, szerkesztői felelőssége és ellenőrzése keretében nyújtanak szolgáltatást.²⁴⁴

A jogosult védelmét szolgáló szabályok: a sajtókiadvány kiadójának hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a kiadványt a nyilvánosság számára (az interneten) hozzáférhetővé tegyék, továbbá, hogy elektronikus úton többszörözzék.

A sajtókiadvány kiadóját meghatározott felhasználásokért díjazás illeti meg, amelyből viszont köteles megfelelő mértékű részesedést biztosítani a kiadványban megjelent művek szerzőinek.

Nem szükséges a sajtókiadvány kiadójának hozzájárulása:

- a nyilvánosságra hozott kiadványra mutató *hiperhivatkozás* esetén,
- a sajtókiadvány egyes *szavainak vagy nagyon rövid részleteinek* felhasználásához, valamint ahhoz, hogy
- *egyéni felhasználók magán- vagy nem kereskedelmi céllal* felhasználják a kiadványt.²⁴⁵

4.3.1.3.2.3. Az adatbázis-előállítók jogai

Attól függően, hogy melyik típusba tartozik, az adatbázisokra kétféle védelem állhat fenn. Amennyiben az adatbázis kialakítása, tartalmának összetétele, szerkesztési elve egyéni, eredeti jellegű, az adatbázis gyűjteményes műnek minősül, és emiatt az egész adatbázis a már ismert szerzői jogi védelemben részesül. Ez az állítás akkor is igaz, ha a gyűjteményben szereplő egyes tartalmi elemek külön-külön nem részesülnek szerzői jogi védelemben.

²⁴³ Sztj. 82/A. § (1) és (2) bekezdés

²⁴⁴ Módtv. indoklás: i. m.

²⁴⁵ Sztj. 82/C. §

Azok az adatbázisok, amelyek tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése jelentős ráfordítást igényelt,²⁴⁶ a szerzői jogokhoz viszonyítva korlátolt, ún. *sui generis*²⁴⁷ oltalomban részesülhetnek.

Az adatbázisok sui generis oltalma

Az adatbázis-előállítók ún. kapcsolódó jogainak szabályozása eltér a szomszédos jogi jogosultakétól – e jogok ugyanis nem kapcsolódnak a szerzői jogokhoz. Két ok miatt kerültek mégis a szerzői jogi törvénybe: „részben a szabályozás logikája miatt (amely a szerzői jogokhoz hasonlóan kizárólagos jogokra és kivételekre, szabad felhasználási esetkörökre stb. épül), részben amiatt, mert az adatbázisoknak létezik szerzői jogi védelemben részesülő, gyűjteményes műnek minősülő fajtája.” Ez utóbbi szabályozása viszont az Szjt. hatálya alá tartozik, így az adatbázisokra vonatkozó előírások szétválasztása nem lett volna logikus. Az Szjt. XI/A. fejezete szól az adatbázis-előállítók önálló, sui generis védelméről.²⁴⁸

Az adatbázis-előállító hozzájárulása szükséges az adatbázis egészének többszörözéséhez, nyilvánossághoz közvetítéséhez. A szoftverekhez hasonlóan az adatbázis vagyoni jogai is átruházhatók, és a kereskedelmi forgalomban kapható adatbázisok felhasználási szerződésének írásba foglalására nincs szükség.

4.3.1.3.2.4. A gyűjteményes művekre vonatkozó szabályok

A gyűjteményes mű és az adatbázis fogalmát és egymáshoz való viszonyát amiatt érdemes megismernünk, mert ez a két műtípus a könyvtári munkában kiemelkedő jelentőségű. Ha egy adatbázis olyan műveket tartalmaz, amelyek külön-külön is szerzői jogi védelem alatt állnak (vagy állhatnak), akkor „gyűjteményes műnek minősülő adatbázisról” beszélünk – ezt a műtípust az Szjt. is nevesíti. Ilyen adatbázis például a *Magyar Elektronikus Könyvtár*,²⁴⁹ amely nagyrészt már közkinccsé vált műveket tartalmaz, illetve a *Digitális Irodalmi Akadémia*,²⁵⁰ a kortárs magyar szépirodalom szerzői jogi védelem alatt álló műveiből álló gyűjteménye.

²⁴⁶ Az idézet forrása: Szjt. 84/A. § (5) bekezdés. A jelentős ráfordítás lehet pénzbeli, idő-, munka- vagy energiaráfordítás, akár minőségi, akár mennyiségi szempontból.

²⁴⁷ A sui generis szabályozás olyan önálló jogintézményekre vonatkozik, amelyek nem illeszthetők be a hagyományosan kialakult jogi keretek közé. Az EU-ban 1996 óta részesülnek az adatbázisok sui generis oltalomban – ekkor fogadták el az ún. adatbázis-irányelvet. Európán kívül azonban a sui generis védelem ismeretlen.

²⁴⁸ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 87. p.

²⁴⁹ Magyar Elektronikus Könyvtár. Forrás: <http://mek.oszk.hu/> [2022. január 22.]

²⁵⁰ Digitális Irodalmi Akadémia. Forrás: <https://dia.hu> [2022. január 22.]

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A minden nagyobb intézményben működő integrált könyvtári rendszer és a már említett Nemzeti bibliográfia szintén adatbázis, de ezek nem minősülnek gyűjteményes műnek. Egy könyvtár szerzői művekből álló digitális állománya viszont gyűjteményes műnek számít.

Nemcsak adatbázis lehet azonban gyűjteményes mű. Jól ismert példák a szépirodalmi műveket tartalmazó antológiák, az egyetemi oktatásban gyakran használt szöveggyűjtemények, a tanulmánykötetek és így tovább. A törvény gyűjteményes művekre vonatkozó szabályait *A gyűjteményes mű szerkesztője* című fejezetben ismertettük.

4.3.1.4. Milyen jogokat garantál a törvény a szerzőknek?

A szerzőt kétféle, a személyhez fűződő, illetve a vagyoni jogok illetik meg.

A személyhez fűződő jogok biztosítják a szerzőnek járó erkölcsi elismerést, a vagyoni jogok viszont lehetővé teszik, hogy műve felhasználásáért díjazásban részesülhessen.

4.3.1.4.1. A szerző személyhez fűződő jogai

A személyhez fűződő jogok:

- a nyilvánosságra hozatal,
- a névhasználat,
- a mű integritásának védelme.

Kicsit bővebben kifejtve: a szerző döntésén múlik, nyilvánosságra hozza-e a művét, és ha igen, feltüntessék-e a nevét (vagy az általa választott álnevet) a mű szerzőjeként.

A mű integritásának a védelme azt jelenti, a szerző elhatározásán múlik, enged-e átdolgozni, lefordítani, más műfajra adaptálni (megfilmésíteni, színpadra állítani stb.) a művét.

Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk

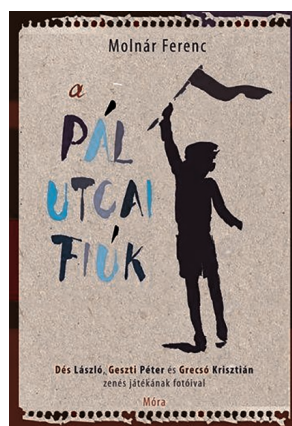
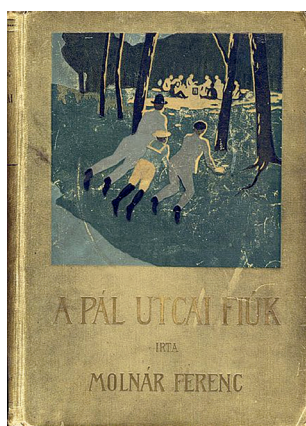
Néhány példa a mű felhasználásáról

A világhírűvé vált regény 1907-ben jelent meg először könyv alakban, azóta számtalan kiadást ért meg, nemcsak magyar, de közel negyven idegen nyelven is. A regényből több ízben készítettek filmet, és még többször dolgozták át színpadra – 2016 óta a Vígszínházban játsszák a nagy sikerű musicalt. A *Móra Kiadó* hangoskönyvet készített A Pál utcai fiúkból – és a sort még hosszan folytathatnánk.

A szerző 1952-ben hunyt el, tehát a művei 2023. január 1-től közkinccsé válnak. 2022 végéig az új és újabb kiadásokhoz, a fordí-

tásokhoz, a megfilmesítéshez, a hangoskönyvhöz stb. a jogörökösök engedélye szükséges. Molnár Ferenc örökösei a *Hofra Színházi és Irodalmi Ügynökség Kft.*-t bízták meg az író jogainak közvetítésével. A Pál utcai fiúk ihlette szoborcsoportot, *Szanyi Péter* szobrászművész alkotását a VIII. kerületi Práter utcai iskola előtt helyezték el a könyv megjelenésének 100. évfordulója tiszteletére, 2007-ben.

A személyhez fűződő jogok nem ruházhatók át másra, ezekről a jogokról nem lehet lemondani – vagyis elválaszthatatlanok a szerző személyétől!

36. és 37. ábra: A Pál utcai fiúk: az 1907. évi első és a 2017. évi 56. kiadások könyvtáblái²⁵¹

Fontos kiemelnünk, hogy *a névhasználati jogra nem érvényes a szerzői jogi védelem időbeli korlátja*, ez a jog mindaddig él, ameddig a művet felhasználják. Réges-régen elhunyt szerzők műveit továbbra is az ő nevük alatt kell megjelentetni, előadni – így az egymást követő generációk Homérosz, Janus Pannonius, Johann Sebastian Bach és mások műveivel mindig az alkotójuk neve alatt ismerkedhetnek meg.

4.3.1.4.1. A szerző vagyoni jogai

Az Szjt. garantálja a szerző vagyoni jogait, aki így adott esetben érvényesíteni tudja vagyoni érdekeit azáltal, hogy a törvény a szerző engedélyéhez köti a mű felhasználását. Nemcsak a törvényben nevesített vagyoni jogok részesülnek védelemben: *a mű bármely felhasználásának engedélyezése a szerző jogai közé tartozik.* Erre

²⁵¹ Források: Ismeretlen szerző műve. <https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:PaulStreetBoysBookCover.jpg> [2022. február 8.] és <https://www.lira.hu/hu/konyv/szepirodalom/ifjusagi-irodalom/regenyek/a-pal-utcai-fiuk-a-regeny-a-musical-fotoival> [2022. február 8.] A Pál utcai fiúk 56. kiadása. A musical fotóival illusztrált, a Móra Könyvkiadónál megjelent könyv borítója a Vígszínházi előadás plakátját idézi fel. A színházi plakát grafikáját AMIGO készítette.

a tág teret nyújtó megfogalmazásra a technológia rohamos fejlődése miatt van szükség, hiszen bármikor keletkezhetnek újabb és újabb felhasználási módok.

Az Szt. a szerző kizárólagos jogába tartozó műfelhasználásnak minősíti a következő eseteket: a többszörözést, a terjesztést, a nyilvános előadást, a nyilvánosságához közvetítést, az átdolgozást, a kiállítást. Nézzük meg, melyik felhasználási mód alatt mit kell érteni, melyek a leggyakoribb esetek!

A *többszörözés* lényegében a mű rögzítése, másolása, egy vagy több további műpéldány időleges vagy végleges létrehozása valamilyen hordozón. A mű többszörözésének minősül különösen a nyomtatás, a filmes vagy mágneses rögzítés és másolatkészítés, a hang- vagy képfelvétel előállítás, a nyilvánosságához történő közvetítés céljára való rögzítés, a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, valamint a számítógépes hálózaton átvitt művek anyagi formában való előállítása.²⁵²

A művek többszörözése – tipikus könyvtári esetek

A könyvtári állomány tekintetében a leggyakoribb felhasználási eset a többszörözés, vagyis valamely műről (például egy folyóiratcikk-ről) fénymásolással vagy szkenneléssel másolat készítése papírra, illetve mágneses hordozóra, továbbá a beszkenelt mű kinyomtatása. Ugyancsak többszörözésnek minősül egy digitális formátumban lévő mű digitális hordozón való tárolása (például egy online elérhető tanulmány számítógépre másolása, „mentése”).

A *terjesztés* a mű eredeti vagy másolt (többszörözött) példányának hozzáférhetővé tétele a nyilvánosság számára – például forgalomba hozatallal, adásvétellel, bérbeadással vagy a könyvtárak általi haszonkölcsönbe adásával. A köznyelvben könyvtári kölcsönzésnek hívott esetet tankönyvünk *A GDPR és a könyvtárak* című részének a *Szerződésen alapuló adatkezelésről* szóló fejezetében ismertetjük.

A jogkimerülés

A terjesztéssel szorosan összefüggő egyik esetet, a jogkimerülést a szerzői jogi ismereteket közlő tankönyvek önálló fejezetben tárgyalnak, az Szt. viszont csak a terjesztésre vonatkozó vagyoni jogok között említi.

A jogkimerülés lényege: a forgalomba hozott műpéldányokra vonatkozóan nem érvényesek a szerzőnek a terjesztésre vonatkozó

²⁵² Szt. 18. § (2) bekezdés

kizárólagos jogai, vagyis egy megvásárolt könyv, DVD stb. további „sorsa” már nem függ sem a szerző, sem a terjesztési joggal felruházott felhasználó, például a kiadó engedélyétől. A megvásárolt példány eladható, elajándékozható, elcserélhető – jogi nyelven szólva: a műpéldány tulajdonjoga átruházható.²⁵³

Az Sztj. megfogalmazása szerint az *előadás* a mű érzékelhetővé (láthatóvá, hallhatóvá) tétele jelenlévők számára, a *nyilvános előadás* pedig az az előadás, amely a nyilvánosság számára hozzáférhető helyen, vagy olyan helyen történik, ahol a felhasználó családján, társasági, ismerősi körén kívüli személyek gyűlnek vagy gyűlhetnek össze.

A szerző kizárólagos joga, hogy a művét nyilvánosan előadja, vagy erre másnak engedélyt adjon. A mű előadása zárt körben viszont nem engedélyköteles.

A mű előadása megvalósulhat közönség jelenlétében személyes előadóművészi teljesítménnyel, „élő előadás” keretében (ilyen például a színpadi előadás, a hangverseny, a szavalóest, a felolvasás). A művet érzékelhetővé lehet tenni bármilyen műszaki eszközzel vagy módszerrel (ilyen például a filmalkotás vetítése, a mű hangszóróval való megszólaltatása, illetve képernyőn való megjelenítése).²⁵⁴

A nyilvánossághoz való közvetítés engedélyezése szintén a szerző kizárólagos joga, tehát bármilyen módon, bármely technikai eszközzel valósul meg a mű érzékelhetővé tétele a távollévők számára, ezt csak a szerző engedélyével lehet megtenni, legyen szó akár az internetről, akár a televízióról, akár a rádióról.

Kép-, hang- és videofelvételek készítése, közzététele

Ha a könyvtár az általa szervezett előadásról kép-, hang- vagy videofelvételt akar készíteni, ahhoz szükség van a szerzők, előadók, közreműködők engedélyére.

Ha az előadásról a könyvtár kép-, hang- vagy videofelvételt akar közzétenni az interneten (például a közösségi oldalon), ahhoz további engedélyre van szükség van a szerzők, előadók, közreműködők részéről.

(Az előzetes engedélykérés a közönség tagjaira is igaz, de nem a szerzői jogi, hanem az adatvédelmi szabályok miatt – erről szól tanácsunk *A GDPR és a könyvtárak című része*.)

²⁵³ Sztj. 23. § (5) bekezdés és Szerzői jog mindenkinek: i. m. 160–161. p.

²⁵⁴ Sztj. 24. §

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A mű *átdolgozása* szintén kizárólag a szerző engedélyével történhet. Átdolgozásnak minősül a mű fordítása, színpadi, zenei feldolgozása, megfilmesítése és a mű bármely megváltoztatása, ha az átdolgozás eredményeképpen az eredeti műből származó más mű jön létre.

A vizuális műalkotások bemutatására jellemző felhasználási mód a *kiállítás*, amelyhez szintén szükséges a szerző beleegyezése. A műalkotás tulajdonosa köteles a művet a szerzői jog gyakorlása érdekében a kiállítás idejére a szerző rendelkezésére bocsátani (ha ez nem sérti a méltányos érdekét). Közgyűjteményben őrzött mű kiállításához nincs szükség a szerző beleegyezésére, és azért a szerzőt díjazás sem illeti meg.

Az Sztj. külön rendelkezik a munkaviszonyban alkotott művek szerzőinek vagyoni jogairól, amelyeket főszabály szerint a munkáltató gyakorol – ezt a jelenséget „törvényi jogátszállásnak” nevezik. (Lásd a *Munkaviszony keretében létrehozott mű* című fejezetet.)

Bár a törvény nem a felhasználások között említi, szólnunk kell két további esetről, amelyhez ugyancsak szükséges a szerző engedélye: az egyik a *mű sajátos címének felhasználása*, a másik pedig a magyar jogirodalomban az angol kifejezéssel megnevezett „*merchandising*”. A nagyközönség igen jól ismeri ez utóbbi felhasználást, amelyet az Sztj. így határoz meg: „A szerzőt megilleti a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak *kereskedelmi hasznosításának* és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is.”

38. ábra: Az egyik legképszerűbb figura, Baby Yoda a Covid-19 idején²⁵⁵

²⁵⁵ Forrás: Reddit Moments. Baby Yoda / Grogu – Ready for COVID-19. <https://knowyourmeme.com/photos/1766569-baby-yoda-grogu>. [2022. február 8.] A szerzői jogi szabályok miatt szabad felhasználás keretében Baby Yodáról eredeti képet nem lehet közölni, mémet (paródiát) viszont igen.

4.3.2. A szerzői jog korlátai

Tankönyvünkben már többször hivatkoztunk arra, hogy a szerzői jogi védelemnek egyformán kell szolgálnia a szerző és a társadalom legszélesebb körének érdekeit. Ha nem így lenne, felborulna az egyensúly, ugyanis „a szerző érdeke ugyanolyan emberi jogi védelemben részesül, mint a vele esetlegesen szemben álló egyéb érdekek, amelyek a véleménynyilvánítás szabadsága, a művészeti szabadság, az információszabadság oltalmazó ernyője alá tartoznak.”²⁵⁶

Miután nagy vonalakban átnéztük, milyen jogokat garantál a szerzői jogi törvény, tekintsük át azt is, a szerzők jogait miben és hogyan korlátozza a jogszabály. A szerzői jog ugyan abszolút jog, mégis korlátozottan érvényes, ugyanis a szerzői jogi törvény az alábbi fő kategóriákban meghatározza azokat az eseteket, amelyeket a szerző túrni köteles.

A szerzői jog főbb korlátai:

- a védelmi idő, amelynek nincsenek kedvezményezettjei, vagyis nemcsak egyes felhasználói csoportokra vagy felhasználásokra terjed ki;
- a szabad felhasználás, amely a jogszabályban meghatározott felhasználási módokhoz és esetenként bizonyos felhasználói csoportokhoz kapcsolódó kivételeket jelenti;
- a jogkimerülés (lásd *A szerző vagyoni jogai* című fejezetben a többszörözésről szóló részben), amely a kizárólagos engedélyhez kötött terjesztési jogot korlátozza.

4.3.2.1. A védelmi idő és a közkinccsé válás

A védelmi idő hossza és kiszámítása attól függ, hogy szerzői műről vagy kapcsolódó jogi teljesítményről van-e szó, ez utóbbiakon belül pedig milyen teljesítményfajtról beszélünk.

A szerzőt egész élete során és a halálát követő év első napjától számított 70 éven át illetik meg a szerzői jogok. Szerzőtársak esetén az utolsóként elhunyt szerző halála a mérvadó. A filmalkotás 70 éves védelmi idejét szintén az utoljára elhunyt személy halálát követően kell számítani a film rendezője, a forgatókönyvíró, a dialógus szerzője és a kifejezetten a filmalkotás céljára készült zene szerzője közül.

A szomszédos jogi teljesítményeknél csak leegyszerűsítve adunk meg néhány jellemző adatot; az egyes műtípusokra vonatkozó részletek az Szjt. 84. §-ban olvashatók.

A védelmi idő a szomszédos jogi teljesítmények egy részénél (például a nem rögzített előadásoknál az előadás megtartásától számított) ötven év, a hangfelvétel-előállítók és az előadóművészek esetében viszont az első forgalomba hozataltól szá-

²⁵⁶ GYENGE: i. m. 14. p.

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

mított hetven év. A sajtókiadvány védelmi ideje az első nyilvánosságra hozatalát követő év első napjától számított két év.

A sui generis oltalom alatt álló adatbázis az első nyilvánosságra hozatalát követő, vagy ha nem hozták nyilvánosságra, akkor az elkészítését követő év első napjától számított tizenöt évig áll szerzői jogi védelem alatt. A védelmi idő azonban újramezkezdődik, ha az adatbázist jelentős ráfordítással megváltoztatják, bővítik, módosítják stb.

Az editio princeps

Létezik egy érdekes kivétel, az editio princeps, ami az ún. hátrahagyott művek nyilvánosságra hozatalát jelenti, és a művet először nyilvánosságra hozó személy számára 25 éves védelmi időt biztosít a nyilvánosságra hozatalt követő időszakra. Értelemszerűen a 25 éves védelmi idő a szerzőt megillető védelmi idő lejártá utáni időszakra vonatkozik; amennyiben a szerző ismeretlen, úgy a mű létrehozásától számított 70 év a mérvadó.

A védelmi idő lejártá után a mű közkinccsé válik, ezért a felhasználására többé nem kell engedélyt kérni. A szerző nevének feltüntetése azonban – „amíg világ a világ” – továbbra is kötelező.

4.3.2.1.1. A szerző halála után ki gyakorolja a szerzői jogokat?

Amint láttuk, a szerzői művek a szerzők halála után még hét évtizedig szerzői jogi védelem alatt állnak. A vagyoni jogok örökölhetők, az öröklés törvényen vagy végrendeleten alapulhat. A szerző rendelkezhet arról, halála után ki gyakorolja az engedélyezési jogokat, és ki részesüljön a jogdíjból. Ha az örökhagyónak nincs törvényes örököse, és végrendeletileg sem intézkedett a szerzői jogairól, a vagyoni jogait az állam örökli.

4.3.2.2. A szabad felhasználás

A szerzői jog korlátai közé tartozik a szabad felhasználás, amely a törvényben meghatározott esetekben lehetővé teszi a mű szerzői engedély és díjfizetés nélküli felhasználását. *A szabad felhasználások a közérdek érvényesülését szolgálják, ezért az egyes szabályok elsősorban a mindenkit megillető szabadságjogok – a véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság, a tanulás és oktatás szabadsága, a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadsága, valamint a művelődéshez való jog – érvényesülését szolgálják.*

A törvény *A szabad felhasználás és a szerzői jog más korlátjai* című, IV. fejezete az általános szabályokkal kezdődik. Az Szjt. csak akkor ad lehetőséget a szabad felhasználásra, ha az megfelel az alábbi feltételek mindegyikének.

A szabad felhasználás csak akkor megengedett, illetve díjtalan, ha

- *nem sérelmes a mű rendes felhasználására,*
- *indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit,*
- *megfelel a tisztesség követelményeinek és*
- *nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.*²⁵⁷

Az Sztj. kimerítő jelleggel sorolja föl a szabad felhasználás eseteit, melyek közös jellemzője, hogy *csak a vagyoni jogokat érintik, és kizárólag már nyilvánosságra hozott művekre vonatkoznak*. A szabad felhasználásra nem kell felhasználási szerződést kötni.

A szabályok értelmezése szempontjából olyan fontos meghatározásokat közi a törvény, hogy ezt a szakaszt teljes egészében idézzük.

Fogalommeghatározások

„33/A. § (1) E törvény alkalmazásában

1. *iskolai oktatás célját szolgáló felhasználás*: olyan felhasználás, amely óvodai nevelésben, az általános iskolai, középfokú iskolai oktatásban, szakképző intézményben folyó szakmai oktatásban, az alapfokú művészeti iskolai oktatásban vagy a felsőoktatásról szóló törvény hatálya alá tartozó felsőfokú oktatásban a tantervnek, illetve a képzési követelményeknek megfelelően valósul meg;

2. *kulturális örökségvédelmi intézmény*: a nyilvánosan hozzáférhető könyvtár vagy muzeális intézmény, illetve levéltár, vagy közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum;

3. *oktatási intézmény*: olyan köznevelési-, szakképző- és felsőoktatási intézmény, amely iskolai oktatás célját szolgáló felhasználást végez.”²⁵⁸

További magyarázatok a szerzői jogi törvényből:

A *biztonságos elektronikus hálózat* olyan műszaki megoldást jelent, amely megakadályozza a lehívásra hozzáférhetővé tett műnek az iskolai oktatást végző, illetve az azt igénybe vevő személyek körén kívülre irányuló közvetítését.

A *kutatóhely*: elsődlegesen tudományos kutatást, vagy pedig tudományos kutatást is magában foglaló oktatási tevékenységet végző kutatóintézet, illetve egyetem és annak könyvtára, valamint kutató laboratórium és kutatást végző körház, vagy egyéb olyan személy vagy szervezet, amely tevékenységét

²⁵⁷ Sztj. 33. § (2) bekezdés

²⁵⁸ Sztj. 33/A. § (1) bekezdés

- a) vagy nonprofit alapon, vagy adózás utáni eredményének tudományos kutatásba való visszaforgatásával;
- b) vagy valamely közérdekű cél érdekében

végzi úgy, hogy a tudományos kutatás eredményeihez a kutatóhely felett többségi befolyást gyakorló személy vagy szervezet nem kaphat elsőbbségi hozzáférést.

A *szöveg- és adatbányászat* olyan automatizált analitikai módszer, amely információk feltárása céljából digitális formában lévő szövegeket és adatokat elemez.²⁵⁹

4.3.2.2.1. A szabad felhasználás esetei

Az alábbiakban felsoroljuk azokat a felhasználási módokat, amelyeknél a törvény által előírt feltételek teljesülése esetén szabad felhasználásról beszélünk. Részletesebben azonban csak azokról szólunk, amelyek vagy a könyvtári munkában, vagy a mindennapi életben gyakran előfordulnak, és így jó, ha legalább alapismeretekkel rendelkezünk róluk. A felsorolást és a gyakori esetek kifejtését a törvényben tárgyalt sorrendben közöljük, hogy aki a részleteknek utánanézne, könnyebben megtalálja az Szt. IV. fejezetében (33–41. §).

Felhívjuk a figyelmet, hogy a szabad felhasználásról további szabályok találhatóak az Szt. egyes műfajokat tárgyaló fejezeteiben. Ha valaki ténylegesen fel akar használni bármilyen védelem alatt álló művet, előtte alaposan át kell tanulmányoznia a törvény második, *Egyes műfajokra vonatkozó rendelkezések* című részét.

Az Szt. IV. fejezete a következő eseteket említi a szabad felhasználás körében:

- idézés,
- átvétel, átdolgozás,
- kritika, ismertetés,
- karikatúra, paródia,
- művek előadása,
- magáncélú másolás,
- intézményi célú másolás,
- többszörözés oktatási céllal,
- a műveken végzett szöveg- és adatbányászathoz szükséges többszörözés,
- nyilvános előadások, politikai beszédek tájékoztatás céljára,
- napi hírek, cikkek a sajtóban,
- művészeti alkotások bemutatása,
- fogyatékossgal élő személyek javára történő felhasználás,
- bírósági, közigazgatási hatósági eljárásban, továbbá az Országgyűlés törvényhozási feladatkörében és az országgyűlési képviselői feladatkörhöz tartozó tevékenységek ellátása érdekében történő felhasználás.

²⁵⁹ Szt. 33/A. § (2) bekezdés

A szerzői jogi törvény 41/L. fejezetében kapott helyet egy új szabad felhasználási lehetőség, amely a kulturális örökségvédelmi intézmények számára teszi lehetővé a gyűjteményükben meglévő, kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek elérhetővé tételét. A törvény által megszabott időpont: 1999. augusztus 31. – az új szabad felhasználási lehetőség azokra a művekre vonatkozik, amelyeket ezt megelőzően adtak ki Magyarország területén. E rendkívül fontos újdonságnak szenteljük *A kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek szabad felhasználása* című fejezetet.

4.3.2.2.1.1. Idézés

„A mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti.” – Az Szjt. 34. § (1) bekezdése mindössze ennyit ír; az idézésnek sem a definícióját, sem a terjedelmét nem adja meg, ezért más forrásokból kell tájékozódni, az idézés milyen keretek között értendő.

„Az idézés fő jellemzője, hogy egy, a szerzőtől eltérő felhasználó használ fel egy művet, vagy használja fel általánosabb jelleggel egy mű kivonatát abból a célból, hogy illusztráljon egy állítást, alátámasszon egy véleményt vagy intellektuális szembeállítást tegyen lehetségessé e mű és az említett felhasználó állítása között.”²⁶⁰

Az Szjt. azt a művet, amelyben idézetet használnak föl, *átvevő mű*nek nevezi. Az idézés főként a sajtóban, a tudományos közleményekben, az irodalmi, zenei alkotásokban gyakori – idézhetünk szöveget, ábrát, képet, infografikát stb. Az idézetnek arányosnak kell lennie, csak kiegészítő szerepe lehet az átvevő műben. Nagyon fontos követelmény, hogy minden esetben meg kell adni az idézett mű szerzőjének a nevét és a forrást. Ez a követelmény *a védelmi idő leteltét követően is vonatkozik valamennyi szerzői műre!* Ha a hivatkozást elmulasztjuk, plágiumot követünk el! (A plágiumról lásd a *Bitorlás, plagizálás* című fejezetet.)

Vannak azonban olyan műfajok, amelyek esetében egy adott műből *nem lehet idézni* anélkül, hogy meg ne sértenénk a mű integritását, ezért védelem alatt álló képző-, ipar- és fotóművészeti, ipari tervezőművészeti, valamint építészeti alkotásokból nem lehet idézni (vagyis egy kis részletet kiragadni). Az ezekhez a művészeti ágakhoz tartozó művek felidézésére van lehetőség az Szjt.-ben meghatározott esetekben (Ld. *Új szabad felhasználások: kritika, ismertetés, karikatúra, paródia* c. fejezet).

Figyeljünk fel arra, hogy az Szjt. az idézés esetén nem tiltja a jövedelemszerzést, tehát idézni akár kereskedelmi célú műben is lehet.

²⁶⁰ EUB C-516/17. Idézi: GYERTYÁNFY Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 269. p.

4.3.2.2.1.2. Átvétel, átdolgozás

„Átvételnek minősül a mű olyan mértékű felhasználása más műben, amely az idézést meghaladja.”²⁶¹

Az iskolai oktatás, valamint a tudományos kutatás céljára, a szemléltetés érdekében – a forrás és a szerző megnevezésével, illetve a cél által indokolt terjedelemben – átvehető a nyilvánosságra hozott irodalmi vagy zenei mű, film részlete, vagy kisebb terjedelmű ilyen önálló mű, továbbá képző-, ipar- és fotóművészeti, ipari tervezőművészeti, valamint építészeti alkotások képe, valamint fotóművészeti alkotás, feltéve, hogy az átvevő művet nem használják fel üzletszerűen.

Az átvevő művet a szerző engedélye nélkül lehet többszörözni és terjeszteni, ha azt jogszabály tankönyvvé vagy pedagógus-kézikönyvvé nyilvánította. Ugyancsak nem kell a szerző engedélye, ha az átvevő művet iskolai oktatási célból az oktatás helyszínén digitális formában, elektronikus eszközön használják fel, illetve biztonságos elektronikus hálózaton keresztül közvetítik a nyilvánossághoz. Ez a lehetőség azonban a kottákra nem vonatkozik.

A mű iskolai oktatási célra iskolai foglalkozás keretében – beleértve a biztonságos elektronikus hálózaton keresztül tartott foglalkozást – átdolgozható.

4.3.2.2.1.3. Új szabad felhasználások: kritika, ismertetés, karikatúra, paródia

A Módtv. által bevezetett új szabad felhasználási esetek között szerepel az Szjt. 34/A. §-ban taglalt kritikai, ismertetési célú felhasználás, illetve a paródia-kivétel; mindegyik főként a véleményszabadság érvényesülésére és a kreatív alkotómunka ösztönzésére hivatott.

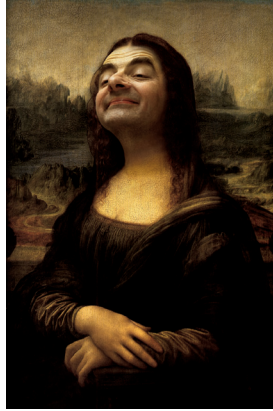
A szerzői mű kritikai célú szabad felhasználása a korábbi rendelkezésekből, főként az idézésből ugyan levezethető volt, a jogalkotó mégis szükségét látta, hogy az e tárgyú felhasználások stabilabb, egyértelműbb jogi alapokon álljanak. Ebbe a körbe tartozó szabad felhasználás például, „ha egy YouTube csatornán egy filmalkotás bemutatása, elemzése, kritikája alá rövid jeleneteket vágnak be az adott alkotásból.”²⁶²

Az Szjt. 34/A. § ezt a lehetőséget így fogalmazza meg: a művet a forrás, valamint a szerző feltüntetésével kritika vagy ismertetés céljából bárki felhasználhatja.

Ugyancsak az uniós jogharmonizáció következményeként került be az Szjt. 2021-ben módosított szövegébe az ún. paródia-kivétel. A jogszabály 34/A. § (2) bekezdése így határozza meg, mire terjed ki a szabad felhasználás: „a mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján, karikatúra, paródia vagy stílusutánzat (pastiche) céljából bárki felhasználhatja”.

²⁶¹ Szjt. 34. § (3) bekezdés

²⁶² BARANYI – UJHELYI: i. m.

39. ábra: Rodney Pike: Beana Lisa²⁶³

A paródia-kivétel indokolása

Ennél az esetről azért időzünk egy kicsit tovább, mert a jelek szerint az EU tagállamokban alkalmazandó szabad felhasználási módok közül ez váltotta ki a legnagyobb érdeklődést. A Módtv. indokolása nem véletlenül foglalkozik hosszabban a paródia-kivétellel.

Az indokolás az Európai Unió Bíróságának egyik ítéletéből idézi a következőket: „a paródia fogalma nem függ olyan feltételektől, amelyek szerint a paródiának eredeti, sajátos jellegről kell tanúskodnia, amely különbözik a parodizált eredeti műtől való érzékelhető eltérések bemutatásától, ésszerűen az eredeti mű szerzőjétől eltérő személynek kell legyen tulajdonítható, magára az eredeti műre kell irányulnia, vagy meg kell jelölnie az eredeti mű forrását.”

A paródia célú felhasználások jogszerűségéhez nem szükséges az eredeti mű forrásának (ideértve a szerzőt is) feltüntetése, mivel adott esetben a szerzőnek erősebb érdeke fűződik ahhoz, hogy a paródiában található üzenettől elhatárolódjon, mint ahhoz, hogy a paródián szerzőként tüntessék fel. Ugyancsak irreleváns, hogy a felhasználás közvetetten vagy közvetlenül szolgál-e jövedelemszerzési, vagy jövedelemfokozási célt.

Fontos kiemelni, hogy a paródia műfaja, a mű parodisztikus jellege nem sértheti a személyhez fűződő szerzői jogokat, köztük az integritást. A paródia célú felhasználások gyakran erősen kritikus

²⁶³ Forrás: PIKE, Rodney: Mona Lisa Rowan Atkinson (Mr. Bean) arcával. <https://www.rodneypikeart.com/product/beana-lisa-poster-5461-x-8192/> [2021. december 26.]

hangvételőek, a megfogalmazott véleményt az eredeti mű szerzője saját becsületére vagy jóhírnevére nézve sértőnek ítélni meg; ez viszont nem jelenti a szerzői jog által garantált személyhez fűződő jog sérelmét. (A véleménynyilvánítás szabadságába azonban a diszkriminatív, antiszemita, gyűlöletkeltő felhasználások nem tartoznak bele, ezek a szabad felhasználás körén is túllépnek.)

A 34/A. § szerinti szabad felhasználás nem csupán a kritika, ismertetés vagy paródia, karikatúra, utánzat (pastiche) készítésére, hanem minden, a célnak megfelelő felhasználásra (pl. a filmkritikai videómegosztó platformon való közzétételére, a parodizáló hangfelvétel kiadására) is kiterjed.²⁶⁴

40. ábra: Michelangelo: A Teremtés – részlet (Covid-19 idején)²⁶⁵

4.3.2.2.1.4. Magáncélú másolás

Az Sztj. magáncélú másolásnak nevezi azokat az eseteket, amikor egy magánszemély saját felhasználásra többszöröz egy szerzői jogi védelem alatt álló művet, amelyhez jogszerűen fért hozzá. A jogszerű hozzáférés egyrészt azt jelenti, hogy már nyilvánosságra hozott műről készül a másolat, másrészt, hogy a másolandó mű nem illegális forrásból származik. Fontos továbbá, hogy az elkészült másolat nem kerülhet ki az internetre (honlapra, közösségi oldalra), mert a szabad felhasználás körébe tartozó magáncélú másolás nem jogosít föl sem a nyilvánossághoz való közvetítésre, sem a terjesztésre.

²⁶⁴ Módtv. indokolás: i. m.

²⁶⁵ Forrás: Michelangelo's Creation of Adam (ca. 1512) updated in the times of coronavirus. <https://szeifertjudit.com/2020/05/21/humor-with-art-5> [2022. február 8.]

Az előző korszakhoz képest fontos változás – a Módtv. indokolása egyenesen a magáncélú másolásra vonatkozó szabályok modernizálásának nevezi az Szjt. 35. § (2) és (3) bekezdésének hatályon kívül helyezését. A (2) bekezdés teljes könyvek vagy folyóiratok esetében a másolást kizárólag kézírással vagy írógéppel tette lehetővé, és ez „technológiai szempontból meghaladottá, életszerűtlenné vált.”²⁶⁶ A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy magáncélra könyvet, folyóiratot is lehet digitális eszközzel is másolni (a szerzői jogi kategória szerint többszörözni).

A (3) bekezdés arról szólt, hogy a magáncélú másolás keretében a magán-személy csak saját részére készíthetett másolatot – tehát például egy könyvtáros nem szkennelhetett be egy folyóiratcikket egy olvasó számára. Az Európai Unió Bírósága több ügyben is kimondta, hogy a magáncélú másolás esetén nincs olyan követelmény, hogy a másoló személye azonos legyen azzal, akinek a másolat készül. 2021. június 1-től tehát a magáncélú másolásba beleértendő, ha valaki egy másik magánszemélynek készít egy (akár digitális) másolatot.

Több műfajba tartozó műről (cikkről, fotóról, zeneműről stb.) készíthető magáncélú másolat, de az Szjt. számos tilalmat is felsorol.

A szabad felhasználás körébe nem tartozik bele

- az építészeti mű,
- a műszaki létesítmény,
- a szoftver,
- a számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázis, valamint
- a kotta másolása, továbbá
- a mű nyilvános előadásának kép- vagy hanghordozóra való rögzítése,
- egy teljes könyv másolása (sem reprográfiával, sem szkennelvel).

További korlátozás, hogy a magáncélú másolás sem közvetlenül, sem közvetve nem szolgálhat jövedelemszerzést.

A magáncélú másolás rendkívül elterjedt, emiatt a szerzők jelentős jogdíjaktól esnek el, amelynek (részbeni) ellentételezésére vezették be a reprográfiai díjat, illetve az üreshordozó-díjat (régebbi neve üreskazetta-díj) – a díjakat az erre kijelölt közös jogkezelő szervezetek kezelik. A reprográfiai díjat a másolatkészítő eszközök (nyomtatók, szkennerek stb.) gyártói, forgalmazói és üzemeltetői kötelesek megfizetni a jogdíjakat kezelő közös jogkezelő szervezeteknek.

Az állam az üreshordozó-díjat a kereskedelmi forgalomba hozott valamennyi adathordozó eszközre (mobiltelefonra, memóriakártyára, pendrive-ra, írható CD-re stb.) ráterheli. Az előírt díjat az *Artisjus* szedi be a díjfizetésre kötelezettektől. (Magánemberként is érdemes erről tudnunk, hiszen ez a díj ugyan megdrágítja a digitális adatrögzítésre alkalmas eszközöket, de ezáltal legálissá válik a magáncélú másolás.)

²⁶⁶ Módtv. indokolás: i. m.

Az Artisjus közleménye a magánmásolási díjról

„Zeneművek, filmek vagy akár irodalmi művek másolása is szabadon megengedett, ha ez kifejezetten magáncélra történik. Ennek ellenértéke a magánmásolási díj, amelyet az európai gyakorlatnak megfelelően szedünk be többek között a pendrive-ok vagy a mobil eszközök gyártóitól.”²⁶⁷

A hatályos jogszabály alapján az alábbi kötelezetti kör jelenti be az általa gyártott, importált, forgalmazott üres hordozók adatait. Az Artisjus az adatszolgáltatás alapján számítja és számlázza a fizetendő díjat.

Az adatszolgáltatásra és a díj befizetésére az a személy kötelezett, aki az üres kép- vagy hanghordozót gyártja, importálja, más uniós tagállamból behozza, belföldön először forgalomba hozza.²⁶⁸

4.3.2.2.1.5. Intézményi célú másolás

Többszörözés oktatási céllal

A kulturális örökségvédelmi, valamint az oktatási intézményekre a következő szabályok vonatkoznak: a műről másolatot készíthetnek, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és célja

- a tudományos kutatás vagy az archiválás,
- a nyilvános könyvtári ellátás,
- az iskolai oktatás,
- a művek megjelenítése az intézményekben lévő számítógépeken, illetve amely
- megjelent mű kisebb részéről, továbbá újság- vagy folyóiratcikkre belső intézményi célra készül.²⁶⁹

A kulturális örökségvédelmi intézmény az általa az előző bekezdésben meghatározott felhasználás céljára előállított másolatot kutatóhely és más kulturális örökségvédelmi intézmény, illetve oktatási intézmény számára szabadon terjesztheti, ha ez a jövedelemszerzést vagy jövedelemfokozást közvetve sem szolgálja.

Könyvként kiadott mű egyes részei, valamint újság- és folyóiratcikkek iskolai oktatási célra egy csoport vagy egy osztály létszámának megfelelő, valamint a köznevelés, a szakképzés, illetve a felsőoktatás keretében szervezett vizsgákhoz szük-

²⁶⁷ Magánmásolási díj. Forrás: <https://www.artisjus.hu/felhasznaloknak/maganmasolasi-dij> [2022. február 8.]

²⁶⁸ Ki köteles magánmásolási díj fizetésére? Forrás: <https://www.artisjus.hu/felhasznaloknak/maganmasolasi-dij/ki-koteles-ures-hordozo-dij-befizetesere> [2022. február 8.]

²⁶⁹ Sztj. 35. § (4) bekezdés

séges példányszámban többszörözhetők, terjeszthetők és az oktatási intézmény biztonságos elektronikus hálózatán keresztül szemléltetés érdekében lehívásra hozzáférhetővé tehetők az érintett tanulók, hallgatók részére.

Az Szjt. 35. § (6) és (7) bekezdéseiben a művek további járulékos, közbenső, illetve ideiglenes többszörözését minősíti szabad felhasználásnak.

4.3.2.2.1.6. Szöveg- és adatbányászat

Az Szjt. 2021. évi módosítása a szabad felhasználás esetei között említi a *szöveg- és adatbányászathoz szükséges többszörözést*. Ahogy már megszokhattuk, e felhasználás során is számos feltételnek kell teljesülnie ahhoz, hogy a szerző engedélye és díjfizetés nélkül lehessen e cselekményt folytatni. Nézzük, milyen korlátokat állít fel a törvény a szöveg- és adatbányászat terén!

A szöveg- és adatbányászat *csak akkor tekinthető szabad felhasználásnak*, ha

- *a felhasználással érintett műhöz jogszerűen fértek hozzá,*
- *a jogosult a szabad felhasználás ellen előzetesen nem tiltakozott, és*
- *a másolatokat kizárólag a szöveg- és adatbányászat céljából szükséges ideig őrzik meg.*²⁷⁰

A szöveg- és adatbányászati kivétel mindenkire vonatkozik, aki szöveg- és adatbányászatot kíván végezni, bármilyen célból, de kizárólag olyan tartalmakon, amelyekhez jogszerűen fért hozzá (például az interneten szabadon hozzáférhetővé tett tartalmakhoz és adatbázisokhoz).

A sem kutatóhelynek, sem kulturális örökségvédelmi intézménynek nem minősülő intézmények, illetve a nem tudományos kutatást végző személyek tekintetében a felhasznált művek jogosultjai kizárhatják e kivétel alkalmazását. Az interneten keresztül nyilvánosan hozzáférhetővé tett tartalom esetében azonban a kizárás kizárólag géppel olvasható formában történhet. A kizárásra irányuló tiltakozáshoz nem elég a szerződéses megállapodás vagy az egyoldalú nyilatkozat: ezt ki kell egészíteni a tiltakozás géppel olvasható formájával annak érdekében, hogy az automatizált szöveg- és adatbányászati eszközök felismerhessék a tiltakozást.²⁷¹

A kutatóhelyek és a kulturális örökségvédelmi intézmények által a szerzői jogi védelem alatt álló műveken tudományos kutatás céljából végzett szöveg- és adatbányászathoz szükséges többszörözés akkor minősül szabad felhasználásnak, ha

- a) *a felhasználást végző személy az érintett műhöz jogszerűen fért hozzá,*
- b) *a szabad felhasználás keretében létrejött másolatok megfelelő biztonsági szinten vannak tárolva,*
- c) *a másolatokat tudományos kutatás céljából őrzik meg.*

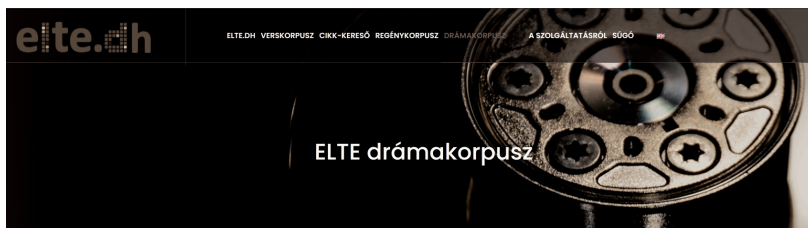
²⁷⁰ Szjt. 35/A. (1) bekezdés

²⁷¹ Módtv. indokolás: i. m.

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

A többszörözött példányokat az erre feljogosított személyek kutatási együttműködés keretei között lehívásra hozzáférhetővé tehetik, feltéve, hogy ez a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.²⁷²

A kutatóhelyek és a kulturális örökségvédelmi intézmények tudományos kutatás céljából végzett szöveg- és adatbányászat keretében többszörözést és kimásolást is végrehajthatnak az olyan műveken, amikhez jogszerű hozzáféréssel rendelkeznek, például előfizetés vagy vásárlás útján. A kutatás megfelelő lefolytatása érdekében, valamint annak biztosítására, hogy a kutatás eredményeit a későbbiekben ellenőrizni lehessen, az így készült másolatokat e célból meg lehet őrizni.²⁷³

41. ábra: Szövegbányászattal feldolgozott művek keresőfelülete az ELTE Digitális Bölcsészeti Tanszékének Drámakorpusz adatbázisában²⁷⁴

4.3.2.2.1.7. Előadások, politikai beszédek, napi hírek a sajtóban

A nyilvánosan megtartott előadások részletei, valamint politikai beszédek tájékoztatás céljára szabadon felhasználhatók a forrás és a szerző nevének feltüntetésével.

Napi eseményekhez kapcsolódó, időszerű gazdasági vagy politikai témákról megjelentetett cikkek vagy e témákról sugárzott művek a sajtóban szabadon többszörözhetők, nyilvánosságához közvetíthetők, feltéve, hogy a szerző nem tiltakozott a felhasználás ellen. Felhasználás esetén a szerző nevét és a forrást fel kell tüntetni.

4.3.2.2.1.8. Művészeti alkotások bemutatása

Az audiovizuális médiaszolgáltatásban bármely képző-, ipar- és fotóművészeti, ipari tervezőművészeti, valamint építészeti alkotás díszletként szabadon felhasználható. Ilyen felhasználás esetén a szerző nevének feltüntetése sem kötelező.

²⁷² Sztj. 35/A. (2) és (3) bekezdés

²⁷³ Módtv. indokolás: i. m.

²⁷⁴ Forrás: ELTE Drámakorpusz. <https://dramakorpusz.elte-dh.hu> [2022. január 22.]

A díszlet és jelmez céljára készült műveknek az audiovizuális médiaszolgáltatásban való felhasználásához a szerző engedélye és nevének feltüntetése szükséges.

4.3.2.2.1.9. Művek előadása

Ha az előadás közvetve sem szolgál jövedelemszerzést vagy jövedelemfokozást, és a közreműködők sem részesülnek díjazásban, a művek előadhatók

- *iskolai oktatás céljára és iskolai ünnepélyeken,*
- *nemzeti ünnepeken tartott ünnepségeken,*
- *szociális és időskori gondozás keretében,*
- *vallási közösségek vallásos szertartásain és vallásos ünnepségein,*
- *magánhasználatra, valamint alkalomszerűen tartott zártkörű összejövetelen,*
- *műkedvelő művészeti csoportok előadásán.*²⁷⁵

Jövedelemszerzés, zártkörű rendezvény

Az Sztj. az itt ismertetett előadásokhoz kapcsolódva határozza meg, a törvény szellemében mi minősül jövedelemszerzésnek vagy -fokozásnak, illetve zártkörű rendezvénynek.

„*Jövedelemszerzésnek minősül különösen a belépődíj szedése, akkor is, ha egyéb elnevezés alatt történik. Díjazásnak minősül a fellépéssel kapcsolatban ténylegesen felmerült és indokolt költségeket meghaladó térítés is.*”²⁷⁶

A törvény nemcsak a jövedelemszerzést tilalmazza, de a *jövedelemfokozás* célját szolgáló felhasználást sem tekinti szabad felhasználásnak. A jövedelem fokozása érdekében történő felhasználás például, ha *zenei műsorokat közvetít* a felhasználó (például üzlet vagy egy szórakozóhely), hogy a vevőkörét vagy látogatottságát növelje, vagy ha a vendégek (fogyasztók) *szórakoztatását* szolgálja például egy *sportesemény* közvetítésével.

Az Sztj. szintén meghatározza a *zártkörű rendezvény* fogalmát, ugyanis az ilyen típusú összejövetelekre nem vonatkozik a szerzői jog: „Zártkörű a gazdálkodó szervezetek, továbbá a gazdálkodó szervezetnek nem minősülő jogi személyek által kizárólag tagjaik, tisztviselőik, munkavállalóik részére rendezett összejövetel.”²⁷⁷

A kulturális örökségvédelmi, valamint az oktatási intézmények gyűjteményeiben meghatározott művek ezen intézmények helyiségeiben számítógépes képernyőn szabadon

²⁷⁵ Sztj. 38. §

²⁷⁶ Sztj. 38. § (2) bekezdés

²⁷⁷ Sztj. 38. § (4) bekezdés

megjeleníthetők tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára – feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.

Érdekes kivételt tartalmaz az Sztj. 39. §-a: „Az országos szakkönyvtárak a mű egyes példányait szabadon haszonkölcsönbe adhatják. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a szoftverre és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisra.” A nyilvános könyvtári ellátást szabályozó 1997. évi CXL. törvény 3. sz. mellékletében felsorolt országos szakkönyvtárak a dokumentumokat szabadon, díjfizetés nélkül haszonkölcsönbe adhatják, az ezekben az intézményekben kölcsönzött dokumentumok után nem jár jogdíj a jogosultaknak, a kölcsönzésről adatokat sem kell szolgáltatniuk a közös jogkezelő (MISZJE) felé.²⁷⁸

4.3.2.2.1.10. Felhasználás fogyatékossgal élő személyek javára, illetve hatósági eljárásokban

Szintén a szabad felhasználás körébe tartozik a mű nem üzletszerű felhasználása, ha az kizárólag fogyatékossgal élő személyek javára, fogyatékossgal közvetlen összefüggésben történik, és nem haladja meg a fogyatékossgal által indokolt mértéket.

Szabad felhasználásnak minősül a bírósági, közigazgatási, hatósági eljárásban bizonyítás céljára, továbbá az Országgyűlés törvényhozási feladatkörében és az országgyűlési képviselői feladatkörhöz tartozó tevékenységek ellátása érdekében történő felhasználás.

Az Sztj. nem a szabad felhasználások fejezetben tárgyalja azt a gyakran felmerülő kérdést, lehet-e szabadon fotózni a közterületen lévő alkotásokat. A törvény szövege megadja a választ: „A szabadban, nyilvános helyen, állandó jelleggel felállított képzőművészeti, építészeti és iparművészeti alkotás látképe a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül elkészíthető és felhasználható.”²⁷⁹

✎ Ellenőrző kérdések

1. Kit illet meg a szerzői jog?
2. Milyen jogok illetik meg a szerzőt?
3. Kik tartoznak a szomszédos jogi jogosultak közé?
4. Milyen korlátai vannak a szerzői jogi védelemnek?
5. Milyen szerzői jogai vannak egy képeket festő állatnak?
6. Soroljon fel legalább hat felhasználási módot, amely a szabad felhasználás esetei közé tartozik!
7. Milyen védelem illeti meg a szakácskönyveket, illetve az ételrecepteket? Kell-e a szakácskönyv szerzőjének engedélye ahhoz, hogy

²⁷⁸ A szerző itt mond köszönetet dr. Csősz Gergely szerzői jogásznak a tankönyv készítése során nyújtott önzetlen szakmai segítségéért.

²⁷⁹ Sztj. 68. § (1) bekezdés

a) feltöltjük az internetre a szakácskönyvben olvasott recepteket?

b) elkészítjük a szerző által közölt recept alapján az ételt?

(A válasz megtalálható az SZJSZT 21/2004. sz. szakvéleményében: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/SZJSZT_szakvelemenyek_pdf/szjszt_szakv_2004_021.pdf)

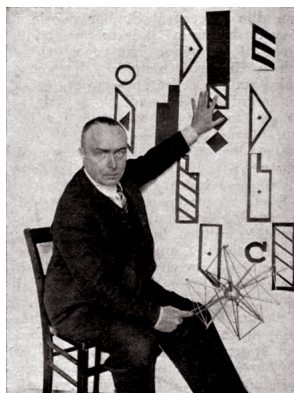
8. Milyen védelem illeti meg a „főző-videókat”?

9. Jogszerűen lehet-e *A Pál utcai fiúk* szoborcsoportról a Práter utcában fotót készíteni? Az általunk készített fotót közzétehetjük-e az interneten?

42. ábra: A Pál utcai fiúk szoborcsoport, Szanyi Péter szobrászművész alkotása²⁸⁰

10. A Lábán Rudolfról 1929 előtt készült fotóhoz tartozó szerzői jogi információ alapján milyen feltételekkel lehet a képet újra közzélni? Az adatok: Anonymous: Rudolf von Laban (1879-1958) and his Labanotation signs (before 1929).

43. ábra: Lábán Rudolf²⁸¹

²⁸⁰ A Pál utcai fiúk szoborcsoport a Práter utcai iskola előtt. Szanyi Péter szobrászművész alkotása (2007). Feltöltő: MISIBACSI. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_P%C3%A1l_utcai_fi%C3%BAk#/media/F%C3%A1jl:Paul_street_boys_sculpture_PB110359.jpg [2022. február 19.] CC-BY-3.0

²⁸¹ Forrás: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Labanotation1.jpg> Public domain

Ajánlott irodalom

- FEJESNÉ LŐRINCZ Anna – HEPP Nóra (et. al.): Bevezetés a szerzői jogba. 2. kiad. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020. 62 p. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/bevezetes_a_szerzoi_jogba_2020_web.pdf [2022. január 22.]
- HARKAI István: Szerzői jog a konyhaművészetben? 2017. július 14. Forrás: <https://copy21.com/2017/07/szerzoi-jog-a-konyhamuveszetben> [2022. január 22.]
- LEGEZA Dénes (szerk.): Bevezetés az iparjogvédelembe. Az Alapfokú iparjogvédelmi tankönyv 2., átdolgozott kiadása. Budapest, SZTNH, 2020. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/iparjogkonyv_web_0914.pdf [2022. január 22.]
- LEGEZA Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017. 363 p. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/szerzoi_jog_mindenkinek_web_fin.pdf [2022. január 22.]

4.4. A szerzői jogok gyakorlása a művek felhasználása során

Tankönyvünkben fordulóponthoz érkeztünk: a korábbiakban megismerkedtünk a szerzői művekkel és a kapcsolódó szerzői jogi teljesítményekkel, a személyhez fűződő és a vagyoni jogokkal, az egyes felhasználási módokkal, és megtudtuk, mikor, milyen esetekben nem kell kérni a szerző vagy a jogosult engedélyét a mű felhasználásához. Most tovább lépünk, hogy az Szjt. V. fejezetéből megtudjuk, miként lehet jogszerűen felhasználni a védelem alatt álló műveket és teljesítményeket – vagy a másik oldalról nézve: a jogosultak hogyan tudják gyakorolni szerzői jogukat.

4.4.1. A felhasználási szerződés

Az Szjt. V. fejezete a felhasználási szerződések általános szabályait, a kiadói szerződéseket és a tartalommegosztó szolgáltatókra vonatkozó rendelkezéseket tárgyalja. Tankönyvünkben a részletektől eltekintünk, csak a legalapvetőbb tudnivalókra hívjuk fel a figyelmet.

A szerző a felhasználási szerződésben ad engedélyt művének felhasználására, „a felhasználó pedig köteles ennek fejében díjat fizetni.”²⁸² A szerződés tartalmát a szerződő felek szabadon állapítják meg, a rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek.

---

²⁸² Szjt. 42. § (1) bekezdés

A „felek”

A jogi nyelvben a „felek” kifejezés a jogügyletben részt vevő természetes vagy jogi személyekre vonatkozik, akik – ha írásbeli megállapodás születik – a szóban forgó dokumentum érvényességét aláírásukkal igazolják. (A jogi személy nevében a képviseleti joggal felruházott személy írhat alá.) A felek azonosítható módon történő megjelölése feltétlenül szükséges a megállapodás – esetünkben a felhasználási szerződés – létrejöttéhez.

Bár a szerző csak ember, vagyis természetes személy lehet, a szerzőn kívül a szerzői jog egyéb jogosultjai (munkáltató, örökös, filmproducer, hasznélvező) is lehetnek engedélyezők. Felhasználási szerződést nemcsak szerző, de más olyan személy is köthet, aki rendelkezik jogosultsággal, így például egy szoftverfejlesztő egy webáruházzal, egy újságíró egy sajtókiadvány kiadójával, egy előadó-művész egy hangfelvétel-előállítóval stb. szerződhet.

Felhasználó bármely természetes/jogi személy lehet, akinek/ amelynek célja a művek vagy teljesítmények jogszerű felhasználása.

Az Sztj. szóhasználata alapján a továbbiakban mi is a *felhasználási engedély* kifejezést használjuk akkor, amikor nem kifejezetten a felhasználási szerződésre vonatkozó követelményekről beszélünk, és *jogszerzőnek* nevezzük a szerző által feljogosított felhasználót.

Az Sztj. nem tiltja a kizárólagos jog megadását, ugyanakkor nem engedi az ún. életmű-szerződés megkötését, vagyis azt, hogy a szerző meghatározatlan számú jövőbeli művének felhasználására adjon előzetesen engedélyt. A szerződés megkötésének idején ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély nem adható.

Általános szabály, hogy a felhasználási szerződést írásba kell foglalni, de 2021. június 1-től ezen a ponton is fontos változások léptek hatályba. Ettől az időponttól kezdve nem kötelező a szerződés írásba foglalása

- sajtótermékben, napilapban vagy folyóiratban történő közzétételre kötött,
- nem kizárólagos, ingyenes, internetes hozzáférhetővé²⁸³ tételt engedő,
- szoftver vagy a gyűjteményes műnek minősülő adatbázis nem kizárólagos felhasználására szóló engedélyezés és

²⁸³ Az Sztj. 26. § (8) bekezdés második mondata a törvény által használt körülírást tartalmazza: „a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.”

ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

- a szerző által felajánlott ingyenes és korlátlan felhasználási jog engedélyezése esetén.

A felhasználó csak akkor adhat harmadik személynek további felhasználási engedélyt, ha azt a szerző kifejezetten megengedte.

Az Sztj. számos további előírást tartalmaz a különböző felhasználások esetén. Akit behatóbban érdekelnek a részletek, a felhasználási szerződésekről szóló V. fejezetben tud tájékozódni.

A felhasználási szerződés tartalma

Az Sztj.-ben a felhasználási szerződés tartalmára nézve nincsenek előírások. A szerzői jogászok tanácsai alapján célszerű az alábbi pontok alapján elkészíteni a szerződést:

- a szerző és a felhasználó azonosítására alkalmas adatok,
- a mű, mint az adott felhasználási engedély tárgya,
- a felhasználás területi és időbeli hatálya,
- a felhasználás módja és mértéke (például többszörözés, terjesztés, példányszám),
- a jogdíj mértéke,
- a felhasználási engedély kizárólagossága, illetve harmadik személy részére átengedhetősége.²⁸⁴

A könyvtári munka szempontjából érdemes tudni arról, hogy a *kiadói szerződés* alapján gyakorolható „kiadási jog – a gyűjtemények, valamint a napilapok és folyóiratok számára készült művek kivételével – kizárólagos.”²⁸⁵ A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ugyanannak a szerzőnek ugyanazt a művét – ideértve egy idegen nyelvű mű fordítását is – egymáshoz közeli időben legálisan nem jelentetheti meg több kiadó, és fordítva: egy szerző ugyanazt a művét nem adhatja át másik kiadónak a felhasználási szerződésben kikötött időtartam alatt.

4.4.1.1. A tartalmegosztó szolgáltatókra vonatkozó szabályok

Az Sztj. az V. fejezet végén *A tartalmegosztó szolgáltatókra vonatkozó rendelkezések* című részben ismét új, 2021 nyarán hatályba lépett előírásokat tartalmaz. Ez a módosítás nemcsak a könyvtárak számára is egyre fontosabbá váló online tar-

²⁸⁴ A felhasználási szerződésre szolgáló minta és a hozzá fűzött magyarázatok megtalálhatók az interneten az SZTNH által 2020-ban kiadott „Bevezetés a szerzői jogba” című e-könyv 2. kiadásának 38–39. oldalán. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/bevezetes_a_szerzoi_jogba_2020_web.pdf [2022. február 19.]

²⁸⁵ Sztj. 56. § (2) bekezdés

talomipari szolgáltatókat érinti, de e tartalmak fogyasztóiként valamennyiünkre hatással van, ezért egy kicsit bővebben ismertetjük az Szjt.-t módosító törvény indokolásának²⁸⁶ szövegét.

A tartalommegosztó szolgáltatók célja a szerzői jogi védelem alatt álló tartalmak nagy mennyiségben való tárolása, illetve annak lehetővé tétele, hogy a szolgáltatást igénybe vevő személyek (felhasználók) feltöltsék és megosszák ezeket a védett tartalmakat annak érdekében, hogy azokból akár közvetlenül, akár közvetve hasznot szerezzenek azáltal, hogy a közönség kiszolgálása érdekében össze rendezik és közzéteszik e védett műveket.

A tartalommegosztó szolgáltatók szerzői jogi szempontból releváns felhasználást, az Szjt. nyelvezetén kifejezve a *nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tételt* valósítanak meg, amikor a felhasználóik által feltöltött, védelem alatt álló művekhez vagy szomszédos jogi teljesítményekhez hozzáférést biztosítanak bárki számára. Tekintettel arra, hogy ilyen esetekben a tartalommegosztó szolgáltatók felhasználást valósítanak meg, a szerzői jog alapvető logikája alapján előzetesen felhasználási engedélyeket kell szerezniük az érintett szerzőktől, jogosultaktól.

A tartalommegosztó szolgáltató által megszerzett felhasználási engedélynek a szolgáltatást igénybe vevő személyek által végzett – nem kereskedelmi célú – cselekményekre is ki kell terjednie. Ennek következtében a szolgáltatást nem kereskedelmi célból, vagy nem kereskedelmi mértékű bevételt eredményező módon igénybe vevő felhasználók külön engedély nélkül tölthetnek fel akár szerzői jogi védelem alatt álló tartalmakat is e szolgáltatók felületeire.

Másrészről, ha a szolgáltatás felületére feltöltött védett tartalom jogosultja felhasználási engedélyt ad a szolgáltatást igénybe vevő személynek, az engedély csak az igénybe vevőnek adott kereteken belül érvényes.

*„A tartalommegosztó szolgáltató felel a nyilvánosság számára elérhető szolgáltatása keretében az azt igénybe vevő személy által jogosultság nélkül felhasznált mű vagy szomszédos jogi teljesítmény nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tételéért.”*²⁸⁷

A szolgáltató azonban mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy az adott helyzetben általában elvárható legnagyobb gondossággal járt el a felhasználási engedély megszerzése, illetve a jogosult által konkrétan megjelölt tartalmak elérhetlenségének biztosítása érdekében, valamint eleget tett az értesítési–eltávolítási kötelezettségnek, amely megakadályozza a jogsértő tartalom újbóli megjelenését.

Fontos megállapítás, hogy a felsorolt rendelkezések „alkalmazása nem vezethet általános nyomunkövetési kötelezettséghez.”²⁸⁸

²⁸⁶ Módtv. indokolás: i. m.

²⁸⁷ Szjt. 57/E. § (1) bekezdés

²⁸⁸ Szjt. 57/E. § (6) bekezdés

Az Sztj. kötelezi a tartalommegosztó szolgáltatókat arra, hogy tájékoztassák a szolgáltatás igénybe vevőit arról, miként használhatják fel a műveket és a védelem alatt álló teljesítményeket.

4.4.2. A jogdíj

Az Sztj. szerint a mű felhasználására szóló engedély ellenértékét, a szerzőt megillető jogdíjat a felhasználási szerződésben kell meghatározni. A szerzők esetén nincs a díjazás mértékére megállapított tarifa, elvileg annak a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel arányban kell állnia. Közös jogkezelés (lásd *A közös jogkezelés és a közös jogkezelő szervezetek* című fejezetben) esetén viszont léteznek érvényes tarifák.

A szerző kifejezett nyilatkozatban lemondhat a saját jogdíjáról, de a közös jogkezelő szervezetek ezt nem tehetik meg. Felhasználási szerződés kötésekor figyelni kell arra, hogy abban mindenképpen kell rendelkezni a szerzőt megillető jogdíjról, mivel az Sztj. szerint e rendelkezés nélkül a felhasználási szerződés érvénytelen.

4.4.3. Munkaviszony keretében létrehozott mű

A szerzői jogi törvény külön rendelkezik *a munkaviszonyban álló szerzőknek e jogviszonyuk keretében, a munkavégzésük során, a munkaköri kötelezettségük körébe tartozó feladatellátás során alkotott műveik felhasználásáról*. Amennyiben szerzői jogi védelem alá eső művet hoznak létre, a törvény által előírt jogátszállás keretében a műhöz kapcsolódó *vagyonai jogokat kötelesek a munkáltatójuknak átengedni. A szerzők személyhez fűződő joga viszont érvényben marad, tehát a művön a nevüket fel kell tüntetni*.

Amennyiben az adott műre eltérő megállapodást nem kötöttek, a munkáltatónak nemcsak a mű közvetlen felhasználására (kiadására, terjesztésére stb.) van joga, de a felhasználási engedélyt átadhatja, átruházhatja.

Az *egyetemi hallgatók és oktatók* esetében az intézmények *szellemitulajdon-védelmi szabályzatai* rendelkezik(het)nek a hallgatói vagy oktatói jogviszony keretében létrehozott szellemi alkotások felhasználásáról, illetve arról, az egyetem miként gyakorolja a vagyonai jogokat. Ha az intézmény infrastruktúrája nélkül az alkotás (például egy vizsgafilm) el sem készülhetne, és ezért a felhasználási jogokat az egyetem fenntartja magának, erről rendelkezni kell a hallgatói szerződésben vagy a szellemitulajdon-védelmi szabályzatban. Bölcsészeti karokon az intézmények többsége kötelező jelleggel feltölti a hallgatók és az oktatók műveit az intézményi repozitóriumba.²⁸⁹ Az általános gyakorlat szerint az egyetemek az oktatók alkotásait nemcsak többszörözik,

²⁸⁹ Az ELTE repozitóriuma a <https://edit.elte.hu> címen érhető el, megjelenése után tankönyvünk is fel lesz töltve a gyűjteménybe.

de a nyilvánosság számára hozzáférhetővé is teszik, ugyanakkor a hallgatók szakdolgozatainak digitális változatát nem teszik elérhetővé az online felületeken. Amennyiben azonban az egyetemi szabályzat engedi, a hallgató szabadon rendelkezhet szakdolgozata felhasználásáról: dönthet úgy, hogy a művét megosztja valamely online felületen.

4.4.4. Árva művek felhasználása

Egy mű vagy egy szomszédos jogi teljesítmény akkor tekinthető *árva mű*nek, ha a *jogosultja vagy ismeretlen, vagy ismert ugyan, de ismeretlen helyen tartózkodik*, és akinek a felkutatására irányuló gondos, jóhiszemű jogosultkutatás nem vezetett eredményre.

A művet felhasználni kívánónak hatósági eljárás keretében kell a SZTNH előtt igazolnia, hogy a szerző/jogtulajdonos felkutatására irányuló keresés nem vezetett eredményre. Ez esetben a mű felhasználására – kérelemre – az SZTNH hatósági eljárást folytat le igazgatási szolgáltatási díj ellenében, és a hivatal adja meg a felhasználási engedélyt.

Az SZTNH 2010 márciusa és 2021 decembere között összesen közel száz engedélyt adott ki árva művek felhasználására. Az árva művek nyilvántartása az interneten bárki számára elérhető.²⁹⁰

4.4.5. A kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek szabad felhasználása

A digitális fekete lyuk

Az Európai Unió tagállamai számára a saját jogrendjükbe implementálandó „*Szerzői jogi irányelv*” egyik legjelentősebb célja a XX. század második felében kialakult digitális fekete lyuk okozta károk mérséklése. A jogalkotók kénytelenek voltak belátni, hogy a szerzői jogi rezsim túlzott szigora miatt az online térben túl kevés XX. századi – szerzői jogi védelem alatt álló – mű jelenik meg. Azáltal ugyanis, hogy e művek digitalizálását korlátozták az EU tagállamainak harmonizált szerzői jogi törvényei, szóba sem kerülhetett az alkotások nyilvánosságához való közvetítése, hozzáférhetővé tétele az online térben – kialakult a digitális fekete lyuk. Bekövetkezett az a nemkívánatos helyzet, hogy a XX. századi európai kultúra számos alkotása nemcsak,

²⁹⁰ Árva művek nyilvántartása. Forrás: https://www.sztneh.gov.hu/sites/default/files/2021_06_22_arva_mu_nyilvantartas.pdf [2022. január 12.]

hogyan lett téve a kulturális körforgásból való kiesés veszélyének, de az 1930 és 1950 között elhunyt szerzők műveinek túlnyomó része gyakorlatilag ki is került a közérdeklődésből, mivel ezek digitalizálásához és online közzétételéhez egyedi felhasználási engedélyekre volt – lett volna – szükség.

A szerzői jogi (CDSM) irányelv 8–11. cikkei – amelyeket az Szjt. *A kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek* című, IV/B. fejezetben taglal – az e körbe tartozó irodalmi alkotások új alapokra helyezett felhasználásáról szólnak. Az EU által kezdeményezett, a hatályos Szjt.-ben immár bennfoglalt rendelkezés célja azoknak a műveknek a hozzáférhetővé tétele, amelyek kereskedelmi forgalomban nem érhetőek²⁹¹ el. Az Szjt. módosítás hatályba lépése, 2021. június 1. óta azonban *lehetővé vált ezen művek kulturális örökségvédelmi intézmények általi felhasználása*. Ez az intézkedés lehetővé teszi e művek elérhetővé tételét a széles nagyközönség számára, és elősegítheti a művek kereskedelmi forgalomba való visszakerülését.

„Kereskedelmi forgalomban nem elérhető műveknek kell tekinteni azokat az irodalmi műveket, amelyeket utoljára 1999. augusztus 31-én, vagy azt megelőzően adtak ki Magyarországon területén. Nem minősülnek kereskedelmi forgalomban nem elérhető műnek azon irodalmi művek, amelyek utolsó kiadása óta nyolc év nem telt el.”²⁹²

Az Szjt. itt idézett szövegéből megtudhatjuk, milyen feltételek megléte esetén érvényes a szabad felhasználás ezekre a művekre: „Nem szükséges a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult engedélye a kereskedelmi forgalomban nem elérhető mű többszörözéséhez és nyilvánossághoz közvetítéséhez, továbbá a szoftver átdolgozásához és terjesztéséhez, amennyiben a felhasználás kulturális örökségvédelmi intézmények által a gyűjteményének állandó részét képező, kereskedelmi forgalomban nem elérhető mű elérhetővé tételét célozza, feltéve, hogy

- a) a felhasználás során a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult neve – ha ez lehetséges – feltüntetésre kerül,
- b) a nyilvánossághoz közvetítés nem kereskedelmi céllal fenntartott honlapon valósul meg, és
- c) a felhasználni kívánt műtípus tekintetében a kizárólagos jog gyakorlására reprezentatív közös jogkezelő szervezet nem rendelkezik az (1) bekezdés szerinti jogok gyakorlására vonatkozó engedéllyel és hatályos díjszabással.”²⁹³

²⁹¹ A magyar nyelvű szakirodalomban is gyakran találkozunk az angol kifejezésből, az *Out of Commerce*-ből alkotott OoC (vagy OOC) rövidítéssel.

²⁹² Szjt. 41/L. (4) bekezdés (kiemelés a szerzőtől)

²⁹³ Szjt. 41/M. (4) bekezdés

Az Sztj. arról is rendelkezik, hogy az előzőekben leírt szabad felhasználás ellen *a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult bármikor tiltakozhat* – ebben az esetben a felhasználást be kell fejezni. *A kulturális örökségvédelmi intézmény köteles nyilvántartást vezetni az általa felhasznált művekről és az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala adatbázisában közzétenni az előírt adatokat.*²⁹⁴ Amennyiben nem érkezett tiltakozás, a bejelentő intézmény az adatok nyilvánosságra hozatalát követő hat hónap múlva kezdheti meg a nyilvánosan elérhető adatbázisban felsorolt művek felhasználását.²⁹⁵

4.4.6. A közös jogkezelés és a közös jogkezelő szervezetek

Alapesetben maga a szerző ad engedélyt a műfelhasználásra, de számos esetben nem a szerző, hanem egy erre hivatott közvetítő szervezet engedélyezi a felhasználást. Nem hivatalos szóhasználattal „nagyjog”-nak nevezik az egyedileg gyakorolható szerzői jogokat; ekkor a szerzővel kell megkötni a felhasználási szerződést. Ezeket az eseteket tárgyaltuk a *Felhasználási szerződés* című fejezetben. A „nagyjogos” művekre néhány példa: regény, filmzene, festmény, színpadi jelmez, tanulmány, fordítás stb.

A mindennapokban azonban sokkal gyakrabban fordul elő a művek más jellegű – legtöbbször tömeges – felhasználása, amikor a felhasználás jellege és körülményei miatt nincs mód egyedi engedélyezésre, ezért a szerzői jogok egyénileg nem gyakorolhatók. Ismert példa erre a zeneműveket is sugárzó rádióműsor, ahol az adásmenet alatt akár napi több száz zeneszámot is lejátszanak. A rádióadást azonban nemcsak egyénileg vagy családi, baráti körben, hanem számtalan üzletben, étteremben stb. is lehet hallgatni – ez utóbbi esetek viszont már nyilvános előadásnak minősülnek, amelyhez szintén szükség van a zeneszerzők, szövegírók, írók engedélyére, amelyet viszont nem egyénileg, hanem a *közös jogkezelő szervezeteken* keresztül tudnak gyakorolni. A szakzsargonban az ilyen típusú nyilvános előadást „kisjogos” felhasználásnak is szokták nevezni; ezekben az esetekben *a jogosultak helyett* a különböző jogkezelő szervezetek gondoskodnak a tömeges felhasználás miatt egyedileg hatékonyan nem gyakorolható *szerzői és szomszédos vagyoni jogok érvényesítéséről*. (A jogi szakkifejezés azt jelenti, hogy például egy zeneszám lejátszása esetén a zeneszerző és a dalszövegíró mellett az előadók is részesülnek jogdíjban.)

²⁹⁴ Az Sztj. 41/N. § tankönyvünk nyomdába adásakor még egy korábbi rendelkezést tartalmazott, amely szerint az intézményeknek a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalába (SZTNH) kell a művek adatait bejelenteniük. Az SZTNH jogi elnökhelyettesének közlése szerint az Sztj. e rendelkezését módosítani fogják.

²⁹⁵ Sztj. 41/N. (3) bekezdés)

A jogkezelő szervezetek vagy jogszabályi felhatalmazás, vagy a szerzőkkel kötött szerződés alapján képviselik a jogosultakat. A szerzői jogi törvény számtalan helyen utal a közös jogkezelésre, illetve ezen szervezetekre, azonban a közös jogkezelés részleteit önálló törvény²⁹⁶ – rövidített nevén a Kjkt. – szabályozza.

A Kjkt. az alábbi típusokba sorolja a jogkezelő szervezeteket:

A *közös jogkezelő szervezet* a jogosultak tulajdonában, illetve ellenőrzése alatt áll és nyereségszerzési cél nélkül működik. Magyarországon közös jogkezelő szervezet csak egyesületi formában jöhet létre. A közös jogkezelő szervezet köteles az általa képviselt valamennyi jogosult érdekeinek figyelembevételével ellátni közös jogkezelési tevékenységét, a jogosultak között semmilyen megkülönböztetést nem tehet.

A *reprezentatív közös jogkezelő szervezet* az előző típuson belül létezik, de fontos kritériuma, hogy a tevékenysége által érintett bel- és külföldi jogosultak jelentős részét kell képviselnie. Tevékenységének megindítása előzetes hatósági engedélyhez kötött, és az ún. kiterjesztett hatályú engedélyezésre csak reprezentatív közös jogkezelő szervezet jogosult.

A *független jogkezelő szervezetek* sem a jogosultak tulajdonában, sem ellenőrzése alatt nem állnak, a jogok kezelését vállalkozási tevékenységként, vagyis nyereségszerzési céllal végzik. Ezekre a szervezetekre nem vonatkozik a Kjkt. számos szabálya, és nem tekinthetők közös jogkezelő szervezetnek.

4.4.6.1. A közös jogkezelés három esetköre

Kötelező közös jogkezelést rendel el az Szjt. egyes szerzői vagy szomszédos jogi vagyoni jogosultságok – mint például az ún. üreshordozó-díj vagy a továbbközvetítési jog – gyakorlása terén.

Törvény által előírt, de a jogosult számára *kilépést engedő közös jogkezelés* – ebbe a körbe tartozik például az ún. kisjogos zeneművek nyilvános előadásának vagy a nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezése.

A jogosultak saját elhatározásán alapuló, *önkéntes alapon végezhető közös jogkezelés*. Egyes vizuális művek másodlagos felhasználásának (pl. többszörözésének vagy a nyilvánossághoz közvetítésének) engedélyezése például önkéntes közös jogkezelésben történik.²⁹⁷

A jogkezelők leggyakrabban a következő műtípusok felhasználására adnak engedélyt:

- zeneművek,
- irodalmi művek,
- filmalkotások,
- előadóművészi teljesítmények,

²⁹⁶ A szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény

²⁹⁷ Szerzői jog mindenkinek: i. m. p. 234–235.

- hangfelvételek,
- képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások.

A jogkezelő szervezetek a magyarországi felhasználások során nemcsak a magyar, de a külföldi jogosultakat megillető jogdíjakat is begyűjtik, és a nemzetközi egyezmények alapján továbbítják az érintett jogosultakat képviselő külföldi szervezeteknek.

A jogkezelő szervezetek legfontosabb feladatai:

- a „kisjogos” felhasználás engedélyezése,
- a díjszabás megállapítása és közzététele,
- a jogdíjak beszedése,
- a jogdíjak felosztása a közzétett szempontok alapján,
- szükség esetén a jogok érvényesítése polgári peres eljárásban.

A *Magáncélú másolás* című fejezetben már idéztük az Artisjus közleményét – az általa közérthetőbben magánmásolási díjnak nevezett – üreshordozó-díj beszedéséről.

A jogkezelők tevékenysége valamennyi kisjogként gyakorolható felhasználásra kiterjedhet a magáncélú másolástól a reprográfiai többszörözésen át a nyilvánossághoz való közvetítésig. A Magyarországon bejegyzett jogkezelő szervezetekről a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala vezeti a törvényben előírt nyilvántartást. A Hivatal weboldalán²⁹⁸ 2022. január végén a következő szervezetek szerepeltek a nyilvántartásban.

Közös jogkezelő szervezetek

Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület

EJI Előadóművészi Jogvédő Iroda Egyesület

FilmJus Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesülete

Hungart Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület

MAHASZ Magyar Hangfelvétel-kiadók Szövetsége Közös Jogkezelő Egyesület

MASZRE Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete

MISZJE Magyar Irodalmi Szerzői Jogvédő és Jogkezelő Egyesület

Repropress Magyar Lapkiadók Reprográfiai Egyesületét

RSZ Magyar Reprográfiai Szövetség

Az SZTNH által közzétett listán szerepel a DIGITALFILM Filmalkotók Magyarországi Digitális Jogkezelő Egyesület is, amelyet azonban 2021-ben töröltek a nyilvántartásból.

²⁹⁸ Közös jogkezelő szervezetek. Forrás: <http://kjk.sztnh.gov.hu> [2022. január 22.]

2. Ahol kötelező a felhasználási szerződés írásbeli formája, milyen adatokat és feltételeket kell tartalmaznia a szerződésnek?
3. Hogyan rendelkezik az Sztj. a jogdíjról?
4. Mik azok az árva művek, és hogyan lehet azokat felhasználni?
5. Mikori kiadású művekre vonatkozik a „kereskedelmi forgalomban nem elérhető művek” szabad felhasználása? Milyen intézményeket jogosít fel az Sztj. ezen művek felhasználására?
6. Mit jelent a közös jogkezelés? Soroljon fel néhány közös jogkezelő szervezetet!
7. Melyik közös jogkezelő szervezet szedi be az üreshordozó (magánmásolási) díjat?

Ajánlott irodalom

FEJESNÉ LŐRINCZ Anna – HEPP Nóra (et. al.): Bevezetés a szerzői jogba. 2. kiad. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020. 62 p. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/bevezetes_a_szerzoi_jogba_2020_web.pdf [2022. január 22.]

LEGEZA Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017. 363 p. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/szerzoi_jog_mindenkinek_web_fin.pdf [2022. január 22.]

4.5. Jogkezelés online környezetben

„... a találmányokból fakadó szabadalmi jog az emberiség fejlődésének egyik leghatalmasabb előmozdítója. Hogy vajjon ezzel együtt járt-e az emberiség boldogítása is, olyan kérdés, amelyre nagyon nehéz a válaszadás.”³⁰¹
Schilling Zoltán

Az emberiség történelmében örökké emlékezetes, nagy nap lesz 1993. április 30-a. Ekkor jelentették be, hogy a *Tim Berners-Lee*³⁰² által 1989-ben kidolgozott *World Wide Web* mindenki számára szabadon és ingyenesen elérhetővé vált. A feltaláló,

³⁰¹ SCHILLING Zoltán: A szabadalmi jog és a technika fejlődésének párhuzama. = Szabadalmi Közlemény, 14. sz. 1936. 185. p. (A szerző úgy véli, az online térben egyre inkább terjedő kiberbűnözés, a gyakori zaklatások, álhírek, összeesküvés-elméletek és más káros jelenségek elharapózása idején nincs szükség a Szabadalmi Hivatal volt elnöke szavainak didaktikus magyarázatára.)

³⁰² Tim Berners-Lee. Forrás: <https://www.internethalloffame.org/inductees/tim-berners-lee> [2022. január 1.]

Tim Berners-Lee úgy döntött, nem kér szabadalmi oltalmat világraszóló találmányára, hogy a világháló szabad és ingyenes lehessen az emberiség számára.

Hogy az elmúlt három évtized alatt mi valósult meg az eredeti célok közül, illetve hogyan torzult el a demokrácia alapvető értékeinek és az emberi jogok érvényesülésének szolgálatára, a társadalmi jólét növelésére hivatott szándékok jó része, arról – és a káros következmények megszüntetéséről – szól *A digitális humanizmus bécsi kiáltványa* című manifesztum.³⁰³

Az első időkben sok bizonytalanság volt a weben közzétett szerzői művek felhasználása körül, és ez rengeteg visszaélésre, szerzőijog-bitorlásra adott alkalmat. Az évek során azonban erősödött a jogszabályok által garantált védelem, a bűnüldöző hatóságok is mind gyakrabban és mind erőteljesebben léptek fel a jogtalan felhasználás ellen. Lassan a világháló polgárai is megtanulták, hogy a web nem a „szabad rablás” terepe; a szerzők jogait tiszteletben kell tartani, akár offline, akár online környezetben használják fel a műveiket. Sajnos, arról szó nincs, hogy ma nem követnének el sok jogsértést, de ezek java része már nem tudatlanságból fakadó, hanem szándékos normaszegés.

A megváltozott körülmények hatalmas kihívást jelentenek a szerzői jogi szabályozás számára, amely – mint említettük – a XIX. század utolsó évtizedeitől kezdve próbálja követni az extrém gyorsan változó technológiai fejlődést.

A hagyományos információforrások, dokumentumok hozzáférésehez a két szemünkön kívül elvileg nincs szükség semmi másra, csak arra, hogy tudjunk olvasni – ez azonban még a mai napig sem mindenütt magától értetődő. A Föld lakosságának átlagát tekintve mintegy 14%-ra tehető jelenleg az írástudatlanok száma, akiknek nagy része az elmaradott afrikai országokban él. A hivatalos statisztikákban szereplő adat szerint Magyarország lakosságának 1%-a nem tud írni-olvasni.³⁰⁴

Az internethasználók száma viszont folyamatosan emelkedik: 2022 januárjában a 7,95 milliárd főre tehető népesség 62,5%-a, 4,95 milliárd fő használta világszerte az internetet.³⁰⁵ Az Európai Unió 27 tagállamában a 16-74 év közötti népességre vonatkozó adatok szerint 2020-ban legalább heti egy alkalommal a lakosság 86%-a, 284 millió fő használta az internetet; az arány 2017-ben még csak 79% volt. 2020-ban a 16-74 éves korú magyar népesség 84%-a volt internethasználónak tekinthető.³⁰⁶

³⁰³ A digitális humanizmus bécsi kiáltványa. Forrás: https://dighum.ec.tuwien.ac.at/wp-content/uploads/2020/09/Vienna_Manifesto_on_Digital_Humanism_HU.pdf [2022. január 1.]

³⁰⁴ World illiteracy map. Forrás: <https://www.mapsofworld.com/thematic-maps/world-illiteracy-map.htm> [2022. január 1.]

³⁰⁵ Digital around the world. Forrás: <https://datareportal.com/global-digital-overview> [2022. január 1.]

³⁰⁶ EUIPO 29. p., 2017-2020 29-30. p. Az „EU 28-ak”, vagyis az EU-ból azóta kilépett Nagy-Britannia adataival együtt az átlagszámok a következők: 2017-ben 81%, 2020-ban 87%.

4.5.1. Internet, világháló, hipertext

Bár az Szjt.-ben egyáltalán nem fordul elő sem az internet, sem a világháló, sem az online, sem más hasonló kifejezés, a jogszabály indokolásában használják ezeket, így ebben a fejezetben mi is élünk ez utóbbi lehetőséggel.

Mielőtt a jogkezelésre rátérnénk, először néhány mondatban felidézzük, hogyan viszonyul egymáshoz az internet és a világháló, majd ismétlésül megadjuk a szerzői jog szempontjából fontosabb néhány fogalom magyarázatát.

Az *internet* (az angol *internetwork* szóból) a számítógépeknek és más informatikai eszközöknek az *internetprotokoll* (IP) segítségével kommunikáló, *globális számítógépes hálózata*. A különböző hálózatokból álló internet által létrehozott kibertér a fizikailag létező világ mellett alternatív teret biztosít a kommunikáció számára, lehetővé téve számtalan fajta műveletet az elektronikus levelezéstől kezdve a valós idejű videokonferenciákon át a kereskedelmi és banki tranzakciókig. Az internet technológiája biztosítja az elosztott rendszerek – köztük a világháló (World Wide Web, WWW) – működtetését.

„Szörfölés” és „kikötők”

A World Wide Web hajnalán a világhálót előszeretettel hasonlították a világtengerhez, ezért terjedtek el a *site* (kikötő), a *surf* (szörfölés), az *anchor* (horgony) és más hasonló kifejezések. A magyar nyelvből ezek jórészt kikoptak, ma már inkább a *weblap* és a *böngészés* kifejezéssel találkozunk, a *horgony* viszont továbbra is használatban van.

A *világháló* (*World Wide Web*, röviden *web*) az interneten működő, egymással *hiperlinkekkel* összekötött *weblapok* rendszere, amelyet *webböngésző programokkal* lehet elérni az *internetprotokoll* (IP) futtatására alkalmas eszközökről. A *weben* megszámlálhatatlan *weblap* működik, amelyeknek azonban csak egy része szabadon hozzáférhető; egyre több tartalom csak előfizetéssel érhető el. A világháló működését az alábbi három szabvány teszi lehetővé:

- *Uniform Resource Locator (URL)*, amely jelzi az egyes oldalak egyedi „címét”;
- a *hipertext átviteli protokoll (Hyper Text Transfer Protocol – HTTP)* a böngésző és a kiszolgáló (szerver) közötti információ cseréjét teszi lehetővé;
- a *hipertext leíró nyelv (Hyper Text Markup Language – HTML)* a weblapok, webes dokumentumok leírására, megjelenítésére szolgál.

A *weblap (weboldal)* informatikai szempontból nézve egy olyan számítógépes dokumentum, amelyet a World Wide Web szabványoknak megfelelően alakítottak

ki, és ezáltal alkalmas a webböngésző programokban való megjelenítésre. A web-lap állhat számtalan önálló egységből (például egy hírportál cikkekből, képekből, videókból stb.), de lehet akár egyetlen olyan dokumentum is, amelynek egyedi azonosítója (URL, URI, DOI stb.) van.

A *hipertext* (hiperszöveg) egy nemlineáris szerkezetű, nyitott (online) vagy zárt (offline) rendszerű digitális szövegrendszer. Online térben például a világháló egyes elemeit lehet hipertext-hivatkozásokkal (hiperlinkekkel) összekötni, de ezen az elven működnek a távolról vezérelhető okoseszközök is. A hiperszöveg offline módban is működik az ún. referencia (hivatkozási) mechanizmusokban, a dokumentumokban például lábjegyzetek, tartalomjegyzék, mutatók, bibliográfiák stb. készítése során van mód hipertext kapcsolatok létesítésére.

A *hiperlink* (hiperhivatkozás, ugrópont) a hipertext alapú dokumentumok egyes elemei között teremt meg a közvetlen kapcsolatot. Két típusa terjedt el: az egyik esetben a szöveg „mögé” rejtjük a hivatkozott elem hiperlinkjét, amelyre egy jól látható egyezményes jelölés (más színű betűk, aláhúzás stb.) utal. A másik esetben olvasható módon tüntetjük föl a hivatkozott dokumentum, kép stb. elérési útvonalát. Az előbbit elsősorban az online sajtó, az utóbbit a szakirodalmi művek használják.

Keresőoptimalizálás, hiperlinkek, webarchiválás

A hiperhivatkozásokat nemcsak az internethasználók, hanem robot-programok is követik. Ez utóbbi esetben a Google robotjához hasonló, ún. web crawler programok pásztázzák automatikusan a világhálót, összegyűjtve a dokumentumokat, valamint a hiperhivatkozásokat.

A böngészők keresési listájában (elvileg) azok a webhelyek kerülnek a találati lista élére, amelyekre a legtöbb hiperlink hivatkozik. A mind élesebbé váló versenyben nem véletlenül fejlődött a keresőoptimalizálás szinte önálló iparággá.

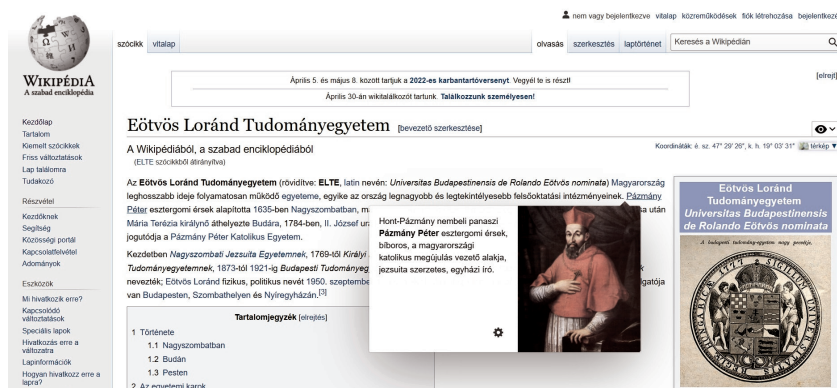
Az *Országos Széchényi Könyvtár* webarchiváló programja rendszeresen bejárja a gyűjteményébe – a webhely tulajdonosának engedélyével – fölvetett weboldalakat, és ha a robot változást érzékel az előző állapothoz képest, akkor az új verziót is begyűjti az archívumba.³⁰⁷ (A nemzeti könyvtárban zajló webarchiválásról lásd *A webarchiválás szerzői jogi szempontjai*, illetve ez előző részben az *Új nemzeti könyvtári feladat: a webarchiválás* című fejezeteket.)

³⁰⁷ Tájékoztató a honlapról. Forrás: <https://webarchivum.oszk.hu> [2022. február 19.]

4.5.1.1. Hiperhivatkozás, hiperlink

Az interneten megszámlálhatatlan mennyiségű szerzői mű, és még sokkal több információ található meg. A világháló egyik legnagyobb előnye a nyomtatott forrásokhoz képest, hogy a különböző eszközökön tárolt tartalmak között – egyetlen kattintással – közvetlen kapcsolatot lehet teremteni a hiperlinkek használatával. A hiperhivatkozások a világháló hatékony működését segítik elő azzal, hogy a különböző fájlokat, információkat összekapcsolják egymással, és ezáltal közvetlenül elérhetővé teszik azokat. Az egymással bármilyen szempontból relációban lévő objektumok összekapcsolása, a „linkelés” a világhálón a forrásra való hivatkozás egyik módszere.

A hiperlinkeknek több fajtája ismert, amelyek szerzői jogi megítélése különböző. A szerzői jog szempontjából jogszerűen használjuk a hiperlinkeket, amikor egy máshol elérhető internetes forrásra úgy hivatkozunk, hogy vagy a szerző neve, vagy a mű címe, vagy a forrás megnevezése „mögé” beírjuk a hivatkozott mű URL-jét.

45. ábra: Az ELTE oldala a Wikipédián – egy hiperlink aktiválásával³⁰⁸

A tudományos életben továbbra is él a forráshivatkozás klasszikus módja. Az egyetemi dolgozatoktól kezdve a tanulmányokig kötelező a megfelelő hivatkozás – erről a követelményről szól az *Online forrásra hivatkozás az irodalomjegyzékben* című keretes írásunk.

Az Európai Unió Bírósága elé már számos ügy került, amelyekben azt vizsgálták, a hiperlinkek elhelyezése kimeríti-e a nyilvánossághoz közvetítés engedélyhez kötött tényállását. Az EUB döntése alapján kijelenthetjük, hogy amennyiben a hiperlink a nyilvánosság számára szabadon hozzáférhető tartalomra mutat, akkor nem történik jogsértés. A hiperhivatkozás történhet az előzőleg említett módon, amikor egy adott szövegrészhez, információhoz közvetlenül kapcsolják a hiperlinkkel hivatkozott forrást, vagy pedig az ún. *keretlinkeléssel* (*framing*), amikor

³⁰⁸ Forrás: Eötvös Loránd Tudományegyetem. https://hu.wikipedia.org/wiki/E%C3%B6tv%C3%B6s_Lor%C3%A1nd_Tudom%C3%A1nyegyetem [2022. január 22.]

a külső forrást „keretbe foglalva” tüntetik föl. A hiperlinkre kattintva az eredeti forrás aktiválódik: annak tartalma az ott kialakított feltételek szerint tekinthető meg – ez a két módszer tehát nem minősül engedély nélküli felhasználásnak.

A *beágyazás (embedding)* fogalma azokat az eseteket fedi le, amikor egy másik weblapról származó tartalmat (képet, zenét, videót stb.) ténylegesen beillesztenek (tehát átmásolnak) a weblap tartalmába, így azt anélkül lehet megtekinteni, hogy átlépnénk a tartalmat eredetileg közlétező weboldalra. Szerzői jogi szempontból ez a „kényes” helyzet: a tartalom átmásolásához ugyanis a szerzői jogosult engedélyre van szükség. A felhasználási engedély általában nem ruházható át harmadik személyre, vagyis, ha az eredeti weblap tulajdonosa rendelkezik az engedéllyel, azt nem adhatja át másnak – kivéve, ha erre a jogtulajdonos feljogosította, például egy Creative Commons licenccel. (Lásd a *Creative Commons* című fejezetben.)

Az URL-ek (vagyis a tartalomszolgáltató szerverek tárolási gyakorlatának) túlságosan gyakori változása miatt fejlesztették ki a *DOI rendszert* (Digital Object Identifier – digitálisobjektum-azonosító). A DOI hosszú távon elérhetővé és egyértelműen azonosíthatóvá teszi az azonosítóval ellátott dokumentumokat azáltal, hogy a digitális objektumhoz rendel hozzá egy állandó jelsorozatot, egy egyedi azonosítót. A dokumentum kereshetőségét egy „háttérrendszer” biztosítja: egy központi adatbázisban összekapcsolják az adott objektum DOI azonosítóját és az URL-t. A DOI rendszerhez csatlakozott kiadók vállalják az URL-ek karbantartását, illetve a DOI azonosítóval ellátott művek (szövegek, képek stb.) egy példányának repozitóriumi archiválását; ez az összetett rendszer biztosítja a digitális objektum elérhetőségét és hosszú távú megőrzését.³⁰⁹ A DOI-t a böngészők képesek „értelmezni”: a keresőbe beírt azonosítóval közvetlenül a keresett mű hívható elő. A DOI rendszer tíz évvel ezelőtt nemzetközi szabvánnyá vált.³¹⁰

46. ábra: A Valóságos Könyvtár – Könyvtári Valóság IV. kötet adatai
DOI azonosítóval az ELTE Digitális Intézményi Tudástár (EDIT) repozitóriumában

³⁰⁹ Digital Object Identifier (DOI). Forrás: <https://openaccess.mtak.hu/doi> [2022. január 22.]

³¹⁰ ISO 26324:2012. Forrás: <https://www.iso.org/standard/43506.html> [2022. január 22.]

Online forrásra hivatkozás az irodalomjegyzékben

A dolgozatokban, cikkekben, tanulmányokban stb. felhasznált forrásokra való hivatkozás során gyakran találkozunk hiperhivatkozásokkal. Ne feledjük: a *hivatkozási szabályok* ugyanazok, mint a nyomtatott forrásoknál: *a szerző neve és a mű címe kötelező elem, nem elég a hiperlink!* Online forrás felhasználása során a szerzőt és a mű címét ugyanúgy kötelező megadni, mint a hagyományos dokumentumok esetében. Azon túl, hogy a hivatkozási szabványok előírják az online elérhető dokumentum címének és szerzőjének közlését, ezek az adatok azért is fontosak, mert a hiperlink megváltozhat, és ez esetben csak a cím és a szerző neve alapján lehet esély megtalálni a hivatkozott forrást. A hiperlink szerepe a hivatkozott művet befoglaló online forrás azonosítása, amely azonban az idők során megváltozhat.

A korrekt hivatkozásnál elvárt a lehívás időpontjának megadása szögletes zárójelben. Ez az adat több okból fontos: egyrészt, mert időközben megváltozhatott az online közlemény tartalma, másrészt az olvasót tájékoztatja arról, a forrás mely időpontban volt elérhető a szerző által hivatkozott formában.

Ha nem egy konkrét szerzői műre (szövegre, képre stb.) hivatkozunk, hanem egy weboldalra, ez esetben is meg kell adni a weblap nevét, URL-jét stb.

Az itt bemutatott összeállítás például a megtekintés előtt több mint két évvel, 2020. december 3-án volt módosítva.

Szerzői jogi alapfogalmak. <https://www.sztnh.gov.hu/hu/szerzoi-jog/szerzoi-jogi-alapfogalmak>. [2022. január 31.]

Aki a szögletes zárójelben megadott dátumnál később tekinti meg a forrást, a weblapon esetleg már nem a tankönyvünkben idézett, hanem egy módosított szöveggel találkozhat.

4.5.2. Alternatív felhasználási modellek az online térben

Az online felületeken elérhető művek egy részénél a copyright jellel és esetleg szövegesen is jelzik: © „*Minden jog fenntartva*” – ezek a művek szerzői jogi védelem alatt állnak. Az előző fejezetekben áttekintettük a szerzői jog által védett alkotások felhasználására vonatkozó jogszerű módokat.

Egyre gyakrabban lehet azonban találkozni a (CC) „Néhány jog fenntartva” jelöléssel, egyes szoftverek esetében pedig a FOSS, FLOSS, GNU stb. licencek vannak feltüntetve. Milyen felhasználási lehetőségekre utalnak ez utóbbi jelzések?

Ahogy mondani szokás, könyvtárnyi irodalom szól arról, milyen megfontolások, milyen célok, milyen pertárgyalások vezettek az ún. *alternatív felhasználási modellek* kidolgozásához. A közvélekedés szerint az egyik legfőbb ok az internetpenetráció gyors növekedése volt. A másik kiváltó okot abban látják, hogy a szerzők mind nagyobb hányadának véleménye szerint éppen a szerzői jogi törvények nehezítik vagy akadályozzák meg a szerzői művek ismertetését, beépülését a társadalmi tudáskincsbe.

Mielőtt bemutatnánk, hogy a XXI. századi társadalmi, gazdasági életet alapjaiban megváltoztató internet hatására milyen alternatív megoldásokat találtak ki, idézzünk vissza az 1999. évi szerzői jogi törvény indokolásából néhány mondatot, és nézzük meg, a valóságban hogyan érvényesülnek a jogszabály által bő két évtizeddel ezelőtt deklarált célok.

Az 1999-ben a magyar törvényhozás elé került törvényszöveg indokolásában ez olvasható: a szerzői jogi szabályozás alapvető célja a szellemi alkotás ösztönzése, amellyel hozzá kíván járulni a nemzeti, az európai és az egyetemes kultúra értékeinek megbecsüléséhez, megóvásához. A szerzői jogi szabályozás egyrészt elismeri a szerző bizonyos jogait, másrészt megteremti és fenntartja a magán- és a közérdek kényes egyensúlyát – egyrészt a szerzői jogosultak, másrészt a művek felhasználói, harmadrészt a nagyközönség érdekei között. A szerzői jognak ki kell elégítenie az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás jogos igényeit.³¹¹

Hogyan biztosítja a „klasszikus” modell a szerző jogait? Vegyünk egy egyszerű esetet: egy doktorandusz jelentős kutatómunkával elkészít egy tanulmányt, amelyet egy magas presztízsű nemzetközi folyóirat elfogad közlésre. Nagy öröm, nagy siker, de a tanulmányhoz csak a rendkívül drága előfizetésen keresztül lehet hozzáférni, akinek pedig nincs előfizetése, komoly összeget kell fizetnie azért, hogy elolvashassa a tanulmányt. A kiadói szerződés alapján azonban a szerző nem teheti meg, hogy akár a saját honlapján, akár az egyetemi repozitóriumban közzétegye a saját művét, tehát joggal érzi korlátozva azt a törvényben garantált, kizárólagos jogát, hogy szerzőként rendelkezessen a műve felhasználásáról.

Magától értetődő, hogy ez esetben a nagyközönség érdekei sem érvényesülnek, hiszen a műhöz csak az előfizetéssel rendelkezők szűk, zárt köre férhet hozzá, tehát ez a típusú konstrukció nem elégíti ki az információkhoz való szabad hozzáférés igényeit. A kialakult helyzetben a tudományos művek nagy részéhez csak méregdrágán lehet hozzájutni, és ez a körülmény leginkább azokat az országokat sújtja, amelyek fejlődéséhez igen nagy szükség lenne az új kutatási eredmények megismerésére.

³¹¹ 1999. évi LXXVI. törvény indokolás: i. m. (preambulum)

A XIX. századi szemléletben gyökerező szerzői jogi szabályozás, amely szigorúan a szerző engedélyéhez, felhasználási szerződéshez és díjfizetéshez köti a művek felhasználását, az interneten elérhető alkotások nagy hányadánál teljesíthetetlen követelmény. Egyre többen akarják a műveiket az interneten keresztül megismertetni a nagyközönséggel, sokan szeretnék, hogy minél többen hasznosítsák, élvezzék az alkotásaikat, ugyanakkor nem kívánnak bekerülni bonyolult jogszabályok útvesztőibe.

A jogalkotók is tisztában voltak azzal, hogy a szerzői jogi törvényben a felhasználásról szóló esetek nem fedték le az online felhasználások jelentős részét, holott egyre jelentősebb igény mutatkozik a zenészek, fotósok, szoftverfejlesztők és más kreatív alkotók részéről arra, hogy műveiket a világhálón megismertessék a nagyközönséggel. Az alkotók intenzíven keresték azokat a megoldásokat, amelyek az online felhasználások során kiküszöbölik az egyedi engedélyezés és a közös jogkezelés nehézségeit és hátrányait, ráadásul nem egy kívülállóra akarják bízni, hanem a saját kezükben akarják tartani jogaik gyakorlását, műveik engedélyezését.

2021 nyaráig az Szt. nem teremtette meg azt a törvényi lehetőséget, hogy a jogosultak – az ún. alternatív felhasználási modellek valamelyikét kiválasztva – saját maguk adják meg az online felhasználási engedélyeket, de a Módtv. megszüntette ezt az akadályt. A szerzői jogi törvényt módosító jogszabály indoklásában ezt olvashatjuk az Szt. 45.§ (1) bekezdés d) pontjára vonatkozóan: „A módosítás által többek között jogszerűvé válnak a Creative Commons licenc által adott engedélyek vagy a GPL (General Public License) engedély hatálya alatt megkötendő szerződések.”³¹²

A következő fejezetekben áttekintjük, mit takar a Creative Commons és a General Public License engedély, vagyis milyen jogszerű lehetőségek nyíltak meg a szerzők, illetve a szomszédos jogi jogosultak előtt arra vonatkozóan, hogy saját maguk rendelkezhessenek műveik, teljesítményük felhasználási jogával.

4.5.2.1. Creative Commons

Az egyik legismertebb alternatív engedélyezési modell a *Creative Commons* (CC), amely ún. de facto szabványosított licencek használatával alkalmas bármilyen mű felhasználásának engedélyezésére.

A Creative Commons első két évtizede

A Creative Commons kezdeményezés hivatalosan 2001-ben indult útjára, kitalálója és egyben a projekt vezetője *Lawrence Lessig*, a Stan-

³¹² Módtv. indokolás: i. m.

ford University jogászprofesszora. A Creative Commons (CC) sikerét jelzi, hogy húsz év alatt milyen széles körben vált ismertté és népszerűvé: 2021-ben az online térben már több mint 2 milliárd szerzői mű felhasználását engedélyezték valamilyen CC licenccel.³¹³

Az első CC licenckészletet 2002 decemberében, a legújabb – CC 4.0 – jelölésű revízióját 2013 novemberében tették közzé. A CC 4.0 sorozat több jelentős újdonságot tartalmaz:

- kifejezetten az EU tagországok számára az adatbázisok védelmére vonatkozó sui generis jogok szabályozását,
- a szerző személyhez fűződő jogainak pontosítását,
- a hivatkozások módjának a kialakult gyakorlathoz alakítását,
- a szerző nevének eltávolítását a származékos művekről, ha ezt a szerző kéri,
- a licencsértések rugalmasabb feloldását,
- az olvashatóság és a struktúra javítását.³¹⁴

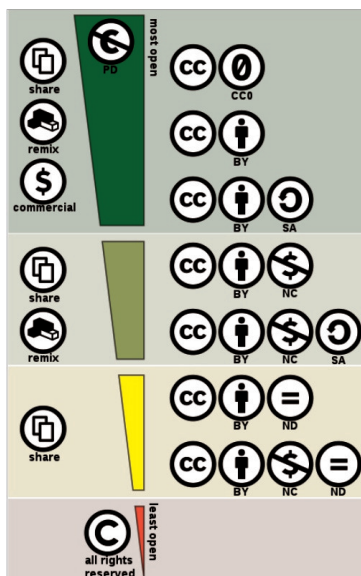
A jogosult a kiválasztott CC licenccel ún. 'nem címzett engedélyezési jognyilatkozat' révén fejezi ki akaratát a műve felhasználására vonatkozó engedély(ek)ről. A (CC) speciális jogosítási megoldásai, licenceinek széles körű használata azt bizonyítja, egyre nagyobb a társadalmi igény arra, hogy a mű felhasználása feletti szoros kontroll helyett inkább a terjedéshez, terjesztéshez fűződő érdek érvényesüljön.³¹⁵

A szerzők számos felhasználásra tudnak engedélyt adni a CC-licencek használatával. Az alábbi infografika alapján áttekintjük a jelöléseket és a hozzájuk kapcsolódó engedélyeket.

³¹³ STIHLER, Catherine: A message from our CEO to the CC Community on Creative Commons' 20th Anniversary. <https://creativecommons.org/2021/12/19/a-message-from-our-ceo-to-the-cc-community-on-creative-commons-20th-anniversary/> [2022. január 21.]

³¹⁴ Creative Commons. https://hu.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons [2022. január 21.]

³¹⁵ POGÁCSÁS Anett: Garancia vagy akadály? A szerzői jogról való lemondás tilalmának helye egy rugalmas szerzői jogi rendszerben. = Infokommunikáció és Jog, 68. évf. 1. sz. 2017. 38–45. p.

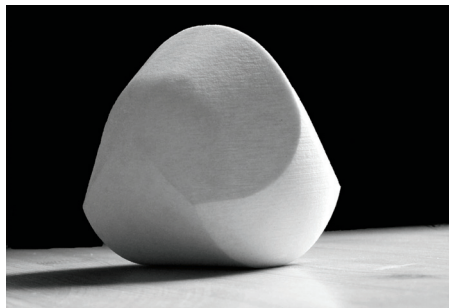

47. ábra: A Creative Commons 4.0 licenck tartalma piktogramokkal³¹⁶

A táblázat első látásra bonyolultnak tűnik, de az egyes piktogramok, illetve a hozzájuk tartozó szavak vagy rövidítések mentén könnyű átlátni, hogy az egyes felhasználási engedélyek melyekkel kapcsolhatók össze, és melyik kombináció mit jelent. A piktogramok jól láttatják, az engedélyek hogyan változnak – ha úgy tetszik, szigorodnak – a szabad felhasználástól a néhány jog fenntartva helyzetén át a minden jog fenntartva kikötésig.

Az ábra tetején álló ikon – az áthúzott C betű – az ún. *public domain*, tehát a *közkincsbe* tartozó műveket jelöli. Ugyanezt fejezi ki a jobb oldalon látható (CC) és 0 ikon együttese. Szigorúan véve ez a jelölés logikailag nem tartozik a CC licenck közé, hiszen a közkincs azt jelenti, hogy bárki bármilyen célra felhasználhatja a művet. A jelölést viszont azért tüntetik föl, hogy a (PD) vagy a (CC-0) egyértelműen jelezze: szabad felhasználású műről van szó. (Az „alkotó” állatok című fejezetben bemutatott majomszefinél éppen az robbantotta ki a botrányt, hogy a Wikipédia közkincsként tette közzé a fotót.) A közkincs jelölés azonban nemcsak a védelmi időn túli művekre vonatkozhat; élő szerző is dönthet úgy, hogy művét minden korlátozás nélkül felhasználhatóvá teszi, és még a nevét sem kéri feltüntetni. (Emlékezzünk vissza, hogy a szerzői jogi törvény a szerző személyhez fűződő jogaként tartja számon a névhasználat, a név feltüntetésének jogát, ez utóbbi azonban nem kötelező.)

³¹⁶ Forrás: SHADDIM: Original CC license symbols by Creative Commons. CC-BY-4.0 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Creative_commons_license_spectrum.svg [2022. január 21.]

48. ábra: Gömböc. A világszenzációt jelentő különleges testet Domokos Gábor és Várkonyi Péter fedezte föl 2007-ben³¹⁷

A fenti infografika bal oldali oszlopban látható jelölései közül a 'TO SHARE' (megosztható, vagyis szabadon másolható, terjeszthető, bemutatható, előadható) valamennyi CC licencben érvényes – ezt az engedélyt a CC licenc önmagában is kifejezi, ezért az egyes műveknél nem tüntetik föl. Csak az első csoport bal oldalán látjuk a dollárjelre emlékeztető 'COMMERCE' ikont: ezt az engedélyt sem szokták jelezni azok a szerzők, akik megengedik a művük *kereskedelmi hasznosítását*. A 'TO REMIX', vagyis a mű *megváltoztatásával* járó feldolgozás engedélyezése az első két csoportban, a sötét-, illetve világoszölddel jelzett sorokban szerepel – aki engedi a műve átdolgozását, ezt a lehetőséget sem közli.

A táblázat sötétzölddel jelölt részének jobb oldali oszlopában látunk egy új jelölést: 'SHARE ALIKE'. Ahol ezt látjuk, ott a szerző azt kéri, hogy a megosztás, terjesztés során csak az általa megadott licencekkel engedélyezzék a további felhasználást.

A Creative Commons logikája szerint a műhöz tartozó licencek a szerző igényeit tükrözik: az *engedélyezett felhasználási módokat nem tüntetik föl*, azokat viszont igen, amelyekre *a szerző nem ad engedélyt*. Ez utóbbiak közé két licenc tartozik. A *kereskedelmi felhasználás tiltását jelenti* az áthúzott „dollárjelet” tartalmazó ikon és/vagy a NONCOMMERCIAL – NC – NE ADD EL! szöveg. A nem engedélyezett „remixelést”, vagyis az *átdolgozás tilalmát* a körbe rajzolt egyenlőségjel, illetve a NO DERIVATIVES – ND – Ne változtasd! szöveg jelzi.

Nézzük az eddig még nem említett piktogramokat: az ATTRIBUTION – Nevezd meg! – BY piktogramja egy emberalak. Ha ezt látjuk, a felhasználás során fel kell tüntetni a műre vonatkozó adatokat, a szerző nevét, a mű címét stb. A SHARE ALIKE – Így add tovább! – SA piktogramja pedig egy köralakú nyíl.

A fentiek alapján a legtöbb felhasználási módot engedélyező licencek: CC 0 – Közkincs, a CC BY – Nevezd meg!, valamint a CC BY SA – Nevezd meg! – Így add tovább! A legkevesebb felhasználási módot engedélyező licenc-kombináció csakis a terjesz-

³¹⁷ A Gömböcről készült fotót DOMOKOS Gábor közkinccsé nyilvánította. Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6mb%C3%B6c#/media/F%C3%A1jl:Gomboc2.jpg> [2022. január 21.]

tésre (megosztásra) ad lehetőséget; szöveges jelölése: *Attribution – Noncommercial – No Derivatives (CC–BY–NC–ND 4.0) Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd!*

Mivel a CC licenceket eleve az online térben való felhasználások engedélyezésére találták ki, az előbbieken ismertetett licenceket a digitális műveknél nem elég szövegesen feltüntetni, *a mű felhasználási licenceinek számítógépes kódját is be kell illeszteni a fájl metaadatai közé.* (Az erre vonatkozó szabványos megoldásokat már kidolgozták a képekre, zenékre, videókra stb.)

Creative Commons 4.0 licencek nevei	Jogok	Korlátozások ^[6]
Attribution (CC-BY-4.0) <i>Nevezd meg!</i>		
Attribution No Derivatives (CC-BY-ND-4.0) <i>Nevezd meg!-Ne változtasd!</i>		
Attribution Non-Commercial No Derivatives (CC-BY-NC-ND-4.0) <i>Nevezd meg!-Ne add el!-Ne változtasd!</i>		
Attribution Non-Commercial (CC-BY-NC-4.0) <i>Nevezd meg!-Ne add el!</i>		
Attribution Non-Commercial Share Alike (CC-BY-NC-SA-4.0) <i>Nevezd meg!-Ne add el!-Így add tovább!</i>		
Attribution Share Alike (CC-BY-SA-4.0) <i>Nevezd meg!-Így add tovább!</i>		
Public Domain (CC0) <i>közkincs^[7]</i>		

49. ábra: A Creative Commons 4.0 licencek lehetséges kombinációi³¹⁸

Az SZTNH szerzői jogász gárdája szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy a közös jogkezelésbe tartozó szerzői mű vagy kapcsolódó jogi teljesítmény és az egyes vagyoni jogok tekintetében az alternatív engedélyezésre csak akkor van lehetőség, ha a jogosult „kilépett” a közös jogkezelési rendszerből, vagyis a Kjkt. 18. § (2) bekezdésében leírt módon előzetesen tiltakozott a közös jogkezelés ellen.³¹⁹

50. ábra: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „Sárkányos” gyermekkönyvtára.
Fotó: TÓSZEGI Zsuzsanna CC BY-NC-ND 4.0

³¹⁸ Forrás: Creative Commons. https://hu.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons [2022. január 22.]

³¹⁹ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 223. p.

4.5.2.2. Open Access – nyílt hozzáférés

Csak részben az internet terjedésének köszönhető, hogy az új kutatási eredményeket mind gyakrabban az *Open Access* (OA – nyílt hozzáférés) felhasználásengedélyezési modell alapján teszik a nagyközönség számára hozzáférhetővé a világhálón. A tudományos eredmények nyílt hozzáférésű publikálása azóta vált igazán fontossá, hogy az Európai Unió területén gyakorlatilag kötelezővé vált a közfinanszírozású kutatási eredmények szabad, korlátozásmentes elérhetővé tétele.

A nyílt hozzáférést elvileg úgy is lehet biztosítani, hogy a kutatóhely saját weboldalán közli a közfinanszírozott kutatás eredményeit feltáró publikációkat, de ennél sokkal hasznosabb, ha a közzétételre egy közös adatbázis-felületet használnak. A szerzői műveket összegyűjtő, azokat szabványos módon feltáró és kereshetővé tévő adatbázisokat repozitóriumnak nevezik. Jellemzően egyetemek és a tudományos műhelyek hoztak létre és működtetnek különböző repozitóriumokat – ilyen például az ELTE EDIT, az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Digitális Intézményi Tudástára*,³²⁰ vagy a *REAL – az MTA Könyvtárának Repozitóriuma*, amely „az MTA és/vagy az OTKA/NKFIH által támogatott kutatási programok keretében készült publikációk teljes szövegű anyagát, illetve az OTKA/NKFIH pályázatok kutatási zárójelentéseit tartalmazza.”³²¹

Az Open Access mozgalom három évtizede indult útjára. Létrejöttét és sikerét a Creative Commons-hoz hasonló okokra lehet visszavezetni. A tudósokra évszázadok óta jellemző, hogy nemcsak új kutatási eredményeket igyekeznek elérni, de azokat meg is akarják osztani tudóstársaikkal és a társadalommal. A tudásmegosztás fő médiumává a folyóirat vált, azonban a folyóiratkiadás az 1970-es években egyre mélyülő válságba jutott. A korábbi független folyóiratkiadókat mind gyakrabban vásárolták föl tőkeerős vállalkozások, amelyek a monopolhelyzetükkel visszaélve folyamatosan emelték az előfizetési díjakat. Ez a tendencia az internet elterjedésével még inkább erősödött: a folyóiratok tartalmát közzetevő ügynökségek szinte hihetetlen árakat kérnek az előfizetésért, illetve a letöltésért. Az új tudományos eredményekhez való hozzáférési lehetőség egyre több kutató számára vált lehetetlenné, főként a szegényebb országokban.

Ne gondoljuk, hogy a kialakult helyzet csak azok számára volt kedvezőtlen, akiket az anyagi haszonszerzés elzárt a tudományos eredményektől! A gazdag országok tudósai, akiknek van lehetőségük figyelemmel kísérni az új publikációkat, nagyon is fájjalják, hogy az ő teljesítményük csak szűk körben válik ismertté, hasznossá, bővíthetővé, fejleszthetővé. A nyílt hozzáférés mozgalom az Egyesült Államokból indult, ott alakította ki *Paul Ginsparg*³²² az *arXiv szer-*

³²⁰ ELTE Digitális Intézményi Tudástár. Forrás: <https://edit.elte.hu> [2022. január 22.]

³²¹ REAL – az MTA Könyvtárának Repozitóriuma. Forrás: <http://real.mtak.hu> [2022. január 22.]

³²² Paul Ginsparg Professor. Forrás: <https://physics.cornell.edu/paul-ginsparg> [2022. január 21.]

vert, amelyen 2022 januárjában kétmilliónál több dokumentum férhető hozzá kilenc tudományterületen.³²³

2002-ben Budapesten gyűltek össze az Open Access nemzetközi terjedését, egységesítését szorgalmazó szakértők. Az általuk megfogalmazott kiáltvány segít megvilágítani a nyílt hozzáférés indítékait és alapelveit.

Budapesti felhívás a szabad hozzáférés érdekében

(részlet)

„Egy régi hagyomány és egy új technológia találkozásából egyedülálló eredmény született a köz javára. A régi hagyomány lényege a tudósok hajlandósága arra, hogy kutatási eredményeiket szakfolyóiratokban térítésmentesen közreadják, hogy az érdeklődőket és tudóstársaikat tájékoztassák; az új technológia pedig maga az internet. Ezek együtt teszik lehetővé a lektorált folyóirat-irodalom elektronikus terjesztését, és a tudósok, oktatók, diákok és más érdeklődők számára a teljesen szabad, korlátok nélküli hozzáférést az egész világon. A hozzáférés akadályainak eltűnésével felgyorsul a kutatás üteme, gazdagodik az oktatás, a gazdagok megoszthatják tudásukat a szegényekkel és viszont, a folyóiratcikk-irodalom a lehető legjobban hasznosul, és mindez megeremti annak az alapját, hogy az emberiséget intellektuális dialógus és a tudás keresése kapcsolja össze. [...]

Szabad hozzáféréseken azt értjük, hogy mindenki számára ingyenesen olvashatók, letölthetők, lemásolhatók, kinyomtathatók, terjeszthetők ezek a cikkek, bennük keresés végezhető, a cikkek teljes szövegéhez csatolások fűzhető, keresőmotorral indexelhető, adat formájában valamely szoftverrel kezelhető, vagy egyéb törvényes célra felhasználható pénzügyi, jogi vagy műszaki korlátozás nélkül, kivéve azokat a korlátozásokat, amelyek egyébként az internethez való hozzáférés velejárói. A reprodukálás és terjesztés egyedüli korlátja az legyen, és a szerzői jogvédelem szerepe ezen a területen abban nyilvánuljon meg, hogy a szerzők ellenőrizhessék műveik integritását, továbbá jogosultak legyenek arra, hogy megfelelően elismerjék munkájukat és hivatkozzanak rájuk.”³²⁴

³²³ arXiv. Forrás: <https://arxiv.org> [2022. január 21.]

³²⁴ Budapesti felhívás a szabad hozzáférés érdekében. Forrás: <https://www.budapestopenaccess-initiative.org/read/hungarian-translation> [2022. január 21.]

Már korábban voltak próbálkozások arra, hogy a nyílt hozzáférést elhelyezzék a szerzői jogi rendszerben annak ellenére, hogy „az OA-rendszer nem elsősorban jogi konstrukció.” Az OA esetében a szerző engedélyezi műve felhasználását. A nyílt hozzáférésű művek felhasználását általában valamelyik Creative Commons licenccel engedélyezik.³²⁵

Nyílt hozzáféréssel főként lektorált szakcikkeket, doktori disszertációkat és közfinanszírozású publikációkat tesznek szabadon hozzáférhetővé, megoszthatóvá – általában valamelyik repozitóriumban. Magyarországon ilyen például az előbb már hivatkozott ELTE EDIT és REAL adatbázis, de sok további példát is említhetnénk. A Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtára által üzemeltetett Contenta tematikusan elkülönülő repozitóriumok sorozata.³²⁶ A Debreceni Egyetem elektronikus Archívuma (DEA) az egyetemen születő dokumentumok tárhelye. „Az Open Access elvein felépülő repozitóriumban a hozzáférés több szinten valósul meg: a dokumentumok egy része bárhol szabadon hozzáférhető, míg mások kizárólag a Debreceni Egyetem számítógépein vagy zárt hálózaton keresztül érhetők el.”³²⁷

Céljait tekintve hasonló a HUNGARICANA közgyűjteményi portál is, amelynek „célja az NKA által támogatott közgyűjteményi digitalizálások eredményeinek bemutatása, publikálása.”³²⁸

4.5.2.3. Szabad és nyílt forráskódú szoftverlicenck

Az ún. *szabad szoftverek* felhasználási lehetőségei közel állnak a Creative Commons filozófiájához, de van egy jelentős különbség is közöttük. A szabad szoftvert a felhasználó nemcsak szabadon futtathatja, másolhatja és terjesztheti, de módosíthatja is az ún. forráskódot (a szerzői jog nyelvén származékos művet hozhat létre), és a módosított programot tovább is terjesztheti. A felhasználásra vonatkozó feltételeket a szoftverhez tartozó licencszerződés határozza meg.

A szabad szoftver fogalmát *Richard Stallman*³²⁹ alkotta meg 1983-ban, amikor bejelentette, hogy elkészíti a (méregdrága) Unix operációs rendszer kiváltására alkalmas szoftverrendszert, amelyet a *GNU General Public License* alatt ingyen ad mindenkinek. Nem sokkal később Stallman megalapította a *Free Software Foundation*-t (FSF), melynek fő célja a szabad szoftvercsomagok minősítése.³³⁰

³²⁵ GRAD–GYENGE Anikó: Vázlat a nyílt hozzáférés és a szerzői jog kapcsolatáról Magyarországon. In: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka (szerk.): Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára. Miskolc, Novotni, 2015. 190–203. p.

³²⁶ Contenta repozitóriumok. Forrás: <http://www.ek.szte.hu/contenta-repozitoriumok> [2022. január 21.]

³²⁷ A Debreceni Egyetem elektronikus Archívuma. Forrás: <https://dea.lib.unideb.hu/dea> [2022. január 21.]

³²⁸ HUNGARICANA – rólunk. Forrás: <https://hungaricana.hu/hu/rolunk> [2022. január 21.]

³²⁹ Richard Stallman's Personal Site. Forrás: <https://www.stallman.org> [2022. január 21.]

³³⁰ FSF Licensing & Compliance Team. Forrás: <https://www.fsf.org/licensing/> [2022. január 21.]

A részletek mellőzésével annyit megemlítünk, hogy a szabad szoftver és a *nyílt forráskódú szoftver* különbözik egymástól, mégpedig abban, hogy a szabad szoftver megfelel a nyílt forráskódú szoftverrel szemben támasztott követelményeknek, de fordítva ez már nem igaz.³³¹

A szabad szoftverek egyik legismertebb példája a Linux operációs rendszer, de sokan használják például a *LibreOffice* irodai programcsomagot is. A Linux alapjait *Linus Torvalds* fejlesztette ki 1991-ben, a LibreOffice szoftvert a *The Document Foundation* munkaközössége dolgozta ki 2011-ben.

51. ábra: Linux logó³³²

Ellenőrző kérdések, feladatok

1. Legálisan lehet-e a hiperhivatkozásokat (hiperlinkeket) használni egy online műben?
2. Foglalja össze néhány mondatban a Creative Commons lényegét!
3. Nevezzen meg néhány, az Open Access elveire épülő magyar repozitóriumot!
4. Van különbség a szabad szoftver és a nyílt forráskódú szoftver között? Ha igen, fogalmazza meg a legfontosabb eltérést!
5. Az elképzelt fotós milyen Creative Commons licenceket válasszon a képeihez? *A fotós kedvtelésből készít képeket a kirándulásain, amelyeket szívesen megmutatna másoknak is, ezért nemcsak a saját közösségi profilja alá, de a világhálón elérhető képmegosztó oldalra is fel akarja tölteni a legjobb fotóit, azt azonban nem szeretné, hogy a képeiből mások anyagi hasznot húzzanak.*

³³¹ A téma iránt érdeklődők számára ajánljuk Stallman cikkét, amely segít eligazodni a szabad, illetve a nyílt forráskódú szoftverek világában: STALLMAN, Richard: FLOSS and FOSS. Forrás: <https://www.gnu.org/philosophy/floss-and-foss.html> [2022. január 21.]

³³² Forrás: EWING, Larry: Tux pingvin, a Linux kabalája. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Linux#/media/F%C3%A1jl:Tux.svg> [2022. január 21.] Közkincs

Ajánlott irodalom

- A digitális humanizmus bécsi kiáltványa. Forrás: https://dighum.ec.tuwien.ac.at/wp-content/uploads/2020/09/Vienna_Manifesto_on_Digital_Humanism_HU.pdf [2022. január 22.]
- FEJESNÉ LŐRINCZ Anna – HEPP Nóra [et. al.]: Bevezetés a szerzői jogba. 2. kiad. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020. 62 p. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/bevezetes_a_szerzoi_jogba_2020_web.pdf [2022. január 22.]
- LEGEZA Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017. 363 p. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/szerzoi_jog_mindenkinek_web_fin.pdf [2022. január 22.]
- RAYMOND, Eric S.: A katedrális és a bazár. Ford. Karsai Róbert. Open Publication License 2.0. Forrás: <http://magyar-irodalom.elte.hu/robert/szovegek/bazar/#f00> [2022. január 22.]

4.6. Jogsértés és jogérvényesítés

*„Tévedsz te, könyveimnek fősvény tolvaja,
Ha azt hiszed, hogy annyiért költő lehetsz,
Amennyibe leíratás, kötés kerül.”
Marcus Valerius Martialis³³³*

Jogszerű felhasználás esetén nem történik szerzői jogi jogsértés, ezért nincs szükség jogérvényesítésre. Régebben is sok esetben fordult elő jogosulatlan felhasználás, de a digitális világban egyre könnyebben, gyorsabban és – nem mellékesen – olcsóbban lehet a szerzői jogot sértő módon felhasználni védelem alatt álló műveket, ráadásul nagyon nehéz a jogsértést megakadályozni, a jogsértőt azonosítani és felelősségre vonni. Globális szinten hatalmas kárt okoz a jogosulatlan felhasználás; felmérni is nehéz az okozott erkölcsi és anyagi veszteséget.

Arra a kérdésre, milyen típusú jogsértéseket ismerünk a szerzői jog területén, először valószínűleg ezek a fogalmak jutnak eszünkbe: plagizálás, kalózkodás, (illegális) torrentezés. Ebben a fejezetben éppen csak dióhéjban tekintjük át ezt a bonyolult, szerteágazó területet, amelynek alapelveit illik ismerni, de remélhetőleg a könyvtári feladatellátás során nem találkozunk ilyen esetekkel.

³³³ CSENGERY János fordítását közli HOFFMANN Zsuzsanna: Martialis a könyvekről és a könyvkiadásról. = Könyv és Nevelés, 19. évf. 1. sz. 2017. 58–80. p.

4.6.1. A jogsértés fogalma és tipikus esetei

Jogsértést követ el, aki megsérti a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult (például az előadóművész) személyhez fűződő jogait, vagy aki az engedélyezésre jogosult (például a szerző, a filmelőállító, a közös jogkezelő stb.) hozzájárulása nélkül felhasznál védelem alatt álló alkotást. Leggyakrabban az alábbi jogsértési módok fordulnak elő:

- az engedély nélküli használat,
- az engedély nélküli közzé- vagy hozzáférhetővé tétel,
- az ún. túlhasználat,
- az engedély nélküli átdolgozás.

Az első két típusba tartozó jogsértéseket szinte mindig az online térben követik el a felhasználók, amikor például olyan tartalmat töltenek (másolnak) le, amely nem tartozik a szabad felhasználás körébe, vagy pedig engedély nélkül töltenek föl (például a közösségi oldalra) védelem alatt álló tartalmat. A közösségi oldalak tele vannak „Kedvenc énekesem”, „Legkedvesebb verseim” típusú feltöltésekkel, hogy a fotók válogatás nélküli felhasználásáról ne is beszéljünk – és sajnos, az esetek túlnyomó részében ezek a „gyűjtemények” túlnyomórészt engedély nélkül felhasznált, szerzői jogi védelem alatt álló művekből állnak.

A *túlhasználat* tipikusan a szoftverekhez kapcsolódik: gyakori példa, hogy valaki egygépes használatra jogosító licencet vásárol, mégis több eszközön futtatja a programot. A szoftverek engedély nélküli használatára gyakran a szoftverkalózkodás kifejezést használjuk – erre a nemkívánatos jelenségre *A kalózkodás és más illegális felhasználások* című fejezet végén még visszatérünk.

Az *engedély nélküli átdolgozás* személyhez fűződő és vagyoni jogokat egyaránt sérthet. Több bírósági per indult már amiatt, hogy valaki a Creative Commons BY-NC-ND (Nevezd meg! Ne add el! Ne változtasd!) licenc ellenére átdolgozott és/vagy értékesített védelem alatt álló művet.³³⁴

Más szavakkal megfogalmazva: a szerzői vagy a szerzői joghoz kapcsolódó jogokat az sérti meg, aki a szerző, illetve a jogosult (akár személyhez fűződő, akár vagyoni) jogait megsérti.

A fentiekén túl az is jogsértésnek minősül, ha valaki:

- eltávolít olyan adatot, amely a szerzőt vagy más jogosultat azonosítja és/vagy tájékoztat a mű felhasználási feltételeiről;
- jogosulatlanul kiad és terjeszt egy könyvet (vö. kalózkidás);
- illegális fájlcserezszervert üzemeltet;
- engedély nélkül tölt fel és tesz hozzáférhetővé tartalmat (vö. kalózkodás);

³³⁴ DUDÁS Ágnes: Szerzői jog a digitális korban. Budapest, Typotex, 2014. 109–112. p. Forrás: https://edu.interkonyv.hu/book/en/2141-dudas_agnes_szerzoi_jog_a_digitalis_korban [2022. január 21.]

- bármilyen eszközzel, számítástechnikai programmal megkerüli a mű védelmét biztosító műszaki intézkedést. (A részleteket lásd a *Műszaki intézkedés* című fejezetben.)

A szerzői és kapcsolódó jogok megsértése egyáltalán nem „bocsánatos” bűn! Olyannyira nem, hogy az elkövetésnek nemcsak szabálysértési fokozata van. Ha az okozott kár meghaladja a – meglehetősen alacsony – szabálysértési összeghatárt,³³⁵ a szerzői jogsértés bűncselekménynek minősül, és ez utóbbi esetben a *Büntető Törvénykönyv* (Btk.) alapján folytatják le a jogsértő elleni eljárást.

A Btk. a szerzői jog terén négyféle jogsértést nevez meg: a bitorlást, a szerzői vagy a szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértését, a mű védelmét biztosító műszaki intézkedés kijátszását és a jogkezelési adat meghamisítását.³³⁶

4.6.1.1. Bitorlás, plagizálás

A Btk. által bitorlásnak nevezett cselekményt egyrészt az követi el, aki valaki más alkotását a sajátjaként tünteti fel – ezt a bűncselekményt a köznyelvben inkább plágiumként szoktuk nevezni. Bitorlást csak szerzői jogi védelem alatt álló alkotásokkal kapcsolatban lehet elkövetni, a kapcsolódó jogi jogosultak sérelmére nem. Fontos kiemelni, hogy bitorlást – vagyis a plagizálást – csak szándékosan lehet elkövetni.³³⁷

A „klasszikus” plágium mellett a Btk. bitorlásnak nevezi azt is, ha valaki – erőfölényével visszaélve – vagyoni hátrányt okoz a szerzőnek. Ez utóbbira lehet példa, ha „a doktori témát vezető tanár abban az esetben segíti csak a tanulmány publikálását, ha abban ő társszerzőként feltüntetésre kerül.”³³⁸

A plagizálás egyrészt jogsértés, másrészt súlyos etikai vétség – nem véletlenül szankcionálják mindenütt. Az egyetemek által kiadott szabályzatokban a cselekmény súlyától függően különböző szintű szankciókkal sújtják a plágiumot elkövetőket: előfordulhat, hogy diplomát sem kaphat az a hallgató, aki az elvárt hivatkozások nélkül felhasználja más szerzők műveit. Magyarországon volt olyan közjogi méltóság, akinek a sok évvel később napvilágra került plagizálási ügye miatt le kellett mondania magas tisztségéről.

Az elmúlt időszakban számos plágiumkereső szoftvert fejlesztettek ki. Az alkalmazások többnyire az online elérhető művek szövegét hasonlítják össze az ellenőrzésre váró szöveggel. Az egyetemek többsége közli a vonatkozó szabályzatában, ha az oktatók plágiumkereső programmal (is) ellenőrzik a hallgatói dolgozatokat.³³⁹

³³⁵ 2022-ben a szabálysértésért maximum 150 000 forintot rónak ki, miközben a minimálbér 200 000 forint.

³³⁶ Bevezetés a szerzői jogba: i. m. 48. p.

³³⁷ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 257. p.

³³⁸ DUDÁS: i. m. 124. p.

³³⁹ Plágium kisokos. Forrás: <https://btk.elte.hu/dstore/document/3239/PL%20C3%81GIUM%20KIS-OKOS.pdf> [2022. január 21.]

Nem számít bitorlásnak, mégis itt említjük meg azt az esetet, amikor valaki a sajátjaként állít be egy művet (például egy szakdolgozatot), pedig azt más valakivel, ún. szellemíróval (ghostwriterrel) íratta meg. Az egyetemi szabályzatok ezt az eljárást szintén szigorúan tiltják és erősen szankcionálják.

Még egy fogalomról, az „önplagizálásról” (self-plagiarism) kell szólnunk, amelyet az a szerző követ el, aki saját korábbi művéből idéz a forrásra való hivatkozás nélkül. Aki elmulasztja jelezni, hogy az új műben felhasználja az előzőleg nyilvánosságra hozott saját művét (kutatási eredményeit), a szerzői jogot ugyan nem, de a *kutatásetikai szabályokat megsérti*, tehát morális vétséget követ el.

4.6.1.2. A kalózkodás és más illegális felhasználások

A kalózkidadások, vagyis a kiadványok jogosulatlan utánnyomásai szinte a könyvnyomtatással egy időben jelentek meg. A szerzői és kiadói jogok rendezetlen volta miatt egyes kiadók és nyomdák hosszú évszázadokon át folyamodtak ehhez az akkor jogilag még nem szankcionált, de tisztességtelen megoldáshoz. A szerzők, illetve a nyomdák még a XVIII. században sem részesültek jogvédelemben. Viszonylag gyakran előfordult, hogy egy sikeresnek ígérkező könyvet a szerző tudta nélkül egy másik nyomda is gyorsan piacra dobott, esetenként a sietségben kevésbé gondosan előkészítve a nyomtatást. A kiadásból származó haszon nagy része többnyire a kalózkidadónál csapódott le.

Ahogy a szerzői jog kialakulását ismertető fejezetben említettük, az 1700-as évektől egyes nyomdák uralkodói privilégiumokat kaptak, így a kalózkidadások lassan-lassan visszaszorultak, bár teljesen nem szűntek meg.

A kalózkodás a rendkívül könnyen (és olcsón) másolható digitális állományok elterjedésével újra felütötte a fejét, és ahogy egyre többen jutottak hozzá számítástechnikai eszközökhöz, a jelenség lassan tömegessé vált. Eleinte az ún. optikai lemezek (CD-k, DVD-k stb.) illegális fizikai másolása okozott hatalmas károkat, napjainkra pedig az online források engedély nélküli felhasználása öltött drámai méreteket.

Az előző felsorolásból az *illegális* jelzõt kell kiemelnünk, mert – mint már megtudhattuk – nem minden másolás minősül jogsértésnek. A magáncélú másolást az Szjt. a szabad felhasználás esetei közé sorolja, tehát akár egy lemezt, akár egy online elérhető képet stb. másol le egy magánszemély saját céljaira, az nem-hogy nem illegális, hanem a szabad felhasználás körébe eső legális tevékenység.

Itt a helye, hogy felidézzünk a magáncélú másolásról szóló fejezetből egy másik fogalmat, az *üreshordozó-díjat* (más néven magánmásolási díjat). Emlékezzünk vissza, hogy a magánmásolási díjat minden olyan eszköz után meg kell fizetni, amely alkalmas digitális adatok rögzítésére – függetlenül attól, hogy arra ténylegesen másolnak-e szerzői jogi védelem alatt álló műveket, vagy sem.

Mindezt egybevetve: illegális másolásnak, *jogsértésnek* az minősül, ha vagy *nagy mennyiségben készítenek másolt (többszörözött) műpéldányokat anyagi ha-*

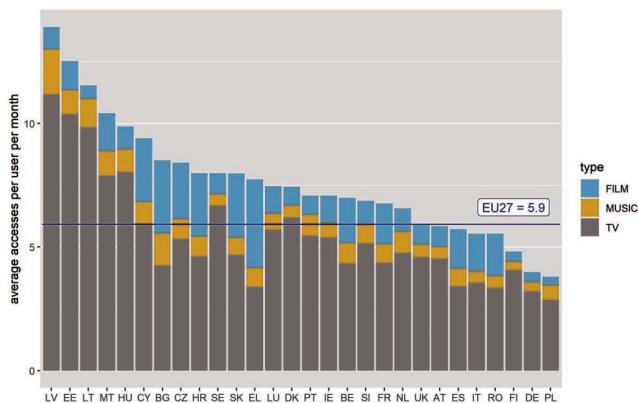
ÚTMUTATÓ KÖNYVTÁRALAPÍTÁSHOZ 2.

szonszerzés céljából, vagy jogosulatlanul feltöltik az internetre (vagyis lehívásra alkalmassá teszik) a másolatot.

A különböző tartalmak (zeneszámok, filmek, tévéműsorok, fotók stb.) akár számítógépes, akár mobil hozzáférési módszerekkel – mint például streameléssel, letöltéssel, torrentfájlmegosztással, rippeléssel stb. – történő *jogosulatlan felhasználása sérti a szerzői jogokat.*

Az *Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala* (EUIPO) az EU tagállamok közreműködésével több ízben készített felmérést az online térben elkövetett szerzői jogsértésekről, amelyek mennyisége ugyan csökkenő tendenciát mutat, de még így is hatalmas méreteket ölt – óriási anyagi veszteséget okozva a kreatív iparágak szereplőinek.³⁴⁰ Az alábbiakban a 2021 decemberében közzétett EUIPO jelentés egyik grafikonját mutatjuk be az EU felnőtt lakossága által elkövetett kalózkodásokról, majd a jelentés fogalom meghatározásai alapján ismertetjük röviden a leggyakoribb online jogsértéseket, illetve néhány mondatban az ezeket előidéző, széles körben elterjedt módszereket, eljárásokat.

Figure 7. Total piracy by country and content type, mean value in 2020

52. ábra: Online szerzői jogsértések az Európai Unió tagállamaiban 2020-ban³⁴¹

A *fizikai jogsértést* az optikai lemezek (CD-k, VCD-k, DVD-k), illegális másolása jelenti.

Az *internetes jogsértés, kalózkodás* az online térben elkövetett valamennyi olyan illegális használat összefoglaló neve, amelyek letölthető médiaformátumok felhasználásával teszi lehetővé a filmek, zenék stb. jogosulatlan terjesztését, lehívását más internetfelhasználók számára.

³⁴⁰ Online copyright infringement in the European Union. Music, films and tv (2017 – 2020), trends and drivers. EUIPO December 2021. 24–25. p. Forrás: <https://doi.org/10.2814/505158> [2022. január 21.]

³⁴¹ Forrás: Online copyright infringement... i. m. 39. p.

A *jellozás* a kábeltelevíziós vagy rádiós rendszerek földi vagy műholdas jeleinek jogosulatlan vétele. A kalózkodást az illegális kábeldekódereknek vagy műholdas dekódolóknak a fogyasztók számára történő átadása révén követik el.

A *műsorterjesztési kalózkodás* egy műsornak a szerzői jogi jogosult engedélye nélküli sugárzása, akár jogszerűen készített, akár illegális kalózmásolatról történik a sugárzás.

A *jogosulatlan nyilvános előadás* körébe eső jogsértést az az intézmény vagy kereskedelmi egység követi el, amely a szerzői jogi jogosult engedélye nélkül mutat be egy műsort.³⁴²

Az EUIPO szerint a szerzői jogok online megsértésének négy olyan módszere írható le, amely a tartalomhoz való jogosulatlan hozzáférést nyújt; ezek a streaming, a letöltés, a stream-rippelés és a torrentezés. (Ismét tegyük hozzá, hogy az itt megnevezett módszerek *nem önmagukban jogsértők*: legálisan is lehet ezeket az eljárásokat alkalmazni. *Jogsértést* az követ el, aki *felhasználási engedély nélküli (illegális) tartalmat tölt fel vagy oszt meg* az interneten, és ezzel vagyoni kárt okoz a jogtulajdonos(ok)nak.)

Streaming: ide tartoznak azok az oldalak, amelyek (online) streaming³⁴³ útján, közvetlenül a végfelhasználó webböngészőjéből biztosítanak jogosulatlan hozzáférést a tartalomhoz. Az oldalak jellemzően a tartalom széles, közvetlenül kereshető skáláját kínálják. Egyes oldalak közvetlenül fogadnak jogsértő tartalmakat, de a többségük külső tárhelyekre mutató linkeket biztosít.

Letöltés: ide olyan oldalakat sorolnak, amelyek elsősorban a felhasználó webböngészőjéből történő közvetlen letöltés útján teszik lehetővé a jogellenes tartalom használatát.³⁴⁴ Az oldalak jellemzően a tartalmak széles skáláját kínálják, amelyek közvetlenül az oldalról kereshetők és teljes egészében letölthetők. A webhelyek ritkán adnak otthont maguknak a tartalomnak, ehelyett inkább más, a tartalmat tároló webhelyekre hivatkoznak.

Stream-rippelés: azok az oldalak tartoznak ide, amelyek lehetővé teszik a rippelést,³⁴⁵ vagyis főként a hanganyagok letölthető MP3-fájlokká történő átalakítását és lemásolását. Ez a folyamat közvetlenül a felhasználó webböngészőjében zajlik.

³⁴² Ezt a jogsértést követi el például egy művelődési intézmény, ha engedély és jogdíjfizetés nélkül levetít egy filmet, vagy az a vendéglátóhely, amely az előírt átalánydíj megfizetése nélkül közvetít rádió- vagy tévéműsort.

³⁴³ A streaming rendkívül elterjedt felhasználási mód: ebben az esetben a mű folyamatos internetkapcsolat mellett nézhető, hallgatható meg, a műpéldány letöltése nélkül – ez a „lehívás”.

³⁴⁴ Az előzőtől az különbözteti meg, hogy nemcsak a lehívást, de a mű lemásolását is lehetővé tevő hozzáférést biztosítanak.

³⁴⁵ A rippelés a digitális tartalom egészének vagy részeinek „kivonását”, vagyis más formátumban való lemásolását, mentését jelenti, gyakran tömörített formában. Eredetileg a digitális audio CD-k tartalmának átmásolását jelentette WAV, MP3 stb. formátumú fájlalba, de léteznek rippelő szoftverek DVD- és Blu-ray-lemezek tartalmának kinyerésére is.

A stream-rippelés jellemzően a zenei videókból származó hangok rippelésére (tkp. kivonására) szolgál, gyakran legális forrásokból. Egyes webhelyek a felhasználók számára a videótartalmak másolását és videófájlként való mentését is lehetővé teszik.

A *torrentezés* egy peer-to-peer (P2P) letöltési folyamat: a tartalom nem közvetlenül egy szerverről érkezik, hanem több olyan torrentfelhasználótól, akik ugyanazt a tartalmat osztják meg. A torrent letöltési portál célja nem a tartalmak tárolása, hanem a tartalmak közötti keresés biztosítása, illetve a teljes termék letöltésének folyamatát elindító fájl szolgáltatása. A torrentoldalak felhasználóinak egy különálló szoftvert, ún. torrent-klienst kell telepíteniük az eszközükre. Ez esetben is igaz, hogy nem maga a módszer illegális, hanem az, ha a torrentezők jogosulatlan tartalmat osztanak meg egymás között. A torrentoldal lehet nyilvános vagy privát – ez utóbbira csak a tagok jelentkezhetnek be, és csak ők férhetnek hozzá a tagok számítógépein tárolt tartalomhoz.

4.6.1.3. A szoftverkalózkodás

Az EUIPO hivatkozott jelentése nem tért ki a szoftverkalózkodásra, vagyis a számítógépes programok illegális használatára, amely a letöltéstől a megosztáson át sokféle lehet. *A jogsértés fogalma és tipikus esetei* című fejezetben említett túlhasználatig. *Az Sztj. alapján a szoftverekre nem vonatkozik a szabad felhasználás*, ezért azokat csak a megfelelő licencek birtokában lehet legálisan használni. (A fejlesztők által szabad szoftvernek minősített programok, alkalmazások licencszerződése meghatározza a felhasználási feltételeket). A tapasztalatok szerint rengetegen másolnak, futtatnak illegálisan számítógépes programokat, és ennek az árát a legális használók fizetik meg – szó szerint, a termék magasabb árában...

Az illegális műfelhasználásokra egyre gyakrabban használják a *digitális kalózkodás* gyűjtőfogalmat a szerzői jog által védett online tartalmak, a szövegek, hang- és képfelvételek, audiovizuális alkotások, szoftverek jogosulatlan másolására, megosztására, lehívására.

A jogosulatlan felhasználással okozott anyagi *veszteség* éves viszonylatban sok milliárd dollárt jelent a kreatív ipar szereplői számára.

4.6.2. Jogérvényesítés

A szerzői művekkel kapcsolatban elkövetett jogsértések ellen jogi eszközök védik a jogosultak érdekeit, és ez érthető, hiszen a védelmet nemcsak az egyéni, de a nemzetgazdasági érdekek is indokolják. Nem is olyan régen egy egész iparágat tett tönkre a CD- és a DVD-lemezek illegális másolásának tömeges elterjedése – nem csoda, hogy a jogrend minden eszközzel igyekszik megakadályozni a digitális kalózkodást, és elősegíteni a legális műterjesztést. Az állam ezzel védi egyrészt a kulturális ipar-

ágakban dolgozók munkahelyét, másrészt pedig biztosítja a legális forgalomból képződő adóbevételt.

A magyar szerzői jogi törvény és a Büntető Törvénykönyv (Btk.) kettős szintű védelmet biztosít a szerzői jogi jogsértések esetén. Az elkövetett cselekménytől függően *a jogérvényesítés* – egymástól függetlenül is igénybe vehető – *polgári jogi, büntetőjogi vagy vámjogi eszközökkel történhet*.

A jogsértés esetén rendelkezésre álló polgári jogi eljárási lehetőségeket az Szjt. tartalmazza. Magát a jogsértés tényét bíróság állapítja meg.³⁴⁶

A jogsértés fogalma és tipikus esetei című fejezetben már volt szó arról, hogy a *jogsértés* – az okozott kár nagyságától függően – *szabálysértésnek*, súlyosabb esetben *bűncselekménynek minősül*. Hivatalból indul eljárás a szerzői jogot érintő bűncselekmények ellen, ha a nyomozó hatóság észleli a jogsértő cselekmény elkövetését; a sértett jogosult a hatóságnál tehet feljelentést.

4.6.2.1. A jogsértővel szembeni lehetséges lépések

A bűncselekménynek nem minősülő esetekben érdemes először a *peren kívüli eszközökhöz* folyamodni. A sértett egyrészt felszólítást küldhet a jogsértő felhasználás abbahagyására, felajánlhatja felhasználási szerződés megkötését, esetleg az elmaradt jogdíj pótlólagos kifizetését. A peren kívüli eljárásban mód van ún. közvetítői eljárás (mediáció) igénybevételére a fennálló vita békés rendezése érdekében.

Az interneten gyakran előfordul, hogy engedély nélküli közzététellel sértik meg a szerzői jogokat. Amennyiben a jogokat internetes közléssel sértik meg, javasolt kapcsolatba lépni az érintett internetszolgáltatóval. Az ún. *értesítési és eltávolítási eljárás* keretében lehet kérni, hogy megszűnjön a jogsértő tartalomhoz való hozzáférés.³⁴⁷

Jogainak megsértése esetén *a szerzőnek jogában áll bírósághoz fordulni*, ahol a benyújtandó keresetlevélben fejtheti ki igényeit. A polgári peres eljárásban támasztható igényeket az Szjt. 94. § (1) bekezdése sorolja föl – itt csak néhány példát említünk. A szerző követelheti, hogy a bíróság állapítsa meg a jogsértés megtörténtét, igényt tarthat elégtételre, kártérítésre, a jogsértéssel elért gazdaság visszatérítésére stb.

A bűncselekménynek minősülő, szabálysértést meghaladó szintű kárt okozó szerzői jogsértés esetén *feljelentést lehet tenni* az ügyben nyomozóhatóságként eljáró *Nemzeti Adó- és Vámhivatalnál*.

4.6.2.2. Műszaki intézkedés

A szerzők számára összehasonlíthatatlanul nehezebb a műveik fölötti rendelkezési jog gyakorlása az online térben, mint az analóg művek világában. Ha egy mű

³⁴⁶ Bevezetés a szerzői jogba: i. m. 45–46. p.

³⁴⁷ Szerzői jog mindenkinek: i. m. 49–50. p.

fölkerül az internetre, attól kezdve szinte lehetetlen a további útját követni; nem lehet tudni, hol, hányan használták fel a művet a szerzői jogosult tudta és engedélye nélkül. Az utóbbi időszakban számos, a szerzői jogok védelmét szolgáló módszert és eljárást fejlesztettek ki annak érdekében, hogy visszaszoruljon az illegális műfelhasználás, és hogy a jogosultak hozzájuthassanak az őket megillető jogdíjakhoz.

Egy bő évtizede nagy reményt fűztek a *Digital Rights Management* (DRM) névvel jelzett megoldásokhoz. A Digital Rights Management jelentése digitális jogkezelésként, de még inkább a *digitális jogok menedzseléseként* értelmezhető.

A DRM célja a digitális művet alkotó szerzői jogainak védelme. A DRM eszközök a digitális tartalmak kezelését, a jogosítást, a hozzáférések engedélyezését, illetve a jogosulatlan felhasználás megakadályozását hivatottak biztosítani. A DRM technológia használata egyrészt arra irányul, hogy egyértelműen meghatározza, egy digitálisan elérhető mű felhasználására ki, milyen célra, mennyi időre, milyen jogdíj ellenében szerzett engedélyt, a másik oldalról nézve pedig megakadályozza, hogy a tartalom illegálisan eljusson olyan fogyasztóhoz, aki a felhasználásra nem szerzett engedélyt és a jogdíjat nem róta le.

Az Sztj. a *Védelem a műszaki intézkedések megkerülésével szemben* című fejezetben foglalkozik azokkal a módszerekkel és eljárásokkal, amelyek célja, hogy lehetőleg ne legyen mód illegális felhasználásra. A magyarázatot a törvény szövegéből idézzük: „műszaki intézkedés minden olyan eszköz, alkatrész vagy technológiai eljárás, illetve módszer, amely arra szolgál, hogy a szerzői jog jogosultja által nem engedélyezett cselekményeket – rendeltetésszerű működése révén – megelőzze, illetve megakadályozza.”³⁴⁸

A nagyközönség számára a szórakoztatóipari termékek miatt van a digitális másolásvédelmi eszközöknek kimagasló jelentőségük, de a könyvtárakban inkább az e-könyvek kapcsán merülhet föl ez a kérdés. Jó néhány más országgal ellentétben a Magyarországon az e-könyveket nem könyvként, hanem számítástechnikai terméként kell kezelni, ezért nem lehet azokat a nyomtatott, illetve sokszorosított műpéldányokhoz hasonlóan (ld. könyvek, CD-k stb.) nyilvános haszonkölcsonbe adni.

Az e-könyvek másolásvédelméről azért kell szót ejtenünk, mert a könyvtárhasználóknak egyre több könyvtárban van lehetőségük az *Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program* (EISZ) keretén belül hozzáférni számos kiadó e-könyveihez. Az EISZ szolgáltatást az erre feljogosított könyvtárhasználók akár otthonról is el tudják érni, így saját eszközeikre – amennyiben az adott kiadó engedélyezi – jogszerűen letölthetik a kiválasztott e-könyveket (vagy azok egy részét).

A jogvédett művek jogszerűtlen használatát természetesen valamilyen műszaki intézkedéssel, például digitális másolásvédelemmel igyekeznek megakadályozni.

³⁴⁸ Sztj. 95. § (3) bekezdés

Egyre gyakrabban találkozni az ún. "puha", más néven *Social DRM* megoldással. Itt a korábbi eljárástól eltérően, amely egy adott eszközre adta meg a felhasználási engedélyt, újabban a tartalomhoz jogszerűen hozzáférő személyt jogosítják a mű felhasználásra. Az *Interkönyv* például 2011 óta alkalmazza ezt a megoldást: „minden megvásárolt könyv minden egyes oldala tartalmazza a vásárló adatait és a vásárlás tényét. A megvásárolt könyv vagy fejezet engedély nélkül nem adható tovább, nem kölcsönözhető és nem sokszorosítható! A megvásárolt anyagok a számítógépen és mobil eszközökön (könyvolvasó, telefon, táblagép) korlátlan alkalommal olvashatók, legálisan letölthetők és kinyomtathatók.”³⁴⁹

A DRM – bár mind a mai napig használatos – nem igazán váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert a jelenlegi megoldások nem tudnak gátat vetni a tömeges illegális felhasználásnak, és a műszaki intézkedések használata még a művet jogszerűen használók körében sem igazán népszerű. A horizonton azonban már feltűnt a blokklánc-technológia, amely technikailag képes arra, hogy minden egyes digitális mű (vagyis minden egyedileg azonosítható fájl) minden egyes letöltését, a hozzá kapcsolódó további összes műveletet (például másolást, feltöltést) nyomon tudja követni. A blokklánc-technológiához azonban már nem a most ismert web 2.0-re, hanem a filozófiájában, felépítésében, használatában alapvetően más web 3.0-ra lesz szükség.

A jelenleg olvasható hírek szerint a web 3.0 a web 2.0-tól teljesen eltérő módon kezeli a világhálót, és vele együtt a felhasználók hozzáférését. Az elképzelések szerint megszűnhet a monolitikus, központosított hatóságoktól és a globális cégektől való függés. A felhasználók által végzett összes műveletet egy elosztott erőforrásokból álló hálózat fogja regisztrálni és követhetővé tenni.

Ma még nem tudni, mi és hogyan valósul meg a web 3.0 kialakításáról szóló tervekben – de ez már egy másik tankönyv témája lesz.

Ellenőrző kérdések

1. Lehet-e a plagizálást véletlenül elkövetni?
2. Milyen szankciók várnak arra, aki megsérti a szerzői jogokat?
3. A streamelés és a torrentezés legális vagy illegális cselekmény?
4. Miért káros a digitális kalózkodás?
5. Mit gondol, a szerzői jogsértést tekintve Magyarország hol helyezkedik el az EU 27 tagországa között? Az átlaghoz képest kevesebb vagy több jogsértést detektálnak nálunk, mint a többi tagországban?

³⁴⁹ Az *Interkönyv* oldalát a Typotex Kiadó üzemelteti. Forrás: <https://www.interkonyv.hu/rolunk/> [2022. január 22.]

Ajánlott irodalom

FEJESNÉ LŐRINCZ Anna – HEPP Nóra (et. al.): Bevezetés a szerzői jogba. 2. kiad. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2020. 62 p. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/bevezetes_a_szerzoi_jogba_2020_web.pdf [2022. január 22.]

LEGEZA Dénes (szerk.): Szerzői jog mindenkinek. Budapest, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2017. 363 p. Forrás: https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/szerzoi_jog_mindenkinek_web_fin.pdf [2022. január 22.]

Plágium kisokos. Forrás: <https://btk.elte.hu/dstore/document/3239/PL%C3%81-GIUM%20KISOKOS.pdf> [2022. január 22.]

4.7. Néhány érdekes szerzői jogi eset a könyvtári feladatellátás során

4.7.1. A webarchiválás szerzői jogi szempontjai

A nyilvános könyvtári ellátást szabályozó törvény a nemzeti könyvtár alapfeladatai közé emelte a webarchiválást, melynek célja a nemzeti webarchívum működtetése és fenntartása.³⁵⁰ Feladatellátása keretében az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) a magyar webtérben elérhető weblapok tartalmát gyűjti, rendszerezi, feldolgozza, visszakereshetővé teszi és hosszú távon megőrzi.

Az Sztj. előírásainak megfelelően az OSZK – mint felhasználó – felhasználási szerződést köt az adott webhely, illetve weboldal jogtulajdonosával, akinek tulajdonában vagy vagyonkezelésében van a szerződés tárgyát képező, gyűjteményes műnek minősülő webtartalom. A jogtulajdonos a felhasználási szerződésben engedélyezi a felhasználó számára a weblap többszörözését, archiválását, a szükséges másolatok elkészítését, a szükséges módosítások elvégzését, illetve a webtartalom nyilvánosságához közvetítését az online térben.³⁵¹

4.7.2. Kell-e engedélyt kérni és jogdíjat fizetni a könyvtári filmvetítések után?

Az Sztj. meghatározása alapján a filmalkotás mozgóképek összekapcsolásával áll elő. Az Sztj. példalózó felsorolásában olvashatjuk, a szerzői jogi védelem kiterjed a filmalkotásokra és más audiovizuális művekre. A FilmJus, a filmszerzők és film-előállítók szerzői jogainak képviselőjére hivatott közös jogkezelő szervezet jogdíj-

³⁵⁰ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. 59/A. §

³⁵¹ Technikai tudnivalók az archiválásról. Forrás: <https://webarchivum.oszk.hu/tartalomgazdagnak/technikai-tudnivalok-az-archivalasrol> [2022. január 22.]

közleményei között megtalálható a filmalkotások nyilvános előadására vonatkozó jogdíjközlemény.³⁵²

A válasz tehát: igen, a nagyközönség számára meghirdetett könyvtári filmvetítés engedélyköteles és jogdíjfizetéshez kötött.

4.7.3. Legális-e, ha a könyvtáros készít digitális másolatot az olvasó kérésére?

Igen. 2021. június 1-től hatályon kívül helyezték az Sztj. korábbi rendelkezéseit, amely kizárólag saját részre tette lehetővé a magáncélú másolást.

4.7.4. Történt-e olyan eset, amikor hazai könyvtárak követtek el szerzői jog-sértést?

Az általános tapasztalat szerint a magyar könyvtárak jogkövető magatartást tanúsítanak. Évtizedekre visszamenőleg alig fordult elő olyan eset, amikor a könyvtár vétett volna a szerzői jogi szabályok ellen. Ezek az esetek is inkább az eltérő jogértelmezésre vagy a szabályok nem kellő ismeretére vezethetők vissza.

Az egyik esetben egy intézmény egy jelszóval hozzáférhető tárhelyre töltött fel és tett hozzáférhetővé néhány szakkönyvet a szerzők és a kiadó engedélye nélkül a könyvtári tagsággal rendelkező olvasók számára. A kiadók perre vitték az ügyet, a könyvtárnak több millió forintos büntetést kellett fizetnie.

A másik esetben a Covid-19 hósei előtt tisztelgő *Jerusalema Challenge*-ben vettek részt egy hazai könyvtár munkatársai. A fél világon végig söprő kihívás keretében a sikeres zenére táncoltak a résztvevők, majd az erről készült videókat feltöltötték a YouTube-ra. Volt nagy ijedelem, amikor kiderült, hogy szerte a világon borsos összegekről szóló fizetési felhívásokat kaptak azok az intézmények, amelyek munkatársai részt vettek a *Jerusalema Challenge*-ben. Nincs tudomásunk arról, hogy a könyvtár is kapott volna fizetési felszólítást.

***

Az eddigi tapasztalatok alapján biztosak lehetünk abban, hogy a magyar könyvtárosok továbbra is nagy gonddal kezelik a könyvtárlátogatók személyes adatait és a szolgáltatásaikhoz kapcsolódó szerzői jogokat. Reméljük, tankönyvünk nyújt némi segítséget e felelősségteljes feladatellátáshoz.

---

³⁵² Jogdíjközlemény a filmalkotások nyilvános előadással történő felhasználása után 2022. évben fizetendő jogdíjakról és a felhasználások egyéb feltételeiről. Forrás: http://www.filmjus.hu/3_jogdijkozl/F_nyilvanos_22.pdf [2022. január 22.]

A borítón felhasznált képek forrásai

Paragrafus jelek. Forrás: <https://www.publicdomainpictures.net/en/free-download.php?image=paragraph&id=310050> [2022. június 30.]

Dvortygirl: A book scanner at the Internet Archive headquarters in San Francisco, California. Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Internet_Archive_book_scanner_1.jpg [2022. június 30.]

Antoni Shkraba production: A Person Taking Picture of a Band. Forrás: <https://www.pexels.com/photo/a-person-taking-picture-of-a-band-8041158> [2022. június 30.]

George Milton: Businesswoman with laptop studying notebook at home. Forrás: <https://www.pexels.com/photo/businesswoman-with-laptop-studying-notebook-at-home-7034426> [2022. június 30.]

Nathan J Hilton: Set of equipment of professional photographer and blogger. Forrás: <https://www.pexels.com/photo/set-ht-equipment-of-professional-photographer-and-blogger-4056664> [2022. június 30.]

Kyle Loftus [cím nélkül]. Forrás: <https://www.pexels.com/hu-hu/foto/ferfi-fenykepezogep-fotos-technologia-2510428> [2022. június 30.]

Perfecto Capucine [cím nélkül]. Forrás: <https://www.pexels.com/hu-hu/foto/konyvek-asztal-kutatas-polc-1329571> [2022. június 30.]

Pixabay [cím nélkül]. Forrás: <https://www.pexels.com/hu-hu/foto/biztonsag-egerfigyel-hatar-39584> [2022. június 30.]

Pixabay [cím nélkül]. Forrás: <https://www.pexels.com/hu-hu/foto/audio-digitalis-elektronika-felszerelés-257904> [2022. június 30.]